

T.C.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CANİK MEBUSU MEHMET EMİN (GEVECİ) BEY'İN SİYASİ
HAYATI**

İSMAİL SEZER

EKİM 2022

T.C.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CANİK MEBUSU MEHMET EMİN (GEVECİ) BEY'İN SİYASİ
HAYATI**

İSMAİL SEZER

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi TARIK ÖZÇELİK

EKİM 2022

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

İsmail SEZER

18.10.2022

ÖZ

CANİK MEBUSU MEHMET EMİN (GEVECİ) BEY'İN SİYASİ

HAYATI

Sezer, İsmail

Yüksek Lisans, Tarih

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi TARIK ÖZÇELİK

Ekim 2022

Mehmet Emin (Geveci) Bey; yakın tarihimizde önemli roller oynamış fakat sonrasında neredeyse unutulmuş bir şahsiyettir. Vazife için gönderildiği çok farklı coğrafyalarda, öğretmenlik, emniyet müdürlüğü, dava vekilliği ve tüccarlık yapmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisinde, Birinci ve Dördüncü Dönem Türkiye Büyük Millet Meclis'lerinde Canik (Samsun) mebusu olarak görev almıştır.

Mehmet Emin Bey, Birinci Dönem BMM mebusluğu sırasında, hukukçu kimliği ile Sivas ve Samsun İstiklal Mahkemeleri Başkanlıkları görevinde bulunmuştur. Bu görevleri sırasında Pontus meselesinin halledilmesinde önemli katkıları olmuştur. Mehmet Emin Bey Birinci Büyük Meclisi'nden sonra İkinci ve Üçüncü Dönem TBMM'nde görev alamamış olsa da 1931 yılında tekrar seçilerek Dördüncü Dönem TBMM'nde Samsun milletvekilliği yapmıştır.

Bu çalışma ile Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda etkili görevlerde bulunmuş olan Mehmet Emin Bey'in siyasi faaliyetleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Emin Bey, Son Osmanlı Mebusan Meclisi, TBMM, İstiklal Mahkemeleri, Pontus Meselesi.

ABSTRACT

POLITICAL LIFE OF CANİK DEPUTY MEHMET EMİN (GEVECİ)
BEY

Sezer, Ismail

MA, History

Thesis Supervisor: Dr. Instructor Member TARIK ÖZÇELİK

October 2022

Mr. Mehmet Emin (Geveci); He is a person who played important roles in our recent history but was almost forgotten after all. He worked as a teacher, police director, attorney and trader in many different geographies to which he was sent for mission. He served as a deputy of Canik (Samsun) in the last Ottoman Parliamentary Assembly and in the First and Fourth Term Turkish Grand National Assemblies.

Mehmet Emin Bey, as a lawyer, served as the President of the Sivas and Samsun Independence Courts during the First Term of the Grand National Assembly of Turkey. During these duties, he made important contributions to the settlement of the Pontus issue. Although Emin Bey could not take office in the Second and Third Term Parliament after the First Grand Assembly, he was re-elected in 1931 and served as a Samsun deputy in the Fourth Term Grand National Assembly of Turkey.

Recognition of personalities such as Mehmet Emin Bey, who played an influential role in the last times of the Ottoman Empire and even during the establishment of the Turkish Republic, is very important also for our recent history.

Key Words: Mehmet Emin Bey, The Last Ottoman Parliament, TBMM, Independence Courts, Pontus Question.

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan bu çalışmada “Canik Mebusu Mehmet Emin (Geveci) Bey’in siyasi hayatı” konu edilmiştir.

Bu çalışmada, Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nden başlayarak Dördüncü Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin sonuna kadar olan süreci kapsayan bir dönem araştırma konusu yapılmıştır. Bu dönem içerisinde Mehmet Emin Bey’in faaliyetleri ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca Mehmet Emin Bey’in özellikle Birinci Dönem Meclis’te aldığı İstiklal Mahkemeleri görevi ve Pontus İsyanının bastırılmasındaki rolü araştırılmıştır.

Mehmet Emin Bey hakkında yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır, Zeki Çelik ve Filiz Özkan tarafından yazılan “*I. Meclis’te Muhalif bir Önder: Canik Meb’usu Emin (Gevelioğlu) Bey*”, İlk Adımdan Cumhuriyet’e Millî Mücadele” adlı bir makale bulunmaktadır. Ayrıca Kemal Arslan tarafından 2018 yılında hazırlanan “*I. ve II. Dönem TBMM’de Samsun (Canik) Milletvekilleri ve Faaliyetleri (1920-1927)*” adlı yüksek lisans tezinde derinlemesine olmasa da Mehmet Emin Bey’in Birinci Meclis’teki faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Bu iki çalışma dışında Cumhuriyet’in kurulmasında önemli katkıları olan Mehmet Emin Bey hakkında kapsamlı çalışmalar yapılmamıştır.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Son Osmanlı Mebusan Meclisinin toplanması, Misak-ı Milli Kararlarının hazırlanışı ve Mehmet Emin Bey’in Meclisteki faaliyetleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, Birinci Büyük Millet Meclisi’nin açılması, Meclisteki görüş ayrılıkları, Mehmet Emin Bey’in İstiklal Mahkemeleri Başkanlıkları, Pontus İsyanı, Ankara Himaye Etfal Cemiyetinin kurulması ve Mehmet Emin Bey’in bir ankete verdiği cevap incelenmiştir. Ayrıca Mehmet Emin Bey’in Birinci Mecliste yaptığı konuşmalar, verdiği takrirler, katıldığı oylamalar ve görev aldığı şube ve encümen çalışmaları sayılarla ortaya konmuştur. Üçüncü Bölümde ise Mehmet Emin Bey’in Dördüncü Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki çalışmaları ele alınmıştır.

Çalışmada ana kaynak olarak TBMM Açık ve Gizli Oturum Zabıt Tutanakları kullanılmıştır. Arşiv belgeleri yanında, ayrıca ilgili yüksek lisans,

doktora tezleri, kitap ve makaleler de taranmıştır. Çalışmanın başından sonuna kadar sağladığı cesaret ve yol göstericilik için danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Tarık ÖZÇELİK’e teşekkürü bir borç bilirim.

İsmail Sezer

Ekim, 2022

Kırklareli

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR.....	xii
TABLolar.....	xiii

GİRİŞ.....	1
Mehmet Emin (Geveci) Bey'in Hayatı	3

1. BÖLÜM

SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ VE MEHMET EMİN (GEVECİ) BEY	9
1.1. Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri	9
1.2. Mehmet Emin Bey'in Mebusan Meclisi'ne Seçilmesi	10
1.3. Son Osmanlı Mebusan Meclisinde Mehmet Emin Bey'in Faaliyetleri	13
1.3.1. Mebus Maaşlarının Arttırılması İçin Verilen Kanun Teklifi	17

2. BÖLÜM

BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ VE MEHMET EMİN (GEVECİ) BEY.....	23
2.1. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Dağılması ve Birinci BMM'nin Açılması.....	23
2.2. 1920 Canik Sancağı Seçimleri ve Birinci BMM'de Temsiliyeti	24
2.3. Mehmet Emin Bey'in Büyük Millet Meclisine Katılması	25
2.4. Birinci BMM' nin Yapısı (1920-1923).....	28
2.5. Birinci BMM'ndeki Temel Görüş Ayrılıkları ve Mehmet Emin Bey ..	33
2.6. Mehmet Emin Bey'in İstiklal Mahkemeleri Başkanlıkları	42
2.6.1. İstiklal Mahkemelerinin Kurulması ve Üye Seçimi.....	42
2.6.2. Mehmet Emin Bey'in Sivas İstiklal Mahkemesi Başkanlığı.....	50
2.6.3. Mehmet Emin Bey'in Samsun İstiklal Mahkemesi Başkanlığı	53
2.7. Mehmet Emin Bey ve Pontus Meselesi	71

2.7.1. Mehmet Emin Bey'e Göre Pontus Cemiyeti ve Rum Mezalimi....	73
2.7.2. Pontus Macerası Raporu	81
2.7.3. Samsun İstiklal Mahkemesinde Yargılanan Pontusçular.....	89
2.8. Mehmet Emin Bey'in Birinci Mecliste Görev Aldığı Şube, Encümen ve Geçici Heyetler.	95
2.9. Mehmet Emin Bey'in Birinci Meclise Sunduğu Kanun Teklifleri	96
2.9.1. Memurin Muhakemat Heyeti, Heyeti Tahririye Kadrosunun Tevsiine Dair Kanun Teklifi.....	98
2.9.2. Seçim Kanunun Değiştirilmesine Dair Kanun Teklifi	100
2.10. Mehmet Emin Bey'in Birinci BMM'ndeki Diğer Faaliyetleri	115
2.10.1. Mehmet Emin Bey'in Birinci Meclis'te Adliye Encümeni Başkanı Olarak Yaptığı Konuşmalar	116
2.10.1.1. Müdafa-i Milliye Vekâleti Bütçesi Görüşmeleri.....	116
2.10.1.2. Merkez Kumandanı Nihat Paşa Hakkında Adliye Encümeni Mazbatası.....	119
2.10.1.3. Bütçe Kanunu Layihası Müdafaa-i Milliye Bütçesi.....	123
2.10.1.4. Başaralı Mustafa Efendi'nin Affı.....	127
2.10.1.5. Hacı Hatiboğlu Osman'ın Affı Hakkında Kanun Layihası...	135
2.10.1.6. Aşoforoğlu Yani ve Arkadaşlarının İdamları.....	141
2.10.1.7. Tepedelenli Nureddin Hakkındaki Evrakın Gönderilmesi...	142
2.10.1.8. İsmail Hakkı Efendinin Affı.....	144
2.11. Birinci BMM'nin Seçim Kararı Alması	147
2.12. Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Mehmet Emin Bey	149
2.13. Mehmet Emin Bey'in Birinci BMM'nde Düzenlenen Bir Ankete Verdiği cevap.....	153

3. BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ DÖNEM TBMM VE MEHMET EMİN (GEVECİ) BEY.....	157
3.1. Dördüncü Dönem TBMM Öncesinde Mehmet Emin Bey	157
3.2. 1931 Yılı Genel Seçimleri	161
3.3. 1931 Samsun Seçimleri.....	164
3.4. Mehmet Emin Bey'in Dördüncü Dönem TBMM'de Aldığı Görevler	166

3.5. Mehmet Emin Bey'in Kullandığı İzinler	168
SONUÇ	171
KAYNAKÇA	175
EKLER	197

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATASE	: Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bknz.	: Bakınız
BMM	: Büyük Millet Meclisi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
DH.	: Dâhiliye
Ed.	: Editör
Gzc	: Gizli Zabıt Ceridesi
Haz.	: Hazırlayan
S.	: Sayfa
Ss.	: Sayfalar
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TABLÖLAR

Tablo 1	: Samsun Sancak Mebusluğuna Aday Olan ve Aday Gösterilenler.....	11
Tablo 2	: Birinci TBMM’nde Gruplara Göre Mebusların Dağılımı.....	32
Tablo 3	: Samsun İstiklal Mahkemesinde Tutuklu olarak yargılanıp idama mahkûm olanlar.....	90
Tablo 4	: Samsun İstiklal Mahkemesi Tarafından Firarda Olup İdama Mahkûm Olanlar.....	92
Tablo 5	: Samsun İstiklal Mahkemesi Tarafından 15 Sene Müddetle Küreğe Mahkûm Olanlar.....	93
Tablo 6	: Şüpheli olup da Seferberlik Sonuna Kadar Cezaevinde Tutuklu Kalacak Hükümlüler.....	93
Tablo 7	: Samsun İstiklal Mahkemesi Tarafından Mallarına El Koyulanlar	93
Tablo 8	: Sivas Hapishanesinde Tevkif Edilenler.....	94
Tablo 9	: Erzincan Hapishanesinde Tevkif Edilenler.....	94
Tablo 10	: Mehmet Emin Bey’in Birinci Mecliste İmzası Bulunan Kanun Teklifleri.....	96
Tablo 11	: Mehmet Emin Bey’in Birinci BMM’nde Kanun Teklifleri Üzerine Yaptığı Değişiklik Teklifleri.....	97
Tablo 12	: Birinci Mecliste Yapılan Ankete Verilen Cevaplar.....	155

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmekte olduğu son zamanlarında yaşıadığı gelişmeler bu çekilmeyi daha da hızlandırmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra girdiğı savaşlarda peş peşe yaşıadığı hezimetler 600 yıllık devletin sonunu getirmiştir. En son olarak, neredeyse hiçbir hazırlığı olmadan girdiğı ve yıllarca süren I. Dünya Savaşındaki mağlubiyet sonunda 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Ateşkes antlaşması ile savaştan çekilmek zorunda kalmıştır.

Şartları çok ağır olan ve Osmanlı Devleti'ni fiilen sona erdiren Mondros Ateşkes antlaşmasının 7. Maddesi İtilaf Devletlerine güvenliklerini tehdit altında gördükleri yerleri işgal etme hakkını vermektedir. Bu maddeye dayanarak kısa sürede Osmanlı Devleti'nin toprakları işgal edilmeye başlandı. Buna göre; İngiltere, Musul ve İskenderun'a, İtalyanlar; Antalya ve Konya yöresine, Fransızlar ise Antep, Maraş ve Urfa'ya asker çıkardılar. İngilizlerin desteklediğı Yunan ordusu ise 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal etti.

Mondros Antlaşmasını imzalayan İstanbul hükümetinin işgaller karşısında yetersiz kalması üzerine halk ve bazı Osmanlı aydınları kurtuluş çareleri aramaya başladılar. Kurtuluş, ancak topyekûn mücadele ederek ve millete dayanarak gerçekleşebilirdi. Ama millet iradesinin tecelli ettiği Osmanlı parlamentosu Meclis-i Mebusan 21 Aralık 1918 tarihinde feshedilmişti. Bu nedenle, işgallerden rahatsız olan ve dağınık bir şekilde mücadele eden halkı yönlendirecek bir siyasi otorite de bulunmamaktaydı.

Bu sırada İstanbul'da bulunan ve boğazda demirli İtilaf donanmasını gören Mustafa Kemal Paşa bağımsızlık mücadelesinin Anadolu'da doğabileceğine inanmaktaydı. Anadolu'ya geçmek için aradığı fırsatı bulan Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Müfettişi olarak olağanüstü yetkilerle donatılarak 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a ulaştı. 25 Mayıs 1919 tarihinde ise Havza'ya geçerek, burada 28 Mayıs 1919 günü yayınladığı genelge ile işgaller karşısında telgraf ve mitingler yoluyla protestolar yapılmasını istedi. Genelgenin etkili olması üzerine Mustafa Kemal Paşa

Harbiye Nezareti tarafından İstanbul'a geri çağırılmıştır. Ancak bu çağrıya uymayarak Amasya'ya doğru yola çıkmıştır.

Amasya'da, 22 Haziran 1919 tarihinde Mustafa Kemal, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay ve Refet Bele tarafından imzalanan bir genelge daha yayınlandı. Bu genelgede vatanın bütünlüğünün, milletin bağımsızlığının tehlikede olduğu, İstanbul Hükümeti'nin sorumluluklarını yerine getirmediği ve bağımsızlığın milletin kararlılığı ile kazanılabileceği ifade edilmiştir.

Millî Mücadele'nin gerekçesini, amacını ve yöntemini belirleyen Amasya Genelgesi'nin arkasından Erzurum Kongresi toplanmıştır. Başlangıcında yöresel olarak toplanan Kongre alınan kararlar ile ulusal bir hale dönüştürülmüştür. Burada; milli sınırlar içerisinde vatanın bölünmez bir bütün olduğu, işgaller karşısında milletin topyekûn direneceği, vatanın korunması görevinin İstanbul hükümetince sağlanamadığı takdirde geçici bir hükümetin kurulacağı ve milli iradenin hâkim kılınacağı gibi kararlar alınmıştır. Kongrede doğu illeri adına bir temsil heyeti seçilerek kurtuluş çareleri arayanları birleştirme çabası içerisine girilmiştir.

Erzurum Kongresinden sonra, Millî Mücadele'nin örgütlenmesi adına bir diğer önemli aşama olan Sivas Kongresi ise 4 Eylül 1919 tarihinde toplanmıştır. Sivas Kongresinde; Erzurum'da kurulan Temsil Heyeti'nin üye sayısı artırılmış ve tüm vatani temsil etmesi sağlanmıştır. Ayrıca hem Erzurum hem de Sivas kongresinde, 21 Aralık 1918 tarihinden itibaren kapalı bulunan Meclis-i Mebusan'ın açılmasının sağlanmasına yönelik kararlar alınmıştır.

Yapılan kongreler sonucunda, Temsil Heyetinin kurulması ile birisi İstanbul'da bulunan Damat Ferit Paşa hükümeti, diğeri ise Anadolu'da (bir süre sonra kendisine Ankara'yı merkez seçecek olan) Temsil Heyeti olmak üzere ikili bir yönetim oluşmuştur.

Anadolu'da Millî Mücadele'nin yukarıda bahsedilen hazırlık aşamaları yaşanırken, İstanbul'da ise Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa etmiş ve Ali Rıza Paşa Hükümeti göreve gelmiştir. Yeni kurulan Ali Rıza Paşa

Hükümeti adına Salih Paşa ile Temsil Heyeti arasında Amasya’da yapılan görüşmeler sonucunda 22 Ekim 1919 tarihinde bir protokol imzalandı. Bu protokolün önemli maddelerinden bir tanesi, seçimlerin en kısa sürede tamamlanarak Meclis-i Mebusan’ın açılmasının karar altına alınmasıdır. Bu karar gereği, Meclisin üyelerinin belirlenmesi amacıyla 1919 yılının Kasım-Aralık aylarında seçimler gerçekleştirildi. Bu seçimler sonucunda Canik Mebusu olarak Mehmet Emin (Geveci) Bey Meclise katılmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi toplantılarını boğaza demirlemiş itilaf donanmasının karşısında gerçekleştirmeye çalışmıştır. 12 Ocak – 18 Mart 1920 tarihleri arasında toplamda 2 ay kadar açık kalabilen Son Osmanlı Mebusan Meclisi, daha sonra girişilecek Millî Mücadele’nin temelini oluşturacak olan Misak-ı Milli Kararlarını almıştır. Bağımsızlığın sağlanması için çağrı niteliğinde olan bu kararların alınması İstanbul’un işgal edilmesi ile sonuçlanmıştır.

Mehmet Emin (Geveci) Bey’in Hayatı

Mehmet Emin Bey, 1305 (1889) tarihinde Bafra’da doğmuştur.¹ Babasının adı, Müftüoğlu Salih Bey, annesinin adı ise Zekiye Hanım’dır.² 28 Haziran 1317 (11 Temmuz 1901) tarihinde Bafra Kazası Rüştîye’sinden, 1 Kânunuevvel 1322’de (14 Aralık 1906), Mercan İdadisinden ve son olarak 20 Temmuz 1327 (2 Ağustos 1911) tarihli diploma ile Darülfünun-ı Osmani Hukuk Mektebinden mezun olmuştur. Fransızca, Arapça ve Farsça olmak üzere üç yabancı dil bilmektedir.³

¹ Mehmet Emin Bey’in doğum tarihi değişik kaynaklarda farklı olarak verilmiştir. TBMM albümüne göre doğum tarihi 1886’dır. **TBMM, TBMM Albümü 1920-2010 1. Cilt 1920-1950. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No 1, 2010, s. 19.** Zeki Çelik ve Filiz Özkan ise Emin Bey’in doğum tarihini 1890 olarak vermişlerdir. **Zeki Çelik, filiz Özkan, “I. Meclis’te Muhalif bir Önder: Canik Meb’usu Emin (Gevelioğlu) Bey”, İlk Adımdan Cumhuriyet’e Millî Mücadele, Ed.: Osman Köse, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2008, s.535.** Fahri Çoker doğum tarihi olarak 1889 yılını verir. **Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, Cilt: III, I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 2002, s. 241.** Emin Bey’in kendi beyanı olan kısa hal tercümesinde doğum tarihini, 1305 (1889) olarak yazmıştır. **EK: 1. TBMM Arşivi, Kısa Hal Tercümesi, Sicil No:82.** Mezar taşında ise 1890 tarihi yazılıdır.

² Kemal Arslan, I. ve II. Dönem TBMM’de Samsun (Canik) Milletvekilleri ve Faaliyetleri (1920-1927), (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum 2018, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 515393), s. 122.

³ EK: 2. BOA, DH. SAİD.../185-194 Belge Tarihi: H.29.12.1304.

İstanbul Darülfünun-ı Osmani Hukuk Mektebinden mezun olduktan sonra bir süre Bağdat Hukuk Okulu'nda öğretmen olarak çalışmıştır.⁴ Öğretmenlikten 14 Haziran 1328'de (27 Haziran 1912) tarihinde istifa ederek Kavala Kazası Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umumi Muavinliğine atanmıştır.⁵ Balkan savaşlarından hemen önce atandığı bu görevi sırasında bölge karışıklık içerisinde olduğundan Bulgar ve Yunan çeteleri ile mücadele etti. Bulgarlara esir düşmesi üzerine 2 ay süresince esaret hayatı yaşadı.⁶ Kavala'nın kaybedilmesinden sonra İstanbul'a döndü. Bir süre İstanbul Emniyet Müdürlüğü görevinde bulundu. Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasından sonra başlayan işgalleri desteklemek isteyen Ermeni çeteleri, polis ve jandarma kıyafetleri giyip geceleri soygunlar yaparak Müslüman memurların suçlanmasını sağlıyorlardı. Böylece Müslüman memurları istifaya zorluyorlardı. Bu nedenle Mehmet Emin Bey de azledilerek yerine komiser Muzaffer Bey'in katliyle ilişkili olan Vahan adında biri atanmıştır.⁷ Mehmet Emin Bey, görevinden azledilmesinden sonra Samsun'a giderek bir süre avukatlık, ticaret ve gazetecilikle geçimini sağlamıştır.⁸

Mehmet Emin Bey'in ülke sorunlarına duyarsız kalmadığı, Birinci Dünya savaşının başlarında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti aracılığıyla mücadeleye katıldığı görülmektedir. 26 Eylül 1914 tarihinde Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Samsun Şubesi kurulmuştur. Mehmet Emin Bey Cemiyetin kuruluşunda görev almıştır. Cemiyetin kurucuları şunlardır:

“Canik Mebusu Osman Bey, Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Bey, Müderris Şükrü Efendi, Gazizade İsmail Bey, Dava Vekili Emin Bey, Çubukçuzade Suphi Efendi, Erzurumluzade Süleyman Efendi, Hakkacızade Hafız İlyas Efendi, Mekteb-i İptidaiye Müfettişi Yusuf Bahri Efendi, Sıhhiye Müdürü Sadrettin Bey, Gebilizade Halis Efendi,

⁴ Bknz: EK 1: TBMM Arşivi, Kısa Hal Tercümesi, Sicil No:82

⁵ BOA, DH. SAİD.../185-194 Belge Tarihi: H.29.12.1304.

⁶ Kemal Arslan, a.g.e., s. 122.

⁷ Zeki Çelik, Filiz Özkan, a.g.e., s. 535.

Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele (son Meşrutiyet 1919-1920), c. II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara: 1998, 231.

İrade-i milliye Gazetesi (12 Ekim 1919), sayfa 2.

⁸ TBMM Arşivi, Kısa Hal Tercümesi, Sicil No:82

Muhasebe-i Hususiye Müdürü Osman Nuri Bey, Alemdarzade Hasbi efendi, Hüseyin Ağa zade Cemal Bey, Ticaret Odası Baş Kâtibi Mehmet Şükrü efendi, Musasebeci Hüseyin avni Bey, Tüccardan Esat Efendi zade Said Bilal Efendi, Molla Ahmetzade Hüseyin efendi, Kefelizade Sadık Efendi, Hacızade Mesut Efendi, Kefelizade Hüseyin Efendi, Hacı Paşazade Ahmet efendi, Mudde-i Umumi Besim Bey, Hacı Hayrullahzade Ömer Efendi, Yelkencizade Şükrü Efendi ve Yelkencizade Hüseyin efendi".⁹

Mehmet Emin Bey, genel savaşın sonunda yani 1919 yılında Osmanlı Mebusan Meclisi'ne seçilerek İstanbul'a tekrar döndü. Meclisin kapatılmasından sonra Samsun'a giderek Müdafaa-i Milliye Cemiyetinde çalıştı. Mehmet Emin Bey, 1919'un Ekim ayında Rehber Gazetesi'ni çıkarmaya başlasa da gazete birkaç sayı çıktıktan sonra yayın hayatına son vermiştir.¹⁰ Ayrıca, 12 Temmuz 1920 tarihinde Samsun'da Hilâl Gazetesini çıkarmaya başlamıştır.¹¹

Mehmet Emin Bey, 23 Nisan 1920 tarihinde açılan I. Dönem TBMM'ne katılarak hizmetlerine devam etti. TBMM'nde oluşturulan Birinci Grubun kurucuları arasında yer aldı. Ancak, Mecliste ortaya çıkan görüş ayrılıkları nedeniyle İkinci Grubun kurulmasında etkili oldu. Birinci Meclisin çalışma dönemi içerisinde, Sivas İstiklal Mahkemesi ve Samsun İstiklal Mahkemesi başkanlıkları görevinde bulundu. Mahkeme başkanı olarak Pontus meselesinin halledilmesinde aktif rol oynadı. İstiklal Mahkemelerinde görev alması nedeniyle kendisine, TBMM'nin 22 Nisan 1925 tarihli 144

⁹ Baki Sarısakal, *Bir Kentin Tarihi Samsun İkinci Kitap*, Samsun: Cem Ofset, 2003, s. 394

¹⁰ Kemal Arslan, *a.g.e.*, 48.

¹¹ Ancak Mehmet Emin Beyin, 1. Dönem Büyük Millet Meclisi'ne milletvekili olarak katılması üzerine gazeteyi Avukat Hamdi Edip Kamber devralmıştır. Gazete, 1921 tarihinde ise Bafralı Mehmet Tayyar'a geçmiştir.

Bünyamin Kocaoglu, "Millî Mücadelede ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Samsun'da Basın Hayatı ve Cemiyetler", *Akademik Açık Dergisi*, Sayı: 2 (2020), ss. 155-160, s. 156.

Siyasi, ilmi, iktisadi olan ve haftada iki defa çıkarılan gazetenin imtiyaz sahibi Hüseyin Kemal, müdür-i mesulü ise Mehmet Tayyar'dır.

Zekai Güner, Orhan Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını sayı:38, Ankara: 1990, s.359

sayılı kararı ile 1741 belge numaralı kırmızı-yeşil kurdeleli istiklal madalyası takdim edilmiştir.¹²

1931 yılında tekrar milletvekili seçilerek IV. Dönem TBMM'ne katıldı. Milletvekilliği görevi devam ederken, Akciğer Kanserine yakalanarak, 29 Temmuz 1934 tarihinde tedavi gördüğü İstanbul'da vefat etti.¹³ Naaşı Edirnekapı Şehitliğine defnedildi.¹⁴ Vefatı üzerine yerine, Samsun ili için yeni bir mebus seçilmesi istendi ise de dönem sonuna kadar yeni bir mebus seçilme işlemi gerçekleşmemiştir.¹⁵

Belkıs Hanım¹⁶ ile evlilik yapmış olan Mehmet Emin Bey'in Emine Bedia, Mustafa Atıf¹⁷, Madalet¹⁸ adında 3 çocuğu vardır.¹⁹

Mehmet Emin Bey'in adı pek çok kaynakta sadece Emin Bey olarak kullanılmıştır. Mehmet Emin Bey'in soyadı da bazı kaynaklarda farklı olarak verilmiştir. Örneğin; TBMM'nin 65. kuruluş yıldönümü nedeniyle basılan kitapta Emin Bey'in soyadı GEVECİOĞLU²⁰ olarak, "*İlk Meclis Anketi*" adlı eserde ise soyadı GEVELİOĞLU olarak yazılmıştır.²¹ Zeki Çelik ve Filiz

¹² Türkiye Büyük Millet Meclisi birinci devre-i intihabiye azasından olup dava-yı muhik*i meşrumuzu ihzar ve müdafaa eylediğinden. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisince müteşekkil İstiklal Mahkemeleri azalarının kırmızı-yeşil istiklal madalyasıyla taltifi hakkında Heyet-i Umumiyenin 22/04/341 tarihinde münakid 109'uncu içtimainın üçüncü celsesinde müttehaz karara tevfikan tebdilen kırmızı –yeşil kurdelaı istiklal madalyası i'ta kılınmıştır. 10/05/341.

TBMM Arşivi, (İMT, T 15, B207), Dosya No: 1741, Kutu No: 4, Gömlek No: 408, s. 3. Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, Cilt:1, Ankara: TBMM Basımemevi Müdürlüğü, 1994, s. 656.

¹³ H. Adnan Önelçin, *Nutuk'un (Söylev'in) İçinden*, Yüce Yayınları, İstanbul: 1981, s. 53.

¹⁴ EK: 3. Cumhuriyet, 30 Temmuz 1934. Mehmet Emin Bey'in ve aile bireylerinin mezarları Edirnekapı Şehitliğinde 1. Ada'da bulunmaktadır.

Yeni Asır Gazetesi, 30 Temmuz 1934, s. 3.

EK: 4. Milliyet Gazetesi, 30 Temmuz 1934.

¹⁵ BCA 74-191-12 (22.06.1934)

¹⁶ Mezar taşına göre; doğum tarihi 1893, ölüm tarihi ise 23.09.1937'dir.

¹⁷ Mezar taşına göre; doğum tarihi, 1.5.1921, ölüm tarihi ise 23.3.2001'dir.

¹⁸ Mezar taşına göre; doğum tarihi 10.03.1927, ölüm tarihi ise 28.05.1994'tür. Babasının 1. Dönem milletvekili olması nedeniyle VH.000.119 sicil numarasıyla 15.12.1948 tarihli 5269 sayılı kanun gerekçesiyle 400 lira maaş bağlanmıştır.

"1988 Mali Yılı Bütçe Kanunu (3425 Sayılı Kanun)" Resmi Gazete, 19798, (28.04.1988), s. 259.

¹⁹ Kemal Arslan, *a.g.e.*, 123.

²⁰ TBMM Arşivi, Devletimizi Kuranlar (Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi 65. Yıl), Ankara, 1985, s. 52.

²¹ TBMM, İlk Meclis Anketi Birinci Dönem TBMM üyelerinin Gelecekte Bekledikleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2004, s. 94

Özkan'ın hazırladıkları makalede de GEVELİOĞLU olarak verilmiştir.²² TBMM tarafından hazırlanan albümde ise “GEVECİ” olarak ifade edilmiştir.²³

Her Türk vatandaşına bir soyadı taşıma zorunluluğu getiren 2525 sayılı Soyadı Kanunu 21 Haziran 1934 tarihinde kabul edilerek, 2 Temmuz 1934 tarihinde Resmî Gazetede yayınlanmıştır.²⁴ Kanunun çıktığı tarihte hastalığının son evresinde olan Mehmet Emin Bey bu nedenle soyadı alamamış olmalıdır. Vefatından sonra ailesi, MERNİS'ten çıkarılan vukuatlı nüfus kayıt örneğinde anlaşıldığı üzere “GEVECİ” soyadını almıştır.²⁵

²² Zeki çelik, filiz Özkan, a.g.e., ss. 535-543.

²³ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), TBMM Albümü Dönem:1, Ankara: TBMM Basımevi, 1945, s. 19.

²⁴ “Soyadı Kanunu (2525 Sayılı Kanun)” Resmî Gazete, 2741 (02 Temmuz 1934).

²⁵ TBMM, TBMM Albümü 1920-2010 1. Cilt 1920-1950. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No 1, 2010, s. 232.

1. BÖLÜM

SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ VE MEHMET EMİN (GEVECİ) BEY

1.1.Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri

1914-1918 yılları arasında görev yapan Osmanlı Mebusan Meclisi, Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra Sultan Vahideddin'in, 21 Aralık 1918 tarihinde yayınlattığı İrade-i Seniyye ile kapanmıştır. Damat Ferit Paşa Hükümetleri döneminde Meclis açılmamıştır. Osmanlı Devleti'nde Damat Ferit Hükümetinin istifası üzerine kurulan Ali Rıza Paşa Hükümeti Kuvayı Milliye hareketine karşı olumlu yaklaşan isimlerden bir araya gelmiştir. Anadolu ile iyi ilişkiler geliştirmek için çeşitli girişimlerde bulunan yeni hükümet Temsil Heyeti ile temaslarda bulunmuş, Bahriye Nazırı Salih Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile yüz yüze görüşmek amacıyla Amasya'ya gönderilmiştir. Temsil Heyeti ile Ali Rıza Paşa Hükümeti arasında 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında Amasya'da yapılan görüşmelerin önemli gündem maddelerinden birisi Osmanlı Mebusan Meclisinin açılması olmuştur. Zaten Ali Rıza Paşa Hükümeti 7 Ekim 1919'da seçimlerin yapılması hakkında bir kararname yayınlayarak, işleri hızlandırmak için uzmanlardan oluşan bir Teftiş Heyeti kurulmasını sağlamıştır.²⁶

Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilecek seçimlerle ilgili olarak, 1908 yılında kabul edilen İntihâb-ı Mebusân Kanun-ı Muvakkatı, 83 maddeden oluşmaktaydı. Ayrıca bu kanunun uygulanması için 6 maddelik bir talimatname de yayınlanmıştır. Bu seçim kanununa ilave olarak, Ali Rıza Paşa Hükümeti, 7 Ekim tarihli kararnamenin arkasından 19 Ekim 1919 tarihinde 16 maddelik bir seçim talimatnamesi de yayınlamıştır.²⁷ Buna göre, sancaklar seçim bölgesi, nahiyeelerde birer seçim şubesi olarak kabul edilmiştir. Seçimler iki dereceli olarak gerçekleştirilecekti. Kanuni Esasi'nin 65. Maddesine göre her 50.000 erkek için bir mebus seçilecekti. Ancak bazı

²⁶ Zekeriya Türkmen, "Ali Rıza Paşa Hükümeti Kuva-yı Milliye İlişkileri" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi XVI, no (2000): 37-87*, s. 62.

²⁷ Serkan Tuna, "Son Osmanlı Mebusân Meclisi Seçimleri Sürecinde Siyasî Bir Anket: Türk Kadınına Seçim Hakkı Verilmeli mi?", *CTAD*, Yıl: 12, Sayı: 23 (Bahar 2016), ss. 27,28.

sancakların nüfusunun 50.000'den az olması mebus seçilmesine engeldi. Bu durumu ortadan kaldırmak için 25.000 nüfusu esas alındı. Dolayısıyla erkek nüfusu 25.000 ile 75.000 arası olan sancaklardan birer mebus seçilecekti.²⁸

İki dereceli olarak yapılacak seçimlerde seçmen olabilmek için, 25 yaşından büyük olmak, az çok devlete vergi vermek ve bulunduğu yerde bir yıldan fazla oturuyor olmak gibi bazı şartları taşımak gerekiyordu.²⁹ Bu özellikleri taşıyan seçmenler, her nahiyenin nüfusuna göre mebusları seçecek olan ikinci seçmenleri seçecekti. Nüfusu 250 – 500 arasında olan yerler ile 500 – 750 arasında olan nahiyeler 1 ikinci seçmen, 750 ile 1250 arasında olanlar 2 ikinci seçmen, 1250 ile 1750 arasında olanlar 3 ikinci seçmen, 1750 ile 2250 arasında olanlar 4 ikinci seçmen seçeceklerdi.³⁰ İkinci seçmenlerde daha önceden belirlenen tarihte ve yerde mebusları seçeceklerdi. İkinci seçmenler ya adaylığı belli olmuş kişileri ya da bunların dışında kendince uygun bulduğu kişileri seçebilirlerdi.³¹

Ülkede yapılan seçimlerde çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. Musul, Suriye, Beyrut ve Halep gibi vilayetlerde ayrıca işgal altında olan Kars, Batum, Urfa ve Ardahan'da seçimler gerçekleştirilememiştir.³²

1.2.Mehmet Emin Bey'in Mebusan Meclisi'ne Seçilmesi

Pek çok yerde olduğu gibi, Canik Sancağında da seçimler 1919 yılının Ekim – Aralık döneminde gerçekleştirildi. İstanbul Hükümetince görevlendirilen Fevzi Paşa (Çakmak) başkanlığındaki teftiş heyeti raporuna ve Canik Mutasarrıfı Hamit Bey'in anılarına göre, Canik Sancağında

²⁸ Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet, I. Cilt, (Yayına Haz. İhsan Güneş), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:14, Ankara, 1997, ss. 243-244.

²⁹ Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet, a.g.e, s. 246.

³⁰ Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet, a.g.e, s. 246.

³¹ Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet, a.g.e, s. 247.

³² Ahmet Uçar, Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Felah-ı Vatan Grubu, (Yüksek Lisans Tezi) Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2011, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 403062), s. 25.

seçimlerde olumsuzluklar yaşanmadı. M¼dahalelerden uzak ve sakin bir şekilde seçimler tamamlandı.³³

Mutasarrıf Hamit Bey'in Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 6 Kasım 1919 tarihli yazısında sancak mebusluğuna aday olan ve aday gösterilenler liste halinde bildirilmiştir.³⁴

Tablo 1: Samsun Sancak Mebusluğuna aday olan ve aday Gösterilenler

Sıra No	Adı	Açıklama
1	<i>Eski Mutasarrıflardan Reşit Bey</i>	300 imza ile Bafra'dan aday gösterildi.
2	<i>Dava Vekili Emin Bey</i>	300 imza ile Bafra'dan aday gösterildi.
3	<i>Hacı Ahmet Efendi</i>	
4	<i>Kansızade Osman Bey</i>	
5	<i>İnegöl Ceza Reisi Bekir Fahri Bey</i>	
6	<i>Ticaret Odası Başkâtibi şükrü Bey</i>	
7	<i>Sivrihisar Eski Kaymakamı İsmail Hakkı Bey</i>	
8	<i>Abdurrahman Beyzade Rıza Bey</i>	
9	<i>Eski Mebus Mehmed Ali Bey</i>	
10	<i>İçel Kadısı Receb Efendi</i>	
11	<i>Muallim İbrahim Habi Efendi</i>	
12	<i>Siird Kadısı Osman şükrü Efendi</i>	
13	<i>Dava Vekili arşambalı Niyazi Efendi</i>	
14	<i>Es'ad Efendi</i>	
15	<i>Adliye M¼fettiři كفاده Bey</i>	300 imza ile Fatsa'dan aday gösterildi.
16	<i>H¼davendigar Vilayeti Eski Maarif M¼d¼r¼ Hamdi Bey</i>	300 imza ile Fatsa'dan aday gösterildi.
17	<i>Söz Gazetesi Sahibi Soysallıoğlu İsmail Bey</i>	
18	<i>Konya Eski Mebusu Ahmet Hamdi Bey</i>	iftiler Birliği tarafından aday gösterildi.

³³ Halit Eken, *Bir Millî M¼cadele Valisi ve Anıları Kapancızade Hamit Bey*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2008, s. 82.

³⁴ Önder Duman, *Meşrutiyetten "Beyaz Devrim'e Canik – Samsun'da seçimler ve Siyaset (1877 – 1950)*, Canik Belediye'si K¼lt¼r Yayınları/No:8, Samsun 2015, s. 40.

BOA, Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH. İUM.), E-115/58 Canik Mutasarrıflığından Dâhiliye Nezaretine tezkire 6 Teşrin-i Sani 35 (6 Kasım 1919).

19	<i>Sivas Maarif Müdürü Tevfik Bey</i>	<i>Çiftçiler Birliği tarafından aday gösterildi.</i>
20	<i>Çarşamba Bidayet Mahkemesi Eski Reisi Aziz Bey</i>	
21	<i>Çoldurzade Hasan Fehmi Efendi</i>	
22	<i>Kudüs Eski Kadısı Nuri Efendi</i>	
23	<i>Bağdat Eski Valisi Cavid Paşa</i>	<i>300 imza ile Çarşamba'dan aday gösterildi.</i>
24	<i>Kösefzade Hamid Bey</i>	
25	<i>Trabzon Eski Valisi Süleyman Necmi Bey</i>	<i>300 imza ile Samsun'dan aday gösterildi.</i>
26	<i>Erkan-ı Harb Kaymakamlarından Şefik Bey</i>	<i>300 imza ile Samsun'dan aday gösterildi.</i>
27	<i>Maliye Nezareti Eski Müsteşarı Hasan Tahsin Bey</i>	
28	<i>İbrahim Paşazade Münir Bey</i>	
29	<i>Çarşambave Ünye Eski Kaymakamı Nizameddin Bey</i>	
30	<i>Levazımat-ı Umumiye 5. Şubesi'nden Yüzbaşı Mehmed Şükrü Efendi</i>	

Liste incelendiğinde, 21 adayın kendi kararı ile aday olduğu, 2 adayın ise Çiftçiler Birliği tarafından aday gösterildiği anlaşılmaktadır. 7 adayın ise kazalardan 300 imza ile halk tarafından aday gösterildikleri anlaşılmaktadır. Bu 300 imza ile halk tarafından aday gösterilenler arasında Emin Bey de bulunmaktadır.

Seçim sonuçları açıklandığında, Canik Mebusları şu şekilde oluşmuştur:³⁵

1. Cavit Paşa
2. Emin (Geveci) Bey
3. Hacı Ahmet Hamdi Efendi
4. Mehmet Ali Bey

³⁵ Ahmet Demirel, *İlk Meclisi'in Vekilleri Millî Mücadele Döneminde Seçimler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 56.

Kendi aday olanlardan sadece, eski mebus Mehmet Ali Bey seçilmeyi başarabilmiştir. Diğer seçilen üç kişinin, halk tarafından aday gösterilenlerin içinden olması dikkat çekicidir. Aday gösterilmeleri ve sonunda seçilmeleri bölgede önemli nüfuza ve güvene sahip olduklarını göstermektedir.³⁶ Ayrıca, Heyet-i Temsiliye tarafından seçilmesi için valilik, mutasarrıflık ve komutanlıklara tavsiyede bulunulan kişilerden birisi olan Refet (Bele) Bey'in Canik'ten³⁷ seçilememesi de ilginçtir.³⁸

1.3.Son Osmanlı Mebusan Meclisinde Mehmet Emin Bey'in Faaliyetleri

Son Osmanlı Mebusan Meclisi ancak 12 Ocak 1920 Pazartesi günü toplanabilmiştir.³⁹ 18 Mart 1920 tarihinde de gerçekleştirdiği 24. toplantısı sonunda kapanmıştır.⁴⁰

Mehmet Emin Bey'in de görev yaptığı Meclisin üye tam sayısı 172⁴¹ olmakla birlikte, işgal altındaki yerlerde seçimlerin yapılamaması nedeniyle 140 mebus seçilebilmiştir.⁴² Ancak Meclisin 12 Ocak tarihindeki ilk

³⁶ Önder Duman, a.g.e., s. 41.

³⁷ Ahmet Demirel, a.g.e., s. 45

³⁸ Heyet-i Temsiliye, dönemin Canik Mutasarrıfı olan Hamit Bey'den Refet Bey'in aday gösterilerek desteklenmesini istemiştir. Ancak Hamit Bey "tanınmış yöneticilerin mebus olmaması" düşüncesiyle bundan kaçınmıştır. (Dursun Ali Akbulut, Hamit Bey'in Canik Mutasarrıflığı Sırasında Karşılaştığı Problemler, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1, Yıl: 1999, ss. 111-119.)

³⁹ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (12 Kânunîsânî 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 1. İnikad, Cilt 1.

⁴⁰ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (18 Mart 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 24. İnikad, Cilt 1.

⁴¹ Mebus sayısı pek çok kaynakta farklı gösterilmiştir. Mahmut Goloğlu: 167, (Mahmut Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet, 1920, Ankara, Başnur Matbaası, 1970, s. 295 – 303.), Taha Niyazi Karaca: 172, (Taha Niyazi Karaca, Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri, Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004, s. 295 – 341.), İhsan Ezherli: 160, (İhsan Ezherli, Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920), Ankara 1998, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, s. 183 – 202), İhsan Güneş: 166, (İhsan Güneş, Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet, II. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s 183 – 202). Fevzi Demir: 160, (Fevzi Demir, Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri, İmge Kitapevi, İstanbul 2007, s. 355-384). Ahmet Demirel: 169, (Ahmet Demirel, İlk Meclisi'in Vekilleri Millî Mücadele Döneminde Seçimler, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 55-58), Cemil Özgül: 172, (Cemil Özgül, Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1989, s. 162).

⁴² Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi 2. Kitap Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998, s. 72

toplantısına kış şartları nedeniyle sadece 72 mebus katılabilmıştır. 22 Ocakta yapılan 2. Oturumuna 25 mebus daha katılabilmiş böylece bu toplantıda çoğunluk sağlanmıştır.⁴³

Son Osmanlı Mebusan Meclisinin 12 Ocak 1920 tarihindeki ilk toplantısı, Hacı İlyas Efendi başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Nizamname-i Dâhilinin (İç Tüzüğü) 27. maddesine göre mebusların şubelere taksimi yapılarak toplamda 140 mebus görevlendirilerek 5 şube oluşturulmuştur.⁴⁴ Mehmet Emin Bey'in mazbatası 22 Ocak 1920 tarihinde 2. Şube tarafından incelenerek onaylanmıştır.⁴⁵ Mehmet Emin Bey Üçüncü Şubede görev alarak çalışmalarına başlamıştır.⁴⁶

Mehmet Emin Bey'in 3. Şubede yaptığı ilk görevlerden birisi suiistimal olduğu iddia edilen Sivas seçimlerinin mazbatalarının incelenmesi olmuştur. Sivas'ta bir kişi hem Yenihan'da hem de Sivas merkezde oy kullanmıştır. Bu durumun sonuçları değiştirmeyeceği gerekçesi ile seçimler fesih edilmemiştir. Sonuç olarak, 26 Ocak tarihli Mebusan Meclisi toplantısında Rauf, Vasıf, Ziya, Samih Beylerle Etem Efendi'nin Sivas Mebuslukları kabul olunmuştur.⁴⁷

9 Şubat 1920 tarihli Mebusan Meclisi toplantısında, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin beyannamesi okunarak müzakere edilmiştir. Yapılan oylama sonucunda yeni kabine güvenoyu almıştır. Oylamada 106 oy kullanıldığı görülür. Oyların dağılımı, 103 kabul, 2 ret ve 1 tanede çekimser olarak gerçekleşmiştir. Mehmet Emin Bey'de güvenoyu vermiştir.⁴⁸

⁴³ Tarık Özçelik, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Adalet Vekillerinden Ahmet Rifat (Çalık) Bey ve Faaliyetleri", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (2021), s. 442.

⁴⁴ Birinci Şube: 31, İkinci Şube: 28, Üçüncü Şube: 28, Dördüncü şube: 25, Beşinci Şube: 28 mebusan oluşturulmuştur. (Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (12 Kânunîsânî 1336 – 1920-), Devre 4, İctima Senesi 1, 1. İnikad, Cilt 1, s. 3-4).

⁴⁵ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (22 Ocak 1336 – 1920-), Devre 4, İctima Senesi 1, 2. İnikad, Cilt 1, s. 13.

⁴⁶ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (12 Ocak 1336 – 1920-), Devre 4, İctima Senesi 1, 1. İnikad, Cilt 1, s. 4.

⁴⁷ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (26 Ocak 1336 – 1920-), Devre 4, İctima Senesi 1, 3. İnikad, Cilt 1, ss. 25, 26.

⁴⁸ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (9 Şubat 1336 – 1920-), Devre 4, İctima Senesi 1, 8. İnikad, Cilt 1, ss. 89, 90.

Sadece 24 oturum yapabilen Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin tutanaklarının altısında Mehmet Emin Bey'in adı geçmektedir. 12 Şubat⁴⁹, 17 Şubat⁵⁰, 29 Şubat⁵¹, 1 Mart⁵², 10 Mart 1920⁵³ tarihli toplantılarda önerge vermek, mazbata hazırlamak, oylama yapılmasını istemek, oylamalara katılmak, gibi mebusluk görevlerini yerine getirmiştir. Bu toplantılarda en dikkati çeken faaliyeti, 11 Mart 1920 tarihli Mebusan Meclisi toplantısında görüşülen, “*Meclis -i Mebusan Reisi İle Azasına Tahsisat-ı Fevkalâde İtasına Dair Kanun Teklifi*” üzerine yaptığı itirazlardır. İlgili bölümde ayrıntıları incelenecek olan bu toplantıda Mehmet Emin Bey Söz alarak mebus maaşlarını arttıracak olan bu düzenlemeye karşı çıkmıştır.

⁴⁹ 12 Şubat 1920 tarihli Mebusan Meclisi toplantısında, Erzurum Mebusu Ziya Bey, Mebusan tarafından verilen takrirlerin hemen okunması ve karar verilmesi gerektiğini ifade eder kura çekilerek takririn bir şubeye havale edilmesini teklif eder. Bunun üzerine Emin Bey oylama yapılmasını istemiştir.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (12 Şubat 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 9. İnıkad, Cilt 1, s. 96.

⁵⁰ 17 Şubat 1920 tarihli Mebusan Meclisi toplantısında, Edirne Mebusu Şeref Bey Ahd-ı Millinin (Misak-ı Milli) parlamentoları ve genel basına duyurulmasını teklif etmiştir. Hemen arkasından belgenin 6 maddesini okur. Ayrıca Arıza-i Cevabiyye müsvedesinin 4. Fıkrası tartışılırken Emin Bey şu önergeyi verir. “*Son fıkradaki «işgallere» kelimesinden sonra «fecayi ve âlâma nihayet verileceği... İlah» suretinde tadilini teklif ederim*”. Ancak önerge kabul edilmez.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (17 Şubat 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 11. İnıkad, Cilt 1, s. 150.

⁵¹ 29 Şubat 1920 tarihli Mebusan Meclisi'nde, 1336 senesi Mart ve Nisan aylarına mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu Lâyihasının üçüncü maddesinin tâdili hakkında İstanbul Mebusları Hamit ve Adnan Beylerin takririne verilen reylerin neticesi, 50 kabul, 53 ret, 4 çekimser oy ile reddedilmiştir. 1336 Senesi Mart ve Nisan Aylarına Mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu Lâyihasına verilen reylerin neticesi ise, 57 kabul, 18 ret, 11 çekimser oyla kabul edilmiştir. Her iki listede de Emin Bey, Müstakil Mutasarrıflıklar arasında gösterilmiştir.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (29 Şubat 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 16. İnıkad, Cilt 1, s. 177.

⁵² 01 Mart 1920 tarihli Mebusan Meclisi'nde, Emin Bey ve arkadaşları, Dördüncü Devredeki Adliye Encümeni Mazbatasını Hey 'et-i Umumiyye'ye sunarlar. Mazbata Metni şu şekildedir;

“*Makam-ı Riyasetin 22 Şubat 1336 Tarihli tezkeresi ile Encümenimize tevdi olunan işbu Af Kanun u Encümenimizce bittetik: Birinci maddenin ibtiasına (Balkan Harbi sebebi ile) ve işbu Kanunun tarih-i neşrine kadar ibaresi yerine de (6 Rebiülevvel 1331 ve 31 Kânunusani 1328 Tarihine kadar) ibarelerinin ikamesi ile kabulüne ve Hey'et-i Umumiyye'ye arzına bilittifak karar verildi.*”

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (01 Mart 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 17. İnıkad, Cilt 1, s. 306.

⁵³ 10 Mart 1920 tarihli Mebusan Meclisi'nde, 1336 Senesi Darüleytam Müdüriyet-i Umumiyyesinin Mart ve Nisan aylarına mahsus muvakkat bütçe Kanunu Lâyihası oylanarak kabul edilmiştir. Emin Bey'in adı yoklama sırasında mecliste bulunanların arasında vardır. 61 kabul, 30 ret ve 6 çekimser oy vardır. Emin Bey Müstakil Mutasarrıflıklar arasındadır. Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (10 Mart 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 21. İnıkad, Cilt 2, ss. 424,425, 427.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin en bilinen faaliyeti Misak-ı Milli Kararlarının kabul edilerek kamuoyu ile paylaşılmasıdır. Bu kararların taslağı, Meclisin açılışından kısa süre önce, 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti tarafından, Ziraat Mektebinde bir dizi toplantı yapılarak hazırlanmıştır.⁵⁴ Ortaya çıkarılan taslak metnin Mebusan Meclisinde kabul edilmesi amacıyla mebuslarla iletişime geçilerek bilgilendirmeler yapılmıştır.

Temsil Heyeti'nin, taslak hakkında tek tek bilgilendirilecek mebusların listesini hazırladığı görülmektedir. Ziraat Mektebinde yapılan bu görüşmelerin tutanaklarının ekinde verilen isim listesinde mebuslar; tebligat yapılanlar⁵⁵, burada bulunanlar⁵⁶ ve gelecekler⁵⁷ başlıklarının altında sınıflandırılmışlardır. Ayrıca birde açıklamalı genel liste eklenmiştir. Listede

⁵⁴ Ali Güler, *Türk'ün Unutulan Yemini Misak-ı Milli*, Halk Kitabevi, İstanbul 2015, s. 30.

⁵⁵ Kendisine tebligat yapılan 23 mebus şu şekilde listelenmiştir;

“1. GELİBOLU Şâkir Bey, 2. SİNOB Rızâ Nûr Bey, 3. ERTUĞRUL Mehmed Bey (Beyân-ı i'tizâr, 4. KENGİRİ Müfti Teyfik Efendi, 5. NİĞDE Ata Bey (Beyân-ı i'tizâr, 6. TEKFURDAĞ Fâik Bey (Beyân-ı i'tizâr), 7. KAYSERİ Rıfat Bey (Beyân-ı i'tizâr), 8. okunamamıştır, 9. YOZGAD Bahri Bey, 10. MARAŞ Tahsin Efendi, 11. SARUHAN Muvaffak Bey, 12. BAYEZİD Şefik Bey, 13. KIRKKİLİSE Bahaeddin Bey, 14. BİTLİS Sadullah Bey, 15. CANİK Emîn Bey, 16. BİGA Süleyman Bey, 17. ÇATALCA Hayreddin Bey, 18. CANİK Câvid Paşa, 19. CANİK Mehmed Ali Bey, 20. İZMİR Mehmed Nebîl Bey, 21. ANTALYA Yusuf Efendi, 22. KASTAMONU Yusuf Kemâl Bey, 23. CANİK Ahmed Efendi”.

Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, ATA-ZB; Klasör: 18, Gömlek: 62-65, 67, Belge: 1-152.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, yıl: 56, Sayı: 120 (Nisan 2007), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007, s. 384 – 388.

⁵⁶ Ankara'da bulunması nedeniyle bilgi sahibi olan 4 mebus listede şu şekilde verilmiştir; “1. HAKKÂRİ Mazhar Bey, 2. SİVAS Raûf Bey, 3. ERZURUM Paşa Hazretleri, 4. Hüseyin Bey TRABZON”.

Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, ATA-ZB; Klasör: 18, Gömlek: 62-65, 67, Belge: 1-152.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, yıl: 56, Sayı: 120 (Nisan 2007), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007, s. 384 – 388.

⁵⁷ Ankara'ya davet edilerek yüz yüze görüşülecek 15 mebus listede şu şekilde belirtilmiştir; “1. TOKAD Mehmed Bey, 2. ŞARKIKARAHİSAR Fâzıl Efendi, 3. KASTAMONU Besîm Bey, 4. KARESİ Hacim Bey, 5. DENİZLİ Emîn Efendi, 6. GÜMÜŞHANE Zekî Bey, 7. İÇEL Ali Ganî Bey, 8. Doğruca kişiye yazılmıştır., 9. SİVAS Edhem Efendi, 10. Okunamamıştır., 11. Mustafa Hulûsî Efendi KARAHİSAR, 12. DERSİM Hasan Hayrî Efendi, 13. TRABZON Eşref Bey, 14. Okunamamıştır., 15. ELAZİZ Muhiddin Bey”.

Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, ATA-ZB; Klasör: 18, Gömlek: 62-65, 67, Belge: 1-152.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, yıl: 56, Sayı: 120 (Nisan 2007), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007, s. 384 – 388.

tebligat yapılanlar başlığı altında Emin Bey'in adı 15. Sırada, açıklamalı genel liste başlığı altında ise 41. Sırada yer almaktadır.⁵⁸

Listeden anlaşılacağı üzere, kendilerine tebligat yapılan 23 mebusun aralarında Canik mebusu Emin Bey de yer almaktadır. Son Osmanlı Mebusan Meclisinin, 28 Ocak 1920 tarihinde yapılan toplantısında, 6 maddelik Misak-ı Milli Kararları oy birliği ile kabul edildi. Misak-ı Milli ile Millî mücadelenin çerçevesi çizilmiştir. Buna göre; Mondros Ateşkes Anlaşmasının imzalandığı dönem elde olan topraklar bir bütündür ve yurttan kopartılamaz. Boğazlar, İstanbul'un güvenliğinin sağlanması koşuluyla açılabilir. Batı Trakya, Kars, Ardahan ve Batum'un geleceği halk oylaması ile belirlenmelidir. Kapitülasyonlar kaldırılmalıdır.⁵⁹ Barışın yapılmasının bu koşulların gerçekleşmesine bağlayan ve Ahd-ı Millî Beyannamesi Sureti olarak adlandırılan Misak-ı Milli Metni, 17 Şubat 1920 tarihindeki toplantıda okunmuş ve kamuoyu ile paylaşılmasına karar verilmiştir.⁶⁰

1.3.1. Mebus Maaşlarının Arttırılması İçin Verilen Kanun Teklifi

11 Mart 1920 tarihli Mebusan Meclisi'nde, "*Meclis-i Mebusan Reisi ile azasına tahsisat-ı fevkalâde itasına dair kanun teklifi*" görüşülmüştür.⁶¹ İstanbul'un işgalinden sadece beş gün önce Meclis idare heyetinin gündeme koyduğu bu kanun teklifi mebus maaşlarının arttırılmasına imkân vermektedir. Teklife az sayıda mebus karşı çıkmıştır.⁶² Meclis görüşmeleri sırasında mebus maaşlarının artırılmasına karşı çıkanlar arasında bulunan Emin Bey de söz alarak düşüncelerini açıklamıştır.

⁵⁸ Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, ATA-ZB; Klasör: 18, Gömlek: 62-65, 67, Belge: 1-152.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, yıl: 56, Sayı: 120 (Nisan 2007), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007, s. 384 – 388.

⁵⁹ Özkan Demir, "İstanbul'un Resmen İşgali ve Dönemin Basınında Anadolu'da Yaşananlara Bakışlar", *Tarih Yolunda Bir Ömür: Ergün Öz Akçora Armağanı II. Cilt*, editörler: Ahmet Aksın, Yavuz Haykır, Filiz Yıldırım, İstanbul: Hiperyayın, 2019. s.454.

⁶⁰ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (17 Şubat 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 11. İnıkad, Cilt 1, ss. 143 - 146.

⁶¹ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (11 Mart 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 22. İnıkad, Cilt 1, ss. 441- 449.

⁶² Tarık Özçelik, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Adalet Vekillerinden Ahmet Rifat (Çalık) Bey ve Faaliyetleri", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (2021), s. 442.

Meclis oturumunda, ilgili kanun teklifinin yazarı olan Saruhan Mebusu Muvaffak (Menemencioğlu) Bey, kanunun gerekçelerini açıklamıştır. Muvaffak Bey'e göre kanun teklifinin amacı; fiyatların yüksekliği ve dışarıdan gelen mebusların İstanbul'da ev tutmakta karşılaştıkları güçlüklerdir.⁶³ Ayrıca bu teklifin, maaş artışı olarak değil, tazminat olarak düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Emin Bey'e göre ise, Meclise gelirken alınacak olan tahsisat zaten biliniyordu. Elli bin kuruş tahsisat alınacağını bilerek görevi seve seve kabul ettiklerini belirtmiştir.⁶⁴ “*Biz bugün sırtında gömleği bile olmayan bir milletin vekiliyiz*” diyerek ülkenin içinde bulunduğu durumu açıklayarak, alınan tahsisatın çok olduğunu söylemiştir. Tahsisat kabul edilirse, Umumi bütçe görüşmeleri sırasında milletten fedakârlık beklenemeyeceğini önce kendilerinin fedakârlıkta bulunması gerektiğini ifade etmiştir.

Emin Bey'in itiraz gerekçelerinden birisi de “*tazminat*” ifadesinedir. Ona göre fakir millet zaten altı yüz yıldır daima tazmin ediyor. “*Ne olur, efendiler, bir defa da biz kendi zararımızı kendimiz tazmin edelim*” diyerek fedakârlık gösterilmesini istemiştir. Ayrıca muvakkat bütçe görüşmeleri sırasında yetimlere ayrılan yirmi bin lirayı çok gören mebusların olduğunu hatırlatmıştır.⁶⁵

⁶³ Gerçekten de ev sahipleri yüksek talep ve hayat pahalılığı gerekçeleriyle konut fiyatlarını arttırmışlardır. Örneğin, Naifia Nimet Hanım, Kızıltoprak'ta Bağdat caddesi üzerindeki 157 numaralı hanede yıllık 85 lira kira ile oturmaktadır. Sözleşmesini yenilemek için 15 Mart 1920 tarihinde ev sahibine başvurduğunda kendisinden yıllık 500 lira talep edilir. (Safiye Kıranlar, *Mütareke İstanbul'unda Konut Sorunu (1918-1922)*, *Mimarlık Fakültesi ODTÜ Dergisi*, Ankara 2016, s. 101.)

⁶⁴ Meclis-i Mebusan üyelerinin aldıkları aylıklar son olarak 25 Şubat 1916 tarihinde “*Kanun-i Esasi'nin 5 Şaban 1327 tarihli 76. Maddei Muaddelesini Muaddili Kanun*” ile düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile Meclis-i Mebusan üyelerinin herbiri için hazineden 50.000 kuruş verilecek ayrıca yolluk içinde 4.000 kuruş üzerinden harcırah ödenecektir. Bu şekilde mebusların yıllık ücretleri bir önceki döneme göre arttırılmakla birlikte fazla mesai ve olağanüstü toplantılarda yapılan ödemeler tamamen kaldırılmaktadır.

Fahri Bakırcı, *Meclis Üyelerinin Aylık ve Diğer Ödenekleri*, *Yasama Dergisi*, sayı:3, 2006, s. 32.

⁶⁵ Emin Bey'in konuşma metni şu şekildedir: “*Efendim, arkadaşlarımdan istirhamım var. Bendeniz bu kürsüden söz söyleyenlerin hepsini kemal-i hürmetle dinliyorum. Binaenaleyh benim de sözlerimi arkadaşlarımdan dinlemesini bilhassa rica ederim. Yani lâkırdı karışmasın. Biz, bu vazife-i vekâleti kabul ettiğimiz vakit tahsisatın miktarını elbette biliyorduk ve bunun kâfi gelmeyeceğini keza, yine hepimiz takdir ediyorduk. Binaenaleyh biz, Millete karşı fedakârlık olmak üzere ve hatta icabında hayatımızı bile fedadan çekinmeyeceğimizi azmederek geldik; zannediyorum. Hepimiz de aynı fikirdeyiz. Aynı hisle mütehasşısız. Şu hâlde hayatını fedadan çekinmeyecek olan bizler için Millete karşı maddî fedakârlığın ne*

Bu arada bazı mebuslardan ilginç tekliflerde gelmiştir. Örneğin, Trabzon Mebusu Hüsrev Bey karşı çıkanların yasanın kabulü halinde tazminattan yararlanmamaları gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁶ Bir diğer ilginç teklif ise Sivas mebusu Hüseyin Rauf ve Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'den gelmiştir. Meclis Başkanlığına verdikleri önerge ile zamma karşı çıkanların

ehemmiyeti ne kıymeti kalır, Efendiler, biz yine arz edeyim belki arkadaşlardan bazısı avamı firiblik veya böyle bir başka mana verirler. Fakat kat'iyen değil. Zaten öyle şeylere tenezzül etmem. Biz bugün sırtında gömleği bile olmayan bir Millet'in vekiliyiz. Hatta efendiler Millet'in bugünkü halini, vaziyetini düşünürsek aldığımız tahsisat çoktur”.

Hakkâri mebusu Mazhar Bey söze karışarak, “Terk ediniz” der. Emin Bey devamında:

“Efendiler, «bugün Milletimizin mukadderatı mevzu-u bahs oluyor. Elim ve mühlik bir andayız. Rica ederim”, biz böyle tahsisat ve tazminat-ı fevkalade diye zamlar yapar ve tahsisatımızı tezyid edersek acaba necib Milletimiz bunu ne suretle telâkki eder ve tarih bunu ne suretle kayıt eder? Bu cihetleri düşünmekliğimiz icab etmez mi? Faik Beyefendinin buyurdukları gibi bendeniz de o kanaattayım ki- belki yanlıştır, olabilir- bu suretle zam, muhafaza-i ahkâmına yemin ettiğimiz Kanun-u Esasiye de muhaliftir. Sonra bize bahş ettiği salahiyeti tecavüz etmiş oluruz. Çünkü biz buraya gelir iken Milletle mukavele akd ettik, demektir”.

“Efendiler, Millet bize elli bin kuruş, bir tahsisat veriyordu ve biz de o vazifeyi seve seve ve bile bile kabul ettik. Sonra efendiler rica ederim, yarın umumî Bütçe gelecektir. Zannediyorum ki hepimiz Hükümeti azamî bir derecede iktisada, memurin-i devleti son derecede fedakârlığa davet etmek mecburiyetindeyiz. Şimdi, biz, bu fedakârlığı göstermezsek, böyle zam ile meşgul olursak sonra. Milletten ne suretle fedakârlık talebine hakkımız olur? Bendenizce asla. Evvelâ kendimiz, bunu gösterelim”.

“Sonra Muvazenei Milliye Encümeninin tanzim ettiği maddelerde bir «tazminat» görüyorum. Ayıp değil ya, ben bunu hiç anlamadım. Bu millet, neyimizi tazmin edecek? Altı yüz bu kadar seneden beri bu fakir millet daima tazmin ediyor. Ne olur, efendiler, bir defa da biz kendi zararımızı kendimiz tazmin edelim. Bu kadar fedakârlık gösteremez miyiz? Sonra efendiler isterim ki ve en ziyade arzu ettiğim bir şey varsa geçen gün gerek muvakkat bütçe dolayısı ile ve gerek millet'in yetimlerine- ben de beraberdim- «yirmibin» lirayı çok gören mebuslar (Gürültü, «hayır, haşa» sedaları) Efendim ben söyleyeyim de siz reddedersiniz” ...

Bolu Mebusu Tayyar Efendi: “Hissiyatı umumiyeye hürmet ediniz” der. Emin Bey devamında:

“Mebusları bilhassa muvakkat bütçenin esna müzakeresinde millet'in hissiyatına bihakkin tercüman olan Hoca Vehbi Efendi Hazretlerinin, bu husustaki hissiyatını beyana davet ederim. Bunu da görmek ve dinlemek isterim. Binaenaleyh efendim her ne noktadan düşünürsek düşünelim, görüyoruz ki bunda hiçbir suretle hak ve salahiyetimiz yoktur. Ve zannediyorum ki hepimiz sadayı vicdanımıza ittiba edip bu suretle bunu hemen biâmmüzakere reddetmeliyiz. Ve bunu Meclisi Alinizden ümit ediyorum. Sözüm bundan ibarettir”

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (11 Mart 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 22. İnıkad, Cilt 1, s. 448.

⁶⁶ Pelin Böke, a.g.e., s. 147.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (11 Mart 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 22. İnıkad, Cilt 1, s. 448.

tazminatlarının mebusu bulundukları ilin yetimlerine bırakılmasını istemişlerdir.⁶⁷

Tazminatın lehinde söz alarak konuşan Saruhan mebusu Muvaffak (Menemencioğlu) Bey, Lazistan mebusu Osman Nuri (Özgen) Bey, Yozgat mebusu İsmail Fazıl Paşa, Trabzon mebusu Muhtar (Cilli) Bey, Trabzon mebusu Hüsrev (Gerede) Bey gibi mebusların görüşlerini özetleyecek olursak temel gerekçeleri şunlardır;

- İstanbul'a taşradan gelen mebusların kiralardan çok yüksek olması nedeniyle konut sorunu yaşamaları,
- Hayat pahalılığı karşısında mebusların geçim sıkıntısı içinde olmaları,
- Zam değil geçici bir tazminat olması,
- Vekillerin şeref ve haysiyetlerinin korunması için ücretlerinin arttırılmasının gerekli olması.

Tazminatın aleyhinde söz alarak konuşan, Canik mebusu Emin Bey, Tekfurdağı mebusu Süleyman Faik Bey, Kayseri mebusu Ahmet Rifat (Çalıka) Bey, Kayseri mebusu fuat bey Sinop Mebusu Zeki Bey, Trabzon mebusu Hasan Hüsnü (Saka) Bey gibi mebusların temel gerekçeleri ise şunlardır;

- Tazminatın Kanuni Esasiye aykırı olması, bu nedenle Mebusan Meclisinin böyle bir düzenlemeye yetkisinin olmaması,
- İlgili kanun teklifinin Umumi bütçe görüşmelerinde gündeme alınarak görüşülmesi gerektiği,
- Milletin fakirlik içerisinde yaşarken vicdanlarının rahat etmeyeceği ve daha sonra millettten fedakârlık beklenemeyeceği,
- Mebus seçilirken alınacak maaşın bilinerek aday olunduğu,
- Şimdiye kadar yaptıkları çalışmaların tazminat almaya yetecek seviyede olmaması.

⁶⁷ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (11 Mart 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 22. İnıkad, Cilt 1, s. 448.

Sonuç olarak, görüşmeler neticesinde yapılan oylamada, 16 aleyhte, 13 çekimser oya karşılık verilen 69 oy ile ilgili teklif kanunlaşmıştır.⁶⁸ Emin Bey de sadece aleyhte oy kullanmamış, söz alarak mebus maaşlarının artırılmasını engellemek için elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Buna rağmen, Başkent İstanbul'un itilaf devletlerince işgal edilmesinden sadece 5 gün önce kanun teklifi kabul edilerek mebuslara tazminat ödenmesi kabul edilmiştir.

⁶⁸ Meclis -i Mebusan Reisi ile Azasına Tahsisat-ı Fevkalâde İtasına Dair Kanun Teklifi şu şekilde yasallaştır:

Madde 1. — Meclis-i Mebusan Reisi ile azalarına tahsisat-ı seneviyyelerinin on iki mâha hâsıl-ı taksimi derecesinde maaş alanlara kıyasen tahsisat-ı fevkalâde verilir.

'Madde 2. — Meclis-i Mebusan Reisine muhassessatından mâda verilecek tazminatın miktar-ı şehrisi on dört bin kuruştan ibarettir.

Madde 3. İşbu tazminat karşılığı olarak 1335 sene-i maliyesi Muvazene-i Umûmiyyesinin altıncı faslını teşkil eden Meclis-i Mebusan Bütçesine doksan bin lira tahsisat-ı munzamma ilâve edilmiştir.

Madde 4. — Muvazene-i Umûmiyye veya mülhak bütçelerinin maaş ve masraf fasıllarından maaş ve ücret alan Mebusana işbu maaş ve ücretten dolayı tahsisat-ı fevkalâde itâ olunabilir.

Madde 5. — Dördüncü Devre-i İntihabiyye ihtidasından itibaren mer'i olan işbu Kanunun icrasına Maliye Nâzırı memurdur.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (11 Mart 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 22. İnikad, Cilt 1, s. 456.

2. BÖLÜM

BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ VE MEHMET EMİN (GEVECİ) BEY

2.1.Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Dağılması ve Birinci BMM'nin Açılması

12 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da toplanan Osmanlı Mebusan Meclisi, 28 Ocak tarihinde Misak-ı Milli kararlarını (Ahd-i Millî Beyannamesi) kabul etmiştir. Misak-ı Milli kararlarının 17 Şubat tarihinde Mecliste okunarak kamuoyu ile paylaşılmasından bir ay kadar sonra, 16 Mart 1920 günü İtilaf devletleri İstanbul'u resmen işgal ettiler. Meclis-i Mebusan, Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey ve arkadaşlarının önergesi⁶⁹ ile 18 Mart tarihinden itibaren toplantılarını süresiz erteledi.⁷⁰ Padişah Mehmet Vahdettin'in iradesi ile de 11 Nisan 1920 tarihinde tamamen kapandı.⁷¹

Meclis toplantılarının ertelenmesinin ardından Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920 tarihinde Vilayetlere, Müstakil Sancaklara ve Kolordu Komutanlarına çektiği telgraf ile Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip (*Selahiyeti fevkalâdeyi haiz bir meclis*) yeni bir meclis toplanacağını, bu nedenle 15 gün içerisinde seçimlerin yapılarak üyelerin Ankara'ya gelmelerini istedi.⁷² Ayrıca, aynı telgrafta “*dağılmış olan milletvekillerinden Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise katılması zorunlu görüldüğü*” ifade edilmiştir.⁷³ Böylece Ankara'daki Meclis, yeni seçileceklerle birlikte, Son Mebusan Meclisi milletvekilleri ve Malta adasından⁷⁴ geleceklerin toplamından oluşacaktır.

⁶⁹ Önergede imzası bulunanlar: Tunalı Hilmi (Bolu), Dr. Rıza Nur (Sinop), Tahsin (Maraş), Zeki (Genç), Zeki (Sinop), Tahsin (Genç), Osman Nuri (Lazistan), Kâmil (İstanbul), Ali (İzmit), Zeki (Gümüşhane), Halil (Erzincan), Fazıl (Karahisar-ı Şarki), Ahmet (Tokad), Hüsrev (Trabzon), Ali (İçel), Şevki (Tokad), İlyas (Bursa) ve Hüseyin Avni (Erzurum)

⁷⁰ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (18 Mart 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 24. İnıkad, Cilt 1, s. 497.

⁷¹ Meclis-i Mebusan'ın feshi hakkındaki irade-i seniyye için bknz: Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1982, s.447

⁷² Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). *Ankara'da Bir Meclis Doğuyor*, Ankara: TBMM Basımevi, 2020, s. 70.

⁷³ Alev Keskin, Ankara'da Yeni Bir Meclis Açılması ve Mebusların Seçimine İlişkin Belge, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD)*, Yıl 2020, Sayı 32, ss. 185 – 189.

⁷⁴ Bülent Tanör, *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Kültür Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 231.

2.2.1920 Canik Sancağı Seçimleri ve Birinci BMM’de Temsiliyeti

Tüm ülkede, Ankara’da toplanacak olan olağanüstü Meclis için seçimlerin yapılmasına başlandı. Ancak Emin Bey’in seçim bölgesi olan Canik’te sıkıntılar yaşandı. 10 Şubat 1920 tarihinde, Canik Mutasarrıflığı görevine Millî Mücadele karşıtı olan Cevdet Bey atanmıştı. Ayrıca Belediye Reisi Ali Rıza Bey, Kadı Nevzat Efendi ve Canik’in ileri gelen bazı kişileri de Mutasarrıfla birlikte zarar verici söz ve eylemler içerisinde yer alıyorlardı.⁷⁵ Bu durum, seçimlerin 15 gün içerisinde tamamlanarak mebusların Ankara’ya ulaştırılmasını zorlaştırmaktaydı.⁷⁶ Pek çok yerde seçimler tamamlanıp, mebusların Meclise gittiği bir dönemde Samsun’da seçimler yapılamamıştı. Fırka Kumandanı İsmail Hakkı Bey, Mutasarrıf Cevdet Bey’den seçimlerin gerçekleştirmesini istedi. İsmail Hakkı Bey’in ve Ankara’nın baskıları karşısında Mutasarrıf Cevdet Bey İstanbul’a kaçmak zorunda kaldı. Mutasarrıflık görevi Ankara tarafından vekâleten İsmail Hakkı Bey’e verildi. Ayrıca 3. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey seçimleri yaptırmak görevi ile Amasya’dan Samsun’a geldi. Belediye salonunda ikinci seçmenler, idare ve belediye meclis üyeleri ve Müdafaa-i Hukuk İdare Heyeti üyelerinin katılımı ile bir toplantı gerçekleştirildi. Bu toplantıda Müdafaa-i Hukuk tarafından belirlenen adayların mebuslukları oylandı.⁷⁷

Oylama sonucunda seçilen mebuslar ve aldıkları oylar şu şekildedir:

1. Canik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Üyesi ve Ticaret Odası Başkâtibi Mehmet Şükrü (Fırat) Bey. (Aldığı oy: 93).
2. Canik Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucusu ve Başkanı Ahmet Hamdi (Yalman) Bey. (Aldığı oy: 84).
3. Dava Vekili Hasan Fehmi (Çoldur) Bey. (Aldığı oy: 83).
4. Canik Bidâyet Mahkemesi Savcısı Ahmet Nafiz (Özalp) Bey. (Aldığı oy: 57)

⁷⁵ Hasan Umur – Adil Pasin, *Samsun’da Müdafaa-i Hukuk*, Tan Matbaası, 1944, s. 9.

⁷⁶ Önder Duman, *Meşrutiyetten “Beyaz Devrim”e Canik – Samsun’da seçimler ve Siyaset (1877 – 1950)*, Canik Belediye’si Kültür Yayınları/No:8, Samsun 2015, s. 44.

⁷⁷ Önder Duman, a.g.e., s. 45.

5. Samsun Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Üyesi, Sivas Kongresi Canik Temsilcisi Süleyman (Boşank) Bey. (Aldığı oy tespit edilememiştir).⁷⁸

Yeni seçilen Mebuslar 100'er liralık harcırahlarını alarak⁷⁹ Ankara'ya doğru yola çıktılar. Büyük Millet Meclisi Tetkiki Mezarıt Encümeninde mazbataları incelenen bu beş mebusun mazbataları 3 Temmuz 1920 tarihli Meclis toplantısında onaylandı.⁸⁰ Daha sonra Emin Bey'in katılımıyla birlikte Canik Mebuslarının sayısı altıya yükselecektir.

2.3.Mehmet Emin Bey'in Büyük Millet Meclisine Katılması

Canik'te seçilen beş mebusun Ankara'da Meclise katılmasına rağmen Emin Bey Samsun'da kalmaya devam etmiştir. Emin Bey'in kapanan Mebusan Meclisi'nin üyesi olarak Ankara'da kurulan yeni Meclise katılması gerekmektedir. Ancak hemen yola çıkmayarak gecikmesi, Samsun Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetinin kurucuları arasında bulunan Hasan Umur ve Adil Pasin tarafından beraber neşrettikleri eserde ayak direme olarak değerlendirilmiştir. Hasan Umur ve Adil Pasin'e göre; Emin Bey "...meclise katılmakta ayak sürümektedir". Yazarların kanaatine göre "vaziyetin iyice tavazzuhu için bir vesile aramakta ve meclise iştiraki mümkün mertebe geciktirmeğe çalışmaktaydı. Müdafaayı Hukuk Heyetini bu tehhüre âlet etmek istedi...".

81

Ancak, Samsun Müdâfaa-i Hukuk Heyeti'nin, Emin Bey'den Bafra teşkilatında yararlanma düşüncesinde olduğu için Ankara'ya gitmediği anlaşılmaktadır. Heyet, 9 Haziran 1920 tarihinde Ankara'ya çektiği telgrafla bu durumu bildirmiştir. Telgraf şöyledir:

"Ankara'da Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Canik Mebuslarından Emin Bey Dersaadetten gelmiştir.

Hidematı milliyesine ihtiyacı mahaali nazarı dikkate alınarak

⁷⁸ TBMM Albümü 1920-2010 1. Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No 1, Ankara 2010, ss. 19-20.

⁷⁹ Hasan Umur – Adil Pasin, *a.g.e*, s. 14.

⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Temmuz 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 26. İçtima, Cilt 2, s. 152.

⁸¹ Hasan Umur – Adil Pasin, *a.g.e*, s. 18.

mumaileyh burada bizimle teşriki mesaiye muvafakat ettirildiği maruzdur

Müdafaayı Hukuk Reisi

*M. Adil*⁸²

Ankara’da ki Büyük Millet Meclisi’nin bu telgrafa cevap vermemesi üzerine 13/14 Haziran 1920 tarihinde ikinci bir telgraf çekilir.

“Ankara’da Büyük Millet Meclisi Riyasetine

9 Haziran 1336 tarihli telgrafımızda bizimle teşriki mesaiye muvafakat ettirildiği arzolunan mebus Emin Beyin tarafı riyaset penahilerinden henüz bir emir tebellüğ etmediği cihetle Ankara’ya hareket arzusu görülmektedir. Teşkilatın ikmaline kadar burada kalması lüzumunun mumaileyhe tebliği müsterhamdır. 13/14 Haziran 1336.

Müdafaayı Hukuk Reisi

*M. Adil*⁸³

Canik Müdafaayı Hukuk Teşkilatının ısrarına rağmen bu ikinci telgrafa da cevap verilmemiştir. Bunun üzerine Ankara’da ki Canik Mebusu Şükrü Bey’e 24 Haziran tarihinde bir telgraf çekilerek Emin Bey’in Samsun’da kalması için gerekli girişimlerde bulunması rica edilir.

“Ankara’da Büyük Millet Meclisinde Samsun azasından Şükrü

Beye

24 Haziran 1336

Meb’usumuz Emin Beyin teşkilâtın ikmaline kadar burada bulunmasına müsaade itası hakkında riyaseti celileye keşide eylediğimiz 9 ve 13/14 tarihli iki kıt’a telgrafnamemize henüz cevap alınamadı. Mumaileyhin burada kalmasının lüzumunu takdir buyuracağınızdan icab eden teşebbüsâtın icrası ile neticenin iş’arı rica olunur. Cümlenize selam.

Müdafaayı hukuk Reisi

⁸² Hasan Umur – Adil Pasin, *a.g.e*, s. 18.

⁸³ Hasan Umur – Adil Pasin, *a.g.e*, s. 19.

Canik Müdafaayı Hukuk Teşkilatı adına çekilen bu telgraf üzerine Canik Mebusu Şükrü Bey, 5 Temmuz 1920 tarihinde Meclise “*Canik Mebusu Emin Beyin mezun addedilmesine dair takriri*” sunar.⁸⁵ Ancak takrir, kendisinin daha Meclise takdim edilmediği gerekçesi ile kabul edilmeyerek tetkik edilmek üzere Heyet-i İcraiye’ye havale edilir.⁸⁶ Şükrü Bey Emin Bey’in izinli sayılmasına dair girişiminin olumsuz sonuçlandığını, yazdığı özel mektuplar ile Ömer ve Emin Beylere bildirmiştir. Emin Bey’in izinli sayılmasına dair girişimlerin olumsuz sonuçlandığına dair bilgi verilmişse de 26 Temmuz tarihinde Emin Bey’in, Canik (Samsun) Müdafaai Hukuk Cemiyetinin kuruluşunun tamamlanmasına kadar izinli sayılmasına yönelik girişimler başarılı olmuş ve ilgili karar Meclisten çıkarılabilmektedir.⁸⁷ Bu kararın alınmasına rağmen bir süre sonra Emin Bey Ankara’ya gider. Emin Bey’in Birinci Meclisteki mebusluğu, 14 Ağustos 1920 tarihinde Meclise takdim edilmesi ile başlamıştır.⁸⁸

Emin Bey, Mebusan Meclisinin kapatılmasından 14 Ağustos 1920 tarihine kadar geçen yaklaşık 5 aylık süreçte Samsun’da kalmıştır. Bu zaman zarfında kendisinin Müdafaayı Hukuk Teşkilatının çalışmalarına katılarak oradaki işleri yoluna koyma gayretinde olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda

⁸⁴ Hasan Umur – Adil Pasin, *a.g.e.*, s. 19.

⁸⁵ “Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

İstanbul’dan Samsun’a avdet edebildiği anlaşılan Canik Mebusu Emin Beyin Müdafaai-i Milliye Teşkilatını ikmale kadar mezun addedilmesi talebini havi Samsun Müdafaai-i Hukuk Riyasetinden bugün aldığım 25 Haziran 1336 tarihli telgrafname leffen takdim kılındı. Samsun’un ehemmiyeti siyasiyesi teşkilâtı milliyenin mümkün olduğu kadar süratle ikmalini icap ettirecek bir mahiyette bulunduğundan mumaileyhin münasip müddetle mezun addedilmesi hususuna müsaade buyurulmasını istirham eylerim efendim,

Canik Mebusu Şükrü’’

TBMM Zabıt Ceridesi, (05 Temmuz 1336 – 1920), Devre 1, İctima Senesi 1, 28. İctima, Cilt 2, s. 176.

⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, (05 Temmuz 1336 – 1920), Devre 1, İctima Senesi 1, 28. İctima, Cilt 2, s. 176.

⁸⁷ BCA: 30..10.0.0 /4.23..6/56

Nuray Ertürk Keskin, “1920: Bağımsız ve Halka Doğru Yönetim”, *Açıklamalı Yönetim Zaman dizini 1919 – 1928 Cilt – I*, der. Nuray Ertürk Keskin, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayın No: 360, 2012, s. 356.

⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, (14 Ağustos 1336 – 1920), Devre 1, İctima Senesi 1, 48. İctima, Cilt 3, s. 213.

belirttiğimiz üzere “*Samsun ’da Müdafaayı Hukuk*” kitabının yazarları Hasan Umur ve Adil Pasin’in kanaatlerine göre; Emin Bey, durumu iyice anlayana kadar Büyük Millet Meclisine katılmasını geciktirmek için “*ayak sürümektedir*”. Ancak Büyük Millet Meclisi’ne yazılan iki telgraf ve Şükrü Bey’e yazılan telgraflar incelendiğinde bu görüşlerin çeliştiği söylenebilir. Ayrıca, Müdafaayı Hukuk Heyetini Meclise katılmasının geciktirmesine “*alet etmek istemesi*” yorumu da iddialı ve heyeti zan altında bırakan bir yorumdur. Oysaki Emin Bey’in hukukçu kimliği, onun Samsun’da kalarak teşkilat çalışmalarına katılmasını hukuken gerekçelendirmek istemiştir. Kaldı ki, mebusların devamsızlık ve izin işlemleri Meclis-i Mebusan Nizamname-i Dâhilîsinin 173 ve 178. Maddelerinde düzenlenmiştir. Mebusan Meclisinin kapanıp yeni bir Meclis kurulmasına rağmen bu yasalar geçerliliğini sürdürmüştür. Bu iç tüzükte geçerli bir neden olmadan Meclise devam etmeyen milletvekillerinin ödeneklerinin kesilerek isimlerinin Resmi Gazete ’de yayınlanması hükmü bulunmaktaydı.⁸⁹ Emin Bey gibi bir hukukçunun yasalara uyarak bölgesinde ki çalışmaları sırasında izinli sayılmasının sağlanmasını istemesi doğal bir davranış olarak değerlendirilebilir.

2.4.Birinci BMM’ nin Yapısı (1920-1923)

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920 tarihinde Vilayetlere, Müstakil Sancaklara ve Kolordu Komutanlarına çektiği telgraf ile Ankara’da olağanüstü yetkilere sahip yeni bir Meclis toplanacağı, bu nedenle 15 gün içerisinde seçimlerin yapılarak üyelerin Ankara’ya gelmelerini istedi.⁹⁰ Bu telgraftaki direktiflere göre her yerde seçimler yapıldı. Özellikle, Tunceli, Malatya, Elâzığ, Konya, Diyarbakır, Trabzon gibi vilayetlerde direnişler yaşanmasına rağmen seçimler tamamlanabildi.⁹¹

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara’da açılmıştır. Mecliste 414 mebusun olması gerekmektedir. Ancak açılışına

⁸⁹ Seyit Günel, “Türkiye Büyük Millet Meclisinde Milletvekili İzin ve Devamsızlık Uygulamaları: Tarihîsel Gelişim ve Sorun Alanları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:70, Sayı:20*, (2021), s. 175.

⁹⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). *Ankara ’da Bir Meclis Doğuyor*, Ankara: TBMM Basımevi, 2020, s. 70.

⁹¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 292.

ancak 115 mebus katılabilmiştir. Daha sonra Ankara'ya ulaşabilenlerle bu sayı 380'e kadar ulaştı. Meclisin; % 43,7'si hükümet mensupları, % 18'i din adamları, % 12,1'i çiftçi, % 9,7' si tüccar, % 7,6'sı avukat ve % 4'ü doktorlardan oluşmaktaydı. Ayrıca 6 gazeteci ile 2 mühendis de bulunmaktaydı.⁹²

Büyük Millet Meclisi'nin yaptığı kanunlar incelendiğinde kurucu meclis özellikleri taşıdığı söylenebilir. Mahkemeler kurması, Anayasa kabul etmesi ancak bir kurucu meclisin yapacağı çalışmalardır.

Olağanüstü koşullarda kurulmuş olan Büyük Millet Meclisi çok farklı yapıdaki kişileri bünyesinde barındırmaktaydı. Mebusların, ortak temel amaçları, Misak-ı Milli'yi hayata geçirmek ve bağımsızlığı kazanmaktı. Ancak aralarında görüş ayrılıkları da bulunmaktaydı. Bu nedenle yeni gruplar ortaya çıkmaya başladı. Mustafa Kemal Paşa'ya göre bu gruplar şunlardır;

- a) “*Tesanüt (Dayanışma) Grubu*
- b) *İstiklal (Bağımsızlık) Grubu*
- c) *Müdafaa-i Hukuk Zümresi (Grubu)*
- d) *Halk Zümresi (Grubu)*
- e) *Islahat (Reform) Grubu*”

Ayrıca adı olmayan, özel amaçlar için bir araya gelmiş kişilerin oluşturdukları küçük gruplarda bulunmaktaydı.⁹³

Sabahattin Selek'in, Samet Ağaoğlu'na dayanarak yaptığı tespitlere göre; “*Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi bir tezatlar meclisidir*”. Çok farklı fikirler yan yana gelebilmiştir. Mektep – medrese, Cumhuriyetçilik – saltanatçılık, yenilikçilik – muhafazakârlık, Türkçülük – Osmanlıcılık ve ırkçılık – ümmetçilik çatışmaları yaşanıyordu. Bu durum yasama çalışmaları esnasında pek çok tezatın ortaya çıkmasına neden oluyordu.⁹⁴

Bu kadar farklı görüş üzerine, Mustafa Kemal Paşa “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Grubu’nu” kurmaya karar verdi. 10 Mayıs 1921’de

⁹² Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1919 – 1922*, cilt: 2, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2018, s. 321.

⁹³ Atatürk, a.g.e. s. 402.

⁹⁴ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Cilt: 1, İstanbul: Kastaş Yayınları, 1987, s. 352

Erkek Öğretmen Konferans Salonunda 133 milletvekilinin katılımı ile grubun ilk genel kurulu gerçekleştirildi. Yeni oluşturulan ve Birinci Grup olarak bilinen bu grubun başkanlığına Mustafa Kemal Paşa seçildi.⁹⁵ Başkan vekilliklerine ise, Edirne Milletvekili Mehmet Şeref (Aykut) ve Sinop milletvekili Şevket Bey (Peker) getirilmişlerdir.⁹⁶ Toplamda 12 kişilik yönetim kurulu ise şu isimlerden oluşmuştur;

Canik Milletvekili Emin Bey (Geveci), İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bey (Bozkurt), Saruhan Milletvekili Mustafa Necati Bey (Uğural), Gaziantep Milletvekili Kılıç Ali Bey, Karesi Milletvekili Mehmet Vehbi Bey (Bolak), Adana Milletvekili Zeki Bey (Apaydın), Saruhan Milletvekili Avni Bey (Zaimler), Bursa Milletvekili Muhiddin Baha Bey (Pars), İstanbul Milletvekili Osman Nuri Bey (Özpay), Kayseri Milletvekili Rıfat Bey (Çalık) ve Trabzon Milletvekili Nebizade Hamdi Bey (Ülkümen).⁹⁷ Ayrıca Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa tarafından taşra şubelerine gönderilen talimatnamenin 3. Maddesinde de bu isimlere yer verilmiştir.⁹⁸

Oluşturulan Birinci Grup dışında kalan milletvekilleri uzun bir dönem, belli bir grup isimleri olmadan çalışmalarına devam ettiler. Birinci Meclis'in temel amacı Milli Mücadele'yi başarı ile sonuçlandırmaktır. Bu nedenle mebuslar, siyasal ayrılıklara neden olabilecek ve amaçlarına ulaşmayı engelleyecek eylemlerden uzak durmuşlardır. Partileşmenin, Milli Mücadele'nin kazanılmasında engel olacağı düşüncesiyle, İlk Meclis mebusları, ettikleri yemin sırasında dahi particiliğin reddedilmesine yönelik

⁹⁵ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919 – 1923*, Cilt:1, Ankara: TBMM Basımevi Müdürlüğü, 1994, s. 291.

⁹⁶ Erkan Afşar, 100.Yılında Birinci Meclisi 'Siyasi Gruplar' Üzerinden Hatırlamak, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 9, Yıl: 2020, s. 302.

⁹⁷ Ayşegül Demirden Yüzgeç, *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1919 – 1923)*, (yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 187587), s. 76.

⁹⁸ Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV (Açıklamalı Dizin İle)*, Ankara: 2006, s. 403.

önergeler vermişlerdir.⁹⁹ Bu nedenle, bir grup kurulması parti kurmaya yönelik bir adım olarak değerlendirildiği için, grup dışında kalan mebuslar tarafından eleştirilmiştir. Ancak, Müdafaa-i Hukuk adıyla bir grup kurulması üzerine, dışarda kalan mebuslar ortak hareket etmek ihtiyacıyla kendi gruplarını oluşturmuşlardır.

İkinci grubun kurulması ile ilgili net bir tarih verilmemektedir. Ancak Teşkilat-ı Esasiye Kanununun çıkmasından hemen sonra muhalefette olanların yaptıkları girişimler arttı.¹⁰⁰ Uzun bir dönem örgütlü bir yapı içerisine giremeseler de muhalefete devam ettiler. Ahmet Demirel kuruluş tarihi olarak, Birinci grubun kuruluşundan 14 ay sonrasını yani Temmuz 1922 tarihini vermektedir.¹⁰¹

Birinci Gruba muhalif olarak kurulan yeni grubun adı da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubudur. Karışıklığı önlemek için, Mustafa Kemal Paşa'nın kurduğu grup Birinci Grup, muhaliflerin kurduğu yeni grup ise İkinci Grup olarak adlandırılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 16-17 Ocak 1923 tarihlerinde İzmit'te basına yaptığı konuşmasında İkinci grubun kuruluşuna değinmiştir. Bu demecinde; “*gayri memnunların*” grup haline gelince kendilerine isim bulamadıklarını ifade eder. Kendilerini, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mensubu olduklarını düşündüklerini, aynı isimle ama iki numaralı grup olarak nitelendirdiklerini ifade eder.¹⁰²

Grubun önde gelen üyeleri olarak; Ali Şükrü Bey, Hüseyin Avni (Ulaş), Kara Vasıf, Çolak Selahattin, Rıza Nur, Süleyman Necati (Güneri), Emin (Geveci), Besim (Fazlıoğlu), Rıfat (Çalık) ve Hacı Şükrü sayılabilir.¹⁰³ Kara Vasıf Bey, Rıfat Bey ve Emin Bey Birinci Müdafaa-i Hukuk grubundan ayrılmış mebuslardır. Anlaşıldığı üzere, Emin Bey, önce Birinci Müdafaa-i

⁹⁹ Tarık Zafer Tunaya, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri,” Cilt 23, Sayı 3-4, 1958, s. 237.

¹⁰⁰ Atatürk, a.g.e. s. 404.

¹⁰¹ Ahmet Demirel, *Birinci Meclis’te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 379.

¹⁰² Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 58-59.

¹⁰³ Fatma Yurttaş Özcan, “Birinci Büyük Millet Meclisi’nde Muhalefet: İkinci Grup”, *Bilgi*, 22, 2011, s. 44

Hukuk Grubunun 12 kişilik yönetiminde bulunarak Meclis çalışmalarına katılmıştır. Ancak sonrasında görüş ayrılıkları nedeniyle İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubunun kurucuları arasında yer almıştır.

İkinci Grubun kurulmasıyla birlikte, Mebusların gruplara göre dağılımı şu şekilde oluşmuştur.¹⁰⁴

Tablo 2: Birinci TBMM’nde Gruplara Göre Mebusların Dağılımı

Birinci Meclis	Toplam Üye	Birinci Grup	İkinci Grup	Bağımsız	Ayrılanlar
Mebus Sayısı	437	202	63	90	82
%	% 100	% 46,22	% 14,41	% 20,59	% 18,76

Daha sonra İkinci Grubun üye sayısı artmıştır. Cumhuriyetin kuruluşunun 25. yılı nedeniyle hazırlanan TBMM albümünde verilen listede ise grup üyelerinin sayısı 114 olarak verilmektedir. Ayrıca sıhhatli bir tablo olmayabileceği konusunda da okuyucular uyarılmıştır.¹⁰⁵

30 Nisan 1923’te Hüseyin Avni Bey’in Tevhid-i Efkâr Gazetesi’ne verdiği demeçte İkinci Grubun programını şöyle açıkladığı görülür;

1. “Türkiye, millî hudutları içinde hür ve müstakil bir devlettir.
2. İdare-i hükûmet, milletin hâkimiyetini bilâvâsıta izhar eyleyebilmesi ve mukadderatını bilfiil elinde bulundurabilmek esasına müsteniddir.
3. Türkiye arazisi hayat, menfaat ve emelde müşterek ve yekvücût bir millete vatandır. Tecezzi kabul etmez.”¹⁰⁶

İkinci Grubun temel amaçları, hukuk kuralları içerisinde milli egemenlik ilkesine uygun olarak Misak-ı milli sınırları içerisinde bağımsızlık mücadelesi vermektir. İkinci Grubun önderlerinden birisi olan Mersin Mebusu Selahaddin (Köseoğlu) Bey siyasal tutumlarını; “meclis diktatörlüğüne taraftar, şahıs otokratlığına muhalif, şahıs hâkimiyeti yerine kanun hâkimiyeti” ilkelerine dayandığını ifade etmiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Yüzgeç, a.g.e., s. 79.

¹⁰⁵ TBMM, *TBMM Albümü Dönem:1*, Ankara: TBMM Basımevi, 1945, ss. 149- 150

¹⁰⁶ Ahmet Demirel, a.g.e., s. 92.

¹⁰⁷ Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920 – 1923), Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 61.

İkinci grubun teşkili sonrasında Büyük Millet Meclisi daha disiplinli bir hal almıştır. Bağımsız hareket eden mebusların yanında bir muhalefet grubunun olması iktidardaki Birinci Grubu da etkilemiştir. İkinci Grubun hiçbir zaman çoğunluğu ele alamamış olmasına rağmen zaman zaman etkili olduğu görülür. Bunlardan birisi, Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in Meclis Birinci Başkan Vekilliğine yeniden seçilmesidir. Birinci Grubun adayı Refik saydam 110 oy alırken, Hüseyin Avni Bey 145 oy almıştır.¹⁰⁸ Mustafa Kemal Paşa'ya rağmen ortaya çıkan seçim sonuçları muhalefetin gücünü ispatlamaktadır.

İlk Büyük Millet Meclisi'nde, Meclis Başkanı aynı zamanda yürütmenin de başıdır. Bazı mebusların temel endişelerinden birisi de Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın tek adamlığa doğru gittiğini düşünmeleridir. Bu durumu engellemek amacıyla 1921 yılında anayasa hazırlanırken, bakanlar kurulunun görev ve sorumluluğunu belirleyen kanun tasarısına kabine sistemini sokmaya çalışmışlardır.¹⁰⁹

Muhalefet olarak görüşlerini yaymak isteyen İkinci Grup mensupları 19 Ocak 1923 tarihinde Ankara'da *Tan* adında bir gazete yayınlamaya başlamışlardır. Gazetenin imtiyaz sahibi Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'dir. Gazete, Ali Şükrü Bey'in cinayete kurban gitmesinden sonra 8 Nisan 1923 tarihli, 68. sayısı ile yayın hayatına son vermiştir.¹¹⁰

2.5. Birinci BMM'ndeki Temel Görüş Ayrılıkları ve Mehmet Emin Bey

Emin Bey, Birinci Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun 12 kişilik yönetiminde olmasına rağmen, daha sonra İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu'nda yer almıştır. Salahattin Köseoğlu'nun anılarına göre Emin Bey, “...doğru sözlü, ciddi ve afif¹¹¹ bir zattır”. “Müdafaaa-i Hukuk Grubunun ilk tesisinde davetliler meyanında bulunmuş ise de bunun ayrılığa bais olduğu kanaatiyle istifa etmiş ve mukabil teşekkülün tesisi için azim ile

¹⁰⁸ Rıdvan Akın, a.g.e., s. 63.

¹⁰⁹ Arif Özbeyli, *Mersin Mebusu Salâhaddin Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri*, (yüksek Lisans Tezi), Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun, 2015, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 388031), s. 15.

¹¹⁰ Ahmet Demirel, *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s. 11.

¹¹¹ Afif: Namuslu, iffetli, temiz, dürüst

çalışmıştır".¹¹² Salahattin Köseoğlu'nun bu beyanından, Emin Bey'de, Birinci Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun oluşmasının Meclis'te ayrılıklara neden olacağı düşüncesinin hâsıl olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Birinci Gruptan ayrılarak İkinci Grubun kurulmasında etkili olmuştur. Ayrıca Emin Bey'in, İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulmasındaki azimli çalışmalarını anlamak için iki grup arasında var olan görüş ayrılıklarına bakmak gerekir.

TBMM'nde oluşan gruplar arasında yer alan görüş ayrılıklarından bir tanesi, Heyet-i Vekile'nin görev ve sorumluluklarıdır. Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla birlikte, meclisin adına işleri yürütecek bir heyetin oluşturulması zorunlu hale gelmiştir. 2 Mayıs 1920'de, 11 vekilden oluşan İcra Vekilleri Hey'eti hakkındaki Kanun kabul edildi.¹¹³ Bu şekilde Meclisin yasama görevi yanına yürütme görevi de eklenmiş oldu.

Konuyla ilgili olarak çalışma yapmak üzere kurulan komisyonda muhalifler çoğunlukta idi. Bu özel komisyonun hazırladığı teklif 24 Kasım 1921'de Meclise sunuldu.¹¹⁴ Bu kanun teklifinin temel amacı güçler birliği ilkesinden, güçler ayrılığı ilkesine geçişin sağlanabilmesidir. Muhafız mebuslar, Meclis Hükümeti sistemi yerine kabine sistemini savunmaktaydılar. Oysaki Mecliste sayısal olarak Birinci Grubun üstünlüğü vardı. Meclis Başkanı ve Başkomutan unvanlarını taşıyan Mustafa Kemal Paşa'nın Meclise hâkim bir durumu vardı. Ahmet Demirel eserinde, Mahmut Goloğlu'na dayanarak böyle kritik bir dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın yetkilerini bir başkasına vermeyeceği yorumunda bulunur.¹¹⁵ Nitekim Mustafa Kemal Paşa 1 Aralık 1921 tarihli Meclis toplantısında, teklifin aleyhinde konuşarak kuvvetler birliğini savunmuştur.¹¹⁶ Görüldüğü gibi, muhalif mebuslar Mecliste kuvvetler ayrılığı ilkesini gerçekleştirmeye

¹¹² Ahmet Demirel, *İkinci Grup'un kurucularından Salâhattin Köseoğlu'nun Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 272.

¹¹³ Dursun Ali Akbulut, "Heyet-i Vekilecik" *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 1997, s. 1.

¹¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, (24 Kasım 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 116. İçtima, Cilt 14, s. 321-333.

¹¹⁵ Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, a.g.e., s. 240.

¹¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, (01 Aralık 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 120. İçtima, Cilt 14, s. 381.

çalışmış ancak sayısal olarak azınlıkta olmaları nedeniyle bunu başaramamışlardır.

Birinci TBMM’nde mebuslar arasında önemli tartışmalara neden olan bir diğer mesele ise İstiklal Mahkemelerinin yapısıdır. Asker kaçakları sorununu çözmek amacıyla 11 Eylül 1920’de “Firariler Hakkındaki Kanun” ile İstiklal mahkemeleri kuruldu. Mahkemelerin görevi: asker kaçaklarını, yardım ve yataklık yapanları yargılamaktı. Mahkemeler üç mebusan oluşacak, aralarından birisini başkan seçeceklerdi. Mahkemelerin kararları kesindi ve karar ve emirleri uygulamayanlar da yargılanacaktı.¹¹⁷

Sekiz bölgede kurulan İstiklal Mahkemeleri olağanüstü yetkilere sahip olması nedeniyle, üyelerinin seçimini bazı muhalif mebuslar çekimser kalarak yavaşlatmıştır. Bunun üzerine 26 Eylül 1920 tarihli Meclis toplantısına Mustafa Kemal Paşa katıldı. Bu oturumda mahkemelerin görev alanı, vatan hainliği, casusluk, memleketin maddi ve manevi gücünü kırmaya çalışmak suçlarını da kapsayacak şekilde genişletildi. Bu durum karşısında İstiklal Mahkemeleri konusunda muhalefetin arttığı görülür.¹¹⁸

Hüseyin Avni Bey, 14 Ocak 1922 tarihli gizli oturumda söz alarak mahkemelerin gerekli olduğunu ancak Olağanüstü durumların dahi bir hukukunun olduğundan bahsederek İstiklal Mahkemelerini eleştirmiştir.¹¹⁹

Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey’de “*Hiç Kimseye adam asmak salahiyetini vermeyiniz, idam cezası tavuk öldürmek değildir. Bunlar tavuk değildir, hayat çok yüksektir*” sözleri ile eleştiriler yapmıştır.¹²⁰

Muhalif olan mebusların ifadelerinden de anlaşıldığına göre, İstiklal Mahkemelerin gerekli olduğu ancak yetkilerinin gereğinden fazla olduğu

¹¹⁷ Abdulhekim Koçin (Koordinatör), *İstiklal Mahkemeleri (Kanun, Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları)*, cilt:1, Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, 2015, s. 112.

¹¹⁸ Ahmet Demirel, *Birinci Meclis’te Muhalefet: İkinci Grup*, s. 370.

¹¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, (14 Ocak 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 2, 144. İçtima, Cilt 16, s. 614

¹²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (14 Ocak 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 2, 144. İçtima, Cilt 16, s. 616.

düşüncesi içerisinde. Bu nedenle Birinci Mecliste, İstiklal Mahkemeleri meselesi gruplar oluşmadan önce de sürekli olarak tartışma konusu olmuştur.

Birinci BMM’nde ki mebuslar arasında yer alan önemli görüş ayrılıklarından bir diğeri ise Başkomutanlık Kanunudur. Mustafa Kemal Paşa’ya olağanüstü yetkiler veren Başkomutanlık Kanunu 5 Ağustos 1921 tarihinde, iki gizli celsenin ardından oylamaya katılan 184 üyenin kabul oyu vermesi ile kabul edilmiştir. Kanun, 31 Ekim 1921, 4 Şubat 1922, 6 Mayıs 1922’de üç aylığına, 20 Temmuz 1922’den itibaren ise süresiz olarak uzatılmıştır.¹²¹ Yasaya göre, Mustafa Kemal Paşa’nın vereceği emirler kanun niteliği taşıyacaktı. Muhalif mebuslar Mustafa Kemal’in Başkomutanlığa getirilmesine karşı çıkmamışlar ve desteklemişlerdir. Ancak Meclis yetkilerinin kişisel olarak kullanma hakkının verilmesine itiraz etmişlerdir.¹²²

Muhalif vekiller, Başkomutanlık Yasası ile Mustafa Kemal Paşa’nın görev süresinin uzatılması neticesinde milli egemenliğin zarar göreceği endişesini taşımaktaydı. Muhalefet temsilcisi Ali Şükrü Bey; *“Mustafa Kemal Paşa, Meclis Reisi ve dolayısıyla Devlet Reisi durumunda bulunurken, bir de başkomutanlık yetkileriyle teçhiz edilirse, başımıza diktatör kesilecektir.”* sözleriyle bu düşüncesini açıkça ifade etmiştir.¹²³

Yapılan gizli celselerde daha sert eleştiriler yapılsa da açık celselerde dışarıya birlik beraberlik havası verebilmek amacıyla daha dikkatli davranılmıştır. Örneğin; 5 Ağustos 1921 tarihli celsede, Oturum Başkanı, 183 oy kullanıldığını, Kanunun 13 redde karşılık 169 oyla kabul edildiğini söyler. Ret veren 13 kişinin açık oylamada kabul oyu vermelerini ister. Sonuçta Meclis Başkomutanlık kanunu açık oturumda ittifakla kabul etmiştir.

Başkomutanlık yasanın süresi 3 ay olarak tespit edilmiştir. Süre bitiminde Meclisin toplanarak yasanın geçerliliğini tekrardan uzatması gerekmektedir. Yasanın ikinci kez uzatılmasından önce, 5 Mayıs 1922 tarihinde Bakanlar Kurulu, rahatsızlığı nedeniyle Mecliste bulunamayan

¹²¹ Ahmet Emin Yaman. “Başkomutanlık Kanunu”, Atatürk Yolu Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 9, (1992), ss. 85, 93, 110.

¹²² Ahmet Demirel, Ali Şükrü Bey’in Tan Gazetesi, a.g.e., s. 21.

¹²³ Feridun Kandemir, *Hatıraları ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay*, İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, 1965, s. 64

Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gelerek, muhaliflerin Başkomutanlık Kanununun uzatılmasını istemediklerini ifade ederler. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa Meclis tutanaklarını inceleyerek kendisini eleştirenlere 6 Mayıs 1922 tarihli Meclis oturumunda cevaplar vermiştir.¹²⁴ Mustafa Kemal Paşa, kendisini eleştirenlere isim vererek tek tek cevaplar verdikten sonra, Başkomutanlık Kanunu'nun süresinin 11 ret, 13 çekimser oya karşılık 177 oy ile uzatıldığını ifade eder.¹²⁵

Görüldüğü üzere, Meclis içerisinde bazı konularda sert tartışmalar yaşanmaktadır. Mecliste muhalefetin artması ve bazı kararların alınmasının gecikmesi sonucunda çeşitli önlemler alınarak Meclis disiplini sağlanmak istenmiştir. Bu amaçla, bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla Selamet-i Umumiye Komitesi adında gizli bir örgütlenme oluşturulmuştur. Başlangıcında 14 kişilik olan Komite şu isimlerden oluşturulmuştur:

“Meclis İkinci Reisi Dr. Adnan (Adivar), İktisat Vekili Celal (Bayar), İstiklâl Mahkemesi Reisi İhsan Bey, Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, İzmir Mebusu Mahmud Esad, İzmit Mebusu İbrahim Süreyya, Bilecik Mebusu Dr. Fikret, Antep Mebusu Kılıç Ali, Van Mebusu ve Meclis Zabıt Kâtibi Hakkı, Konya Valisi ve Van Mebusu Haydar, Afyon Mebusu Ali, Kayseri Mebusu Atıf, Bursa Mebusu Muhiddin Baha”.¹²⁶

¹²⁴ Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta eleştirileri şu şekilde özetlemiştir: Erzurum Milletvekili Salih Efendi: Meclisin hakkını zorla ele geçirmek istediğimi belirterek, “*Açık hakkımızı vermeyiz*” diye bağırır. Afyonkarahisar Milletvekili Mehmet Şükrü Bey: konunun gizli oturumlarda görüşülerek gerçeklerin millettan saklandığını, oyun oynandığını ifade etmiş. Hüseyin Avni Bey: “*böyle davranarak ulusu rezil edeceksiniz*”, “*miskinler*”, “*görevler kişilere bağlı değildir; kişi yoktur ulus vardır*” ifadelerini kullanmış. Mustafa Kemal ayrıca sürekli sözünü kesen Hüseyin Avni Bey'i ağır bir şekilde uyardığını söylüyor. Salahattin Bey: Bize “*saldıramayacaksınız*” demiş ve kendi dediği olmuş. “*Ordu güç olarak en üst seviyeye ulaşmıştır*”, “*bizim en önemli görevimiz siyaset yapmaktır*.” Bu günkü askeri durumun gerektirdiği masrafları incelemek için, Başkomutanlığın varlığı bir engeldir.” Birtakım Efendiler: “*Başkomutan, ulusa ücret ödemedi, zorla iş yaptırıyor*. Kara Vasıf Bey: “*Her yerde Başkomutan vardır; fakat Başkomutanlık için ayrıca bir kanun yoktur. Yürürlükteki askeri kanunlar, her komutanın olduğu gibi Başkomutanında görev ve yetkisini belirleyerek sınırlar ve bunu bilim belirler*”. “*Başkomutan cephe gerisindeki işlerle ilgilenmesin*”.

Atatürk, a.g.e., ss. 440 – 441 – 442 – 443 – 444.

¹²⁵ Atatürk, a.g.e., ss. 445.

¹²⁶ Umut Dere, Operatör Emin (Erkul) Bey'in Hayatı, Mebusluğu ve Şehreminliği (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. İstanbul 2018, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 513066), s. 85.

Daha sonraları, üye sayısı 35'e kadar yükselen Selamet-i Umumiye Komitesi, Meclis'te görüşülecek önemli konularda ön görüşme yaparak daha hızlı sonuçlar almayı ve Meclis çoğunluğunu kontrol etmeyi amaçlamaktadır.¹²⁷ Antep Mebusu Kılıç Ali ise anılarında, Lozan konferansının kesintiye uğradığı dönemde Mecliste muhalefetin ürkütücü bir hale geldiğini, hatta Müdafaa-i Hukuk Grubu (Birinci Grup) içinde bile muhaliflerin ortaya çıktığını belirtmiştir. Kılıç Ali'ye göre hükümetin Lozan Antlaşmasını Meclis'ten geçirmesi imkânsız gibiydi. Bu nedenle Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun (Birinci Grup) birlik ve dayanışmasının sağlanması amacıyla arkadaşlarıyla birlikte gizli bir komite oluşturmuşlardır. Komite olarak İki gün arayla gizlice bir arkadaşlarının evinde toplanarak Mecliste yürütülecek olan stratejilerini tespit etmekteydiler. Kılıç Ali'nin belirttiğine göre; başlıca amaçları İkinci Grup üyeleri ile iyi ilişkiler geliştirerek Meclisteki uyumu sağlamaktır. Kılıç Ali anılarında *"bu gizli çalışmayı sezen bazı muhaliflerin"* bu komiteye Selamet-i Umumiye Komitesi adını verdiklerini belirtir.¹²⁸

Komitenin varlığından haberdar olan Kastamonu Mebusu Besim Bey, 16 Mart 1922 tarihinde Dâhiliye Vekâletine verdiği soru önergesi aracılığıyla, böyle bir komitenin kurulup kurulmadığını ve kurulduysa amacının ne olduğunu öğrenmek istemiştir.¹²⁹ Soru önergesini, Dâhiliye Vekili adına 3 Nisan 1922 tarihinde cevaplayan Mehmet Vehbi Bey, bu isimde bir cemiyetin kurulduğuna dair Dâhiliye Vekâletinde bir bilgi olmadığını söylemiştir. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey *"Ya kendileri de oraya dâhil ise, Heyeti Vekileden dört kişi bu cemiyete dâhil imiş. Henüz"*.¹³⁰ diyerek cevaba itiraz

¹²⁷ Tarık Özçelik, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Adalet Vekillerinden Ahmet Rifat (Çalika) Bey ve Faaliyetleri", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (2021), s. 448.

¹²⁸ Hulusi Turgut, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s.180.

Yine aynı eserin 461. Sayfasında Kılıç Ali Bey'in *"Birinci Büyük Millet Meclisi döneminde aramızda oluşturduğumuz yedi kişilik gruplarla evlerde toplanırdık. Meclis çalışmalarının düzgün gitmesi ve hükümetin desteklenmesi için önlemler alırdık. Bir gün Van Milletvekili Haydar Bey'in evinde toplanmıştık..."* şeklinde ifade ettiği bu grup Selamet-i Umumiye Komitesi olmalıdır.

¹²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, (16 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 9. İçtima, Cilt 18, s, 239.

¹³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Nisan 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 19. İçtima, Cilt 18, s, 485.

etmeye kalkışsa da sözleri Meclis Başkanı tarafından kesilerek, mesele kapatılmıştır.

Böyle bir komitenin oluşumu muhalif mebuslar arasında tepkiyle karşılanmıştır. Selâhattin Köseoğlu'nun anlattığına göre; 6 Mayıs 1922 tarihinde, Mustafa Kemal Paşa'nın, Başkomutanlık süresinin uzatılması hakkında yapılan eleştirilere cevap verdiği oturum sırasında yaşananlar dikkat çekicidir. Meclis içerisinde şiddetli tartışmalar yaşanırken, Meclisin etrafında ve karşısında yer alan bahçede belirli noktalarda silahlı kişiler ve koridorlarda da bazı zabıtanın dolaştığı görülmüştür. Ayrıca, kendilerine Selâmet-i Umumiye Komitesi ismini veren bazı mebuslarında görüşme yapılan salonun kapısında yer almalarının da etkisiyle Başkomutanlık Yasasının süresi uzatılmıştır. Mersin Mebusu Selâhattin (Köseoğlu), mebusların bu şekilde baskı altına alınmak istenmesini, Meclisin şeref ve haysiyetine karşı alınmış bir tavır olarak değerlendirmiştir. Ona göre, bu günden sonra mebusların hislerinde değişiklikler olmuş, aralarında toplanarak Birinci Gruba karşı bir grup oluşturmaya başlamışlardır. Köseoğlu'na göre, İkinci Grubun manevi temeli, 6 Mayıs 1922 tarihindeki bu Meclis toplantısından sonra atılmıştır.¹³¹ Bütün bu olarlardan sonra Birinci Grup'un dışında kalan mebuslar, bir grup kurarak ortak hareket etme ihtiyacı hissetmiş olmalıdırlar.

Mecliste yer alan iki grup arasında en keskin tartışmalar ise Lozan Konferansı sürecinde yaşanmıştır. 21 Kasım 1922 tarihinde başlayan Lozan Konferansı İki aşamada gerçekleşmiştir. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan anlaşma 4 Şubat – 23 Nisan 1923 tarihleri arasında kesintiye uğramıştır.

İkinci Grup temsilcileri Lozan görüşmelerinde, daha önce Son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından kabul edilen Misak-ı Milli kararlarından asla taviz verilmemesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu mebuslara göre, kazanılan zaferin sonucu olarak imzalanacak olan barış

¹³¹ Ahmet Demirel, *İkinci Grup'un Kurucularından Selâhattin Köseoğlu'nun Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 116.

antlaşmasında Meclisin üstünlüğü gereği son sözü mutlaka Meclis söylemeliydi¹³². Bu nedenle konferansta Türkiye’yi kimin temsil edeceği meselesi iki grup arasında tartışmalara neden oldu. İkinci Grup Lozan heyetinin Meclis tarafından seçilmesi gerektiğini savunuyordu. Ziya Hurşit ve arkadaşları konferans heyetinin Meclis tarafından seçilmesi yönünde önerge hazırladılar. 2 Kasım 1922’de tartışılan önerge kabul edilmedi.¹³³ Lozan’da Türk tarafını temsil etmek üzere Mustafa Kemal Paşa’nın, desteklediği İsmet (İnönü) Bey seçildi.¹³⁴ Böylece, İkinci Grup Lozan görüşmelerinde temsil yetkisi konusunda istediği kararı aldırmaı başaramamıştır.

Konferansın kesintiye uğraması ve İsmet (İnönü) Bey’in yurda dönmesi ile birlikte Meclisteki muhalefetin dozu da artmıştır. 5 Mart 1923 tarihli oturumda Trabzon Mebusu Şükrü Bey, Lozan’ın başarısızlık olduğunu savunduktan sonra, murahhas heyetinin vazifesinin bittiğini ve değiştirilmeleri gerektiğini teklif etti. Mustafa Kemal Paşa eleştirilere Meclis kürsüsünden cevap verirken ortam iyice gerildi. Ali Şükrü Bey’e hiddetlenen Mustafa Kemal Paşa’nın “*sert ve şiddetli adımlarla*” onun üzerine yürümesine neden olacak kadar şiddetli tartışmalar yaşanmıştır.¹³⁵

5 Mart 1923 tarihinde yapılan gizli celsede, Lozan Konferansı üzerine tartışılırken, İkinci grup üyesi İzmit Mebusu Sırrı (Bellioğlu) Bey “*Misakı Millî haricinde müzakereye salâhiyetimiz olmadığından keyfiyetin milletin arayı umumiyesine arzını teklif ederim.*” Önerisi ile seçimlerin yenilenmesini istedi.¹³⁶ Ancak öneri reddedilmiştir.

Emin Bey ise, başlangıçta Birinci grubun yönetiminde yer almışken, sonrasında İkinci Grubun kurulmasında etkili olan bir mebustur. Kendisinden

¹³² Oğuz Kaan, *Birinci Mecliste İktidar Muhalefet İlişkisi: Muhalefet ve Muhaliflerin Tasfiyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2022, s.156.

¹³³ İsmail Akbal, Taner Aslan, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey Muhalefeti”, *ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı: 58, (2010), s. 65.

¹³⁴ Mehmet Gönlübol ve öte. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 – 1990)*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993, s. 49.

¹³⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1919 – 1922*, cilt: 3, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2018, s. 76.

¹³⁶ TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, (05 Mart 1339 – 1923), Devre 1, İctima Senesi 4, 5. İctima, Cilt 28, s. 141.

kalma herhangi bir yazılı evrak ya da bir hatırat bulunmamaktadır. Bu nedenle, İkinci Grubun kurucuları arasında yer almasının nedenini, iki Grup arasında oluşan görüş ayrılıklarında aramak doğru olacaktır. Meclisin kuruluş aşamasında, farklı kültür ve mesleklerden oluşan mebusların ortak gayesi bağımsızlık savaşını kazanmak ve Misak-ı Milliye gerçekleştirmektir. Ancak Meclisin faaliyetleri sırasında yaşananlar, Emin Bey gibi düşünen mebusların yeni bir grup oluşturmalarına neden olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta İkinci Grubun kurulduğunu belirttiikten sonra, Emin Bey'in bir nedenle Ankara'ya geldiğini ve bu sırada kendisi ile görüştüğünü ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa ile Emin Bey arasında yapılan ve tam tarihi belli olmayan bu görüşmeye Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta şu şekilde yer vermiştir;

"...Bu grubun faal ve inatçı üyelerinden olan Samsun Mebusu Emin Bey son zamanlarda bir vesile ile Ankara'ya gelmişti. Bütün hakikatleri anlamış, kışkırtıcı ve bozguncu olanları lanetliyordu. Bu zat, bana şunu hikâye etti: Rauf Bey, İkinci Grubu aşırı harekete sevk ve teşvik ediyormuş... Emin Bey, Rauf Bey'e demiş ki: "Bizi sevk ettiğiniz bu iş, sehpaya kadar gider. . . O zaman bizimle beraber bulunacak mısınız?" Rauf Bey şu cevabı vermiş: "Beraber bulunmazsam namerdim! .."¹³⁷

Anlaşılan o ki; Mustafa Kemal Paşa, İkinci Grubu kışkırtan kişilerden birisi olarak gördüğü Rauf Bey'i eleştirirken Emin Bey'i şahit olarak göstermiştir. Ayrıca Emin Bey'in, İkinci Grubun bazı kişilerce aşırı hareketlere teşvik edilmek istendiğini, hatta bu hareketlerinin kendilerinin idam cezası almaları ile dahi sonuçlanabileceğini düşündüğünü ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta yer alan bu ifadelerinden, Emin Bey'in İkinci Grupta yer alan Rauf Bey ile görüş ayrılıkları içerisinde olduğu sonucu çıkarılabilir. Ancak, Emin Bey'in, İkinci Gruptan uzaklaşmadığı ve Birinci Meclis'in seçim kararı alarak tatil olmasına kadar grubuyla beraber hareket ettiği görülmektedir.

¹³⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Gazi Mustafa Kemal Nutuk*, (Editörler: Nejat Bayramoğlu, Kurtuluş Güran) Ankara: Kaynak Yayınları, 2015, s. 477.

2.6.Mehmet Emin Bey'in İstiklal Mahkemeleri Başkanlıkları

2.6.1. İstiklal Mahkemelerinin Kurulması ve Üye Seçimi

Osmanlı Devleti, 1914 yılında İttifak devletlerinin yanında Birinci Dünya Savaşına girdi. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile savaştan çekildi. Antlaşmanın maddelerine göre Osmanlı orduları terhis edilecek, iletişim ve ulaşım araçlarına el konulacaktı. Ayrıca İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durumda, herhangi stratejik bir noktayı işgal edebileceklerdi. Sonuç olarak Yunanlılar 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'e asker çıkardılar. Yunan zulmüne şahit olan halk kendi önlemlerini almaya çalıştı. 27 Mayıs Aydın'ın, 29 Mayıs Ayvalık'ın, 1 Haziran'da ise Ödemiş'in işgal edilmesi Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye ruhunun yani işgallere karşı koyma fikrinin yayılmasını sağladı.¹³⁸

23 Nisan 1920 yılında Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla birlikte Kuva-yı Milliye birliklerinden düzenli orduya geçiş süreci başladı. Bu dönemde, otoritesine karşı gelişen isyanlar ve asker kaçakları sorunu BMM'nin uğraşmak zorunda olduğu en önemli meselelerdir.

Birinci Dünya savaşının bittiği 1918 tarihinde asker kaçaklarının sayısı 300.000'e ulaşmıştı. Bu kaçaklar hırsızlık ve yağmacılık yaparak güvenliği bozuyorlardı.¹³⁹ Ayrıca ordunun asker ihtiyacının karşılanması zorlaşıyordu. Bu sorunların çözülmesi için, 25 Nisan 1920 tarihinde Mehmet Şükrü Bey (Karahisar-ı Sahib), Meclise iki maddelik "*Hıyaneti Vataniye ye Ceza Tayini Hakkındaki Kanun Teklifi*" adı altında bir kanun teklifi sunmuştur. Mehmet Şükrü Bey teklifinin gerekçesini, Büyük Millet Meclisi'nin amacına ulaşabilmesi için kararlarına bütün Osmanlı tebaasının itaat etmesi gerektiği şeklinde açıklamıştır. Ona göre, Milli Meclisin aleyhinde olanlar ve itaat etmeyenler "*ancak vatan haini olabilirler*" ve vatana ihanet ile suçlanmaları gerekmektedir.¹⁴⁰

¹³⁸ **Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 1'nci kısım**, T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara 1994, s.100

¹³⁹ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2009, ss. 31, 32.

¹⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (25 Nisan 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 3. İçtima, Cilt 1, s. 63.

Mehmet Şükrü Bey'in, kurulan komisyon tarafından düzenlenen teklifi 26 Nisan 1920 günü Meclis gündemine tekrar getirilmiştir. Komisyonun tasarısına göre, suçlular Ceza Kanununun 56. Maddesine göre cezalandırılacaklardı. Hakkı Hami Bey (Sinop) söz alarak, Ceza kanununun dışarıdan alındığı için anlaşılmadığını, ruhumuza uygun olmayan kanunların yüce Meclisin ihtiyaçlarını gideremeyeceğini, anlaşılır bir dille yeniden yazılması gerektiğini ifade etti.¹⁴¹

27 Nisan tarihli oturumda, Refik Şevket Bey (Saruhan) Meclise 3 maddelik bir takrir sundu. Bu takririn 1. Maddesi, “*Kanunlar isimsiz olamayacağı için işbu kanunun ismine Hiyaneti Vatanîye*” denilmesi şeklindeydi.¹⁴²

29 Nisan tarihinde ise, kanun tasarısı gerekli düzenlemelerin yapılmasından sonra Hiyanet-i Vatanîye Kanunu adı ile kabul edilmiştir.¹⁴³ 1920 yılında kabul edilen bu 14 maddelik kanun, 12 Nisan 1991 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁴⁴

Olağanüstü koşullar nedeniyle kabul edilen kanun ile milletin çıkarlarına uymayan faaliyetlerin mahkemeler aracılığıyla cezalandırılmasının yolu açılmış oldu. Öncesinde kanunun uygulanması için sivil mahkemeler ve Divan-ı Harp mahkemeleri olmak üzere iki tür mahkeme bulunmaktaydı. Ancak bu mahkemeler olağanüstü koşullara göre çalışmıyorlardı.¹⁴⁵ Hızlı ve kesin kararlar almak için çıkarılan Hiyanet-i

¹⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, (26 Nisan 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 4. İçtima, Cilt 1, s. 79.

¹⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, (27 Nisan 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 5. İçtima, Cilt 1, s. 102.

¹⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, (29 Nisan 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 7. İçtima, Cilt 1, ss. 137, 145.

¹⁴⁴ Haluk Şengül. “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Çıkardığı İlk Kanunlardan Hiyanet-i Vatanîye Kanunu ve Uygulamaya Konulması”. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, TBMM’nin 100. Yılı Özel Sayısı*, (2020), s. 162.

Resmi Gazete: 12.04.1991.

Kanun İçin Bknz: Düstur, c. 1, s. 4, Kanun No: 2. (Resmî Gazetede yayınlanış tarihi: 07.02.1337 (1921))

¹⁴⁵ Haluk Şengül, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Çıkardığı İlk Kanunlardan Hiyanet-i Vatanîye Kanunu ve Uygulamaya Konulması”, *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol. 5, TBMM’nin 100. Yılı Özel Sayısı (2020), s. 162.

Vataniye Kanunu, mahkemelerin yetersizliği nedeniyle istenilen sonuçları vermemiştir. Bu nedenle daha sonra, “*Firariler Hakkında Kanun*” kabul edilerek İstiklal Mahkemeleri kurulacaktır.¹⁴⁶ 11 Eylül 1920 tarihinde kabul edilen 21 nolu bu kanunun birinci maddesi İstiklal Mahkemelerinin kurulmasının dayanağını oluşturmuştur.¹⁴⁷ Nitekim 16 Eylül’de Selahattin Bey (Üsküdar) ve arkadaşları İstiklâl mahkemeleri üyelerinin seçilmesine dair kanun teklifini Meclise sundular. Ancak teklif; mahkemelerin açılacağı yerlerin, kuruluşunun ne şekilde olması gerektiği ve kaç mahkemenin açılması gerektiğinin tespiti için Heyeti Vekile ’ye havale edilmiştir.¹⁴⁸

18 Eylül 1920 tarihinde Heyet-i Vekile on dört yerde İstiklal mahkemesi kurulmasını teklif etti. Aynı gün Meclisin 45 numaralı kararına göre Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu ve Kayseri’de olmak üzere yedi İstiklal Mahkemesi kurulması kararlaştırıldı.¹⁴⁹

Ancak, Mahkeme heyetlerinin oluşturulmasında belirsizlikler vardı. Bu sorun, 20 Eylül tarihinde, Meclis oturumunu yöneten İkinci Reis Vekili Vehbi Efendinin, İstiklal mahkemelerine önce yirmi bir üyenin toplu olarak seçilmesi, sonra üçer üçer ayrılmalarına yönelik teklifinin kabul edilmesi ile çözülmüş oldu.¹⁵⁰ Bu şekilde her mahkeme için üyeler ayrı ayrı seçilmek yerine toplu olarak seçilmesi, sonrasında görev alacakları mahkemeye atanmaları usulü kabul edilmiş oldu.

¹⁴⁶ Yaşar Özüçetin ve H. Mehmet Dağıstan, “Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nun Müzakereleri ve Kabulü”, *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 5 (2011), s. 279.

¹⁴⁷ Firariler Hakkındaki Kanunun birinci maddesi şu şekildedir; “*Muvazzaf ve gönüllü ile hizmet-i askeriye dâhil olup da firar edenler veya her ne suretle olursa olsun firara sebebiyet verenler ve firari derdest ve sevkinde tekâsül gösterenler ve firarileri ihfa ve iâşe ve ilbas edenler hakkında mülkî ve askerî kavaninde mevcut ahkâm ve inde’l-icab diğer gûna mukarrerat-ı cezaiyeyi müstakilen hüküm ve tenzîf etmek üzere Büyük Millet Meclisi azalarından mürekkep (İstiklal Mahkemeleri) teşkil olunmuştur*”.

Düstur, c. 1, s. 61, Kanun No: 21. (Resmî Gazetede yayınlanış tarihi: 21.02.1337 (1921))

¹⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, (18 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 66. İçtima, Cilt 4, s. 157.

¹⁴⁹ İrfan Neziroğlu, *İstiklal Mahkemeleri (Kanun, Gerekçe, Genel Kurul Tutanakları) Cilt 1.*, Ankara: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, 2015, s. 19. Daha sonra Diyarbakır İstiklal Mahkemesinin kurulması ile birlikte bu sayı sekize çıkacaktır.

¹⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (20 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 68. İçtima, Cilt 4, s. 216.

Mahkeme heyetinin üç kişiden oluşması kararlaştırılmıştır. Ancak karar alınması sırasında üçünün de olması zorunluluğu nedeniyle birbirlerinden ayrılamamaları uygulamada sıkıntılar doğuracaktır. Bu sıkıntının ortadan kaldırılması amacıyla Zekai Bey'in (Adana) teklifiyle, zorunlu hallerde devreye girecek dördüncü üyenin seçilmesi Meclis tarafından kabul edilmiştir.¹⁵¹

21 Eylül tarihinde, bir gün önce yapılan İstiklal Mahkemeleri üyelerinin seçimlerinin sonuçları açıklanmıştır. Buna göre 144 oy pusulası bulunmakla birlikte 14 çekimser oy bulunmaktadır. Salt çoğunluk olan, 73 oyu, Saruhan Mebusu Necati Bey (89), Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey (80), Biga Mebusu Hamid Bey (76), Kângırı Mebusu Tevfik Efendi (73), Eskişehir Mebusu Hüsrev Sami Bey (73), Bursa Mebusu Muhiddin Baha Bey (73) alabilmiştir. Bu altı mebus dışında 70'ten az oy alarak seçilemeyenler ise şunlardır;

“Antalya Mebusu Rasih Efendi (46), Kılıç Ali Bey (63), Cebelibereket Mebusu İhsan Bey (58), Kastamonu Mebusu Dr. Suat Bey (56), Bursa Mebusu Necati Bey (55), Menteşe Mebusu Tevfik Rüştü Bey (48), Karahisarısahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey (17), Malatya Mebusu Lûtfi Bey (39), Lâzistan Mebusu Abidin Bey (38), Biga Mebusu Hamdi Bey (37), Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü Bey (36), İzmit Mebusu Hamdi Bey (34), Kângırı Mebusu Neşet Bey (32), Karahisarısahip Mebusu Nebil Efendi (32), Bursa Mebusu Osman Nuri Bey (32), Karahisarısahip Mebusu Nebil Efendi (32), Isparta Mebusu Hacı Tahir Efendi (32), Adana Mebusu Zekâi Bey (31), Canik Mebusu Emin Bey Canik (76)”.¹⁵²

¹⁵¹ Salhadin Gök, “Birinci Dönem İstiklâl Mahkemelerinin TBMM’deki Yansımaları”, *İstiklâl Mahkemeleri Sempozyumu* 10-11 Aralık 2015/Adıyaman, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara: 2016, s. 66.

¹⁵² Yapılan seçim sonuçlarını, Meclis oturumunu yöneten ikinci reis vekili Vehbi Efendi okumuştur. Bu sırada, Emin Bey’in aldığı oy sayısı 76 olarak ifade edilse de muhtemelen 26 olup tutanaklara sehven yanlış geçirilmiş olmalıdır. Salt çoğunluğu sağlayan üye sayısı 6’dır. Emin Bey 76 oy alsaydı çoğunluğu sağlayan yedinci Mebus olarak adı geçecekti. **TBMM Zabıt Ceridesi, (21 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 69. İçtima, Cilt 4, s. 239.**

Bu durumda yapılan ilk oylamada sadece 6 mebus İstiklal mahkemeleri üyeliğine seçilmiştir. Daha 15 üyenin seçilmesi gerekmektedir. 22 Eylül günü, bir gün önce yapılan ikinci tur oylama sonuçları açıklanmıştır. Buna göre kullanılan 148 oya karşılık çekimser sayısı artarak 39'a ulaşmıştır. Oyların dağılımı ise şu şekildedir;

*“Ayıntap Mebusu Kılıç Ali Bey (71), Antalya Mebusu Rasih Efendi (70), Canik Mebusu Emin Bey (67), Cebelibereket Mebusu İhsan Bey (65), Bursa Mebusu Necati Bey (60), Bursa Mebusu Osman Nuri Bey (54), Biga Mebusu Hamdi Bey (52), Menteşe Mebusu Tevfik Rüştü Bey (52), Elâziz Mebusu Hüseyin Bey (52), Kastamonu Mebusu Suat Bey (43), Kozan Mebusu Fikret Bey (40), Bayazıt Mebusu Atıf Bey (40), Diyarbakir Mebusu Hacı Şükrü Bey (38), Malatya mebusu Lütfi Bey (29), İzmit Mebusu Hamdi Bey (29), Kastamonu Mebusu Hulûsu Bey (28), Karahisarısahip Mebusu Nebil Efendi (28), Ergani Mebusu Hakkı Bey (25), Isparta Mebusu Tahir Bey (24), Canik Mebusu Hamdi Bey (23), Kütahya Mebusu Haydar Bey (23), Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey (22), Konya Mebusu Refik Bey (21), Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey (21), Kastamonu Mebusu Besim Bey (20), Adana Mebusu Zekai Bey (19), Trabzon Mebusu Hüsrev Bey (17) Kırşehir Mebusu Müfit Efendi (16), Lazistan mebusu Abidin Bey (16), Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey (14)”.*¹⁵³

Sonuçların açıklanması ile birlikte, İsmail Suphi Bey (Burdur), Haydar Bey (Kütahya), Hüsrev Bey (Trabzon), Operatör Emin Bey ve Dr. Suat Bey (Kastamonu) seçilerek görev almak istemediklerini ifade ettiler. Ayrıca Emin Bey’de söz alarak *“bendenizi de mazur görsünler”* diyerek görev almak istemediğini bu nedenle kendisine oy verilmemesini istemiştir. Buna karşılık Erzincan Mebusu Emin Bey; *“yok, yok Emin Bey’in iktidarı var, özrü muvafık değil”* diyerek karşı çıkmıştır.¹⁵⁴

İkinci tur seçimlerde yeterli çoğunluğu hiçbir mebus alamamıştır. Aynı gün üçüncü tur seçimler yapıldı. Bu seçimlerde Meclis Tüzüğü gereği

¹⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 70. İçtima, Cilt 4, s. 261.

¹⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 70. İçtima, Cilt 4, s. 262.

salt çoğunluk aranmayarak en çok oy olanlar İstiklal Mahkemelerine üye seçileceklerdir. Bu son seçimde de 144 mebus oy kullanmıştır. Ancak Çekimser sayısı 67'ye yükselmiştir. Bu son turda kazanan 15 üye ve aldıkları oylar şu şekildedir;

“Antalya Mebusu Rasih Efendi (65), Ayıntap Mebusu Kılıç Ali Bey (58), Bursa Mebusu Osman Nuri Bey (57), Bursa Mebusu Necati Bey (56), Canik Mebusu Emin Bey (55), Menteşe Mebusu Tevfik Rüştü Bey (45), Cebelibereket Mebusu İhsan Bey (45), Elâziz Mebusu Hüseyin Bey (41), Kastamonu Mebusu Suat Bey (41), Biga Mebusu Hamdi Bey (41), Bayazıt Mebusu Atıf Bey (37), Kozan Mebusu Fikret Bey (37), Adana Mebusu Zekâi Bey (35), Kastamonu Mebusu Besim Bey (34), Isparta Mebusu Hacı Tahir Efendi (31)”.¹⁵⁵

20 Eylül tarihinde ki Birinci tur seçimlerinde çekimser mebus sayısı 14, 21 Eylül'deki ikinci tur seçimlerinde çekimser mebus sayısı 39, 22 Eylül'deki çekimser mebus sayısı ise 67'dir. Çekimser oyların artması İstiklal Mahkemelerine karşı muhalefetin arttığını göstermektedir. Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey, bu durumu, *“İstiklal mahkemeleri kanunun teşkiline ait olan en son maddesi yavaş yavaş vicdanlarımızda bir hata şeklini almaya başlamıştır.”* Sözleriyle ifade etmiştir. Hamdullah Suphi Bey, çekimser sayısının 14'ten, 67'ye çıkmasını, *“müthiş olan hatanın tarafımızdan idrak edildiğine gayet güzel bir delildir”*.¹⁵⁶ Diyerek yorumlamıştır.

26 Eylül tarihinde gerçekleştirilen Meclis oturumunda, Antalya Mebusu Rasih Efendi ve iki arkadaşı İstiklâl Mahkemeleri Kanununa bir madde ilâve edilmesi için kanun teklifi verdiler.¹⁵⁷ Teklifin kabul edilmesiyle birlikte, kanun şu şekilde yasallaşmıştır;

“Kumandanların meratibi askeriye arasında itaat ve inzibat teminine matuf hukuk ve salâhiyetleri mahfuz kalmak üzere istihlâs ve istiklâlî vatan ve hilâfet için mücadele eden Büyük Millet Meclisinin amal ve

¹⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 70. İçtima, Cilt 4, s. 274.

¹⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 70. İçtima, Cilt 4, s. 275.

¹⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, (26 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 73. İçtima, Cilt 4, s. 361.

*makasidine münafi olarak düşman maksat ve menfaatini terviç yolhu teşvikat ve tahrikât ve ifsadatta bulunanlar ve memleketin kuvayı maddiye ve maneviyelerini her ne suretle olursa olsun kesir ve tenkise sâyedenler ve düşman hesabına askerî veya siyasî casusluk edenlerle 29 Nisan 1336 tarihli Hıyaneti Vataniye Kanununun muhtevi olduğu mevaddan dolayı maznunualeyh, bulunanların icrayı muhakeme ve tenfizi hüküm salâhiyeti İstiklâl Mahkemeleri teşekkül eden muntikalarda mehakîmi mezkûreye verilmiştir. Elyevm bidayet mehakiminde derdesti niyet bulunan mevat istiklâl Mehakimine devredilmeyip bidayet mehakîmi tarafından intaç edilecektir”.*¹⁵⁸

28 sayılı bu kanunla, İstiklal Mahkemelerinin yetkileri genişletilmiş oldu. Öncesinde yetkisinde, sadece asker kaçakları varken, vatan hainliği, memleketin maddi manevi kuvvetlerine zarar vermek ve casusluk suçları da yetki alanına sokuldu.¹⁵⁹

İstiklal Mahkemeleri bölgelerine göre şu şekilde oluşturuldu.

<i>“Ankara İstiklal Mahkemesi</i>	<i>Aldığı Oy</i>	<i>Görevi</i>
<i>Kılıç Ali Bey (Ayıntab)</i>	58	<i>Aza</i>
<i>İhsan Bey (Cebelibereket)</i>	45	<i>Reis</i>
<i>Hüseyin Bey (Elaziz)</i>	41	<i>Aza</i>
<i>Cevdet Bey (Kütahya)</i>	61	<i>Aza</i>

Eskişehir İstiklal Mahkemesi

<i>Rasih Efendi (Antalya)</i>	65	<i>Aza</i>
<i>Muhittin Baha Bay (Bursa)</i>	73	<i>Aza</i>
<i>Haydar Bey (Kütahya)</i>	54	<i>Aza</i>
<i>Yusuf Bey (Denizli)</i>	41	<i>Reis</i>

¹⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, (26 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 73. İçtima, Cilt 4, s. 373.

Düstur, c. 1, s. 78, Kanun No: 28.

¹⁵⁹ Ergun Aybars, a.g.e., s. 17.

Konya İstiklal Mahkemesi

<i>Tevfik Efendi (Kengiri)</i>	73	<i>Aza</i>
<i>Osman Nuri Bey (Bursa)</i>	57	<i>Reis</i>
<i>Hacı Tahir Efendi (Isparta)</i>	31	<i>Aza</i>

Isparta İstiklal Mahkemesi

<i>Hamit Bey (Biga)</i>	76	<i>Reis</i>
<i>Hamdi Bey (Biga)</i>	41	<i>Aza</i>
<i>Hüsrev Sami Bey (Eskişehir)</i>	73	<i>Aza</i>
<i>Tahsin Bey (Maraş)</i>	49	<i>Aza</i>

Sivas İstiklal Mahkemesi

<i>Mustafa Necati Bey (Saruhan)</i>	89	<i>Aza</i>
<i>Emin Bey (Canik)</i>	55	<i>Reis</i>
<i>Necati Bey (Bursa)</i>	56	<i>Aza</i>
<i>Mustafa Zeki (Dersim)</i>	44	<i>Aza</i>

Kastamonu İstiklal Mahkemesi

<i>Refik Şevket Bey (Saruhan)</i>	89	<i>Aza</i>
<i>Dr. Fikret Bey (Kozan)</i>	37	<i>Aza</i>
<i>Yusuf Ziya Bey (Bitlis)</i>	51	<i>Aza</i>
<i>Necib Bey (Mardin)</i>	30	<i>Reis</i>

Pozantı İstiklal Mahkemesi

<i>Atıf Bey (Beyazıt)</i>	37	<i>Aza</i>
<i>Abdülkadir Kemali Bey (Kastamonu)</i>	60	<i>Reis</i>
<i>Şevki Bey (İçel)</i>	48	<i>Aza</i>

*Diyarbakir İstiklal Mahkemesi**Sıtkı Bey (Malatya)*

39

Şeyh Servet Efendi (Bursa)

-

*Sıddık Bey (Çorum)*58”¹⁶⁰

Bu ilk mahkemeler, 17 Şubat 1921 tarihinde Meclisin 97 numaralı kararı ile kapatılmışlardır.¹⁶¹ Sadece Ankara İstiklal Mahkemesi görevine devam etmiştir.

2.6.2. Mehmet Emin Bey’in Sivas İstiklal Mahkemesi Başkanlığı

Büyük Millet Meclisinde, 22 Eylül 1920 tarihinde gerçekleştirilen ikinci ve üçüncü tur seçimleri sonucunda İstiklal Mahkemelerinin üyeleri tespit edilmiştir. Emin Bey, önce 67 oy almış, kendisinin mazur görülmesini isteyerek oy verilmemesini talep etmişse de salt çoğunluğun aranmadığı üçüncü turda 55 oy alarak İstiklal Mahkemelerine üye olma hakkını kazanmıştır. Böylece Emin Bey’in Başkanlığında, Saruhan Mebusu Mustafa Necati (Uğural) Bey, Bursa Mebusu Necati (Hasan Necati Kurtuluş) Bey ve Dersim Mebusu Mustafa Zeki (Saltık) Beylerden Sivas İstiklal Mahkemesi heyeti kurulmuş oldu.¹⁶²

Kurulacak olan İstiklal Mahkemeleri üyelerinin BMM mebusları içerisinde seçilme zorunluluğu bulunmakla birlikte hukukçu olmaları şartı yoktur.¹⁶³ Bu nedenle yeni kurulan Sivas İstiklal Mahkemesi üyelerinden ikisi

¹⁶⁰ Ergun Aybars, a.g.e., ss. 17, 18.

¹⁶¹ İrfan Neziroğlu, *İstiklal Mahkemeleri (Kanun, Gerekçe, Genel Kurul Tutanakları) Cilt 1.*, Ankara: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, 2015, s. 20. TBMM Zabıt Ceridesi, (17 Şubat 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 1, 152. İçtima, Cilt 8, s. 269.

¹⁶² Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920 – 1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 167.

¹⁶³ İstiklal mahkemelerinde görev yapmış olan toplam 67 üyeden sadece 26 tanesi hukukçudur. 12 üye asker, 10 üye Mülkiye mezunu olup geri kalan 19 üye ise doktor, çiftçi, gazeteci, müftü ve tüccar kökenlidir.

olan Bursa Mebusu Necati Bey ve Dersim Mebusu Mustafa Zeki Beyler asker kökenli mebuslardır.

Emin Bey'in başkanlığındaki mahkemenin görev bölgesi, Sivas, Tokat, Amasya, Ordu, Giresun olarak tespit edilmiştir.¹⁶⁴ 20 Ekim 1920 tarihinden 15 Mart 1921 tarihine kadar faaliyetlerine devam eden mahkeme, genellikle Amasya'da çalışması nedeniyle resmi kayıtlarda bile Amasya İstiklal Mahkemesi olarak anılacaktır.¹⁶⁵

Seçildikten sonra görev bölgesine ulaşan mahkeme ilk olarak beyannamesini yayınladı. Girişilen mücadelenin büyüklüğü ve cephelerde gerçekleşen fedakârlıklar anlatıldı. Kaza kaza, köy köy gezilerek halk ikaz edildi. Asker kaçaklarından önce bazı zorbalara halka yaptığı baskılar ve memurların yolsuzluklarıyla uğraşılacak zorunda kalındı. Gümrük müdürü ve muhasebecisinin çalarak devleti zarara sokmaları engellendi. Mahkemenin burada görev yaptığı dört ay zarfında, köylülerin zorbalardan şikâyet ettiği 1800 dilekçe alındı. Bu zorbalarla uğraşılması üzerine, köylüler kendisini anlayan ve koruyan mahkemeye “Üçler Mahkemesi” adını verdi. Ayrıca Aynacıoğulları, Çapanoğulları, Çerkez Hasan, Postacı Nazım ve Pontus isyanları ile mücadele edildi.¹⁶⁶

Ayrıca Mahkeme Heyetince Meclise gönderilen 15 Ocak 1921 tarihli bir telgrafla işlerin yolunda gittiği anlaşılmaktadır. Meclis'in 29 Ocak 1921 günkü oturumunda okunan telgrafa göre;¹⁶⁷ 15. Kolordunun elbise ihtiyacını temin etmek için Samsun eşraf ve tüccarları tarafından bir müsamere düzenlenmiştir. Bu sırada batı cephesinden gelen başarı haberleri üzerine

İbrahim Ülker , "İstiklal Mahkemelerinin Yargılama Usulü", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 23, sayı. 2, (2015), s. 26.

¹⁶⁴ İrfan Neziroğlu, *İstiklal Mahkemeleri (Kanun, Gerekçe, Genel Kurul Tutanakları) Cilt 1.*, Ankara: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, 2015, s. 23.

¹⁶⁵ Ergun Aybars, a.g.e., s. 87.

¹⁶⁶ Çorum Mebusu Haşim Bey'in, bölgelerinde görev yapan İstiklal Mahkemeleri üyelerinin yaptıkları çalışmalar hakkında izahat vermelerini isteyen takriri üzerine, Sivas İstiklal Mahkemesi üyesi, Mustafa Necati Bey (Saruhan), 19 Mart 1921 tarihinde mecliste icraatları hakkında açıklamalar yapmıştır.

TBMM Zabıt Ceridesi, (19 Mart 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 9. İçtima, Cilt 9, s. 155.

¹⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, (29 Ocak 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 1, 139. İçtima, Cilt 7, s. 406.

halkın sevinç ve iftihar hisleri sonucunda toplanan yardımın kırk beş bin liraya ulaştığı bildirilmiştir.¹⁶⁸

Mahkemenin en önemli görevi, Pontus isyanında rol oynayanların yargılanarak, Karadeniz Bölgesindeki zararlarına son verilmesidir. Ancak yakalanan Pontus teşkilatı üyelerinin davalarının bakılması Sivas İstiklal Mahkemesinde uzun zaman alacaktır. Bu duruma çare olarak mahkeme heyetinde görevli üç kişiyle beraber tekrar Amasya ve Samsun bölgesine gitmeleri istenmiştir.¹⁶⁹

Sivas İstiklal mahkemesi asker kaçakları dışında 160 davaya bakmıştır. Bu davaların önemlileri arasında, casusluk, şüpheli kişiler, altın kaçırmak ve soygun gibi konular vardır. Bu davalardan yirmisi beraat ile sonuçlandı. On üç idam cezası verildi. Üç subayın askerın parasını yedikleri gerekçesiyle rütbeleri söküldü. Doksan iki asker kaçığı çeşitli cezalar verilmek suretiyle birliklerine geri gönderildiler. Yetmiş üç kişiye 1623 lira (altın) para cezası verildi. 21 kürek cezası, 12 beraat, 9 seferberlik bitene kadar hapis, 1 memuriyetten uzaklaştırma cezası verildi.¹⁷⁰

Sivas İstiklal Mahkemesi 20 Ekim 1920 – 15 Mart 1921 tarihleri arasında baktığı davalarda şu cezaları vermiştir:

<i>“Mahkemeye gelen sanıkların sayısı.....</i>	<i>280</i>
<i>Adem-i Mesuliyet ve beraat.....</i>	<i>23</i>
<i>İdam cezası.....</i>	<i>12</i>
<i>Ertelenmiş idam cezası.....</i>	<i>109</i>
<i>Duruşmaya katılmadan idam cezası.....</i>	<i>1</i>
<i>Kal’a Bend ve kürek.....</i>	<i>34</i>
<i>Çeşitli cezalarla mahkumiyet alanlar.....</i>	<i>101”¹⁷¹</i>

¹⁶⁸ Haluk Selvi, Bülent Cırık, *Milli Mücadelede Tbm̈m’ye Anadolu’dan Çekilen Telgraflar*, Ankara: Tbm̈m Kùltür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 16, 2020, ss. 320, 321.

¹⁶⁹ **BCA.30.18.01.01.03.18.10** (*Tatile giren Sivas İstiklal Mahkemesinde görüşülecek Pontus teşkilatı mensupları davalarının Amasya, Samsun ve çevresine gönderilmesi*)

¹⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (19 Mart 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 9. İçtima, Cilt 9, s. 156.

¹⁷¹ Ergun Aybars, a.g.e., s. 87.

Cezaların suçlara göre dağılımı ise şu şekildedir:

<i>“Casusluk.....</i>	<i>7 Rum</i>
<i>Cerh.....</i>	<i>3</i>
<i>Davete gelmemek</i>	<i>7 Rum</i>
<i>Eşkiyaya yardım.....</i>	<i>43 (42’si Rum)</i>
<i>Eşkiyayı himaye.....</i>	<i>15 Rum</i>
<i>Firar.....</i>	<i>119 (100’ü Rum)</i>
<i>Şakilere iltihak.....</i>	<i>1 Rum</i>
<i>Firar ve şekavet.....</i>	<i>1 Rum</i>
<i>Hiyaneti vataniye.....</i>	<i>2</i>
<i>İhtifa.....</i>	<i>13</i>
<i>Pontusçuluk.....</i>	<i>199 Rum</i>
<i>Rum çetelerine iltihak.....</i>	<i>39 Rum</i>
<i>Sevke tabi rum kadınları kaçırmak.....</i>	<i>1</i>
<i>Şekavet.....</i>	<i>2 Rum</i>
<i>Şüpheli şahıs.....</i>	<i>44 Rum</i>
<i>Vazifeyi ihmal.....</i>	<i>2”¹⁷²</i>

2.6.3. Mehmet Emin Bey’in Samsun İstiklal Mahkemesi Başkanlığı

Mehmet Emin Bey’in başkanlığını yaptığı bir diğer mahkeme olan Samsun İstiklal Mahkemesi 22.07.1921 tarih ve 140 numaralı Meclis kararı

İshak Veziroğlu, İstiklal Mahkemeleri, Ankara: Dorlion Yayınları, 2021, s. 171.

¹⁷² Ergun Aybars, a.g.e., s. 88.

ile kurulmuş, 31.07.1922 tarih¹⁷³ ve 249 sayılı kanun ile 01.08.1922 tarihli 274 numaralı Meclis kararı ile kapatılmıştır.¹⁷⁴

Pontus İsyanı ile mücadele eden Samsun İstiklal Mahkemesi aslında Sivas İstiklal Mahkemesinin devamı niteliğindedir. 17 Ağustos 1921 tarihinde görevine başlayan mahkemenin görev alanı olarak, daha önce de belirtildiği üzere, Sivas, Tokat, Amasya, Samsun, Ordu ve Giresun olarak tespit edilmiştir. Çalışmalarını daha çok Amasya’da gerçekleştirmesi nedeniyle, Sivas İstiklal Mahkemesi gibi o da Amasya İstiklal Mahkemesi olarak anılmıştır.¹⁷⁵

Samsun, Kastamonu ve Konya İstiklal Mahkemeleri için gerekli olan 12 üyenin seçimi 24 Temmuz 1921 tarihindeki Meclis oturumunda yapılmış,¹⁷⁶ sonuçlar 28 Temmuz 1921 tarihindeki Meclis toplantısında açıklanmıştır. Oylamaya katılan mebus sayısı 176’dır. Buna göre seçilebilmek için gerekli olan oy sayısı (İhrazı ekseriyet) 88’dir. Oyların dağılımı şu şekilde olmuştur;

“Canik Milletvekili Emin Bey (89), Saruhan Milletvekili Necati Bey (84), Sinob Milletvekili Hakkı Hami Bey (79), Kangırı Milletvekili Neşet Bey (70), Sinob Milletvekili Şevket Bey (66), Bursa Milletvekili Necati Bey (64), İzmir Milletvekili Mahmud Esad Bey (56), Denizli Milletvekili Yusuf Bey (55), Urfa Milletvekili Ali Saib Bey (48), Burdur Milletvekili Veli Bey (47), Canik Milletvekili Hamdi Bey (47), Karesi Milletvekili Hacim Muhyiddin Bey (45), Canik Milletvekili Nafiz Bey (44), Bursa Milletvekili Muhyiddin Baha Bey (43), Konya Milletvekili Refik Bey (39),

¹⁷³ Encümeni Mahsusun İstiklal Mahkemeleri hakkında kanun teklifinin 12. maddesi (MADDE 12. — istiklâl mahkemeleri diğer mahakim gibi dâvavekili kabul eder.) görüşülürken Karahisarı Sahib Mebusu Mehmet Şükrü Bey’in konuşmasından anlaşıldığına göre, Canik Mebusu Emin Bey bu maddeye karşı çıkmıştır. Mehmet Şükrü Bey’in ifadelerine göre Emin Bey’in görüşleri şu şekildedir. *“Eğer istiklâl mahakimine vekil kabul edecek olursanız istiklâl mahakimini müşkül bir mevkide bırakırsınız; iş görülmez, istiklâl mahakimindeki intac edilecek birçok işleri, birtakım dolandırıcı dâva vekillerinin elinde oyuncak yapacaksınız. İstiklâl mahakimi içerisine birçok suiistimal eden adamları koyacaksınız. Bu katiyen muzırdır, kanuna böyle bir şey ilâvesi doğru değildir, istiklâl mahakimi müdafaa vekili kabul edemez.”*

TBMM Zabıt Ceridesi, (31 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 83. İçtima, Cilt 22, ss. 95, 96.

¹⁷⁴ İrfan Neziroğlu, a.g.e., s. 24

¹⁷⁵ Rıdvan Akın, a.g.e., s. 168.

¹⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, (24 Temmuz 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 55. İçtima, Cilt 11, s. 357.

Mersin Milletvekili Selahaddin Bey (36), Karahisarışarki Milletvekili Ali Süruri Efendi (35), Karesi Milletvekili Vehbi Bey (35), Çorum Milletvekili Fuad Bey (32), Elaziz Milletvekili Rasim Bey (27), Diyarbakir Milletvekili Kadri Bey (26), İçel Milletvekili Haydar Lütü Bey (27), Sinob Milletvekili Rıza Nur Bey (24)''¹⁷⁷

Buna göre ihrazı ekseriyeti yani seçilebilmek için gerekli olan yeterli oyu, 89 oy ile sadece Emin Bey sağlayabilmiştir. Emin Bey söz alarak istifasının kabul edilmesini şu şekilde istemiştir.

Emin Bey (Canik) — “*Efendim, bendeniz arkadaşlarımın teveccühlerine azîm teşekkürler ederim. Fakat bendeniz mazurum ve kendi kanaatimce burada çalışmakla memleketime daha ziyade hizmet edeceğime tamamiyle kaaniim. Şu itibarla gidemeyeceğim. İstifamı kabul buyurursunuz. Binaenaleyh on iki zat intihap buyurursunuz. (Olamaz sadaları)''¹⁷⁸*

Oturum Başkanı Doktor Adnan Bey’in, Emin Bey’den Meclis adına istifasını geri almasını rica etmesi üzerine tekrar söz alarak istifa gerekçelerini açıklamıştır.

Emin Bey (Canik) — “*Şimdi beyefendiler, bundan evvel bendeniz istiklâl mahkemesine gittim. Bursa Mebusu Necati Beyle beraber ben, zannediyorum ki, sizin arzunuz veçhile hizmet etmek ihtimali olmuyor. Çünkü herhangi bir memurun suiistimalâtına vâkıf olursunuz, bir şey yapamazsınız. (Bravo sesleri) Hâlbuki benim kanaatim, bu memlekette memurlar hakkıyla çalışırsa emin olun beyefendi, memleket kurtulur. Bunları çalıştıracak başlarındaki kuvvettir, bunları tecziye ettiğimiz gibi burası feryadı koparıyor. Yani korkuyorum ki, lekelenirim. (Hayır, hayır sadaları) İstifamın sebebi başka bir şey değildir.*

Sonra, biliyorsunuz, terki faaliyet kararını verdiniz. Fakat hiçbir şeye vâkıf değildiniz. Sonra, sizin teveccühünüze iğtiraren buradan

¹⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, (28 Temmuz 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 56. İçtima, Cilt 11, s. 363.

¹⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, (28 Temmuz 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 56. İçtima, Cilt 11, s. 363.

gidersem, ben ki hayatımda lehülhamd lekelenmemişimdir, korkuyorum, lekeleneyeğim. (Böyle şeyler varit değildir sadaları) ”¹⁷⁹

Emin Bey, memlekette görevli olan tüm memurların görevlerini en iyi şekilde yapmaları gerektiğine inanmaktadır. Görevlerini layıkıyla yerine getirmeyenlerin cezalandırılmasının gerektiğini düşünmektedir. Ancak bu gibi durumlarda, yani görevini iyi yapmayanların cezalandırılması durumunda Meclis’te tepkilerin oluştuğunu bu durumda adının lekelenmesine neden olabileceğini ifade ederek ikinci kez görev almak istememiştir. Bir diğer gerekçesi ise, Meclis’in konuya vakıf olmamasına rağmen Birinci Dönem İstiklal Mahkemelerinin faaliyetlerine son vermesidir. Ancak, Mecliste İstiklal Mahkemesi Başkanlığı yapmasına yönelik bir istek vardır. Zaten yeterli oyu sadece kendisi alabilmiştir. Israrlar üzerine istifasında kararlı olmamış ve verilen görevi kabul etmiştir.

Emin Bey’in istifasında ısrarlı olmaması üzerine, Samsun, Kastamonu ve Konya İstiklal Mahkemeleri için gerekli olan 12 üyeden geriye kalan 11 üyenin seçimlerine geçilmiştir.

Seçimlerin tamamlanması ve görev dağılımının yapılması üzerine, Canik Mebusu Emin Bey’in başkanlığındaki mahkeme heyeti, Bursa Mebusu Necati (Kurtuluş) Bey, Burdur Mebusu Veli (Saltıkçı) Bey ve Sinop Mebusu Şevket (Peker) Bey’lerden oluşmuştur.¹⁸⁰ Ayrıca mahkeme heyetine, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın 9 Eylül 1921 tarihli emri ile Yozgat Mebusu Bahri (Tathoğlu) Bey’de dâhil olmuştur.¹⁸¹ Bu üyelerden Başkan Emin Bey ve Burdur Mebusu Veli (Saltıkçı) Beyler hukukçudur. Sinop

¹⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, (28 Temmuz 1337 – 1921), Devre 1, İctima Senesi 2, 56. İctima, Cilt 11, s. 364.

¹⁸⁰ Rıdvan Akın, a.g.e., s. 168.

İshak Veziroğlu, *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara: Dorlion Yayınları, 2021, s. 160.

¹⁸¹ Gülin Öztürk, 1. ve 2. Dönem Yozgat Milletvekilleri Ve Siyasi Faaliyetleri (Doktora Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2012, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 322297).

Bahri Bey’e, Samsun İstiklal Mahkemesi üyeliği görevinden ötürü, BMM’nce 22.04.1923 tarihinde bir kıta yeşil kırmızı şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir.

Hatice Güzel Mumyakmaz, “Yusuf Bahri Tathoğlu (1878-1957): Sivas Kongresi Yozgat Azası, Son Osmanlı Meclisi Mebusânı Ve Büyük Millet Meclisi Yozgat Mebusu, Samsun İstiklâl Mahkemesi Üyesi”, *Akademik Hassasiyetler*, Cilt: 5, Sayı: 10, (2018), s. 397.

Mebusu Şevket (Peker) Bey Sinop İptidai Mektebi ve İdadisini bitirmesinin arkasından Adliye’de Zabıt Kâtibi olarak çalışmıştır. Ayrıca Boyabat Sorgu Hâkimliği, Kastamonu İstinaf Mahkemesi Üye yardımcılığı gibi görevlerde bulunmuştur.¹⁸² Ancak, Bursa Mebusu Necati (Kurtuluş) Bey asker kökenli, Yozgat Mebusu Bahri (Yusuf Bahri Tatlıoğlu) Bey ise rüştiye mezunudur. Kurulan Samsun İstiklal Mahkemesinin tamamının hukukçu olmaması ileride aralarında bazı görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasının nedenlerinden birisi olacaktır.

Oluşturulan Samsun İstiklal Mahkemesi heyeti, 6 – 7 Ağustos tarihlerinde iki grup halinde yola çıkarak, 17 Ağustos 1921 tarihinde görevlerine başladıklarını B.M.M Başkanlığına bildirdiler. Mahkeme heyeti, Mustafa Kemal Paşa’ya bilgi vererek mahkeme bölgesinde dolaştı. Mustafa Kemal Paşa, Amasya bölgesinde kalmalarını Sivas bölgesine gitmemelerini istedi.¹⁸³

Mahkeme, Zara, Ümraniye ve Koçgiri Ayaklanmaları yanında Pontus İsyanı ile ilgili davalara da bakmıştır. Ayrıca Tekâlif-i Milliye Emirlerinin uygulanması için çalışmalar yapıldı. Mustafa Kemal Paşa, 6 – 7 Ekim 1921 tarihinde gönderdiği yazı ile yabancılardan Tekâlif-i Milliye Kararları gereği alınan verginin şimdilik ertelenmesini, ama dışarıdan gelen listesi belli olan mallardan %10 alınmasına devam edilmesini istedi. 04 Eylül 1921 tarihli yazısı ile de Tekâlif-i Milliye kararlarından önce satış yapılmış gibi işlem yapan yabancıların yurt dışına çıkarılmalarını emretti.¹⁸⁴

Asker kaçakları sorununda, bölgede kurulan Merkez Ordusu ile birlikte çalışmalar yapıldı. Tokat çevresindeki asker kaçaklarına ve bakayasını geçirmiş olanlara kısa bir süre daha verilip teslim olmaları için fırsat tanındı. Bu işlemlerin takip edilmesi için karakol komutanlarıyla nahiye müdürleri görevlendirildiler. Bir haftadan daha kısa bir sürede 315’ten çok er birliğine teslim oldu. Tokat civarında asker kaçakları ve bakayasını geçiren

¹⁸² Melek ULUSOY, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Ve İkinci Dönem Sinop Milletvekilleri”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 33, (Güz 2014), s. 128.

¹⁸³ Ergun Aybars, a.g.e., s. 115.

¹⁸⁴ Ergun Aybars, a.g.e., s. 115.

er sayısı önemli ölçüde azalma gösterdi. Bu çalışmalarda görevini yapmayan polis komiseri Derviş Efendi'nin değiştirilmesi istendi. Asker kaçakları, kaçış sayısına göre 40 – 80 değnek vurularak cepheye gönderiliyorlardı. Suçu daha ağır olanlar tutuklanıyorlardı. Askerlik şubeleri bu konudaki listeleri düzenli olarak mahkemeye göndermekteydiler. Bu listelerden anlaşıldığına göre sadece Ekim ayı içerisinde 5.270 er teslim olmuş ya da yakalanmıştır. Bu erlerin yargılanması 27 Aralık tarihine kadar tamamlanarak birliklerine gönderildiler. 20 Ağustos – 20 Eylül 1921 tarihleri arasında 12.733 asker kaçağı ve bakaya cepheye gönderilmiştir. Bunlardan 2.445 kaçağın kendisinin teslim olması bu konuda yapılan çalışmaların önemini ortaya koymaktadır.¹⁸⁵ Samsun İstiklal Mahkemesinin görevi süresince bölgesinde 30.000 asker kaçağını cepheye göndermiştir.¹⁸⁶ Bu yönüyle dönemin şartları dikkate alındığında mahkemenin çok önemli bir başarıya imza attığı söylenebilir.

Samsun İstiklal Mahkemesi'nin 20.08.1921 ile 27.12.1921 tarihleri arasındaki verdiği cezalar şu şekildedir:

<i>“Mahkemeye gelen sanıkların sayısı.....</i>	<i>2.420</i>
<i>Adem-i mesuliyet ve beraat.....</i>	<i>395</i>
<i>İdam.....</i>	<i>485</i>
<i>Ertelenmiş idam cezası.....</i>	<i>---</i>
<i>Duruşmaya katılmayarak Gıyabında idam cezası alanlar.....</i>	<i>137</i>
<i>Kal'a bend ve kürek.....</i>	<i>240</i>
<i>Çeşitli cezalar.....</i>	<i>1.163”¹⁸⁷</i>

Emin Bey'in Samsun İstiklal Mahkemesi Başkanlığı yaptığı dönemde Mahkeme Heyetinde çeşitli görüş ayrılıklarının ortaya çıktığı Meclis tutanaklarından anlaşılmaktadır. Bu görüş ayrılıkları, Samsun İstiklal Mahkemesi Başkanı Emin Bey'in görevini terk ederek Meclise geri dönmesi

¹⁸⁵ Ergun Aybars, a.g.e., ss. 115, 116.

İshak Veziroğlu, *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara: Dorlion Yayınları, 2021, s. 173.

¹⁸⁶ Mehmet Evsile, “Milli Mücadele sırasında Samsun'da Günlük Hayat”, *Samsun Sempozyumu Samsun (13-16 Ekim 2011)*, Cilt I, Samsun, 2011, s. 159.

¹⁸⁷ Ergun Aybars, a.g.e., s. 119.

ile sonuçlanmıştır. Bu durum mahkeme üyelerinin rüşvet aldıkları dedikodularının yayılmasına neden olmuştur. Emin Bey'in gizli oturumda arkadaşlarını suçlaması nedeniyle mahkeme heyeti, 11.12.1921 tarihli kararname ile durumu izahat etmek amacıyla Meclise geri çağırıldı.¹⁸⁸ Mahkeme Heyetinin Meclise ulaşmamış olmalarına rağmen haklarında idam cezası istendi.¹⁸⁹ Refik Şevket Bey bu duruma itiraz ederek “*en iptidai kabile reislerinin bile karşı tarafı dinlemeden karar veremeyeceğini*” ifade ederek üyelerin Meclise gelmesinin beklenmesini istedi. Mahkeme heyeti döndükten sonra mesele tekrar görüşülerek, yanlış anlama olduğu gerekçesi ile üyeler kurtuldu.¹⁹⁰

Emin Bey'in, yaptığı suçlamalar üzerine Samsun İstiklal Mahkemesinin Emin Bey dışında kalan üyeleri Şevket Bey ve Hüseyin Necati Bey ile Süleyman Sırrı Bey Meclise bir takrir sundular. “*Samsun ve Havalesi İstiklâl Mahkemesi Heyeti Sabukasının, Canik Mebusu Emin Beyin Isnadatına Dair Takrir*” 23 Ocak 1922 tarihinde Meclisin gizli oturumunda görüşüldü. Takrir şu şekildedir;

“*Riyaseti Celileye*

Refikimiz Canik Mebusu Emin Beyin geçen celselerin birinde, gıyabımızda olarak namus ve haysiyetimizi ihlâl eder bazı beyanatta bulunduğunu istihbar eyledik. Mumailayhin isnadatı sırf nefsanîyet ve ihtirasından mütevellit ve setri cürüm maksadiyle nefit ve tertip edilmiş iftiradan ibaret bulunduğunu yedimizde mevcut evrak ve vesaikle isbata amade olduğumuzdan, bu baptaki müdafaamızın da istimalini ve isnat olunan madde tebeyyün etmediği takdirde hakkımızda tertip edilmesi lâzım gelen cezanın mumailayh hakkında tatbik edilmesini istirham eyleriz.

¹⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridelerinde ilgili tutanaklar bulunamamıştır. Daha başka oturumlarda yine Emin Bey'in Meclis'te Mahkeme ile ilgili bazı açıklamalarda bulunduğu belirtilmişse de o günkü konuşmaları ile ilgili tutanak yayınlanmamıştır.

BCA. 030.18.01.04.41.4 (11.12.1921). (Samsun ve Kastamonu İstiklal Mahkemeleri üyelerinin bilgi alınmak üzere Ankara'ya çağırılması ve davalarının diğer mahkemelere verilmemesi)

¹⁸⁹ Ergun Aybars bu teklifin Besim Atalay'dan geldiğini tahmin etmektedir. **Ergun Aybars, a.g.e., s. 118.**

¹⁹⁰ Ergun Aybars, a.g.e., s. 118.

İkinci grubun öncülerinden Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, takririn görüşülme usulüne itiraz ederek, Meclis tarafından hiçbir şekilde suçlanmadıklarını, bu nedenle savunmalarını ilgili şubeye yapmaları gerektiğini belirtir.¹⁹²

Takririn altında imzası bulunan Süleyman Necati Bey, yolculuk yaptıkları sırada, “*namussuzlukla, haysiyetsizlikle, hırsızlıkla*” ve görevlerini kötüye kullanmakla suçlandıklarını, bu nedenle Yüce Meclisin savunmalarını dinlemesi gerektiğini, suçlu bulunurlarsa idama dahi razı olduklarını söyler.¹⁹³

Hakkı Hami Bey’de (Sinop), Hüseyin Avni Bey’i destekler mahiyette müzakere usulüne itirazda bulunur. Meselenin bir şubeye havale edildiğini, savunmalarını ilgili şubeye yapmaları gerektiğini ifade eder.¹⁹⁴

Emin Bey ise, Erzurum Mebusu Salih Efendinin isteği üzerine bazı açıklamalarda bulunduğunu ve kendisi ile birlikte İstiklal mahkemesi heyetinin değiştirilmesi istediğini ifade eder. Kendisinin de şubeye havale edilmesini talep eder.¹⁹⁵

¹⁹¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (23 Ocak 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 2, 149. İnkat, 3. Celse, Cilt 2, s. 646.

¹⁹² TBMM Gizli Celse Zabıtları, (23 Ocak 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 2, 149. İnkat, 3. Celse, Cilt 2, s. 646.

¹⁹³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (23 Ocak 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 2, 149. İnkat, 3. Celse, Cilt 2, s. 646- 647.

¹⁹⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (23 Ocak 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 2, 149. İnkat, 3. Celse, Cilt 2, s. 647.

¹⁹⁵ “EMİN BEY (Canik) — Müsaade buyurun; şahsıma teaalluk eder. Rica ederim, zannediyorum ki geçen celsede Erzurum Mebusu Salih Efendinin bir istizahı üzerine Heyeti Aliye’niz benden bir maddeyi sormuştu ve bendeniz de bildiğimi arz etmiştim, bundan ibaret mesele değil mi efendim? Arkadaşların bazılarının vürudıyla bazı bildiklerimi vesaikiyle arz edeceğimi söylemiştim. Ve esasen heyetin tebdilini istedim. Yani bizi tebdil edin dedim. Orada telgraflar vardır, bunu ben yazdım ve onu yazmakta bir şey vardır. Elbette bu esbabı Heyeti Aliye’niz şubede söylemekliğimi emrettiniz. Binaenaleyh mesele kalmıştı, rica ederim dinleyiniz, Beyleri de dinleyiniz, ben de söyleyeyim ve ben berveçhi peşin. (Şubede sesleri) Müsaade buyurun 'Beyefendiler, rica ederim, bendenizi pek çoklarınız yakından tanımazsınız. Rica edelim hiç dinlemeden beni de şubeye havale edin. Beni bilmezsiniz Beyefendiler hayatımda şimdiye kadar lekelenmemiş bir adamım. Binaenaleyh ben de istiyorum, beni de şubeye havale edin”. TBMM Gizli Celse Zabıtları, (23 Ocak 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 2, 149. İnkat, 3. Celse, Cilt 2, s. 647.

Ali Sururi Bey (Karahisarî Şarkî), Emin Bey'in arkadaşların Meclise gelmesiyle birlikte madde madde söyleyecekleri olduğunu ifade ettiğini, şubeye havale edilen meselenin ise tek bir mesele olduğunu söyler. Diğer maddelerin anlaşılmadığını, arkadaşlardan önce Emin Bey'in dinlenmesini talep eder.¹⁹⁶

Samsun İstiklal Mahkemesi heyetinde bulunan sorunların Meclis oturumunda değil, ilgili şube tarafından incelenmesi gerektiği fikrinin daha ağır bastığı görülmektedir. Operatör Emin Beyde (Bursa) bu görüştedir. Operatör Emin Bey, Emin Bey'in kendisinin de şubeye havalesini ve ifadesinin alınmasını kabul ettiğini bu yüzden mesele kalmadığını söylemiştir. Erzincan Mebusu Emin Bey ise, şahısların değil İstiklal Mahkemesinin şubeye verildiğini, bu nedenle isim zikredilmesine gerek olmadığını ifade eder. Şevket Bey (Sinop) ise zaten isim zikredildiğini söyler. Alî Sururî Efendinin (Karahisarî Şarkî) “*Şube hangi maddeleri tahkik edecek?*” sorusu üzerine, Mustafa Kemal Bey (Ertuğrul), Emin Bey hakkında tahkikat yapılmasının onu sanık durumuna düşüreceği uyarısında bulunur. Ali Sururi Bey'in ifade ettiği gibi yalnız bir meselenin şubeye havale edildiğini başka maddeler varsa Emin Bey'in şubeye giderek konu hakkında açıklama yapması gerektiğini söyler.¹⁹⁷

Necati Bey (Bursa), söz konusu olan evrakın 25 tomar olması nedeniyle bir sene içerisinde incelenemeyeceğini belirtir. Kendilerinin şüpheli, sanık ve canî durumuna düştüklerini, ellerinde şubenin kararlarını etkileyecek belgelerin olduğunu söyler. Ailelerini terk ettiklerini, akıbetlerinin ne olacağını bilmediklerini belirtir. Memleketin selameti için çalışmalarına rağmen suçlandıklarını, sözlerinin dinlenmesi gerektiğini ifade eder. Tunalı Hilmi Beyde dinlenmeleri gerektiğini söyleyerek destek olur. Ayrıca daha önceki görüşlerini destekler mahiyette, Emin Bey'in on mesele saydığını, belki de sadece üçünün şubeye gönderilmeye değer olabileceğini belirtir. Selahattin Bey'inde 350 kişilik mahkeme olamayacağını incelemenin

¹⁹⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (23 Ocak 1338 – 1922), Devre 1, İctima Senesi 2, 149. İnkat, 3. Celse, Cilt 2, s. 647.

¹⁹⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (23 Ocak 1338 – 1922), Devre 1, İctima Senesi 2, 149. İnkat, 3. Celse, Cilt 2, s. 647.

münasip bir yerde olması gerektiğini belirtmesi üzerine, oturum başkanı olan Birinci Reis vekili Musa Kazım Efendi, meselenin şubede incelenerek sonrasında Meclise gelmesi teklifini oya sunmuş ve kabul edilmiştir.¹⁹⁸

Samsun İstiklal Mahkemesi hakkındaki suçlamalar sonucunda Meclisin Dördüncü Şubesi meseleyi inceleyerek “*Amasya İstiklâl Mahkemesinin mugayiri kanun hükümler verdiği dair iddia hakkında*” bir mazbata hazırlamıştır.¹⁹⁹ Adı geçen mazbata Meclisin 20 Mart 1922 tarihinde gerçekleştirilen gizli oturumunda gündeme alınmıştır.²⁰⁰ Emin Bey’in, gerek Meclisteki, gerekse şubeye yaptığı açıklamalardan İstiklâl Mahkemesi üyesi olan Şevket Bey, Bahri Bey ve Necati Bey hakkındaki suçlamalar Dördüncü Şubenin mazbatasında 13 madde ile özetlenmiştir.²⁰¹ Bu suçlamalar şunlardır;

“1. Divanı Harbi Örfiden müdevver evrak üzerine cinayati muhtelifle ile maznun bulunan Küçük ağa ile 38 refikinın sureti idamları;

2. İstiklâl Mahkemesi heyeti azasından Bahri Beyefendinin müddeiler meyanında bulunan biraderile amcasına ve sair müddeilere verilmek üzere mühim miktarda tazminat itası hakkında mahkemenin, harici selâhiyet, hüküm vermesi;

3. Yine azadan mumailerh Bahri Bey müddei şahsi mevkiinde bulunduğu halde heyet meyanında hâkim sıfatile kendisine mütaallık davada hüküm ve karar ittihaz eylemesi;

4. Cürümlerin Yozgat dâhilinde vuku bulmuş ve mücrimlerin de livayı mezkûr dâhilinde bulunmuş olmasına nazaran olbaptaki davanın selâhiyet kararile Yozgat İstiklâl Mahkemesine tevdi icabederken bu suretle tariki kanuniye tevessül olunmayarak dairei kazaları haricinde bulunan davayı harici ez selâhiyet Tokat mahkemesinde rüyet etmeleri;

¹⁹⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (23 Ocak 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 2, 149. İnkat, 3. Celse, Cilt 2, s. 648.

¹⁹⁹ Samsun İstiklal Mahkemesi, bazen resmi evraklarda bile Amasya İstiklal Mahkemesi olarak yazılmıştır.

²⁰⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (20 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 11. İnkat, 3. Celse, Cilt 18, s. 102.

²⁰¹ Tüm tutanaklarda 14 madde olarak yazılmıştır. Mazbatanın açıklamasında konunun 14 maddede özetlendiği şeklinde ifade olması nedeniyle söz alan mebuslar dahi hatalı bir şekilde sürekli 14 madde olduğunu ifade etmişlerdir.

5. 316 tevellütlülerinden asker firarisi Tokatlı Şahin nam şahsın idamına vicahen hüküm ita etmiş oldukları halde merkumu aynı günde hilafı selâhiyet affetmekle beraber, maiyetlerine alıp beraber gezdirmeleri;

6. Asker firarilerinden Kâzım namındaki şahsı evvela Tokat'ta mahkûm etmiş oldukları halde, bilahare Amasya'da merkumun lehine bir hüküm ısdar edildiği ve bu bapta kararlarından birinin defteri mahsusuna kaydı icra edildiği halde, diğer karar tespit edilmiyerek, yalnız mahalline tebliğ edilmekle iktifa kılınması;

7. Sivas'ta tevkif olunan 10 ermeni hakkında beraat kararı verilmiş olduğu halde, merkulann bilahare tekrar tevkif olunarak Amasya'ya izam kılınmaları;

8. Zile eşrafından Rıza Beyin tahtelhıfız Tokat'a celbile badehu beraat ettirilmesi;

9. Sivas eşrafından Nalbant zade Ali Efendinin gıyaben onbeş sene mahkûmiyetine karar verildiği halde, firari olmadığından bahsile, Amasya'da vuku bulan müracaatı üzerine bilâmuhakeme diğer bir kararın ittihaz olunması;

10. Tokat eşrafından müteveli zade Nuri Beye ait evrakın muameleye tabi tutulmıyarak hıfzolunması;

11. Zile Belediye Reisi Bahri Beyin muhakemesi Zile'de icra edilmiş olduğu halde mumaileyh tekrar Amasya'ya celbedilerek orada beraat ettirilmesi;

12. Rüşvet arızı maddesinden maznun Amasya Divanı Harbi Örfisi azasından İsmail Hakkı Beyle maddei mezkûrede alâkadar olan diğer eşhasın isticvabı icra edilmeksizin beraat ettirilmesi;

13. İstiklâl Mahkemesi heyeti azasının şeref ve haysiyetleriyle gayrı mütenasip ve muhitte suitesir icra eden efal ve harekât irtikâp eylemeleri;”²⁰²

Dördüncü şube, Samsun İstiklal Mahkemesi Heyeti hakkındaki suçlamaları Emin Bey’in ifadelerine dayanarak yukarıdaki şekilde

²⁰² TBMM Gizli Celse Zabıtları, (20 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 11. İnikat, 3. Celse, Cilt 18, ss. 102-103.

özetlemiştir. Bu suçlamaların tamamı zaman yetersizliği nedeniyle incelenememiş sadece dört madde araştırılmıştır. Kısa sürede hazırlanan Dördüncü Şubenin mazbatasına göre, heyetin bazı uygulamaları kanun dışıdır. Mazbatada belirtildiğine göre; Divan-ı Harb Mahkemesinin İstiklal Mahkemesine ulaştırdığı evraklarda toplamda 120 sanık bulunmaktadır. Bu sanıkların 39’una mahkemede hazır bulunmuş halde iken, 24’üne ise gıyaben idam cezası verilmiştir. Bir kısmı çeşitli cezalara çarptırılırken bir kısmı ise beraat ettirilmiştir. Cezalandırılan kişilerin pek çok suç işledikleri Divan-ı Harpçe tutulan evraktan anlaşılrsa da Samsun İstiklal Mahkemesi sadece bu evraklara bakarak ayrıca bir inceleme yapmadan önemli hükümler vermiştir. Bu nedenle görevlerini hakkı ile yerine getirememişlerdir.²⁰³

Mazbatadaki açıklamalara göre; Mahkeme Heyetinde yer alan Bahri Bey’in davacı olması nedeniyle hâkimlerden birisi olması da kanunsuzdur. Küçük Ağa ünvanlı sanık Divan-ı Harpçe alınan ifadesinde Bahri Bey’in ve biraderinin kendisi ile husumeti olduğunu pek çok kez ifade etmiştir. Buna rağmen Bahri Bey’in hâkim olarak mahkeme heyetinde yer almaya devam etmesi kanuna aykırıdır. Verilen hükümde zanlılar, 7171 lira altın, 10510 lira evrakı nakdiye ve 1.108.193 kuruşta kezalık evrakı nakdiye olarak tazminat ödemeye mahkûm edilmişlerdir. Ayrıca Bahri Bey’in hanesine saldırırken ölen Deli Hacı namındaki kişi de tazminata mahkûm edilmiştir. Bu karar esasen “*yolsuz ve kanunsuzdur*”. Şahsi davalar İstiklal Mahkemelerinin salahiyeti dışında olması nedeniyle bu kadar yüksek tazminat hükmü vermek suretiyle mahkeme heyeti yetkisi dışına çıkmıştır.²⁰⁴

Mazbataya göre; Samsun İstiklal Mahkemesi Heyetinin bir diğer suiistimali ise; Bir asker firarisi olan Tokatlı Şahin adındaki sanığın idamına karar verilmişken üç mebusun araya girmesi ile aynı gün affedilmesidir.

²⁰³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (20 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İctima Senesi 3, 11. İnikat, 3. Celse, Cilt 18, s. 103.

²⁰⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (20 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İctima Senesi 3, 11. İnikat, 3. Celse, Cilt 18, s. 103.

Çünkü af yetkisi İstiklal Mahkemesinde olmayıp Büyük Millet Meclisi'ne aittir.²⁰⁵

Sonuç olarak, Samsun İstiklal Mahkemesi heyetinde yer alan Şevket, Necati ve Bahri Beyler, hukuki şahsiyeye ait hüküm vermeleri, Şahin adındaki firariyi af etmeleri ve Divanı Harpten gönderilen evrak üzerinden hükümler vermeleri kanun dışı ve yetkilerinin dışında olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle adı geçenlerin ilgili mahkemeye sevkleri çoğunlukla, tazminat hükmünün derhal kaldırılmasına ise ittifakla karar verilmiştir.²⁰⁶

Dördüncü Şube mazbatasında suçlanmaları üzerine savunma yapmak üzere Samsun İstiklal Mahkemesi üyesi olan Sinop Mebusu Şevket Bey söz almıştır. Şevket Bey'e göre birinci maddede adı geçen Küçük Ağa ve arkadaşları 128 kişidirler. Bunlardan 76'sı tutuklu diğerleri kaçaktır. Sakarya Savaşı sırasında Aynacıoğulları ile işbirliği yaparak pek çok askerimizi şehit etmişlerdir. Yakın bir zamanda Galip Bey komutasındaki bir müfrezemizi tamamıyla imha etmişlerdir. İşte idam edilen 39 kişi bunlardır.²⁰⁷

Şevket Bey, Divan-ı Harbi Örfi Mahkemesi tarafından incelemeyi yeterli görerek ayrıntılı tahkikat yapmadan hüküm vermeleri suçlamasını da kabul etmemektedir. Divan-ı Harbi Örfilerde, mahkeme oldukları için tahkikatları dikkate alınmalıdır. Divan-ı Harb bunlar hakkındaki tahkikatını yedi, sekiz ay içerisinde yapmış ve İstiklal Mahkemesine o şekilde sunmuştur. Divan-ı Harb tarafından yapılan bu tahkikat sanıkların yüzüne okunmuştur. Ayrıca Jandarmada mesele ile ilgili tahkikat yapmıştır.²⁰⁸

Şevket Bey, Bahri Bey'in davacılar arasında olan biraderi nedeniyle hâkimler arasında yer almaması gerektiği konusuna ise şu şekilde açıklamıştır; Bahri Bey, davacılar arasında kardeşinin de olması nedeniyle mahkeme heyetinde kendisinin bulunmasının doğru olmayacağını belirterek

²⁰⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (20 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 11. İnkat, 3. Celse, Cilt 18, s. 103.

²⁰⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (20 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 11. İnkat, 3. Celse, Cilt 18, s. 105.

²⁰⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (20 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 11. İnkat, 3. Celse, Cilt 18, s. 105.

²⁰⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (20 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 11. İnkat, 3. Celse, Cilt 18, s. 105.

heyetten çekilmek istemiştir. Ancak, kendisine bunun usulen doğru olmayacağı, yargılama başladıktan sonra sanıklar tarafından reddi hâkim istenirse yerine birisinin görevlendirilmesi gerektiği anlatılmıştır. Mahkeme sırasında bu talep gelmemiştir.²⁰⁹

Şevket Bey, mazbatada yer alan hukuki şahsiyeye ait bir davada hüküm verdikleri suçlamasını da kabul etmemiştir. Çünkü İstiklal Mahkemelerinin hukuku şahsiye davalarına zaten baktığını ve bakması gerektiğini söylemiştir. Meclis İstiklal Mahkemelerinin bu tarz davalara bakması konusunda bir içtihat oluşturmamış, aynı zamanda bu konuda İstiklal Mahkemeleri Kanununda açık bir madde de olmadığını ifade etmiştir.²¹⁰

Şevket Bey'e göre; haklarındaki en önemli suçlama Tokatlı asker kaçağı Şahin hakkında verdikleri idam cezası ile arkasından af edilmesinin kanunsuz ve salahiyet dışı olması meselesidir. Bu kişi askerden firar etmesi nedeniyle idam ile cezalandırılmıştır. Ancak, Tokat mebusları Rifat, Hamdi ve İzzet Beyler, mahkemeye başvurarak bu kişinin kardeşinin şehit olduğunu, kendisinin de arkadaşlarını firara teşvik edecek mahiyette olmadığını beyan etmişlerdir. Bunun üzerine Şahin tekrar yargılanarak idamdan kurtarılmıştır. Şevket Bey'e göre Kanun-i Esasi olağanüstü mahkemelerin kurulmasını engellemektedir. Bu nedenle savunmasına, “...*Kanunu Esasiye göre acaba İstiklâl Mahkemelerinin teşkili doğru mu idi, değil mi idi? Sonra mahkemelerden verilen bu idam ve af kararlarını biz yapabilir miyiz, yapamaz mıyız? Mesele burada idi...*”. soruları ile devam etmiştir. Kararlarını verirken Asker firarileri hakkındaki kanunun son maddesine baktıklarını, bu maddenin, “...*bu bapta, mülkiye ve askeriye ceza kanunlarına tevfikân hükmedeceksiniz ve fakat icabettiği takdirde kendiliğinizden dahi itayı hükme selahiyettarsınız...*” şeklinde olduğunu söyleyerek yasal dayanaklarını bu madde olduğunu ifade etmiştir. Ona göre; mahkemeye idam yetkisi veriliyorsa af yetkisi de verilmelidir. Şevket Bey ayrıca mahkemelerinin sadece 14 askeri idam ettirdiğini, ama bu yargılamalar

²⁰⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (20 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İctima Senesi 3, 11. İnikat, 3. Celse, Cilt 18, s. 106.

²¹⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (20 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İctima Senesi 3, 11. İnikat, 3. Celse, Cilt 18, s. 106.

sayesinde cepheye 30 bin asker firarisinin gönderildiğini de sözlerine eklemiştir. Şevket Bey, Dördüncü Şube mazbatasında yer alan diğer bazı suçlamalara değindikten sonra usul ve içtihat hatalarının olabileceğini, bununla birlikte kendilerinin içtihat hatası nedeniyle mahkemeye sevk edilmelerinin doğru olmayacağını belirterek konuşmasını sonlandırmıştır.²¹¹

Mahkeme heyetinde yer alan bir diğer üye olan Bursa Mebusu Necati Bey ise daha duygusal bir konuşma yaparak kendilerini, savunmuştur. Eğer kanunsuz bir şekilde bir şahsın idamına neden olduklarına dair delil gösterilebilirse, kendisinin de Meclisin önünde idam edilmesini istemiştir. Heyet olarak, çok zorlu ve tehlikeli günlerde Meclisin huzur içerisinde çalışması için hayatlarını hiçe sayarak görevlerini yaptıklarını söylemiştir. Asayiş sağlamak yanında, kayıt defterlerine göre 30.000 firari askeri cepheye sürdüklerini ifade etmiştir.²¹²

Görüşmeler sürerken bazı mebusların konuşmalarından ve verdikleri takrirlerden Dördüncü Şubeyi eleştirdikleri görülür. Samsun İstiklal Mahkemesi Heyetinin suçlandığı 13 maddelik bölümden sadece 4 maddesinin tahkikatının yapılarak Meclise sunulmasını yetersiz görmüşlerdir. Sonuç olarak yapılan oylama sonucunda, mazbatada önerilen Şevket, Necati, Vehbi Beyler hakkında kanuni takibat yapılması isteği reddedilmiştir. Bununla birlikte, Samsun İstiklal Mahkemesi'nin Yozgat isyanı nedeniyle hukuki şahsiye ile ilgili verdiği tazminat kararlarının ertelenmesi önerisi kabul edilmiştir.²¹³

Emin Bey'in, Samsun İstiklal Mahkemesi heyetine dair yaptığı suçlamalara yönelik hazırlanan mazbata 20 Mart 1922 tarihli gizli oturumda görüşülerek sonuca bağlanmıştır. Anlaşıldığı üzere, Samsun İstiklal Mahkemesi heyeti arasında çeşitli görüş ayrılıkları mevcuttur. Bundan ötürü mahkemenin görev süresinden önce faaliyetlerine son verilmiştir. Ancak

²¹¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (20 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 11. İnikat, 3. Celse, Cilt 18, s. 107.

²¹² TBMM Gizli Celse Zabıtları, (20 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 11. İnikat, 3. Celse, Cilt 18, s. 111.

²¹³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (20 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 11. İnikat, 3. Celse, Cilt 18, s. 113.

Mahkeme heyeti arasındaki sorunlar Meclis gündemini işgal etmeye devam edecektir.

Mahkeme Heyeti arasındaki bir diğer mesele ise Mahkemenin Başkâtiplik görevini yapan Sabri Bey hakkındadır. Mahkeme heyetinde Emin Bey’le birlikte görev yapmış olan Bursa Mebusu Necati Bey, Mülkiye Müfettişliğine tayin edilmiş olan Sabri Bey hakkında B.M.M. Başkanlığına beş maddelik bir soru önergesi vermiştir.²¹⁴ 18 Mayıs 1922 tarihinde Mecliste görüşülen bu önergede, öncesinde Samsun İstiklal Mahkemesi Başkâtiplik görevini yapan Sabri Bey hakkında ciddi suçlamalar bulunmaktadır. Necati Bey’in iddialarına göre, Fransızların işgali sırasında Ereğli Kaymakamı olan Sabri Bey, görevini suiistimal ederek işgale zemin hazırlamıştır. Bir Rum kafilesinden el konulan dört bin kûsur Osmanlı lirasını, yüz kûsur altın ve on altı kadar altın kordon, saat, yüzük, istavroz gibi şeyleri, kendi görevlendirdiği Tahkik ve Taharriyat Komisyonu Başkanı Rüşdü Bey, Jandarma Binbaşlarından Kazım Bey ile aralarında paylaşmışlardır. Ereğli limanına gelen bir Fransız motorunu “*Yunan gemisidir*” diye sorumsuz kişilere baskın yaptırarak, geminin 3.900 lirasını bunlara kaptırmıştır. Jandarmaya sevk edilen bu kişilerin kaçması üzerine 3.900 lira hükümet tarafından Fransızlara ödenmiştir. Ereğli ileri gelenlerinden Halil Paşa’nın himayesine girerek onun emir ve yönlendirmelerine göre hareket etmiştir. Ayrıca Hürriyet ve İtilaf Fırkasının himayesinde her dönem memuriyetini koruyarak ödüllendirilmiştir. Ferid Paşa’nın Zonguldak’a gönderdiği Mutasarrıf Kadri Bey ile beraber hareket etmiştir.²¹⁵

Necati Bey’in soru önergesine cevap veren Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, daha önce Dâhiliye Vekâletine sunulan aralarında Necati Bey’in de imzası bulunan on iki imzalı tahriri okumuştur.²¹⁶ Bu tahrirde yukarıda

²¹⁴ Beş madde hakkında Dâhiliye Vekilinden şifahi cevap istenen tahririn veriliş tarihi 07.05.1922’dir. **TBMM Zabıt Ceridesi, (18 Mayıs 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 44. İçtima, Cilt 20, ss, 72, 73.**

²¹⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (23 Ocak 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 2, 149. İnkat, 3. Celse, Cilt 2, s. 649.

²¹⁶

“Dâhiliye Vekâletine

Vaktiyle Ferid Paşa Hükümetine muavenet ve müzaharette bulunmaktan asla çekinmeyen, arkadaşları arasına nifak ve şıkkak ilkası gibi suiahlâkiyle iştihar eden sabık mülkiye

verilen iddialar dışında, Sabri Efendi'nin ayrıca, yalanlar ve sahtekârlıklarla mahkeme heyetinin arasında huzursuzluk ve münakaşa çıkararak mahkemenin faaliyetlerine son verilmesine neden olduğu iddia edilmiştir.

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey sözlerinin devamında, Sabri Efendi hakkında verilen bir diğer tavrı okur. Emin Bey'in "*Samsun muntakası İstiklal Mahkemesi Reisi Sabıkı Canik Mebusu*" unvanıyla imzaladığı bu tavrı ayrıca on bir arkadaşının da imzası vardır.²¹⁷ Mahkeme Başkanı Emin Bey ve arkadaşları ise, Necati Bey ve arkadaşlarının aksine Sabri Bey'in haksız yere suçlandığını düşünmektedirler.

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey Necati Bey'in kendisi ile çekiştiğini göstermek amacıyla, "*Samsun İstiklal Mahkemesi Heyeti Namına Bursa Mebusu Hüseyin Necati Bey*" imzalı bir telgraf okur.²¹⁸ Necati Bey bu

müfettişlerinden Sabri Efendinin tekrar mülkiye müfettişliğine tâyin edilmek istenildiğini kemali teessürle istihbar ediyorum. Sabri Efendi son memuriyeti olan Samsun muntakası İstiklal Mahkemesi Başkâtabetinde bulunduğu zaman dahi işbu ahlâkı mezinumesi icabından olarak tertip ve tanzim edilen şifreler münderecatını ifşa eylemeye bile cüret göstermiş ve tezviratiyle heyet arasında, münâferet ve münakaşa hudusuna binnetice mahkemenin tatili faaliyet etmesine sebebiyet vermiş ve son vazifesinden ilişkisini kat'eylemiş, hüsnü hizmet ve beraeti zimmet mazbatasını istihsal etmemiş olduğu halde Dahiliyece şifre tertip ve tanzimine memur edilmiş ve mülkiye müfettişliğine namzet gösterilmiş olması Büyük Millet Meclisinin amel ve makası vatanperveranesiyle mütenasibolamıyacağını dikkate alarak hakkında yapılması iktiza eden muameleyi tavrı âlilerine arz etmeyi vecibe addeyleriz". TBMM Zabıt Ceridesi, (18 Mayıs 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 44. İçtima, Cilt 20, ss, 73, 74.

217

"Dâhiliye Vekâleti Celilesine

Her türlü şaibeden âri ahlâk ve mezayâsını, iffet ve istikâmetini ve vekâleti resmiyesini, bihakkin ifaya kâfil ilim ve irfanını pek yakından tanımakta olduğumuz sabık mülkiye müfettişlerinden Sabri Bey hakkında vukuunu maatteessüf istihbar ettiğimiz isnadatın muvafık şimeî nasfet olmadığını beyan ile her veçhile şayanı itimadolan mumaileyhin hukuku muktebesinden mahrum bırakılmamasını adaleti müsellemei vekâletpenahilerinden rica ve intizar eyleriz". TBMM Zabıt Ceridesi, (18 Mayıs 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 44. İçtima, Cilt 20, s. 74.

218

"Dâhiliye Vekâletine

Mahkememiz Başkâtibi Sabri Beyin Yumurtalık Kaymakamlığına tâyin olduğu Sivas vilâyeti vasıtasıyla vukubulan tebliğden anlaşıldı. Pek mühim ve nâzik olan vazife vataniyemizin ifasında mumaileyhin hizmetinden istifade etmekte olduğumuz gibi, kendisi safahatı muhtelifi idarede, hüsnü hizmete muvaffak olarak ikinci sınıf mülkiye müfettişliğine, mutasarrıflığa kesbi liyakat etmiş bir zat olduğundan kaymakamlığa tâyini gadrini muciboluyor. Ehliyetiyle mütenasip bir vazife ile tavzif olunmak üzere hizmeti mezkûreden af buyurulmasını rica eylerim". TBMM Zabıt Ceridesi, (18 Mayıs 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 44. İçtima, Cilt 20, s. 74.

telgrafında, verdikleri takrirden çelişkili bir şekilde Yumurtalık Kaymakamlığına tayin edilen Sabri Bey'i överek, bu atamanın onu cezalandırmak olduğunu, bu yüzden liyakatine uygun bir vazifeye atanması gerektiğini rica etmektedir. Ancak kısa bir süre sonra Necati Bey, telgrafında övdüğü ve daha uygun bir göreve atanmasını istediği Sabri Bey hakkında yukarıda bahsedilen suçlayıcı tarzda bir takrir vermiştir.

Ali Fethi Bey yaptığı açıklamada, Necati Bey'in telgrafının ve Emin Beyle arkadaşlarının verdiği takririn vicdanını daha çok takviye ettiğini belirterek, Sabri Bey'i mülkiye müfettişi olarak tayin ettiğini belirtir. Ali Fethi Bey'in ifadesine göre: Necati Bey bunu bir haysiyet meselesi haline getirmiştir. Necati Bey, Meclis odasında *“bu zatı mülkiye müfettişi yaptınız. Benim haysiyetim ne olacaktır”* diyerek bu düşüncesini ifade etmiştir.²¹⁹

Necati Bey söz alarak konu hakkında Meclise açıklamalarda bulunur. Buna göre: Mülkiye Müfettişi olarak atanan Sabri Efendi, Mülkiye Müfettişlerinin lağvı üzerine açıkta kalınca, kendisi ile görüşmeden Emin Bey'le temas ederek mahkemeye başkâtip tayin edilerek beraber Samsun'a hareket edilmiştir. Mahkeme bir süre Amasya'da faaliyet gösterdikten sonra Sivas'a gidilmiş, Emin Bey ise Amasya'da kalmıştır. Sivas'ta iken Sabri Efendi'nin Yumurtalık kazası Kaymakamlığına tayin haberi gelmiştir. O sırada Sabri Efendi'nin hizmetlerinden memnun olduklarını söyleyerek telgrafının nedenini açıklamıştır. Arkasından Sabri Efendi hakkında ağır ithamlarda bulunmaya devam etmiştir. Özellikle İstanbul Fener Patrikhanesi adına mahkemeye tesir ettiğini iddialarına eklemiştir. Ayrıca Samsun İstiklal Mahkemesi heyetinin Meclise çağırılmasını Sabri Efendi'nin, haksız suçlama ve iftiralarına bağlamıştır.²²⁰

Anlaşılan o ki, Emin Bey'in başkanlığını yaptığı Samsun İstiklal Mahkemesi uygulamaları ve mahkeme üyeleri arasında ki görüş ayrılıkları zaman zaman Meclis gündemini işgal etmiştir. Bu görüş ayrılıklarının oluşmasındaki etkenlerden birisi, mahkeme heyetinin tamamının hukuk

²¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, (18 Mayıs 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 44. İçtima, Cilt 20, s. 75.

²²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (18 Mayıs 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 44. İçtima, Cilt 20, s. 75.

eğitimi alan mebuslardan seçilmemiş olması sayılabilir. Ancak en temel görüş ayrılıkları İstiklal mahkemelerinin yapısı ve işleyişi üzerine ortaya çıkmıştır. Örneğin, heyette yer alan Şevket Bey'in savunması incelendiğinde, kararlarında usul ve içtihat hatası olabileceğini itiraf ettiği görülür. Yine Şevket Bey'in savunmasından bir asker firarisine idam cezası verildiği gün bölge mebuslarının araya girmesi ile af kararı çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum İstiklal Mahkemelerinin bağımsızlıklarını tartışmalı hale getirmektedir. Samsun İstiklal Mahkemesi Heyetinde yer alan Bahri Bey de kendisini yakından ilgilendiren bir konuda hâkim olarak karar vermiştir. Bahri Bey'in, hem davacı hem de hâkim konumunda bulunması en evrensel hukuk kurallarından birisinin ihlal edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Buna benzer hatalar karşısında hukukçu kimliği ile Emin Bey sessiz kalamayarak başkanlığını yaptığı mahkemenin uygulamalarını Meclis gündemine taşımıştır. Her ne kadar heyette yer alan mebuslardan hiç birisi yargılanmamış olsa da Emin Bey sayesinde İstiklal Mahkemelerinin bazı hatalı uygulamaları Mecliste tartışılabilmiştir.

2.7.Mehmet Emin Bey ve Pontus Meselesi

Pontus kelimesi Grekçede “deniz” anlamına gelmektedir. Yunanlılar eski çağlardan beri Karadeniz'i bu isimle anmışlardır. Ayrıca Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun ile iç kesimde kalan Amasya ve Sivas'ın bir bölümünü kapsayan topraklarda Pontus adıyla anılmıştır.²²¹ Bu yönüyle kelime etnik bir isimden ziyade coğrafi bölgeye verilen isimdir.²²² Bu bölgede M.Ö. 298 yılından M.Ö. 63 yılına kadar Pontus Devleti yaşamışsa da Romalılar tarafından yıkılmış ve bir daha var olamamıştır.²²³

Mondros Ateşkes Anlaşmasının imzalanmasından sonra bölgede, Fener Rum Patrikhanesi'nin organizasyonunda, Pontus terör örgütünün

²²¹ *Pontus Meselesi*, Yayına Hazırlayan: Yılmaz Kurt, TBMM Yayın No: 68, Ankara 1995, s. 60.

²²² Pelin İskender Kılıç, “Samsun ve Çevresinde Pontus Çetelerinin Faaliyetleri ve Hükümetin Uygulamaları”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/2 Spring 2011, p. 485-502, TURKEY, s. 486.

²²³ Coşkun Topal, “Birinci Dünya Savaşı Sonrası Pontuşçu Faaliyetler”, *İlk Adımdan Cumhuriyet'e Milli Mücadele*, Ed.: Osman Köse, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2008, s. 165.

katliamlarıyla, tarihte yaşamış olan bu devleti canlandırmak, “*megali idea*” yı gerçekleştirmek sevdası ortaya çıkmıştır.²²⁴ İzmir’in işgalinden sonra Rumlar iyice cesaretlenmiş ve çetecilik faaliyetlerini arttırmışlardır. Rum çetelerinin üye sayısı bu dönemde yirmi beş bine ulaşmıştır.²²⁵ Bu çetelerin gerçekleştirdiği ve 6 Aralık 1920 – 6 Şubat 1923 tarihleri arasında gerçekleşen Pontus isyanı nedeniyle bölgede asayiş sorunları yaşanmıştır.²²⁶ Birinci B.M.M için asayişin sağlanması çok önemliydi. Batı cephesinde başarılı olmak için Anadolu’nun güvenliğinin sağlanması gerekiyordu. Pontus ayaklanmasına son vermek için, 407 sayılı kararname ile Sivas’taki 3. Kolordu kaldırılarak yerine 9 Aralık 1920 tarihinde karargâhı Amasya’da bulunan Merkez Ordusu kuruldu.²²⁷ Faaliyet bölgesi Sivas, Canik, Sinop, Amasya, Tokat ve Çorum olan²²⁸ Ordunun Komutanlığına Nurettin Paşa Getirildi. ²²⁹ Ancak daha sonra, Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa görevden alınarak Merkez Ordusuna son verilmiştir. Bundan sonra Pontusçularla mücadele, Dâhiliye Vekilliği sorumluluğuna verilmiştir. İsyarla mücadelede askeri güç olarak ise 10. Fırka kullanılmıştır.²³⁰ Bu askeri güçlerin yanında Emin Bey’in başkanlığını yaptığı İstiklal Mahkemeleri de isyanın bastırılmasında etkili olmuştur.

²²⁴ Hayati Aktaş, “İngiliz ve Amerikan Belgelerinde Samsun’un Bombalanması Olayı ve Pontus Meselesi”, *İlk Adımdan Cumhuriyet’e Millî Mücadele*, Ed.: Osman Köse, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2008, s. 149.

²²⁵ İbrahim Tellioglu, “Amerikan Raporlarına Göre Samsun (9 Temmuz 1920 – 27 Ocak 1921)”, *İlk Adımdan Cumhuriyet’e Millî Mücadele*, Ed.: Osman Köse, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2008, s. 143.

²²⁶ Mehmet Evsile, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Cephe Gerisindeki Güvenlik Problemleri İle İlgili Tartışmalar”, *Atatürk Dergisi*, C. 1, S. 1. (2016), ss 96.

²²⁷ Nuri Yazıcı, *Millî Mücadele’de Canik Sancağı’nda Pontusçu Faaliyetler (1918 – 1922)*, Ankara: Çizgi Kitabevi, İkinci Basım 2003, s. 134.

Cenk Demir, “Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Yıllarında Sinop Rumları: Tehcir ve Mübadele”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 34, S. (2019), s. 460.

²²⁸ Mustafa Balcıoğlu, “Millî Mücadelede Merkez Ordusu’nun İstihbarat Faaliyetleri”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1 (1990), s. 1.

²²⁹ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 424.

²³⁰ Fahri Kılıç, *Millî Mücadelede Pontus Rum Sorunu (1918 – 1923)*, (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1993, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 603599), s. 115.

2.7.1. Mehmet Emin Bey'e Göre Pontus Cemiyeti ve Rum Mezalimi

10 Haziran 1922 tarihinde Meclisin gizli oturumunda konuşan Emin Bey, Pontus Cemiyeti hakkında belgelere dayanarak çok önemli bilgiler vermiştir. Emin Bey'in anlattıkları Meclis tutanaklarına göre şu şekildedir;²³¹

- 1914 yılında kurulan Pontus Cemiyeti'nin genel merkezi, Paris Sürpant sokak 24 numaralı dairededir.
- Amacı: Karadeniz bölgesinde, Zonguldak, Sinop, Samsun, Trabzon, Gümüşhane livaları ve dâhilde Yozgat, Çorum, Amasya, Tokat ve Sivas illerini kapsayan bir Pontus Cumhuriyeti kurmaktır.
- Teşkilatlanırken Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini örnek almışlardır. Vilayetlerde heyet-i merkeziyeler, kazalarda ise heyet-i idareler kurmuşlardır. Bunlar genel merkeze bağlıdır.
- İdare heyetleri bir başkan ve iki üyeden oluşan üç kişilik bir yönetim oluşturmaktadır. Başkan görevden ayrılırsa yerine diğer üyelerden birisi seçilecektir. Metropolitlerindeki Metropolitler ve kilise cemaatlerinin reisleri teşkilatta söz sahibidirler.
- Teşkilatta haberleşme, cemiyetin mührü ile mühürlenmiş mektuplarla gerçekleştirilmektedir.
- Cemiyetin her şubesi, üye sayısına göre onbaşı denilen görevliler seçmektedir. Her onbaşı on üye bularak emri altına almak zorundadır. Üyeler İncil üzerine yemin ettirilmektedirler.
- Emirlere uymayanlar ve yeminlerini bozanları cezalandırmak amacıyla üç tip mahkeme kurulmuştur. Bu mahkemeler genel merkezce görevlendirilen bir başkan ve dört üyeden oluşturulmuştur.
- 20 yaşından büyük tüm üyelerin silahlanması zorunlu tutulmuştur. Üyeler silah alırken maddi durumlarına göre üç şekilde ücretlendirilmektedirler. Fakir olanlar ve diğer iki grup için bazı ölçütler tespit edilmiştir.
- Silahlandırılan gençlere şu yemin ettirilmektedir:

²³¹ TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, (10 Haziran 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 2, 51. İçtima, Cilt 3, s. 397-398-399-400-401-402-403-404-411.

“Fikri milliyetimizle alâkadar olan bir vazifenin üzerine sadakat, itaat, mahviyet ve ketumiyetten zinhar ayrılmıyacağıma ve hariçten duyduklarımı hilafı hareketimizde verdiğiniz cezayı bilâ tereddüt kabul edeceğime ekanimi selâse kanuni müşerefimiz namına ahdü kase ederim”

- Osmanlı Devleti’nin zayıf anında saldırmak için Atina adında birlikler oluşturulmuş bunlar savaşa hazır beklenmektedir.
- Amaçlarına ulaşmak için, Müslümanlardan destek almaya önem vermişler bunun için beyannameler hazırlamışlardır. Karadeniz Müslümanlarının, kendileri gibi İstanbul hükümetinden zulüm gördüklerini iddia etmişlerdir. Kurmayı planladıkları Pontus Cumhuriyetinde cumhurbaşkanı yardımcısının Türklerden seçileceği vaadinde bulunmuşlardır.

Emin Bey ayrıca Samsun bölgesinin nüfusu ile Pontusçuların gerçekleştirdiği mezalim hakkında da bilgiler verir:

- Samsun’da 229.857 Müslüman nüfusa karşılık, 93.176 Rum nüfus bulunmaktadır.
- Samsun’da 4000 Rum haydut vardır. 93 bin Rum’un yaklaşık yarısı dağlara çekilmiştir. Dağlarda bulunan silah sayısı 6 bindir. Bu silahlara el konulamamakta, ölen Rum eşkıyanın silahını bir başka eşkıya almaktadır.
- Samsun’da 1914’ten Mondros Mütarekesine kadar olan zaman içinde, katledilerek 588, yakılarak 760 olmak üzere toplam 1348 Müslüman öldürülmüştür.
- Bölgedeki Müslümanlar, başka yerlere göç etmek zorunda kalmaktadırlar.
- Resmi kayıtlara göre, yağmalandıktan sonra yakılan çiftlik sayısı 19’dur. Tamamen yakılan köy 11, bir kısmı yakılan köy ise 21 olmak üzere toplama 33 köye zarar verilmiştir. 145 hane yağmalanmıştır. 450 hane ise yakılmıştır.
- Ali Fethi Bey’in Dâhiliye Vekili süresinde Kızılırmak nehrinin sağ tarafında yer alan 35 köyün çoğu yakılmış, burada sadece 4 köy kalmıştır.

- Pontus çetelerinin resmi kayıtlara göre verdiği zararlar oldukça fazladır: Çeteler, 906 merkep, 1.788 öküz, 2.476 sığır, 9.036 koyun ve 487 adet atın telef olmasına neden olmuşlardır. Bunun yanında 1.800.000 kilo mısır ve arpada çeteler tarafından yağmalanmıştır. Ayrıca kâğıt para olarak ta 110.190 liralık bir zararları dokunmuştur. Emin Bey, bazı tespitlerde bulunarak hükümetin meseleyi çözmek konusunda yetersiz kaldığını düşünür.

- Bölgede tutulan bazı resmi raporlar gerçeği yansıtmamaktadır. Örneğin eşkıyalar tarafından öldürülen bir asker raporlarda kaza sonucu ölmüş gibi gösterilmiştir.
- Dâhiliye Vekilinin bölgeye gerçekleştirdiği ziyaretten sonra olumlu yönde gelişme olmamış, bu da halkta meselenin çözülmesi yönünde karamsarlığa neden olmuştur.
- İstiklal mahkemesinin tatil edilmesi ile bazı dava dosyaları yarım kalmıştır.
- Bazı Rum kadınları, rüşvet vererek hatırlı kişileri araya sokmaları sonucunda propaganda yapmak için İstanbul'a gitmek için izin almaktadırlar.

Emin Bey'e göre Hükümetin aldığı tedbirler yeterli değildir. Pontus meselesinin bitirilebilmesi için bölgedeki askeri güç arttırılmak zorundadır. Buna dair olan görüşlerini ise “*Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesinde Tahsisat İlavesi Hakkındaki Kanun Layihasının*” görüşüldüğü Meclis toplantısında ifade etmiştir. 21 Ağustos 1922 tarihinde ki bu Meclis toplantısında Dâhiliye Vekili Mehmet Atâ Bey, Pontus meselesinin çözümü için Karadeniz Bölgesinde 3000 Jandarma kuvveti oluşturmak için bir kanun teklifi yapmıştır. Bu teklif görüşmeleri sırasında söz alan Emin Bey'in konuşmasında söyledikleri şunlardır;

“*Emin Bey (Canik) — “Efendim; bendeniz dertten bahsetmeyeceğim. Çünkü o kâfi derecede hepimize malûm oldu. Beyefendiler bilir misiniz ki bu jandarma tahsisatı Meclise nasıl gelmiştir? Demek istiyorum ki Hükümet bu mesele ile meşgul olmamıştır. Ve olmuyor, olmayacaktır. Bu kanaati sizde hâsıl etmek için müsaadenizle bir iki söz söyleyeceğim. Rica ederim, arz ediyorum; Dâhiliye Vekili Fethi Beyefendi buradan*

itimât reyî aldıktan sonra, çok isterdim ki, burada bulunsunlar ve aradan yirmi gün geçtikten sonra tevalî eden feryatlar, müracaatlar üzerine tekrar Amasya, Tokad ve Sivas mebusları içtima ederek kendilerini de davet etmişler ve lütfen gelmişlerdir. Hatta bendeniz söyledim, dedim ki; mazi mamuzî... Zatı âliniz itimât reyî aldınız, ekseriyetin vermiş olduğu itimât itimattır. Bizi de itimât vermiş telakki ediniz. Fakat itimât almakla bu mesele halledilmiş demek değildir, dedim. Rica ederim şu mektupları zatı âlinizle biraz okuyalım ve siz de bundan sonra olsun bir çare düşünürsünüz. Biraz tenvir ediniz ve arkadaşlardan bazı zevatın biraz asabiyetle beyanı mütalaası üzerine bu zatı muhterem şunu demiştir; «İstizah yaparsınız, Heyeti Umumiye de.» Dedik ki; Beyefendi çok rica ederiz, istizah falan demiyoruz, lütfen bundan sonra memleketi kurtaracak isen bunun hakkında bize izahat veriniz. Vaz geçtik bir ümit vermesinden. Aynen şunu söyledi: «Hükümet acizdir ve esefle şunu da söyleyeyim ki oradaki fırkada alınacaktır, yarın, o bir gün gelecektir, ordu kadrosuna dâhildir, vaziyet budur»

Aman Beyefendi, biz bunu bilmiyorduk, eğer fırka da oradan alınacak olursa ne, olacaktır? Bunun için bir şey düşünmediniz mi? «Hayır düşünemeyiz. Çünkü elim, kolum bağlıdır, başka şey yapmak imkânı yoktur dediler. Orada bulunan arkadaşımız jandarma vesaire ile burasını takviye etseniz nasıl olur? Dedik. O da: «Düşüneyim bakayım: pek alâ bir proje yapayım» dedi. Dedik ki; bu kadar yapılacak bir şeyi kabul ettiremezseniz, çok rica ederiz lütfen biraz evvel, bir hafta zarfında, bunu tertip ediniz, arkadaşlara rica ederiz elbette onların da bizim kadar yürekleri sızlıyor, bu meseleye vakıftırlar. İşte malum olan şekilde encümenlere gittik. Arkadaşlara rica ettik, nihayet bunun üzerine bir proje buraya kadar gelmiştir efendiler.

Beyefendiler, eh ne yapacağız, her gün mektup, her gün telgraf, her gün feryad... Sonra bize diyorlar ki; «bizi düşünmüyorsunuz» bizim derdimize çare yok mudur? Ne yapalım, nereye müracaat edelim, diye feryat ediyorlar ve soruyorlar. Beyefendiler acaba bu eşkıya şimdiye kadar niçin tenkil edilmemiştir? Buna dair malumatınız var mıdır? (Hayır, sesleri) Binaenaleyh bunu anladıkça bundan sonra da tenkil edileceğine kani değilim Beyefendiler. Bendenizin bildiğim, malumatım

budur. Amasya İstiklâl mahkemesine gittiğimiz günden itibaren, orada bulunan fırka kumandanı ile mutasarrıfı ile Samsun'da keza Mutasarrıf ile Kumandan ile müştereken Riyaseti Celileye, arzu buyurursanız okuyabilirsiniz, her gün müracaat ettik. Her gün vaziyeti izah ettim, her gün şu, şu, şu yapılırsa önüne geçilebilir diye tabî ihtisas sahibi olan fırka kumandanı birçok şeyleri buraya arz ettiği halde hiç birisine cevap dahi alınmamıştır. Beyefendiler eğer mahallinde vuku bulan müracaatları mahallinde tetkikata müstenit mütaleatı buraya dinlettiremezsek, faide yoktur. İster heyet gönderelim ister içimizden gitsin, kim giderse gitsin esas buradadır Beyefendiler. Oranın, Beyefendi kardeşimizin buyurduğu gibi, oranın memurlarını, kumandanlarını değiştirmekle buradaki ataletin, bu zafın önüne geçebilir misiniz?

Şimdi esas bu olduktan sonra, yani yazılan şeyler terviç edilmedikten sonra vaktü zamanile askerin işesi temin olunmadıktan sonra her kim giderse gitsin, hiçbir tesir yapamayacaktır. Bu hal devam edecektir. Binaenaleyh bendeniz öteden beri şöyle düşünüyordum. Oradaki kumandanın her bir işarını Dahiliye Vekili Beyefendi her ne şekilde olursa olsun, her ne his ile mütehassis olursa olsun kabule mecbur olsun. Böyle bir zat gönderebiliyor musunuz? O vakit dava halledilmiştir. Yahut bilmem fırka kumandanının, Dâhiliye Vekilinin veyahut Erkânı Harbiye Reisinin bu işin şeyini dinlemezse bundan daha büyük bir mânia yoktur. Fakat acaba bugün böyle bir zat da gitse onu tatmine kâfi olabilir mi? Olamaz Beyefendiler. Çünkü Dâhiliye Vekili de gitmiştir ve gider iken bu işi de bitireceğim demiştir. Halka bunu söylemiştir, fakat bitirememiştir. Halk ne diyor Beyefendiler, aldığımız mektuplarda ne diyorlar, bilir misiniz Beyefendiler? Biz bu meseleden ümidi kestik ve biz bu Rumların kurbanı olacağız. Çünkü Dâhiliye Vekili dahi bunu bitirememiştir ve bu kanaat umumileşmiştir.

Efendiler bu kanaati herhangi bir zat gitmiş olsa bunu silemez. Binaenaleyh Beyefendiler eğer böyle bir zat bulabilir veyahut Meclisi Âliniz herhangi bir arkadaşına bu kudret ve kuvveti verebilirse ya şahsiyet sahibi olup bizatihi dinlettirebilir veyahut bu işe Meclisi Âliniz müttehiden bir arkadaş bulup gönderirse, bu işi halle doğru giderse ikinci bir mesele kalıyor. O da halkın bize karşı olan ademiş itimatını

izale etmektir. Bunu da zannım itibariyle söylemiyorum. Buraya gidecek arkadaşlar tahsisat ister, falan hatırıma getirmiyorum. Herhalde o muhitin mebuslarda kısmen oraya gitmelidirler. Oranın ayan ve eşrafiyle, halk ile temas etmelidirler ve artık onlara karşı ve daha doğrusu mazi mamazi onları şöyle bir suretle tenvir etmelidir ki onlar da dört el ile bu işe sarılabilirler. Burada Heyeti Aliye'niz de o işi tamamilen takip etsin. Bendeniz başka türlü imkânı hal bulamıyorum. Tabî birçok sureti hal bulundu.

Bendeniz demiyorum ki, mutlaka şu veya bu hal yapılsın. Bendeniz diyorum ki artık- yani katî olarak anlaşılmasına nazaran- Meclisi Âliniz nam ve hesabına hareket etmek üzere bir zat, bir heyet göndermek suretiyle kendiniz bu meseleyi mal ederseniz, bu mesele hallolunur ve illâ felâdır ve çok yazıktır. Yani memleketimizin biliyorsunuz en güzel bir muhitidir. Feyzu bereketi, her şeyi varken oradan maalesef ne tütün alınabilir ne ziraat yapılabilir. Hiçbir şey yapılamıyor. Gece halk uyuyamıyor. Her şey bütün mahvoluyor. Rica ederim, o halde biz neyi kurtaracağız? Biz şurada ne için çalışıyoruz? Ne için burada toplandık rica ederim? Şurada üç buçuk Rum'u tenkil edemezsek biz niçin buraya geldik, niçin para alıyoruz, maaş alıyoruz? Rica ederim, bendeniz bir de takrir veriyorum. İster encümene gitsin ister Heyeti Vekileden de bir iki zatın iltihakile Meclisi Âliden üç beş zat ayırarak bir esasat dairesinde bir şey halledip ve bu meseleye her halde netice versin çok yalvarırım.”²³²

Anlaşılan o ki, Emin Bey, içinde bulunduğu grubun da etkisiyle Pontus meselesinde hükümeti yeterli görmeyerek eleştirmektedir.

Emin Bey'in konuşmasının ardından Meclis Başkanlığına on altı takrir sunulur. Bu takrirlerden birisi Canik mebusları, Emin Bey, Süleyman Bey, Şükrü Bey ve Amasya Mebusu Hamdi Bey'in imzasını taşımaktadır.

“Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Pontüs eşkiyasının esbabı tenkilini bitteemmül Meclisi Âliye arzı tekilfat eylemek üzere Maliye ve Dâhiliye Vekilleriyle

²³² TBMM Gizli Celse Zabıtları, (21 Ağustos 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 88. İnkat, 2. Ve 3. Celseler, Cilt 22, s. 683-684.

rüfekadan üç zattan mürekkep bir komisyon teşkilinin tahtı karara alınmasını talep ve teklif eylerim.

Emin (Canik) Süleyman (Canik)

Hamdi (Amasya) Şükrü (Canik)''²³³

Bu arada, Bursa Mebusu Operatör Emin Bey'in konuşması sırasında, "...Efendiler; içimizde pontüscüleri himaye edenler vardır. Söyletmezseniz günahı boynunuzadır..."²³⁴ Sözleri büyük tartışmalar yaratır. Operatör Emin Bey'e göre; Pontusçular içeriden ve dışarıdan himaye edilmektedirler. İngilizler, Samsun'da silah dağıtmaktadırlar. Operatör Emin Bey, sözlerinin devamında, Mehmet Ata Bey'den önceki Dâhiliye Vekili Fethi Bey'in Samsun ziyareti sırasında misafir olduğu evdeki Rum hizmetçi kızlarının eşkıyalara casusluk yaptığını, Samsun veya Amasya Mutasarrıfının eşinin dönme olduğunu eşkıyaya haber verdiğini iddia eder. Samsun Mebusu Süleyman Bey'i eşkıya Kör Vasil'in kızını Jandarmanın elinden kurtarmakla suçlar. İkinci olarak Kızılırmak nehrinde yakalanan bir kayık silah konusunda Süleyman Bey'in müdahalesi ile sükût edildiğini ifade eder. Mebus Selahattin Bey'in orada kolordu komutanı iken "*kesemediği eli öptüğünü*" söyler.²³⁵

Operatör Emin Bey'in suçlamaları oldukça ağırdır. Bu suçlamalar üzerine Süleyman Bey'e söz verilir. Kendini savunurken "*Çünkü ben gayet namuslu bir adamım*". Demesi üzerine, Emin Bey söze karışır. "*Süleyman Bey gayet namuslu bir arkadaşımızdır. Bu mesele hakkında Rumların aleyhine çalışanların birisi budur. Nasıl olur da böyle itham ediliyor?*"²³⁶ Diyerek arkadaşına destek olur. Tartışmanın ilerleyen döneminde tekrar, "*Arkadaşlar; rica ederim, ya Canik Mebuslarını buradan kovarsınız ve yahut ta bu mesele halledilecektir. Binaenaleyh ya bunu hallediniz ya heyetten ihraç*

²³³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (21 Ağustos 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 88. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 22, s. 685.

²³⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (21 Ağustos 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 88. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 22, s. 693.

²³⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (21 Ağustos 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 88. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 22, s. 693-694.

²³⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (21 Ağustos 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 88. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 22, s. 694.

edilelim”. Sözleri ile desteğine devam eder.²³⁷ Üçüncü bir kez daha söz alarak Süleyman Bey’i savunur.

“Dün Pontüs meselesi mevzuubahis olduğu esnada muhterem Ali Beyefendiye müracaat ve istirham etmiştim. Ledelhace, yani arkadaşlarımız musip görürse ve biz rica edersek teşrif eder misiniz? Demiştim. Bana bir arkadaş demişti ki. Ali Bey’i mi lekeleyeceğiz? Rica ederim: pek hakları varmış. Bu memlekete hizmet edenler hep böyle mi olacak? Bu memleketin evlâdını daima lekeletmek midir vazifemiz, rica ederim? Samsunlu Süleyman Bey kendisi söylememiştir ve söylemez. Çünkü onun kalbi pek temizdir, vicdanı pek yüksektir. O söylememiştir. Müsaadenizle ben söyleyeceğim. Samsun’da iken, daha Kuvayı Milliye teşkilâtı hiçbir tarafta yok iken, Süleyman Bey çalışmış ve Süleyman Bey Rumlar tarafından idama mahkûmdur. Bu uğurda her türlü fedakârlığı gözüne almıştır. Bütün ticaret ve servetini bu uğurda mahvetmiştir. Böyle bir adama Pontüsçü demek nasıl olur da kabul olunabilir? Beyefendiler; kemali cüretle söylüyorum, eğer Süleyman Bey’e dair bir şey varsa ben istifa edip gideceğim. Bana lüzumu yoktur bu vazifenin. Süleyman Bey katiyen münezzehtir, böyle şeyden. Sonra efendim Hafız Mehmet Bey meselesi var. Rica ederim şu veya bu zatın veya herhangi bir zatın dostu vardır, düşmanı vardır. Beni sevmeyen bir zatın sözleriyle şu kürsüde söylerse namussuzdur. Hafız Mehmet Bey para almamıştır.

Hafız Mehmet Bey Rumlardan on bin lira, yüz bin lira para almamıştır. Bendeniz daha buradan giderken bu sözü işitmiştim. Bazıları propaganda yapıyorlardı. Bendeniz gittim tahkik ettim, sormuşumdur, anlamışumdur ki katiyen yalandır. Olan ve herkesçe bilinen mesaili burada söyleyenleri kirletmek için mi geldik buraya? Her halde bu mesele halledilmelidir, ispat edilmelidir. Biz Samsun mebusları, zannederim, Şükrü Bey namına da söylüyorum. (Hay hay sesleri.) Biz Samsun mebusları istifa edeceğiz. (Trabzon mebusları da istifa edecek sesleri.)”²³⁸

²³⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (21 Ağustos 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 88. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 22, s. 697.

²³⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (21 Ağustos 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 88. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 22, s. 699-700.

Sert tartışmaların uzaması üzerine toplantının sonunda, mesele çekilen kura sonucunda Meclisin beşinci şubesine havale edilmiştir.²³⁹ Sonuç olarak, Dâhiliye Vekili Mehmet Atâ Bey'in girişimleri ve içlerinde Emin Bey'inde bulunduğu bazı mebusların destekleri ile Karadeniz Bölgesinde Pontus çeteleri ile mücadele etmek için 3.000 Jandarma eri görevlendirilmiştir.

2.7.2. Pontus Macerası Raporu

10 Haziran tarihindeki yapılan gizli oturumda Emin Bey, ellerinde üç yüzden fazla vesika olduğunu, oluşturulacak bir heyetin çalışarak bunları yayınlanması gerektiğini ifade etmiştir. Bu önerisini sadece sözde bırakmamış, kendisi de sorumluluk alarak hayat bulmasını sağlamıştır. Neticede, Samsun İstiklal Mahkemesi Başkanı Emin Bey ve Mahkeme üyeleri olan Bursa Mebusu Necati Bey ile Sinop Mebusu Şevket Bey tarafından “*Pontus Macerası*” adlı rapor hazırlanmıştır.²⁴⁰

Üç kişilik bir komisyon tarafından hazırlanan, 39 sayfalık rapor 1922 tarihini taşımaktadır. Raporda, dünya savaşının sonunda Türklerin koruması altında asırlardan beri huzur içerisinde yaşayan gayri müslim unsurların gerçek niyetlerini açığa çıkarttıkları savunulmuştur. Karadeniz sahilinde yaşayan Rumların Pontus Hükümeti kurmak için çalıştıklarını ve bu çalışmaları imzalı belgelerle ispatlayan vesikalara raporda yer verilmiştir. Aynı dönemde uluslararası alanda, Karadeniz Bölgesinde Ermeni ve Rumların Türkler tarafından soykırıma uğratıldığına dair haberler yayınlanmaktaydı. Örneğin Amerika'da yayınlanan New York Times Gazetesi'nde, Türkler “*Barbar, Vahşi, Titan, Katil*” olarak nitelendirilmekte, soykırım amacıyla katliamlar yaptıkları gibi taraflı yayınlar

²³⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (21 Ağustos 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 88. İnikat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 22, s. 701.

²⁴⁰ BOA, HR. İM, D: 63, G: 18, Kayıt No: 1

Raporda yer alan belgelerin çoğu, 1922 yılında TBMM Hükümeti Matbuat Müdüriyet-i Umumisi tarafından yayınlanan “*Pontus Meselesi*” isimli kitapta yer almıştır. Bu kitap, 1995 yılında Dr. Yılmaz Kurt, 2008 yılında ise Dr. Yusuf Gedikli tarafından günümüz harflerine aktarılmıştır. 2011 yılında, Hadiye Yılmaz tarafından “*Pontus Macerası*” adlı kitapta ise, iki yazarın çevirileri karşılaştırılarak yayınlanmıştır.

bulunmaktaydı.²⁴¹ Rumlarda, Avrupa ülkelerinde düzenledikleri konferanslar, yayınladıkları makaleler aracılığıyla İngiltere, ABD, Fransa, Rusya gibi devletlerin dikkatini çekerek soruna uluslararası bir nitelik kazandırmak için çalışıyorlardı.²⁴² Bu tarz girişimlere karşı, “*Pontus Macerası*” başlığıyla hazırlanan rapor, Fransa’ya da ulaştırılarak uluslararası alanda meselenin doğru anlaşılabilmesi için kamuoyu yaratılmak istenmiştir.²⁴³ Emin Bey ve arkadaşlarının belgelere dayanarak hazırladıkları raporun, dünya kamuoyunun doğru bilgilendirerek, olumsuz propagandalara cevap vermesi nedeniyle önemi büyüktür.

Rapor incelendiğinde, kırmızı mürekkeple yazılmış “*Pontus Macerası*” başlığının altında, “*Bahse girmeden evvel*” alt başlığı bulunmaktadır. Bu bölümde mütarekeden (Mondros) sonra, Karadeniz sahilinde yaşayan Rumların da Pontus Hükümeti kurmak için ortaya atıldıklarını, bunların içerde ve dışarda destekçileri olduğunu, Samsun İstiklal Mahkemesinin bunun engellenmesi ile memlekete büyük bir hizmet ettiği ifade edilmektedir. Raporun yazılma amacı komisyon tarafından şu şekilde belirtilmektedir:

*“Umumi bir nazarla Pontus macerasını miktarı pek çoğa baliğ olan vesaikten bir kısmına istinaden telhis etmek, asırlardan beri kendilerine öz kardeş muamelesi yaptığımız vatandaşlarımızın bizim için ne çirkin fikirler, hisler beslediğini bir kere daha inzar-ı ammeye arz eylemek isteriz. Yalnız şu kadar söyleyelim ki, söz münhasıran vesaikin yani Pontusçuların imzaları altındaki evrakındır. Bizim yaptığımız bu vesaiki tanzim ve tasniften ve lazım gelen izahatı itadan ibarettir.”*²⁴⁴

²⁴¹ Yüksel Küçükler, “The New York Times Gazetesinden Samsun’u Okumak (1914-1923)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 29, (2014), s. 637.

²⁴² Mehmet Okur, “Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi’nde Pontusçu Faaliyetleri”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi (KARAM)*, Sayı: 14, Yaz 2007, s. 9.

Cemal Sezer, Birinci Dünya Savaşı’nda Pontusçu Rum Çetelerinin Bafra ve Çevresindeki Faaliyetleri (1914-1918)”, *Vakanüvis – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, (2021), s. 357.

²⁴³ Aynı Rapor.

²⁴⁴ Aynı Rapor Vrk. 3.

“*Pontus nedir?*” başlığı altında ise, Pontus adının kökeninden ve bölgenin tarihinden bahsedilmektedir. Rumların hak iddia edemeyecekleri açıklandıktan sonra Pontus Milli Meclisi’nin, Paris’te Sepanet Sokağında 28 numarada bulunduğu ifade edilmektedir.²⁴⁵ Ayrıca, bunların Samsun’dan Sinop ve Zonguldak’a kadar olan sahil ile İskilip, Osmancık, Yozgat’ı da kapsayan bir harita yayınladıkları ilave edilmektedir.²⁴⁶

Raporda, “*Elenizm: Yunanlılık*” fikrinin çok eskiden beri kilise, mektep ve kulüpler tarafından yayıldığı belirtilmektedir. Kiliselerin başına getirilen kişiler şekil olarak ruhani görünseler de gerçekte “*siyasi memurlardır.*” 1904 yılında, Merzifon Amerikan Kolejinde, “*Rum İrfanperver Kulübü*” ve “*Pontus İdman Kulübü*” adında iki kulüp oluşturulmuştur. Sonradan bunlara musiki kısmı eklenerek “*Sillogos Pontus: Pontus Cemiyeti*” kurulmuştur. Cemiyet, Mart 1910 tarihinde ilk sayısını yayınladığı “*Pontus*” adlı risale ile Rum gençlerini zehirlemektedir. Ayrıca Pontus Cemiyeti Başkanı Papadopulos’un, 2 Teşrinisani 1908 senesinde yazdığı tebrik mektubundan Samsun’da “*Teceddüt ve İhya Cemiyeti’nin*” kurulduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁷

Rapordan, Pontus teşkilatlarının merkezi olduğu anlaşılan Merzifon Amerikan Kolejindeki vukuatlar oldukça fazladır. Türkçe öğretmeni Zeki Efendi’nin öldürülmesi bunlardan birisidir. Hizmetçi bir kadının ihbarı üzerine Kolej’den, arka tarafında yer alan Tavşan Dağı aracılığıyla eşkıyalara silah, cephane ve mühimmat gönderildiği anlaşılmıştır.²⁴⁸

Yargılanması sırasında kulüp reisi Teoharidi, “*kulübün edebi, musiki, idmani bir kulüp*” olduğunu iddia etmiştir. Ancak bu musiki notaları, marşlar, şiirler incelendiğinde, kurtuluş ve “*Yunanlılık*”, propagandası yapılarak, “*Rumlar Türklüğe karşı harbe davet edilmektedir.*” Raporda bunlara, “*Halas*

²⁴⁵ Emin Bey, 10 Haziran 1922 tarihli gizli oturumda, adresi; Paris’te Sürpant Sokağında 24 numara olarak ifade etmiştir.

²⁴⁶ Aynı Rapor Vrk. 4.

²⁴⁷ Aynı Rapor Vrk. 6.

²⁴⁸ Aynı Rapor Vrk. 7.

Marşı”,²⁴⁹ “*Kıta-i Harp*”,²⁵⁰ “*Meydan-ı Vega*”,²⁵¹ “*Diğer Bir Manzume*”²⁵² “*Yaşasın Pontus*”²⁵³ isimlerini taşıyan örnekler de verilmiştir.

Merzifon Koleji’ndeki Pontus Kulübü’nün, 1919 ve 1920 yılları içerisinde yaptıkları bazı toplantıların tutanakları da kulübün gündemi hakkında fikir edinilmesi için aynen yayınlanmıştır. Bu toplantılar, 27 Şubat 1919, 25 Teşrinisani (Kasım) 1919, 15 Kânunievvel (Aralık) 1919, 14 Şubat 1920, 20 Mart 1920 ve 8 Mayıs 1920 tarihlerinde yapılmıştır.²⁵⁴

Rapora, Pontusçuların 1908 yılında kurdukları, Ünye, Fatsa, Kırşehir, Kavak, İnebolu, Havza, Çarşamba, Bafra, Sinop, Kayseri, Ürgüp ve Tokat şubeleri faal olarak çalışan²⁵⁵ Müdafaa-i Meşruta Cemiyeti’nin nizamnamesi eklenmiştir.²⁵⁶

Müdafaa-i Meşruta Cemiyet dışında, Pontus Cumhuriyeti kurmak amacıyla olan bazı teşkilatlarda kurulduğu raporda yayınlanan belgelerden anlaşılmaktadır. Bunlar, Mukaddes Rum Anadolu Cemiyeti ve Asya-yı Sıgır Teşkilatı İdare-i Merkeziyesi komiteleridir.²⁵⁷

Rum kiliseleri nezdinde, kilise, hayrathane ve mekteplerin idareleriyle uğraşmak amacıyla “*Dimoburondiye*” yani ihtiyarlar meclisleri de bulunmaktadır. Bu ihtiyarlar meclisleri tarafından, mütarekeden sonra Rum nüfusu yoğunlaştırmak için “*Muhacirun Komisyonları*” kurulmuştur. Genel merkezi İstanbul’da Galata’da, Minerva Hanı’nda 28, 29 ve 30 numaralarda olmak üzere, Ordu, Giresun, Trabzon, Samsun gibi Rum nüfusun bulunduğu yerlerde birer komisyon oluşturulmuştur. Yayınlanan belgelerden, Muhacirin Komisyonlarının Yunanistan tarafından mali olarak desteklendiği anlaşılmaktadır.²⁵⁸

²⁴⁹ Aynı Rapor Vrk. 8.

²⁵⁰ Aynı Rapor Vrk. 8.

²⁵¹ Aynı Rapor Vrk. 9.

²⁵² Aynı Rapor Vrk. 9.

²⁵³ Aynı Rapor Vrk. 9.

²⁵⁴ Aynı Rapor Vrk. 10, 11.

²⁵⁵ Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Trabzon: Serander Yayınları, 2001, s. 53.

²⁵⁶ Pontusçuların teşkilat yapısını göstermesi açısından önemli bir belge olan nizamname için Bknz EK: 5

²⁵⁷ Aynı Rapor Vrk. 16.

²⁵⁸ Aynı Rapor Vrk. 18.

Aralık 1917’de Gümüşhane Rumlarının, “*Rum İttihad-ı Milli Cemiyeti’ni*” kurdukları, Trabzon Metropolit Hırissantos’a, Teodor Fotiyano adlı bir yöneticileri tarafından götürülen, 18 Aralık 1917 tarihli mektuptan anlaşılmaktadır. Trabzon’da ki Rum İttihad-ı Milli Cemiyeti’nin şubesi olarak kurulan cemiyetin bu mektupta amacı “*bura ve civar Elenizminin himaye ve muhafaza ve müdafası*” olarak açıklanmıştır. Amaçlarına ulaşmak için de Trabzon Metropolit Hırissantos’tan talimat istemektedirler.²⁵⁹

Rum çete liderleri tarafından, Samsun Metropolit Vekili Efitimiyos Efendi’ye, 1 Haziran 1920²⁶⁰, 18 Haziran 1920²⁶¹ ve 27 Haziran 1920²⁶² tarihlerinde gönderilen üç mektuptan, metropolitlerin çeteleri silahlandırdıkları anlaşılmaktadır.

Pontus davasının en aktif ve nüfuz sahibi şahıslarından birisi olarak Trabzon Metropolit Hırissantos gösterilmektedir. Gelecekte kurulacak olan Pontus Cumhuriyet’inin başkanı olma hayali kuran Hırissantos, Paris Konferansı’na katılmak üzere kurulan heyette görev yapmak üzere İstanbul’a davet edilmiştir.²⁶³

Hırissantos, Paris Barış konferansına, 2 Mayıs 1919 tarihinde bir muhtıra sunmuştur. Bu muhtırasında, Trabzon, Samsun, Sinop, Amasya ve Karahisar-ı Şarki livalarından oluşan Pontus kıtasında 600 bin Rum olduğunu, 1880 yılından itibaren Türk idaresinden kaçarak Rusya’ya göç eden 250 bin kadar Rum’un da eklenince bu rakamın 850 bine ulaştığını belirtir. Buna karşılık aynı bölgede, 340 bin hakiki Türk olmak üzere 795 bin Müslüman nüfusun yaşadığını, bunların 200 bininin Sürmeneli, 50 bininin Çerkes, 200 bininin Oflu, 5 bininin İstavriyot olduğunu iddia etmektedir. İstavriyotlar ve Ofluların aslen Hristiyan olmakla birlikte zorla Müslüman yapıldıklarını yazarak bölgede Hristiyan nüfusun çoğunlukta olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Pontus Macerası Raporunda bu iddialara cevap verilmiştir. Buna göre, Trabzon’da 260 bin Müslümana karşılık 60 bin

²⁵⁹ Aynı Rapor Vrk. 20.

²⁶⁰ Aynı Rapor Vrk. 21.

²⁶¹ Aynı Rapor Vrk. 21, 22.

²⁶² Aynı Rapor Vrk. 22.

²⁶³ Aynı Rapor Vrk. 24.

Hristiyan, Samsun'da 180 bin Müslümana karşılık 50 bin Hristiyan, Ordu'da 190 bin Müslümana karşılık 25 bin Hristiyan, Giresun'da 110 bin Müslümana karşılık 10 bin Hristiyan, Sinop'ta 150 bin Müslümana karşılık 5 bin Hristiyan nüfus vardır. Yani bölgede toplam olarak 970 bin Müslümana karşılık 150 bin Hristiyan nüfus yaşamaktadır.²⁶⁴

Giresun Metropolithanesinde bulunan Trabzon metropoliti Hırisantos imzalı ve 20 Ağustos 1920 tarihini taşıyan iki mektuptan, onun Paris'te Pontus davası için nasıl şevkle çalıştığı anlaşılır. Birinci mektupta General Harbord ile görüşmesinde, Trabzon'da Rumların düzenli ve eğitimli taburları olduğunu bildirdiğini ifade etmektedir.²⁶⁵ Aynı tarihli ikinci mektubunda ise Amerikan mandası için, Amerikan heyetinden Çosan Piston ile dört saat görüştüğünü belirtir. Amerikalının, Pontus Ermeni Cumhuriyeti'nden söz etmesine karşı çıkarak, Pontus'un Ermenilere ilhak olması durumunda hem Pontusluların hem de Müslümanların karşı çıkarak direneceklerini söyleyerek tehdit eder. Kurmayı planladıkları Pontus İslam Hükümeti'nin teşkilatı hakkında açıklamalarda bulunur: Her cemaat bizzat idare edilecektir. Bu hükümetin biri Yunan, diğeri Osmanlı iki başkanı olacaksa da her ihtimale karşılık bir Amerikalıda bulunacaktır. Hükümetin Polis ve Jandarma daireleri düzenlenecek, ayrıca ayrı ayrı bir Yunan polisiyle bir Yunan Jandarması da kurulacaktır. Resmi dili Yunanca ve Türkçe olacaktır. Hırisantos, bu konu hakkında Pontus cemiyetlerine bilgi verilerek onların Amerikan heyetiyle temas etmelerinin ve Patrikhane heyetinin Miralayı ziyaret etmelerinin sağlanmasını istemektedir.²⁶⁶

Raporda, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında Trabzon mebusu olarak görev yapan Kofidi oğullarından Matyos Efendi'nin, Paris'teki Hırisantos'a yazdığı 23 Mayıs 1919²⁶⁷ ve 23 Eylül 1919²⁶⁸ tarihli iki mektupta aynen yayınlanarak deşifre edilmiştir.

²⁶⁴ Aynı Rapor Vrk. 25.

²⁶⁵ Aynı Rapor Vrk. 27.

²⁶⁶ Aynı Rapor Vrk. 27, 28.

²⁶⁷ Aynı Rapor Vrk. 29, 30.

²⁶⁸ Aynı Rapor Vrk. 30, 31.

1919 yılının sonbaharında Selanik'te Osmanlı Rumlarından oluşturulan Pontus gönüllü alayları kurulmuştur. Batum'a sevk edilmek üzere Atina'da eğitim alan bu alaylar, İzmir'e oradan da Türklerle savaşmak için cepheye gönderilmektedirler. Trabzon Metropolitidi Hırisantos yeğenlerinden birisi olan Atanas, Galatasaray Sultanisini bitirdikten sonra, seferberlik sırasında Yunan ordusunda Türklere karşı savaşmış ve zabıt rütbesine yükselmiştir. Diğer yeğen olan Yorgi N. Tasodi ise Trabzon'da ki dayısı Hırisantos'un yanından Selanik'te ki Pontus gönüllü alaylarına katılmak üzere ayrılmıştır. Raporun bu bölümünde Yorgi N. Tasodi'nin dayısına yazdığı mektuplar yayınlanarak konu hakkında bilgi verilmek istenmiştir. İlk mektup Selanik'ten 30 Ekim 1919 tarihinde gönderilmiştir. Geçici olarak gönüllü ocağı bölük komutanlığını üstlenen Yorgi'nin belirttiğine göre her biri 250 askerden oluşan üç bölük kurulmuş, çok yakında mükemmel bir alay oluşturulacaktır.²⁶⁹ Yorgi N. Tasodi'nin gönderdiği ikinci mektuptan, Pontus Alaylarının Atina'ya intikal ettikleri anlaşılmaktadır.²⁷⁰ Atina'dan gönderilen 4 Aralık 1919 tarihli üçüncü mektupta ise dayısına Pontus alaylarının durumundan memnun olmadığını bildirmektedir. Dayısına, düzenli talimlerin yapılmadığını, büyük bir gevşeklik ve düzensizlik olduğunu, bu yüzden dört bölüğün dağıldığını, 240'ar mevcutlarından ancak 80, 90 mevcutlarının kaldığını bildirmektedir.²⁷¹ Dördüncü mektubu ise 26 Haziran 1920 tarihini taşımaktadır. Çavuş rütbesine yükselen Yorgi N. Tasodi, yükümlü olduğu birinci bataryanın mensup olduğu muhafız alayı komutanlığına dilekçeler vererek cephenin ön saflarına katılmak istemişse de izin verilmeyerek Aydın Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı emrine atanmıştır.²⁷²

Bu sırada, müttefiklerle birlikte Yunan Hükümeti tarafından Kafkasya'ya gönderilen bir fırkanın kaldırılmasından sonra bu fırkanın

²⁶⁹ Aynı Rapor Vrk. 32.

²⁷⁰ Aynı Rapor Vrk. 32.

²⁷¹ Aynı Rapor Vrk. 32, 33.

²⁷² Aynı Rapor Vrk. 34.

komutanı General Ananiya tarafından Batum’da bir Pontus Alayı kurulmuştur.²⁷³

Rapordan, Merzifon Koleji’nde bir Pontus bayrağının da tasarlandığı anlaşılmaktadır. Görünüşte Merzifon Kulübü bayrağı olsa da aslında Pontus hükümetinin bayrağı olarak düşünülmüştür. Şekli, Yunan bayrağının biraz değiştirilmiş halidir ve mavi beyaz renklindedir. Mavi zemin üzerine beyaz yazıyla Rumca Pontus kelimesi yazılmıştır. Bandıraya ilintili kısmında sarı ipekle işlenmiş daire içinde Rumca “*Elenikos Seolilekos Pontus*” (Pontus Yunan Cumhuriyeti) yazılıdır. İçindeki beyaz dairede ise edebiyat, musiki ve idmana işaret etmek üzere baykuş ve gitar ile “*Merzifon 1909*” yazısı vardır.²⁷⁴

Raporda, hayatını Pontus davasına adanmış ve Paris’teki Pontus Cemiyet-i Milliyesi Başkanı olan Konstantin Kostandinidis’e de yer verilmiştir. Dışardaki Pontuslular meclisinin başkanı olan Kostantinidis kendini kurulacak olan Pontus Cumhuriyetine başkan adayı olarak görmektedir. Paris’te, “*Jurnal dez Helen*” (Journal des hellenes), “*Mediterraninee Oryental*” (Mediterranee Orientale), Londra’da, “*Londeredements Aspiryra*” gibi gazeteler aracılığıyla Pontus davası için çalışmaktadır. Ayrıca Paris ve Marsilya’da kongreler düzenlemektedir. Yukarıda bahsedilen Trabzon Metropolit Hrisantos onun ortağı ama aynı zamanda rakibidir. Kostantinidis, 1919 yılının haziran ayında Venizelos’a defalarca başvurarak, Trabzon’un Yunan ve hiç olmazsa İtilaf askerleri tarafından işgal edilmesi talebinde bulunmuştur. Ancak bunun için yeterli asker olmadığı gerekçesi ile bu talebi reddedilmiştir. Bunun dışında Marsilya’da yapılan Pontus milli kongresinden sonra Rus Hariciye Komiseri Troçki’ye bir telgraf göndererek, Rus sınırından Sinop’a kadar bir cumhuriyet kurulması için müdahalede bulunulmasını istemiştir.²⁷⁵

Kostandinidis’in 12 Şubat 1920 tarihinde Pontus’taki hemşerilerine yazdığı açık mektuptan, Müslüman ve Hristiyanların aynı hukuka tabi

²⁷³ Aynı Rapor Vrk. 34.

²⁷⁴ Aynı Rapor Vrk. 35.

²⁷⁵ Aynı Rapor Vrk. 36.

oldukları bir Pontus muhtariyeti için çalıştığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Devlet yöneticileri ve memurlarından şikâyetçi olan Konstandinidis, kendi yazgılarını kendilerinin tayin edebilmelerinin gerektiğini savunur. Bölgenin geri kalmasını Osmanlı'nın kötü yönetimi nedeniyle olduğunu belirtir. Eskiden Ermenistan'a bağlanmak istendiklerini ama bu düşüncenin bertaraf edildiğini söyler. Resmi dili Türkçe ve Yunanca olan, Kafkas sınırından Sinop'un batısına kadar olan memlekette Müslüman, Hristiyan herkes için adalet vaat eder. Mektubunu şu sözlerle bitirir:

*“Hristiyan hemşerilerim gibi Müslümanların da iyiliği için şahsen hükümetimizin vahşet ve kabiliyetsizliği dolayısıyla düşmüş olduğu felaket ve harabiden memleketi kurtarmak için bütün gayretimi sarf etmeye karar verdim.”*²⁷⁶

Genel olarak bakıldığında, Emin Bey ve arkadaşlarının hazırladığı “Pontus Macerası” adlı rapor Pontus meselesi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca, raporda Samsun İstiklal Mahkemesi tarafından elde edilen belgelerin yayınlanması konu ile ilgili araştırmalara ışık tutacak niteliktedir. Günümüzde dahi Pontus meselesinin tartışmalara neden olduğu düşünülürse bu raporun önemi daha iyi anlaşılabacaktır.

2.7.3. Samsun İstiklal Mahkemesinde Yargılanan Pontusçular

Pontus isyanının bastırılmasında merkez Ordusu'nun askeri tedbirleri yanında istiklal mahkemelerinin yargılamaları da etkili olmuştur. Samsun İstiklal Mahkemesi Emin Bey'in başkanlığında çalışarak, 1337 yılı eylül ayında Samsun, Trabzon, Ünye, Giresun, Ordu, Fatsa, Merzifon, Akdağ Madeni çevresindeki pontusçuluk yapanları yargılamıştır. 126 kişiyi yüz yüze, 52 kişiye de gıyaben idam cezası verilmiştir. 40 kişide çeşitli suçlardan cezalandırılarak infaz edilmişlerdir.²⁷⁷

²⁷⁶ Aynı Rapor Vrk. 37, 38.

²⁷⁷ Baki Sarısakal, *Bir Kentin Tarihi Samsun İkinci Kitap*, Samsun: Cem Ofset, 2003, ss. 53, 54.

Tablo 3: Samsun İstiklal Mahkemesinde Tutuklu olarak yargılanıp idama mahkûm olanlar

<i>Samsun Reji Baş Müdür Muavini Kostantin Kostantinidis</i>	<i>Dava Vekillerinden Kiryaku Oğlu Lavarandiyus</i>
<i>Dava Vekillerinden Yordan Oğlu Yanko</i>	<i>Reji Kantarcısı Hralombusoğlu Aleko</i>
<i>Eczacı Dimitrakioğlu Eleologos</i>	<i>Enfiyecioğlu Teoyani</i>
<i>Eczacı Hristofos Oğullarından Yanko Oğlu Hristaki</i>	<i>Andon Oğullarından Yorgi Oğlu Sava</i>
<i>Diyojen Gazetesi Sahibi Panayotoğlu Vasil Papadopulo</i>	<i>Doktor panayot oğlu ilya</i>
<i>Bakkal ve Kahveci İtonosoğullarından Yankooğlu Todors</i>	<i>Simsar Karpasioğullarından Yorgi Oğlu Kilise Hademesi Panayot</i>
<i>Sigortacı Papadopulusoğlu Koço</i>	<i>Acineteli Eonidioğlu Perikli</i>
<i>Bafralı Tütün Tüccarından Hacı Yani Oğlu Platon</i>	<i>Kavak'ta Manifaturacı İskender Oğullarından Vasil Oğlu Sokrat</i>
<i>Tütün Tüccarı Andon Oğullarından Dimistoklioğlu Oğlu Yorgi</i>	<i>Tütün Tüccarı Kokodinis Oğullarından Simyonaki</i>
<i>Dimetoklu Manifaturacı Peridis Oğullarından Vasil Oğlu Yorgi</i>	<i>Kereste Tüccarı Dedellioğlu Nikola</i>
<i>Tütün Tüccarı Cenik Oğlu Hacı Yorgi</i>	<i>Hacı İsmail Köyünden Hacı Haralombos Oğlu Kosti</i>
<i>Çinik Oğullarından Hacı Haralombas Oğlu Kuço</i>	<i>Terzi Mumul Oğullarından Lefter</i>
<i>Lefterin Biraderi Totor</i>	<i>Bafralı Dayı Totoroğullarından Kosti</i>

<i>Tütün Taciri Haralombas Oğlu Yorika</i>	<i>Manifatura Tüccarı Yorgi Oğlu Gregor</i>
<i>Tüccardan İhtiyar Oğlu Aleksandros</i>	<i>Kahveci Hacıyoroğlu Hiristo</i>
<i>Kara Sarakim Kâtibi Gümüşhaneli Kuyumcuoğullarından Nikola Oğlu İstavri</i>	<i>Tütün Komisyoncusu Demircioğlu İspir</i>
<i>Tütün Tüccarı Aleksiyaadis Oğullarından Aleksiyaadis</i>	<i>Tütün Tüccarı Andon Oğlu istanbullu Dimatoklu Eksiyaadis</i>
<i>Tüccardan Andavalli Oğullarından Yuvan Oğlu Sukuklu</i>	<i>Manifaturacı Pandeli Oğlu Hirelyus</i>
<i>Halıcı Oğullarından Haralambos Oğlu Doktor Paris</i>	<i>Tütün Tüccarı Alaçamlı Kuzucak Oğullarından Lazari Oğlu Perikli</i>
<i>Aşağı Cenik Karyesinden Çavuş Oğullarından İstavri Oğlu Yorika</i>	<i>Mezkûr Karyeden Çavuş Oğullarından Sava Oğlu Yorgi</i>
<i>Bank-ı Osmani Direktörü Papadapulos Oğlu Padopulos</i>	<i>Bafralı Yelkencioğullarından Hacıyani Oğlu Yorgi</i>
<i>Doktor Girigoryadis Oğullarından Yuvan Oğlu Haralombos</i>	<i>Doktor İfalidis Oğullarından İstavri Oğlu Palopiddas</i>
<i>Rejide Eksper Nikolaidis Oğullarından Yordan Oğlu Nikolo</i>	<i>Sinemacı ve Uncu Bodur Oğlu Yuvan</i>
<i>Başrahip Nikola Oğlu Pilaton</i>	<i>Bafralı Arzu Oğlu Lazari</i>
<i>Bafralı Andon Oğlu Mihyalaki</i>	<i>Bafralı Arap Oğlu Yuvan</i>
<i>Bafralı Eczacı Aleko</i>	<i>Bafra Metropolitane Kâtibi Dimetokalı</i>
<i>Samsun Metropolitane Sandık Emini Anastas Oğullarından Lazari Oğlu Panayot</i>	<i>Mezhur Metropolitane Kâtibi Karakaşoğullarından Haralombos</i>

<i>Doktor Hırıstiyadis Oğullarından Hırısto Oğlu Avram</i>	<i>Doktor Samsunlu Arzdan Oğullarından Pavlos Oğlu Adimandos</i>
<i>Kereste Tüccarı Alniti Kalidis</i>	<i>Samsun'da Banker Andavallı Oğlu Yuvan</i>
<i>Bafralı Hacı Andan Oğlu Andonaki</i>	<i>Kavaklı Kademoğullarından Metropolit Vekili Yordan</i>
<i>Sinemacı Bodur Oğullarından Yuvan Oğlu Kiryaku</i>	<i>Köprü Tüccarından Çömlekçi Oğullarından Lefter Oğlu Murat</i>
<i>Sivaslı Yedekçioğullarından İlya Oğlu Doktor Anastas</i>	<i>Papazoğullarından İlya Oğlu Doktor Dimitraki</i>
<i>Samsun Metropolithane Kâtibi Sinop'lu Cenik Oğullarından Apostalaki Oğlu Andon</i>	<i>Vezirköprülü Çömlekçi Oğullarından Lefter Oğlu Aleko</i>
<i>Tüccardan Hacı Sava Oğullarından Anastas Oğlu Miltiyadi</i>	<i>Kahveci Ananiyadis Oğullarından Bodos Oğlu Andon</i>

Tablo 4: Samsun İstiklal Mahkemesi Tarafından Firarda Olup İdama Mahkûm Olanlar

<i>Canik Mebus- Esbakı Arzuoğlu Todoraki</i>	<i>Samsun Tüccarından İhtiyaroğlu Simonaki</i>
<i>Bafra Tüccarından Yelkenci Oğullarından Hacıyani Oğlu Peraşkede</i>	<i>Samsunlu Dimustinis Lazaridis</i>
<i>Doktor Atanas Peragos</i>	<i>İlya Lazaridis</i>
<i>Tütün Tüccarı Edipolos</i>	<i>Tüccardan Yorgi</i>
<i>Karis</i>	<i>İlya Daktilis</i>
<i>Pavlos Pavlidis</i>	<i>Aleksandros Pavlidis</i>
<i>Samsun Metropolit Yermanos</i>	<i>Eologos Mihladis</i>
<i>Değirmenci Ektor</i>	<i>Yuvan Zaharapolos</i>

<i>Yorgi Çarpazoğlu</i>	<i>Doktor Hacıoğlu</i>
-------------------------	------------------------

Tablo 5: Samsun İstiklal Mahkemesi Tarafından 15 Sene Müddetle Küreğe Mahkûm Olanlar:

<i>Reji muhasebecisi girigor</i>	<i>Samsun dava vekillerinden anastas oğlu simonaki</i>
<i>Arabacı murat oğullarından anastas oğlu vasil</i>	<i>Arabacı teodor oğlu ilya</i>
<i>Bafralı hacıyordanoğlu yorgi</i>	<i>İlyas köyü muhtarı sava oğlu lazaridis</i>

Tablo 6: Şüpheli olup da Seferberlik Sonuna Kadar Cezaevinde Tutuklu Kalacak Hükümlüler:

<i>Samsun'da Otelci Tahmazamoğullarından Sava Oğlu Panço</i>	<i>Tütün Tüccarı Bünyad Oğullarından Anastas Oğlu Bünyad</i>
<i>Samsun'da Tütün Satıcısı Hristo Oğlu Paçulu</i>	<i>Simsar Hacı Oğullarından Kiryo Oğlu Atanos</i>
<i>Rum Mektep Muallimlerinden Hirustodullu Oğullarından pandali</i>	<i>Zemzeki Oğullarından Yorgi Oğlu Vasil</i>
<i>Dava Vekili Cid Oğlu Anton</i>	<i>Berber Anduviyus Oğlu Lambu</i>
<i>Komisyoncu Sava Oğlu Peripika</i>	<i>Bankacı Vasil Oğlu Ayasilos</i>
<i>Zemzeki Oğullarından Suvni</i>	

Tablo 7: Samsun İstiklal Mahkemesi Tarafından Mallarına El Koyulanlar

<i>Todoraki</i>	<i>Simyanoki</i>
<i>Pireşkova</i>	<i>Dimostinis Lazaridis</i>
<i>Atnas Pragos</i>	<i>İlyas Lazaridis</i>

<i>Perislo Polos</i>	<i>Yorgi Vakaris</i>
<i>İlyas Dakteris</i>	<i>Pavlos Pavlidis</i>
<i>Aleksandros Pavlidis</i>	<i>Metropolit Yermanos</i>
<i>Eologos Mihladis</i>	<i>Demirci Lektor</i>
<i>Yuvan Zaharapolos</i>	<i>Yarki Çaprazoğlu</i>
<i>Doktor Camcioğlu</i>	

Tablo 8: Sivas Hapishanesinde Tevkif Edilenler

<i>Dava Vekili Cesip Oğlu Antuan</i>	<i>Samsun'da Onuncu Tahamasoğullarından Savaoğlu Panço</i>
<i>Samsun'da Tütün Tabcısı Hristo Oğlu Bacolu</i>	<i>Balıkçı Vasil Oğlu Ayasilos</i>
<i>Berber Anduviyus Oğlu Lambu</i>	<i>Zemzekioğullarından Şuni</i>
<i>Zemirki Oğullarından Yorgi Oğlu Vasil</i>	<i>Komisyoncu Sava Oğlu Perikli</i>
<i>Simsar Hacı Savaoğullarından Kiryako Oğlu Atlas</i>	<i>Tütün Tüccarı Bünyadoğullarından Bünyad Oğlu Tübyad</i>
<i>Iraklı Oğlu Konstantin</i>	

Tablo 9: Erzincan Hapishanesinde Tevkif Edilenler

<i>Samsun'un Kadıköy Mahallesinden Metropolitane Kâtibi Dimitro Oğlu Koçu</i>	<i>Tabcı Sofuklu Oğlu İstavari</i>
<i>Rum Mektebi Muallimlerinden Hiristodol Oğlu Pandalı</i>	<i>Kadıköy Mahallesinden Polupos Oğlu Koçu</i>
<i>Yuvan Oğlu Kozmo</i>	<i>Anastas Oğlu Yakuf</i>
<i>Terzi Momoloğullarından İşşevan</i>	

Ayrıca, Metropolit Vekili Zilon Efetimos, Kalaycıoğullarından Pandalı Oğlu Vasil ve Acente Petro Oğlu Kolaron'un vefat ettikleri

anlaşıldığından bunlar haklarındaki hukuk umumiyenin sukutuna karar verilmiştir.

2.8.Mehmet Emin Bey'in Birinci Mecliste Görev Aldığı Şube, Encümen ve Geçici Heyetler

TBMM, her yasama yılının başında toplanarak, milletvekillerini beş şubeye ayırmaktadır. Birinci BMM'de Mehmet Emin Bey; Birinci Yasama Yılında 5. Şube'de²⁷⁸, İkinci Yasama Yılında 5. Şube'de²⁷⁹, Üçüncü Yasama Yılında 5. Şube'de²⁸⁰, Dördüncü Yasama Yılında ise, 4. Şube'de²⁸¹ görev yapmıştır.²⁸²

Mehmet Emin Bey; Birinci Yasama Yılında, Adliye Encümeni²⁸³ ve Divanı Haysiyet Encümeni,²⁸⁴ İkinci yasama Yılı; Posta ve Telgraf Encümeni,²⁸⁵ Üçüncü Yasama Yılı; Adliye Encümeni (Başkan)²⁸⁶ ve Nizam Name-i Dâhili Encümeni,²⁸⁷ Dördüncü yasama Yılı ise; Adliye Encümeni'nde (Başkan)²⁸⁸ görev almıştır.

Mehmet Emin Bey, bazı geçici heyet ve encümenlerde aldığı görevler ise şunlardır; İkinci Yasama Yılında, Tetkik Encümeni'nde (Memurin Muhakematı) görevi almıştır.²⁸⁹ Üçüncü Yasama Yılında, Tetkik

²⁷⁸ Veysel Genya, *TBMM'nin 25. Yıl Dönümü Anış*, Ankara, TBMM Basımevi, 1945, s. 118.

²⁷⁹ Veysel Genya, a.g.e., s. 119.

TBMM Zabıt Ceridesi, (02 Mart 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 2. İçtima, Cilt 9, s. 19.

²⁸⁰ Veysel Genya, a.g.e., s. 120.

TBMM Zabıt Ceridesi, (01 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 1. İçtima, Cilt 18, s. 22.

²⁸¹ Veysel Genya, a.g.e., s. 117.

TBMM Zabıt Ceridesi, (01 Mart 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 1. İçtima, Cilt 27, s. 21.

²⁸² Birinci Dönem BMM yasama yılları şu tarihler arasındadır: Birinci yasama yılı: 23.04.1920 – 28.02.1921. İkinci yasama yılı: 01.03.1921 – 28.02.1922. Üçüncü yasama yılı: 01.03.1922 – 28.02.1923. Dördüncü yasama yılı: 01.03.1923 – 16.04.1923.

²⁸³ Veysel Genya, a.g.e., s. 124.

²⁸⁴ Veysel Genya, a.g.e., s. 136.

²⁸⁵ Veysel Genya, a.g.e., s. 189.

²⁸⁶ Veysel Genya, a.g.e., s. 126.

Adliye Encümeni Başkanlığına Canik Mebusu Emin Beyin ve Kâtipliğine Karahisarı Sahib Mebusu Mehmed Şükrü Bey'in seçildiğine dair tezkere için Bknz.: TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Haziran 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 46. İçtima, Cilt 20, s. 126.

²⁸⁷ Veysel Genya, a.g.e., s. 185.

²⁸⁸ Veysel Genya, a.g.e., s. 127.

TBMM Zabıt Ceridesi, (08 Mart 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 7. İçtima, Cilt 27, s. 42.

²⁸⁹ Veysel Genya, a.g.e., s. 223.

Heyeti'nde²⁹⁰ iki defa ikinci kez, sonrasında üçüncü kez seçilerek görevine devam etmiştir.²⁹¹

Mehmet Emin Bey Üçüncü Yasama Yılında, Adliye Encümeninin Mazbatası üzerine Heyeti Umumiye'nin tasvibiyle, Adli Tetkikatı Sulhiye İçin Teşekkül Eden Heyette görev almıştır.²⁹²

Mehmet Emin Bey, Üçüncü Yasama yılında, İstiklal Mahkemeleri Kanununun Tetkik ve Tadili İçin Encümeni Mahsusta görev almıştır.²⁹³

2.9.Mehmet Emin Bey'in Birinci Meclise Sunduğu Kanun Teklifleri

Mehmet Emin Bey Birinci Dönem Büyük Millet Meclisinin yasama dönemi içerisinde arkadaşları ile birlikte dört kanun teklifine imza atmıştır. Bunlardan özellikle ilerde bahsedilecek olan ve 02 Aralık 1922 tarihinde verdikleri kanun teklifi çok tartışmalara neden olmuştur. Bu kanun teklifinin Mustafa Kemal Paşa'yı Meclis dışında bırakmak amacı ile verildiği değerlendirilmiştir.

Tablo 10: Mehmet Emin Bey'in Birinci Mecliste İmzası Bulunan Kanun Teklifleri

SIRA	İÇTİMA	TARİH	KONU	AÇIKLAMA
1	24	11.04.1922	Kars – Ardahan- Hopa tarikin turku umumiye meyanına ithaline dair kanun teklifi ²⁹⁴	Lâzistan Mebusu Esad Bey ve 13 arkadaşı tarafından imzalanmıştır.
2	109	27.09.1922	Memaliki müstahlasaya gönderilecek İstiklâl mahkemelerinin vazai fi	Encümeni Mahsus Reisi Kırşehir Mebusu Yahya Galip

²⁹⁰ Emin Bey, toplam 177 oydan 110 tanesini alarak seçilmiştir. Eksik kalan 7 üyenin seçimi sonraki oturuma bırakılmıştır.

TBMM Zabıt Ceridesi, (24 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 79. İçtima, Cilt 21, s, 488.

²⁹¹ Veysel Genya, a.g.e., ss. 226, 227.

²⁹² Veysel Genya, a.g.e., s. 208.

²⁹³ Veysel Genya, a.g.e., s. 213.

TBMM Zabıt Ceridesi, (24 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 79. İçtima, Cilt 21, s, 9.

²⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, (11 Nisan 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 24. İçtima, Cilt 19, s, 127.

			istisnaiyeleri hakkındaki Kanun ²⁹⁵	ve 20 aza tarafından imzalanmıştır.
3	112	04.10.1922	Memurin Muhakemat Heyeti, Heyeti Tahririye Kadrosunun Tevsiine Dair Kanun Teklifi. ²⁹⁶ (2/568)	Canik Mebusu Emin Bey
4	149	02.12.1922	İntihab-ı Mebusan Kanununu Muvakkatı 'nın Tadili hakkında kanun teklifi ²⁹⁷	Erzurum Mebusu Necati Bey, Mersin Mebusu Salâhaddin Bey ve Canik Mebusu Emin Bey

Mehmet Emin Bey'in ayrıca, arkadaşları ile birlikte, Birinci Dönem Büyük Millet Meclisinde iki tane, verilen kanun teklifleri üzerine yaptığı değişiklik teklifi bulunmaktadır.

Tablo 11: Mehmet Emin Bey'in Birinci BMM'nde Kanun Teklifleri Üzerine Yaptığı Değişiklik Teklifleri

Sıra	İçtima	Tarih	Konu	Açıklama
1	59	05.09.1920	Nisabı Müzakere Kanun Tasarısının 5. Maddesinin düzenlenmesi (Madde B.M.M'nin toplanma zamanlarında azaların her birine aylık 200 Lira maaş verilir şeklindedir) ²⁹⁸	Mehmet Arif Bey (Bitlis) ve 46 arkadaşı imzalamıştır. Kabul edilmiştir.
2	37	01.05.1922	Müecceliyeti Askeriye Vergisi Hakkındaki Kanunun 3. Maddesinin "Birinci derece: 150, 200, 300, 400, 600, 800; ikinci	Emin Bey (Canik), Dr. Fikret Bey (Kozan) ve Şükrü Bey

²⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, (27 Eylül 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 109. İçtima, Cilt 23, s, 197.

²⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, (04 Ekim 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 112. İçtima, Cilt 23, s, 257.

²⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, (02 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 149. İçtima, Cilt 25, ss. 159,164.

²⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, (05 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 59. İçtima, Cilt 3, s, 548.

			derece: 25, 50, 75 lira “olarak değiştirilmesi.” ²⁹⁹	(Karahisarı Sahib) tarafından imzalanmıştır.
--	--	--	--	---

2.9.1. Memurin Muhakemat Heyeti, Heyeti Tahririye Kadrosunun Tevsiiine Dair Kanun Teklifi

Emin Bey Meclise, Memurin Muhakemat Tetkik Heyeti, Heyeti Tahririye Kadrosunun Tevsiiine Dair Kanun teklifini vermiştir. İlgili teklif 04.10.1922 tarihinde, Meclise gelerek Layiha Encümenine gönderilmiştir.³⁰⁰

07.10.1922 tarihinde, İkinci Reis vekili Musa Kâzım Efendi, Emin Bey’in Tetkik Encümenine üç kâtip ilâvesi hakkındaki teklifinin görüşülmeye değer olduğuna dair Lâyiha Encümeni mazbatasının, Muvazenei Maliye Encümenine (Bütçe Komisyonu) gönderildiğini belirtmiştir.³⁰¹ İlgili kanun teklifi için hazırlanan Maliye Encümeni Mazbatası, 11.10.1922 tarihinde, münasip bir günde görüşmek üzere ruznameye alınmıştır.³⁰²

22.01.1923 tarihinde, ilgili kanun teklifi ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası Meclis gündemine gelmiştir.³⁰³ Nafiz Bey (Canık) söz alarak, Şûrayi Devlet makamı yerine bir Memurin Muhakemat tetkik heyeti ve bir de encümeninin olduğunu belirtir. Her ikisinin ortak olarak heyeti tahririyesinin, başkâtip ve ikinci kâtipten oluştuğunu söyler. Kendisinin tetkik heyetinde olduğunu, bin kadar evrak devir aldıklarını, başkâtibin Meclis toplantılarına katılmak zorunda olduğunu bu yüzdende bir kâtibin yeterli olmadığını ifade eder. Kanun teklifinin Maliye Encümeninden çıktığını, Muvazenei Maliye Encümenince kabul edildiğini, bin kuruş maaşlı iki kâtibin işe alınması için yaptıkları teklifin görüşülmesini ister.

Oturumu yöneten Birinci Reis vekili Hüseyin Avni Bey, Nafiz Bey’in kanun tekliflerinin ivedilikle görüşülmesini istediğini, bugün

²⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, (01 Mayıs 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 37. İçtima, Cilt 19, s, 474.

³⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (04 Ekim 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 112. İçtima, Cilt 23, s, 257.

³⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, (07 Ekim 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 114. İçtima, Cilt 23, s, 294.

³⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, (11 Ekim 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 117. İçtima, Cilt 23, s, 342.

³⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Ocak 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 3, 178. İçtima, Cilt 26, s, 346.

görülemeyeceğini çünkü sıra numarası olduğunu söylemiştir. “Numara sırası kaç ise dört veya beş numaraya kaydolanmak üzere müstaceliyet kararını kabul edenler lütfen el kaldırsın”, diyerek oya sunmuş ve kabul edilmiştir.³⁰⁴

Nihayetinde, Emin Bey ve Mehmet Hasib Bey (Maraş) imzalı kanun teklifi 31.01.1923 tarihinde Meclis gündemine gelmiştir.³⁰⁵ Muvazenei Maliye Encümeninin mazbatası³⁰⁶ okunduktan sonra tek tek maddelerin

³⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Ocak 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 3, 178. İçtima, Cilt 26, s, 346.

³⁰⁵

Riyaseti Celileye

Meclisi Millice kabul ve neşir buyurulan 4 Temmuz 1337 tarihli Kanun mucibince teşekkül eden ve memurin muhakematına mütedair kanunun Şûrayı Devlete tevdi eylediği vazaiifle mükellef bulunan Memurin Muhakemat Heyetiyle Muhakemat Tetkik Encümeninin heyeti kalemiyesi olbaptaki kanunun dördüncü maddesi mucibince tevhidolunarak vazaiifi kalemliye ve tahririye 1 500 kuruş maaşlı bir başkâtiple 1 000 kuruş maaşlı bir ikinci kâtibe tevdi olunmuştur. Heyeti Celilece tafsilâttan müstağni bir surette malûm bulunduğu veçhile işbu heyet ve encümene mevdu vazaiif hukuku umumiye ve şahsiyeye taallük etmesi hasebiyle kesbi ehemmiyet eylemekte ve müttehaz mukarreratın dahi matlup veçhile ve kemali intizam ve süratle yetiştirilmesi heyeti kalemiyeye muhayyel bulunmaktadır. Bununla beraber vazaiifi mezkûrenin hüsnü ifasında âmil olan cihet lâalettâyin tesvit, tebyiz edebilmekten ziyade malûmatı kanuniye ve muamelâtta ihtisastır. Bunun için de mektebi hukuk mezunu olmak ve muamelâtı adliyyeye vukufu bulunmak gibi evsafı lâzime aranılmakta ve bu keyfiyet de muamelât ve maslahatın icabatı mühimmesinden bulunmaktadır. Şu ahval karşısında Heyeti Tahririyyeye tahsis kılman maaşatın aranılan evsafı ve görülen ehemmiyetine ve vazifeye nazaran pek nispetisizlik bulunduğu tahakkuk ve taayyün eylemektedir. Bu hakikatin 2 500 kuruş maaş alan bir evrak mümevizi ve sair memurin ile dahi mukayyesi aklen ve hikmeten gayrikabil bulunmaktadır. Binaenaleyh mârularz esbap ve mülâhazatın icabatı dairesinde maaşatın haddi lâyıkine iblâğı zımında mezkûr kanunun dördüncü maddesinin berveehi âti tadilini arz ve teklif eyleriz.

Tetkik Heyeti Reisi Canik Mebusu Emin Maraş Mebusu Mehmed Hasib

“Şûrayı Devlet Memurin muhakematına mütaallik vazaiifinin sureti ifası hakkındaki 4 Temmuz 1337 tarihli Kanunun dördüncü maddesi berveçhi âti tadil edilmiştir: işbu heyetlerin vazaiifi tahririyesini ifa etmek üzere bir başkâtip unvaniyle 3 000 diğeri ikinci kâtip unvaniyle 2 000 zabıt kâtibi unvaniyle 1 500 mukayyet unvaniyle 1 000 kuruş maaşla dört muvazzaf kâtip tâyin olunur”. TBMM Zabıt Ceridesi, (31 Ocak 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 3, 184. İçtima, Cilt 27, s, 74.

³⁰⁶

Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası

Memurin Muhakematı Encümen ve Heyetinin vazaiifi tahririyesini ifa eylemek üzere kanunu mahsus mucibince halen müstahdem bulunan iki kâtibin ademikifayesine mebni ayrıca iki kâtip alınması ve maaşlarının haddi lâyıkına iblâğı hakkında Canik Mebusu Emin ve Maraş Mebusu Hasib beylerin Lâyiha Encümenince şayanı müzakere görülüp encümenimize havale buyurulan teklifi kanunileri mütalâa ve tetkik olundu. Filhakika teklifin esbabı mucibesinde dermeyan olduğu üzere vazaiifi mezkûrenin hüsnü ifasında âmil olan cihet malûmatı kanuniye ve muamelâtta ihtisastan ibaret olduğu ve bunun için de evsaf şeraiti lâzime aranılmak lâzım geldiği halde heyeti tahririyyeye tahsis kılman maaşat aranılan evsafa ve işin

görüŖülmesine başlanmıştır. Teklifte, bir başkâtip unvanıyla 3 000, ikinci kâtip unvanıyla 2 000, zabıt kâtibi unvanıyla 1 500, mukayyet unvanıyla 1 000 kuruş maaşla dört muvazzaf kâtip tayin edilmek istense de Maliye Encümeni, 2500, 1500, 1000 kuruş maaşlı üç kâtip tayinini yeterli görmüştür.

Kanun teklifinin³⁰⁷ kabulü için yapılan oylamaya katılan mebus sayısı 162'dir. Kanun 7 çekimser, 2 ret oya karşılık 153 oy ile kabul edilmiştir.³⁰⁸ Emin Bey'in teklifi sayesinde Memurin Muhakemat Tetkik Heyeti'nin iş yükü hafiflemiştir.

2.9.2. Seçim Kanunun Değıştirilmesine Dair Kanun Teklifi

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapanmasından sonra Ankara'da olağanüstü toplanan Meclis Millî Mücadele'nin kazanılmasında başarılı olmuştu. Yaklaşık olarak 4. Yılına giren ve yurdu işgallerden kurtarmak şeklindeki temel amacını gerçekleştiren Meclisin yenilenmesi gerektiğı fikri mebuslar arasında hâsıl olmaya başlamıştı. Hatta Kazım Karabekir Paşa daha, 18/19 Şubat 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya çektiğı telgrafta

ehemmiyetine nazaran nispeten bulundğı cihetle keyfiyet esas itibariyle encümenimizde de tasvip ve ancak 3 000, 2 000, 1 500 ve 1 000 kuruş maaşla dört kâtip istihdamı teklif edilmekte ise de ihtiyaç ve zaruret miktarından fazla görülen talebi vâki 2 500, 1 500, 1 000- kuruş maaşlı üç kâtip suretinde tadilen kabul Edilmiş ve lâyhâ kanuniye bu esas dairesinde yeniden bittanzim takdim kılınmış olmakla Heyeti Celilenin nazarı tasdikine arz olunur.

Reis Gaziantep Ali Cenani

Mazbata Muharriri Hakkâri Mazhar Müfid

Kâtip Yozgad Feyyaz Âli

Âza içel Mehmed Sami

Âza Muş İlyas Sami

Âza Erzurum Âsim Vasfi

TBMM Zabıt Ceridesi, (31 Ocak 1339 – 1923), Devre 1, İctima Senesi 3, 184. İctima, Cilt 27, s, 85.

³⁰⁷ Memurin Muhakematına mütaallik vazâifin sureti ifası hakkındaki 4 Temmuz 1337 tarihli Kanunun dördüncü maddesinin tadiline dair Kanun

MADDE 1. — Şûrayı Devletin Memurin muhakematına mütaallik vazâifinin sureti ifası hakkındaki 4 Temmuz 1337 tarihli Kanunun dördüncü maddesi berveçhi âti tadil edilmiştir:

İşbu heyetlerin vazâifi tahririyelerini ifa etmek üzere bir başkâtip unvaniyle ve iki bin beş yüz, diğeri ikinci kâtip unvaniyle ve bin beş yüz, üçüncüsü de mukayyet unvaniyle ve bin kuruş maaşla üç muvazzaf kâtip tâyin olunur.

MADDE 2. — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

MADDE 3. — işbu kanun Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur.

³⁰⁸ Oylama sonuçları için bkz: TBMM Zabıt Ceridesi, (31 Ocak 1339 – 1923), Devre 1, İctima Senesi 3, 178. İctima, Cilt 2, ss.98, 99.

seçimlerin yenilenmesi düşüncesini ortaya koymuştur. Kazım Karabekir Paşa bu telgrafında barış dönemine girildikten sonra yapılacak olan seçimlerde, Meclisin, değerli kişiler yerine birtakım tutuculardan oluşmaması için şimdiden bazı önlemler alınması gerektiğini önermektedir. Önerisi ise; halkın setiğı temsilcilerin yanında Meclis'in birde "*Büyük Müttehassıslar Meclisi*" gibi ikili bir yapıyla oluşturulması gerektiğı fikrini ileri sürmüştür. Ona göre; kurulacak olan bu Meclis'inde halk tarafından seçilebileceğini, ancak, bunlarda "...Herhangi bir mesleğin en yüksek tahsilini görmek ve Türkiye hükümetinin vekâletini, valiliğini veya ordu kumandanlığını yapmış olmak gibi..." bazı şartların aranması gerekmektedir.³⁰⁹ Ancak Doğu Cephesi Komutanının bu telgrafına, Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa 4 Mart 1922 tarihinde, bu yöntemle yani yetkisini aynı kaynaktan alarak oluşacak iki Meclis'te ikilik yaratılacağı gerekçesi ile karşı çıkmıştır.³¹⁰

Nitekim seçimlerle ilgili olarak, 27 Kasım 1922'de Erzurum Mebusu Süleyman Necati (Güneri), Mersin Mebusu Salâhaddin (Köseoğlu) ve Canik Mebusu Emin (Geveci) Beyler, "*İntihab-ı Mebusan Kanununu Muvakkatı'nın Tadili*" hakkında bir kanun teklifi vermişlerdir. Büyük Millet Meclisi seçimlerinde uygulanmasını istedikleri esasları içeren kanun teklifi bazı yenilikler getirmektedir. Buna göre, her yirmi bin erkek nüfus için bir mebus seçilecektir. Ayrıca seçmen yaşı 18'e düşürölmektedir. Teklifin 3 maddesi ise öğretmenler hariç memurların seçimlere katılamayacaklarını belirtmektedir. Devlet memurları bu haklarını kullanmak yani oy kullanmak ve aday olmak için seçimlerden en az bir ay önce görevlerinden istifa etmek zorundadırlar. Teklifin 11. Maddesi ile mebusluk ve devlet memuriyetinin aynı anda yürütölemeyeceğı belirtilmektedir. Teklifte, seçimlerin yürütölmesinden sorumlu olarak Liva ve kazalarda teftiş heyetleri kurulması istenmektedir. Daha önce uygulanan seçim kanununda mebus seçilebilmek için vergi vermek koşulu bulunmaktaydı. Kanun teklifinde bu koşul

³⁰⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Gazi Mustafa Kemal Nutuk*, (Editörler: Nejat Bayramoğlu, Kurtuluş Güran), İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015, ss. 481-482.

³¹⁰ Mustafa Kemal Atatürk, *Gazi Mustafa Kemal Nutuk*, (Editörler: Nejat Bayramoğlu, Kurtuluş Güran), İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015, ss. 482.

Osman Demirbaş, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde II. Grup'un "Milletvekili Seçim Yasası'nın Değıştirilmesine İlişkin Önergesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Yurttaşlık Hakları", *İÜSBF Dergisi*, No: 23-24. (Ekim 2000-Mart 2001), s. 102.

kaldırılmaktadır. Teklifin son maddesi ise, kanunun yürütme görevini B.M.M'ne vermektedir.³¹¹ Ancak teklifin en çok tartışmaya neden olacak hükmü 15. Maddesidir. 15. Madde şu şekildedir;

*“Millet Meclisine âza intihabolunabilmek için Türkiye'nin bugünkü hudutları dâhilindeki mahaller ahalisinden olmak veya mebus intihabolunacağı dairei intihabiye dâhilinde mütemekkin bulunmak meşruttur. Muhacereten gelenlerden Türk ve Kürd'ler, tarihi iskânlarından itibaren beş sene mürur etmiş ise intihabolunabilirler. Diğer bilûmum anasırın Türkiye'de doğmuş evlâtları bu hukuktan müstefidolurlar”.*³¹²

Emin Bey, Süleyman Necati Bey ve Salâhaddin Bey'in imzalarını taşıyan kısaca bahsedilen teklif önce Layiha Encümenine gönderilmiştir.³¹³ Arkasından, 02 Aralık 1922 tarihinde İkinci Başkan Doktor Adnan Bey başkanlığında toplanan Birinci BMM'nde ilgili kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni mazbatası görüşülmüştür. Verilen kanun teklifinin 15. Maddesinin bizzat kendisini ilgilendirdiğini düşünen Mustafa Kemal Paşa, teamül gereği öneriyi okutmadan komisyona havale etmek isteyen başkandan söz isteyerek görüşlerini açıklamıştır.³¹⁴ Teklif olunan kanun teklifinin 14. maddesini (15. Madde) okuyarak bu maddeye tepki göstermiştir.³¹⁵ Mustafa Kemal Paşa'ya göre teklif, şahsını vatandaşlık haklarından yoksun bırakmak amacıyla kasıtlı olarak yazılmıştır. Bu madde, milletvekili seçilebilmek için Türkiye'nin bu günkü sınırları içerisinde doğmak veya bir seçim bölgesinde en az beş sene

³¹¹ Kanun teklifi için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 17. İçtima, Cilt 28, s. 322,324.

³¹² TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 17. İçtima, Cilt 28, s.324.

³¹³ Muammer Bayrak, *Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Erzurum Milletvekilleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 2017, YÖK: Ulusal s 480317), s, 96.

TBMM Zabıt Ceridesi, (27 Kasım 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 146. İçtima, Cilt 2, s, 90.

³¹⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 485.

³¹⁵ Meclis zabıtlarına göre, Mustafa Kemal Paşa “On dördüncü maddede yazılı olan satırları gözden geçirecek olursanız orada deniliyor ki:” ifadesini kullanmıştır. Nutuk'ta da aynı şekilde 14. Madde olduğunu söylemiştir. Ancak, bahsedilen madde kanun teklifinin 15. Maddesidir.

ikamet etme şartı getirmektedir. Mustafa Kemal Paşa, kürsüye yürüyerek yaptığı konuşmasında doğduğu yerin bugün sınırlar içerisinde olmadığını ve herhangi bir seçim bölgesinde de beş sene ikamet etmediğini hatırlatır. Bunun nedeni olarak düşmanların harekâtında başarılı olmalarına kısmen engel olunamaması nedeniyle yaşanan toprak kayıplarıdır. Düşmanlar amaçlarına tamamen ulaşmış olsalardı öneriye imza atanların memleketleri de bu günkü sınırlar dışında kalabilirdi. Aynı yerde beş sene ikamet edememesini daha önce değişik bölgelerde yaptığı görevlere bağlar. Arıburnu ve Anafartalar savunmalarından sonra, Bitlis ve Muş’u aldığını, Halep’te bir ordu kurarak düşmana karşı savunduğunu ifade eder. Aynı yerde beş sene oturamamasının, yaptığı çalışmalar sonucu olduğunu, bundan ötürü milletin sevgi ve saygısını kazandığını zannettiğini söyler. Belki bütün İslam âleminin sevgi ve saygısını kazandığını, ama buna karşılık vatandaşlık haklarından yoksun bırakılacağını aklına getirmediğini ifade eder. Düşmanların onu ülke hizmetinden ayırmaya çalışacaklarını ama Yüce Mecliste iki – üç kişinin de olsa böyle anlayışta olduğunu hayaline getirmediğini belirtir. Mustafa Kemal Paşa, Seçim bölgelerinde ve tüm yurtda, millet bu efendilerle aynı düşüncede midir? Beni vatandaşlık haklarından yoksun bırakma yetkisi bu efendilere nereden verilmiştir? Sorularını sorarak ve “cevap istiyorum” diyerek sözlerini bitirmiştir.³¹⁶

Mustafa Kemal Paşa’dan sonra görüşlerini açıklamak amacıyla Hüseyin Avni Bey (Erzurum) söz almıştır. Hüseyin Avni Bey, ortada bir kanun teklifi olduğunu, herkesin de selâmet ve saadet için teklifte bulunmakta serbest olduğunu söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın bunu kendi vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmak için yapıldığı düşüncesine hayret ettiğini belirterek sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

“Türkiye milleti Paşa Hazretlerini kendilerinin timsali yaptıktan sonra, Paşanın vatani her yer ve herkesin kalbidir. Fakat Paşa Hazretleri de bu kalplere hürmet etmelidir ki; rica ederim, Türkiye’de artık Arnavut mebus, Arap mebus bulunmayacaktır. Paşam vatandaşlıkta

³¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, (02 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 149. İçtima, Cilt 25, s. 160.

*başkalarına kıyas ederseniz bu hususta affınıza mağruren arz ediyorum ki; pekâlâ yanlış düşünüyorsunuz. Siz kalbimize girmiş, tarihi temsil etmek mevkiinde dururken başkalarının bir menfaati için Şahsı Devletlerini ileri sürmenizi memleketin çıkarlarına uygun göremiyoruz.*³¹⁷

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa araya girerek, maddenin açık olduğunu yoruma gerek olmadığını ifade ederek itiraz etmiştir.

Hüseyin Avni Bey devamında cevap olarak “*Paşa Hazretleri şahsınız bunun içerisine girmemiştir ve giremez,*” teklifi sunarlarda o şekilde düşünmüyorlar demiştir. Ancak “*şahsı devletlerini ileri sürerek diğerlerinin bundan istifade etmesine imkân yoktur*”. Sözleriyle de kanun teklifini savunmaya devam etmiştir.³¹⁸ Hüseyin Avni Bey’e göre Mustafa Kemal Paşa kimseyle karşılaştırılmaz. Kanun teklifleri usul olarak encümene gider, encümen karar verir. Mustafa Kemal Paşayı Meclis feda ederse de edilir. “*Söz Meclisindir*”³¹⁹ sözleriyle Meclis iradesinin her şeyin üzerinde olduğunu anlatmak istemiştir.

Hüseyin Avni Bey sözlerinin devamında, teklifi veren arkadaşlarının samimiyetlerine inandığını ifade etmiştir. İşe ilk önce onlar başlamışlar ve milleti yaşatmak içinde en çok hizmet eden onlardır. Mustafa Kemal Paşa’nın evvela bu arkadaşların fikrini sormadan kendilerini çok üzecek beyanlarda bulunmasını uygun görmediğini söyler. Mustafa Kemal Paşa’yı, bu teklifi veren mebusları özel olarak davet ederek fikirlerini sormalıydı şeklinde eleştirmiştir. Bu şekilde yanlış anlaşılmalara yer olmadığını belirttikten sonra, Mecliste temsil meselesine değinmiştir. Vatandaşlığın herhangi bir memlekette oturmak esasına dayanmadığını, Mecliste söz hakkının yegâne sahibinin Türk ve Kürtlerin olduğunu söylemiştir. Bu fikir ve amaçta oldukça sizi başımızın üstünde tutacağız. “*İlminiz, fazlınız, istikametiniz sizi yaşatacaktır. Siz doğru yoldan saptığınız zaman sizi atmak da bizim için bir*

³¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, (02 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 149. İçtima, Cilt 25, s. 160.

³¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, (02 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 149. İçtima, Cilt 25, s. 161.

³¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, (02 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 149. İçtima, Cilt 25, s. 161.

vazife olur” diyerek uyarması üzerine Celal Nuri Bey (Gelibolu) “*Bunu neden hatıra getiriyorsunuz?*” sorusunu sorar. Hüseyin Avni Bey cevaben; riyakâr olmadığını, belki hata yapabileceğini ama samimi olduğunu, bu yanlış anlamalara son vererek müzakerenin kapatılmasını istemiştir.³²⁰

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Avni beyin söyledikleri ile teklif maddesinin başka şeyler olduğunu söylemesi üzerine Şevket Bey (Bayezid) “*Siz müstesnasınız Paşa...*” demiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa devamında “*Benim müstesna olduğuma dair bir kanun yoktur ve müstesna olamam.*” Diyerek cevaplamıştır.³²¹

Teklifin altında imzası olanlardan Necati Bey (Erzurum) söz alarak amaçlarının ne olduğu hakkında açıklama yapmıştır. Necati Bey, Paşa hazretleri gibi bütün milletin kalbinde yaşayan bir zatı âliye karşı tekliflerinin bu şekilde anlaşılmasından üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Paşa hazretlerinin kendisi için alelade bir vatandaş olmadığını söyleyerek Teklifin amacını; önlerinde koca bir imparatorluk enkazının olduğunu, bu çöküşün nedenini de “*büyük Türk Milletinin benliğinin çiğnenmesi ve Türklüğün yabancılar elinde kalması*” şeklinde açıklar. “*Türklük mahvolmuştur. Bundan sonra Türkiye hududu dâhilinde vatandaşlık tesis etmek mecburiyeti*” vardır diyerek vatandaşlık kavramının yapılmasının gerekliliğini vurgulamıştır.³²²

Teklifte imzası olan Emin Bey’de söz alarak görüşlerini açıklamıştır. Emin Bey’in seçim yasasının amacının Mustafa Kemal Paşa’yı Meclis dışında bırakmak olduğu iddialarına verdiği cevap şu şekildedir;

“Muhterem arkadaşlarım, teklifte imzası bulunan arkadaşlarınızdan birisi de bendenizim. Hüseyin Avni Bey biraderimizle Necati Bey biraderimizin izahatı, zannederim maksadımızı, tamamen anlatmıştır. Fakat şahsım itibariyle şunu söylüyorum ve bütün mukaddesatımla temin ediyorum ki, o madde yazılırken hiçbir vakit Paşa Hazretlerinin ismi, hatıra gelmemiştir ve gelmesi ihtimali de esasen yoktur ve o

³²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (02 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 149. İçtima, Cilt 25, s. 161.

³²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, (02 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 149. İçtima, Cilt 25, s. 161.

³²² TBMM Zabıt Ceridesi, (02 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 149. İçtima, Cilt 25, s. 162.

*maddeden böyle bir şey de anlaşılamaz. Çünkü Paşa Hazretleri değil beş seneden, on seneden, daha, uzun zamandan beri bu vatana hizmet etmiş, çok muvaffakiyetler vücuda getirmiş; Türkün timsali bir zattır. Ben tekrar kemali samimiyetle ve bütün mukaddesatımla temin ederim ki; Paşa Hazretlerinin isimleri o madde esnasında mevzuu bahis olmamış ve hatıra gelmemiştir. İkinci noktaya gelince: Bendeniz Samsun Mebusu olmak sıfatıyla ve kemali cüretle ilân ederim ki ve beni intihab eden zevatın, tercümanı hissiyatı olarak söylüyorum ki: Benim memleketimden bir Arap ve bir Arnavut mebus olamaz ve olması imkânı da yoktur. Ve ben bu sözü söylemekle, bütün milletin hissiyatına tercümanım, işte meydan, bundan on sene sonra, yirmi sene sonra bu hal artık yoktur. Bizim düşündüğümüz şey, Türkiye Türklerindir, bu memlekette yaşayan insanlarıdır. Bundan hariç olanlar, Arnavut dindaşlarımız, Arap dindaşlarımız giderler memleketlerinde hizmet ederler, memleketlerinin huzur ve saadetlerine çalışırlar; biz de iftihar ederiz. Paşa Hazretlerinin tarzı telâkkilerinden müteessir oldum, vallahi efendim; hatırıma böyle bir şey gelmedi, dondum kaldım. Paşa ki, bizi kurtaran ve bu memleketi kurtaran bir şahsiyettir. Biz nankör olmalıyız ki, böyle bir telâkki sahibi olalım, nasıl olur ki, böyle bir şey hatıra gelsin? Rica ederim, biz de Müslümanız, biz de kadirşinas adamlardanız. İyilikleri hiçbir zaman unutamayız. Böyle bir şeyi hatıra getirmektense ölmek benim için daha iyidir. Eğer biz muhalefette bulunduğumuzdan dolayı böyle bir şey hatıra geliyorsa ki, rica ederim, biz şimdiye kadar bu memleketin saadetini muhil hiçbir muhalefet göstermedik zannındayım. Hariçte belki Paşa Hazretlerini- iddia ederim- hepinizden fazla ben severim”.*³²³

Emin Bey sözlerinde, muhalefette olmalarının bu şekilde anlaşılmasına neden olduğunu ifade ederek, memleketin saadetini bozacak bir muhalefette bulunmadıklarını söylemiştir.

Arkasından görüşmeler yeterli görülerek teklif Anayasa Komisyonuna havale edilmiştir. Anayasa Komisyonu inceleme sonucunda 15. Maddede dâhil olmak üzere bazı maddeleri iptal etmiştir. Komisyonun

³²³ TBMM Zabıt Ceridesi, (02 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 149. İçtima, Cilt 25, s. 162.

yaptığı düzeltmelerle birlikte kanun teklifinin maddelerinin görüşülmesi 3 Nisan 1923 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

Bu arada Mustafa Kemal Paşa'nın, 2 Aralık 1922 tarihinde teklifin 14. maddesi (15. Madde) hakkında Mecliste yaptığı konuşma tutanakları, 3 Aralık 1922 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde “Bir tadil teklifi ve heyecanlı bir celse, Gazi Paşa Kumandan bu madde için diyorlar ki” başlığı ile yayınlanmıştır.³²⁴

8 Aralık 1922 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde ise, “Gazi Paşa büyük kahraman! Emin ol ki senin vatanın Türk'ün, İslamin kalbidir. Her vakit başımızdasın hususi cereyanlar seni müteessir etmesin” başlığı altında ahalinin tepki göstermek için yazdıkları bazı telgrafları bu günkü nüshada yayınladıkları belirtilmiştir. Arkasından, 1. Sivas Heyet-i Merkeziyesi adına Şekerzade İsmail, 2. Sivas Müftüsü, Ticaret Odası Başkanı, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı ve Belediye reisi. 3. Kozlu Belediye Başkanı 4. Elaziz telgrafçıları imzalı telgraflar yayınlanmıştır. Bu telgraflarda Mustafa Kemal Paşa'dan, kurtarıcı, kahraman şeklinde övgü ile bahsedildikten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın seçim bölgesinin milletin ve İslam'ın kalbi olduğu vurgulanmıştır.³²⁵ Aynı şekilde 12 Aralık 1922 tarihli İkdâm gazetesinde de bu telgraflara yer vermiştir.³²⁶ Her iki gazetede de telgraflarla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın yurt dışında tanındığını ve Türkiye'nin kurtarıcısı olarak kabul edildiğini ispatlamak için Mustafa Kemal Paşa'ya Japon gazeteleri adına gönderilen bir takdir mektubunu da nüshalarına eklemişlerdir.³²⁷

Seçim yasasının tadili hakkındaki maddelerin görüşülmesine 3 Nisan 1923 tarihli Meclis oturumunda devam edilmiştir. 1 Nisan 1923 günü Meclisin seçim kararı alması üzerine Emin Bey ve arkadaşlarının verdiği 18 maddelik seçim yasası hakkındaki teklif, Anayasa Komisyonu tarafından

³²⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 3 Aralık 1922

³²⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 8 Aralık 1922

³²⁶ İkdâm, 12 Aralık 1922

³²⁷ Osman Demirbaş, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde II. Grup'un “Milletvekili Seçim Yasası'nın Değiştirilmesine İlişkin Önergesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Yurttaşlık Hakları”, *İÜSBF Dergisi*, No: 23–24. (Ekim 2000-Mart 2001), s. 1050.

düzenlenerek 10 maddeye indirilmiştir.³²⁸ İlgili maddeler üzerinde yapılan görüşmeler de ilk söz alan Hüseyin Avni Bey olmuştur. Seçimlerin önemini vurguladıktan sonra meşrutiyetle birlikte hürriyeti kendi şahıslarından başkasına vermeyen bir grup ortaya çıktığını bir zamanlar zorla (*sopa ile işkence ile*) oylar alındığını ifade etmiştir. Bugün İntihap Kanunun bazı maddelerini değiştirmek zorunda kalındığını ancak kanunların milletin irfanını arttırmayacağını, önemli olanın o kanunların iyi kullanılması olduğunu söyler. Hüseyin Avni Bey’e göre; Kızını nikâhlayacak birinin o damat adayında nasıl nitelikler arıyorsa halkında seçeceği mebuslarda nitelikler araması lüzumu vardır.³²⁹

Hüseyin Avni Bey sözü daha önce arkadaşlarının vermiş olduğu teklife karşı memlekette ortaya çıkan tepkilere ve çekilen telgraflara getirmiştir. Hüseyin Avni Bey’in ifadesi şu şekildedir;

*“Bu teklif öyle bir hale geldi ki; Avrupa’ya karşı da -bizi biraz dedikodu vaziyetinde gösterdi. Bu teklif Heyeti Umumiyenin kararıyle Lâyiha Encümenine havale olunmuş ve oradan kabul suretiyle buraya gelerek aynı gün de alkışlarla Kanunu Esasi Encümenine havale edilmişti. Bu esnada halkın bazı şikâyetleri gibi görünen telgraflar da manzuru âlileri olduğu gibi bunları bütün cihan da kemali ciddiyetle okudu. Bu telgrafların sureti vürudu ve tanzimi hakkında bir şey söylemeyeceğim. (Handeler) Millet, tamamiyle anlamış ve herkes buna vukuf peyda etmiştir”.*³³⁰

Hüseyin Avni Bey’in bu sözleri üzerine Mustafa Lütfi Bey (Siverek), “*Sipariş! ...*” Hüseyin Bey’de (Erzincan), “*İsmarlama!*” diyerek tepkilerini ortaya koymuşlardır. Anlaşıldığına göre Meclisteki İkinci Grup üyeleri bu telgrafların çekilmesinin planlı olarak gerçekleştirildiğine inanmaktadırlar.³³¹

³²⁸ Oğuz Kaan, *Birinci Mecliste İktidar Muhalefet İlişkisi: Muhalefet ve Muhaliflerin Tasfiyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2022, s.135.

³²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 17. İçtima, Cilt 28, s. 327.

³³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 17. İçtima, Cilt 28, s. 328.

³³¹ Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta; kendisini vatandaşlık haklarından yoksun bırakmak isteyen efendilere karşı yaptığı konuşmanın ajanslarda yayınlandığını, bunun üzerine halkın Meclis Başkanlığı’na protesto telgrafları yağdırdığını söylemiş, örnek olarak ta Rize’den çekilen telgrafi vermiştir:

Hüseyin Avni Bey'in İkinci Grup adına konuşarak, yukarıda bahsedilen telgrafların bilinçli olarak çektirildiğine dair ifadelerinden sonra seçim yasasının maddeleri üzerinde görüşmeler devam etmiştir. Bazı maddeler hiçbir tartışma yaşanmadan kabul edilirken bazı maddeler yine ciddi tartışmalara neden olmuştur. Teklifin 1. maddesi Büyük Millet Meclisi'nin milletvekili sayısı tespit edilirken, her yirmi bin erkek nüfus için bir milletvekili seçilmesi esasını düzenlemekteydi. Bu madde üzerinde Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in kadınlar için "*İntihap etmek ve edilmek haklarını vermiyorsunuz; fakat kadınları saymıyorsunuz da*" şeklinde itirazı olmuştur.³³² Ancak madde başka bir tartışma olmadan kabul edilmiştir. Aynı şekilde seçmen yaşını 18'e indiren 2. Madde üzerinde de tartışma yaşanmayarak onaylanmıştır.

Tüm askeri ve sivil memurlara seçimlerde oy kullanma hakkını tanıyan yasa teklifinin 3. Maddesi ise tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. İlgili maddeye, Hüseyin Avni Bey itiraz etmiştir. Hüseyin Avni Bey'e göre bu madde ile ordunun içerisine particilik sokulması ordunun bozulmasına neden olacaktır. Ordunun her türlü cereyanlardan uzak tutulması için bu maddenin iptalini istemiştir.³³³ Anayasa Komisyonu adına söz alan Ali Süruri Bey (Karahisar Şarkı) maddenin yazılırken, barış imzalanınca seferber bir ordunun olmayacağı düşüncesi içinde olduklarından sakınca görmediklerini, ancak ordunun şu anda seferber olması nedeniyle maddenin

"Üç milletvekili beyin, Seçim Kanunu hakkındaki bilinen önergesine Rize sancağı milletvekillerinin katılmayacağı düşüncesiyle bir şey yazmaya gerek görmemiştik. Şimdi Milletvekili Osman Bey'den aldığımız mektupta, kendisinin o önergeyle ilgili ve muhalif gruptan olduğunu övünerek bildirmesi üzerine şu hususların bilginize sunulması zorunluluğu doğmuştur:

- 1. (Övgü dolu ve içten sözlerden sonra) Şahsınıza ve saygıdeğer değerli çalışma arkadaşlarınıza karşı, Rize sancağı adına söz söyleyen ve size karşı aykırı düşünce besleyen ve bizce hiçbir kişilik ve mevki olmayan milletvekilini lanetleriz. O, Rize sancağını temsil hakkına da sahip olamaz.*
- 2. Şu zamanlarda, vatansızların bile katılmayacağı aykırılık ve bozgunculuk düşüncesini bize tavsiye eden milletvekili efendinin düşüncesine katılacak, Rize sancağında bir birey bile bulunmadığını, şükranlarımız ve saygılarımızla birlikte bilgilerinize sunarız, efendim".*

Mustafa Kemal Atatürk, Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, ss, 486,487.

³³² TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 17. İçtima, Cilt 28, s. 329.

³³³ TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 17. İçtima, Cilt 28, s. 331.

iptal edilmesini onayladığını söylemiştir. Komisyon adına Ali Süruri Bey'in de Hüseyin Avni Bey'i desteklemesi üzerine 3. Madde metinden çıkarılmıştır. 3. Maddenin iptalinden sonra ilgili olan 4. Maddenin de hükmü kalmamıştır.³³⁴

Seçimlerde her nahiyede, iki yüz bin erkek nüfus için bir mebus seçileceğine ve seçimlerin yine iki dereceli olarak yapılacağına dair 5. maddeye de itirazlar gelmiştir. Besim Atalay Bey (Kütahya) ve Mehmet Şükrü Beyler (Karahisarı Sahib) söz alarak seçimlerin tek dereceli olarak yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Tunalı Hilmi Beyde tek dereceli seçimlerden yana olduğunu ama şimdilik mümkün olmadığını ifade ederek, konuyu tekrar kadınların seçim hakkına getirmiştir. Haydar Bey (Van), meseleyi kendilerinden sonra gelecek Meclis arkadaşlarının çözmesi gerektiğini söylerken, Hakkı Hami Bey (Sinop) ise, daha önce kabul edilen üçüncü maddeyi hatırlatır. *“Memurlar, eğer mebus olmak isterlerse bulunduğu mahallerde müntahibisani intihabına başlanılmazdan iki ay evvel istifa etmeye mecburdur.”* Bu ifade gereği Meclisin iki dereceli seçimi zaten kabul ettiğini bu nedenle tekrar oylama yapılamayacağını belirtir. Besim Atalay Bey ve Mehmet Şükrü Beylerin seçimlerin tek dereceli olmasına dair verdikleri önergeler oylanarak ret edilmiştir.³³⁵ Bu nedenle seçimlerin eskisi gibi iki dereceli olarak yapılması yeni seçim kanununda da devam etmiştir.

Üzerinde ciddi tartışmaların yaşandığı bir diğer madde, vali, mutasarrıf, kaymakam, defterdar, muhasebeci, malmüdürü, müftü gibi memurların görev bölgelerinden seçilebilmeleri için seçimlerden en az bir ay önce istifa etmeleri gerektiği şartını getiren maddedir. Makam sahibi olanların nüfuslarını kullanarak seçimleri etkileyecekleri düşüncesinde olan mebuslar maddenin düzeltilmesi için değişiklik önergeleri vermişlerdir. Uzun tartışmalar sonucunda Reşad Bey'in (Saruhan) verdiği önerge oylanarak kabul edilmiştir.³³⁶ Buna göre, öğretmenler haricinde tüm memurlar, hâkim,

³³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 17. İçtima, Cilt 28, s. 330.

³³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 17. İçtima, Cilt 28, s. 342.

³³⁶

savcı, belediye başkanları ve bütün subaylar madde kapsamına alınmıştır. Seçimlerden önce istifa etme süresi iki aya çıkarılmış, görev yerleri dışında aday olacak askeri ve sivil memurlara ise bir kısıtlama getirilmemiştir.³³⁷

Öncesinde yürürlükte olan yasaya göre, seçimlerde birinci seçmen, ikinci seçmen ve mebus olabilmek için vergi mükellefi olmak zorunluluğu bulunmaktaydı. Bu zorunluluğun kaldırılması da hiç itiraz görmeksizin kabul edilmiştir.

3 Nisan 1920 tarihli Meclis toplantısında en şiddetli tartışmalar, teklifte kanunun yürütme görevini Büyük Millet Meclisine veren son maddesi üzerinde yaşanmıştır. İkinci Grup, yasanın yürütme görevinin Büyük Millet Meclisi'ne verilmesini desteklerken, Birinci Grup üyeleri ise yasanın yürütme görevinin İcra Vekilleri Heyeti (Heyet-i Vekile) tarafından yürütülmesinden yanadırlar.³³⁸

Madde okunur okunmaz, Refik Şevket Bey (Saruhan), Kanunun Büyük Millet Meclisi adına Heyet-i Vekile' ce yürütülmesini teklif etmiştir. Bunun üzerine söz alan Hüseyin Avni Bey bu teklifin sakıncalarını belirterek karşı çıkmıştır. Hüseyin Avni Bey'e göre, şu anki yönetim şeklimize göre seçimlerin serbestçe yürütülmesi görevini yerine getirecek olan tek mercii Büyük Millet Meclisidir. Millet Egemenliğine sadık olunabilmesi için herhangi bir vekilin ya da kurumun seçimlerde etkili olmaması gerekir. Sözlerini *"Encümenin bu teklifini bendeniz de aynen kabul eder ve*

Üçüncü maddenin berveçhi âti kabulünü teklif ederim.

Saruhan Reşad

MADDE 3. — Muallimin müstesna olmak üzere merkezden mansup bilûmum memurin ile müftüler, hükkâm müddeiumumiler ve belediye reisleri müntahibisani intihabına mübaşeretten iki ay evvel istifa etmiş olmadıkça mahalli memuriyetlerinin dâhil bulunduğu dairei intihabiyeden mebus intihabolunamayacakları gibi ordu, kolordu, fırka kumandanlariyle bilûmum ahzi asker kalem ve şube reisleri, jandarma alay, tabur ve bölük kumandanları dahi mevkii memuriyetlerinin dâhil bulunduğu dairei intihabiyeden mebus intihab edilemezler. Aksi takdirde intihabı vâki muteber olmaz.

³³⁷ Ahmet Demirel, *"İkinci Grup'un Kurucularından Salâhattin Köseoğlu'nun Millî Mücadele Hatıraları"* İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, ss. 65, 66.

³³⁸ 2 Mayıs 1920 tarihli yasa ile kurulan, 11 vekilden oluşan ve Meclis adına işleri yürüten İcra Vekilleri Heyeti'nin görev ve sorumlulukları iki grup arasında en önemli görüş ayrılıklarından birisidir.

alkışlarım”. Diye bitirerek, yürütme görevinin Büyük Millet Meclisinde kalması gerektiğini savunmuştur.³³⁹

Refik Şevket Bey (Saruhan), yürürlükte olan ve yeniden çıkarılmak istenen kanunda da kanunun hangi nazır ya da vekilce yürütüleceğinin gösterildiğini belirtmesi üzerine Meclisten “*o eskidir*”. “*Padişahlıktan kalma*” sesleri yükselmiştir. Ayrıca Nafiz Bey (Canik), “*O eski sistemdir*”. Mehmed Şükrü Bey (Karahisarı Sahib), “*Biz o sistemi çoktan yıktık. O padişahlık zamanına ait bir kanundur*”. Diyerek Refik Şevket Bey’e tepki göstermişlerdir.³⁴⁰

Refik Şevket Bey, maddenin “*İcra Vekilleri memurdur*”. Şeklinde düzeltmesini talep etmiştir. Hakkı Hami Bey (Sinop) ise, hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu bu nedenle, kanunun yürütmesinin Meclis tarafından yerine getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ali Süruri Bey’de, komisyonun maddeyi yazarken, Meclisin aracı kullanmadan doğrudan doğruya yürüteceğini düşünmediklerini, uygulama sırasında ilgili vekillerce yürütüleceğini söylemiştir. Sözlerinin sonunda, daha anlaşılır olması için, “*İşbu kanunun icrasına Dâhiliye Vekâleti veyahut İcra Vekilleri Heyeti memurdur*”. Şeklinde yazılmasını önermiştir.³⁴¹

Osman Bey’de (Lazistan), Başkomutanlık Kanunu, Hıyaneti Vatanîye Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri Kanunu gibi kanunların yürütmesinin Büyük Millet Meclisine bırakıldığını hatırlatmıştır. Arkasından, Hacı İlyas Sami Efendi (Muş), Muhiddin Baha Bey. (Bursa), Süleyman Necati Bey (Erzurum) gibi mebuslarda söz alarak tartışmaya katılmışlardır.³⁴²

³³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 17. İçtima, Cilt 28, s. 344.

³⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 17. İçtima, Cilt 28, s. 344.

³⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 17. İçtima, Cilt 28, s. 344.

³⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 17. İçtima, Cilt 28, s. 345-347.

Mebuslar arasındaki tartışmalar verilen tekliflerle devam eder. Yusuf Bey (Denizli), Kanunun yürütmesini Dâhiliye Vekili 'ne veren bir teklif sunmuşsa da kabul edilmemiştir.³⁴³

On beş mebusun imzasıyla, kanunun yürütmesini icra vekillerine veren teklifte oylamaya sunulmuştur.³⁴⁴ Bu oylama Birinci ve İkinci Grup üyeleri arasında kutuplaşma içerisinde geçmiştir.³⁴⁵ Toplam 186 mebusun katıldığı oylamada, içlerinde Emin Bey'in de olduğu 67 ret oyu kullanılmıştır. 5 mebus çekimser kalırken, kabul edenlerin sayısı ise 114'tür. Tutanaklarda kabul ve ret oyu verenlerin isimleri ikişer eksiği ile yazıldığı için toplamda 186 yerine 182 mebusun adı sayılmıştır. 3 Nisan 1923 tarihli oylama sırasında Mecliste, Birinci Gruptan 110, İkinci Gruptan 36, bağımsız olarak ta 36 mebusun olduğu anlaşılmaktadır. Birinci grubun 100 üyesi kabul, 6 üyesi ret oyu vermiş, 4 üye ise çekimser kalmıştır. Bağımsızların ise, 12'si kabul, 23'ü ret oyu kullanmıştır. İkinci Grup üyelerinin hepsi ret oyu vermiştir.³⁴⁶ Böylece, İkinci Grubun memnuniyetsizliğine rağmen, seçimlerin yürütülmesi görevi İcra Vekilleri Heyetine bırakılmıştır.³⁴⁷

³⁴³

Riyaseti Celileye

Son maddenin icrasına Büyük Millet Meclisi memurdur demek doğru değildir. Çünkü bu kabil kavaninin icrasına Heyeti Vekile memur edilip de bu meselede Meclisin memur edilmesi kaidei bitarafiye ihlâl eder. Bu noktadan son maddenin tayy ile Heyeti Vekile âzasından Dâhiliye Vekili memurdur, tarzında tadilini teklif eylerim.

3.4. 1339 Denizli Mebusu Yusuf

³⁴⁴

Riyaseti Celileye

Maddenin (İşbu kanunun icrasına İcra Vekilleri memurdur) suretinde kabulünü ve tâyini Esami ile reye vaz'ını teklif eyleriz.

Saruhan Reşad, Urfa Ali Saib, Kırşehir Sadık, Maraş Tahsin, Elaziz Hüseyin, Bursa Muhiddin Baha, Burdur Veli, Van Hakkı, Karesi Kâzım, Adana Zamir, Cebelibereket İhsan, Burdur Soysallıoğlu İ. Subhi, Kütahya Cevdet, Kozan Fikret, Mardin Necib

³⁴⁵ İlgili oylamaya katılan mebusların verdikleri oyları görmek için bknz. **TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 17. İçtima, Cilt 28, ss, 348, 349.**

³⁴⁶ Ahmet Demirel, *“İkinci Grup’un Kurucularından Salâhattin Köseoğlu’nun Millî Mücadele Hatıraları”* İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, ss. 65, 66.

Tahan Erdem, “Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876 – 1982” İstanbul: Milliyet Yayınları, 1982, s, 158.

Sonuç olarak, Emin Bey'in de içinde bulunduğu üç mebusun seçim kanunu ile ilgili verdikleri kanun teklifleri Mecliste yapılan görüşmeler sonucunda, 03.04.1923 tarih ve 320 sayılı “*İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatinin Bazı Mevaddını Muaddil Kanunu*” adı ile epeyce değişiklik yapılarak şu şekilde kabul edilmiştir:

“BİRİNCİ MADDE — Türkiye Büyük Millet Meclisinin miktarı âzası Türkiye Devleti halkından her yirmi bin nüfusu zükûrda bir nefer olmak üzere intihap olunur.

Bir dairei intihabiyenin nüfusu zükûrü yirmi binden dun olsa dahi her halde bir mebus intihabına hakkı olacağı gibi nüfusu zükûrun yirmi binden fazlası için berveçhi âti muamele ifa olunur. Şöyle ki:

Otuz bine kadar bir, otuz bin birden elli bine kadar iki, elli bin birden yetmiş bine kadar üç, yetmiş bin birden doksan bine kadar dört mebus intihap olunacak ve bu miktardan ziyadesi bu nispet üzere arttırılacaktır.

İKİNCİ MADDE — On sekiz yaşını ikmal eden her fert zükûr, intihap etmek hakkını haizdir.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Muallimin müstesna olmak üzere merkezden mansup bilûmum memurin ile müftiler, hükkâm ve müddeiumumiler ve belediye reisleri müntahibisani intihabına mübaşeretten iki ay evvel istifa etmiş olmadıkça mahalli memuriyetlerinin dâhil bulunduğu dairei intihabiyeden mebus intihap olunamayacakları gibi ordu, kolordu, fırka kumandanlariyle bilûmum ahzı asker ve kalem ve şube reisleri jandarma alay, tabur ve bölük kumandanları dahi mevkii memuriyetlerinin dahil bulunduğu dairei intihabiyede mebus intihap edilemezler. Aksi takdirde intihabı vâki muteber olmaz.

DÖRDÜNCÜ MADDE — Müntahibi evvel, müntahibisani veya mebus olabilmek için vergi ile mükellef olmak meşrut değildir. BEŞİNCİ MADDE — Bir nahiye dâhilinde bulunan nüfusu zükûrden her iki yüz kişi için bir müntahibisani intihap olunur. Bu miktardan fazlası için berveçhi âti muamele ifa olunur.

Üç yüze kadar bir, üç yüz birden beş yüze kadar iki, beş yüz birden yedi yüze kadar üç ilah... müntahibisani intihap olunur.

ALTINCI MADDE — intihabı mebusan kanunu muvakkatinin ve intihabı mebusana mütaallik tevarihı muhtelifede münteşir kavanini saire ile Kanunu Esasinin işbu kanuna muhalif ahkâmı mülğadır.

YEDİNCİ MADDE — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

*SEKİZİNCİ MADDE — İşbu kanunun icrasına İcra Vekilleri memurdur.*³⁴⁸

2.10. Mehmet Emin Bey'in Birinci BMM'ndeki Diğer Faaliyetleri

Mehmet Emin Bey'in Birinci Dönem Meclis'te milletvekilliği döneminde 86 kez kanun oylamasına katılmıştır. Bu oylamalarda 15 kez ret 71 kez ise kabul yönünde tercih bildirmiştir.

Mehmet Emin Bey'in 86 defa katıldığı kanun teklifi oylaması dışında 1'i gizli oturumda olmak üzere 41 defa da değişik nedenlerle oylamalara katılmıştır. Böylece toplamda 127 kez oylamalarda fikrini belirtmiştir. Bu 41 oylamada; 17 kabul, 17 ret, 2 itimat, 3 âdemi itimat (Güvensizlik), 1 taraftar olarak oy kullanmış, 1 oylamada ise çekimser kalmıştır.

Mehmet Emin Bey'in Birinci Büyük Millet Meclisi Milletvekilliği süresince, bizzat kendisinin hazırladığı 4 takrir bulunmaktadır. Bu 4 takrir dışında milletvekili arkadaşlarının imzaladığı 11' gizli oturumda olmak üzere 33 takriri daha desteklemiştir. Böylece imzası olan takrir sayısı toplamda 37'ye yükselmiştir.

Mehmet Emin Bey, Birinci Dönem milletvekilliği döneminde özellikle Adliye Encümeninde önemli çalışmalar yapmıştır. Adliye Encümeni azası unvanıyla 4, Adliye Encümeni Başkanı olarak ise 116 mazbatada imzası bulunmaktadır. Memurin Muhakemat Heyeti Reisi olarak ise 7 mazbataya katkıda bulunmuştur. 1 mazbatayı ise Müşterek olarak oluşturulan Encümen (Şer'îye, Adliye ve Kanuni Esasi Encümenleri) adına imzalamıştır. Emin Bey'in imzası bulunan Encümen mazbatası âdeti böylece 128 tanedir. Gizli oturumlarda imzaladığı 2 adet mazbata ile bu rakam 130'a ulaşmıştır.

³⁴⁸ Tahan Erdem, "Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876 – 1982" İstanbul: Milliyet Yayınları, 1982, s. 158.

Mehmet Emin Bey, Adliye Encümeni Başkanı olarak Meclise sunulan 3 mazbataya ise muhalefet şerhi koymuştur.

Mehmet Emin Bey'in Birinci Dönem BMM'nde aleni oturumlarda 12 kez söz alarak düşüncelerini ifade etmiştir. Savaş dönemi olması nedeniyle Birinci BMM'nde bazen gizli oturumlar gerçekleştirilmiştir. Bu gizli oturumlarda Emin Bey'in 10 kez konuşma yaptığı tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları bir cümlelik kısa müdahaleler olsa da örneğin; 10 Haziran 1922 tarihli gizli celsede olduğu gibi önemli açıklamalarda bulunmuştur.³⁴⁹ Böylece toplam konuşma sayısı 22'ye ulaşmıştır. Bir gizli oturumda daha konuştuğu diğer tutanaklarda hem kendisinin hem de diğer Mebusların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Samsun İstiklâl Mahkemesi Heyeti hakkında yaptığı bu konuşma tutanakları yayınlanmamıştır. Sonuç olarak; Mehmet Emin Bey'in Meclis'te yaptığı toplam konuşma sayısı yayımlanan tutanaklara göre 22'dir.

2.10.1. Mehmet Emin Bey'in Birinci Meclis'te Adliye Encümeni Başkanı Olarak Yaptığı Konuşmalar

2.10.1.1. Müdafa-i Milliye Vekâleti Bütçesi Görüşmeleri

19 Temmuz 1922 tarihli Gizli Meclis toplantısında Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi görüşülmüştür. Müdafaa-i Milliye bütçesi için hükümet, 102 milyon lira talep etmesine rağmen, Tetkik Heyeti 65 milyon lira, Muvazenei Maliye Encümeni ise 55 milyon lira olarak indirimi uygun görülmüştür.³⁵⁰ Yetersiz ekonomik koşullarda bütçe tartışmaları yaşanırken ilginç bir meselede gündeme gelmiştir. Bu mesele ise; İstiklal Mahkemesinde yargılanarak idam edilen Aleksandros'a ait olan develerin akıbetidir. Emin Bey, Bütçe görüşmeleri sırasında ortaya çıkan ve Aleksandros'a ait olan bu develer meselesi hakkında söz alma ihtiyacı duymuştur.

Bütçede israfların olduğu, tasarruf yapılabilecek kalemlerin olduğu tartışılırken, Dursun Bey (Çorum), örnek olarak bir suiistimalden bahsetmiştir. Dursun Bey'in iddiasına göre, Aleksandros'a ait 160 deveye İstiklal Mahkemesi el koymuş, adı geçen develer Alaca'da deveciler

³⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, (10 Haziran 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 51. İçtima, Cilt 20.

³⁵⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (19 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 76. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 21, s. 528-529.

tarafından işletilmektedir. Ethem Bey isyanından sonra, Yozgat çevresinde Ethem'in mallarını alarak satan Arif Arslan Bey İstanbul'da bulunmaktadır. Bu Arif Bey, İstanbul'dan Samsun'a oradan da 20 kadar Jandarmanın koruması altında Çorum'a getirilir. Sungurlu'da kaymakamlığa Ankara İstiklal Mahkemesince yazılan ve Arif Bey hakkında “*bunu derhal serbest bırakın*” diye bir telgraf gelir. Serbest kalan Arif Bey, Samsun'a giderken Çorum mutasarrıflığına, Ankara İstiklal Mahkemesinin “*Alaca'da filân yerde, filancanın 160 devesi vardır. Bu adama teslim ediniz*” şeklinde bir telgraf verir. Dursun Bey, adı geçen develerin Arif Bey adlı adama verilmesi hakkındaki Ankara İstiklal Mahkemesi telgrafının, Çorum Mutasarrıflığı tahrirat kaleminde bulunduğunu belirtir.³⁵¹

Bu iddiaları önemli gören Emin Bey söz alarak şu ifadeleri kullanmıştır;

*“Biz, Amasya'da Aleksandros denilen adamı idama mahkûm etmişizdir. Hükmü idam da icra edilmiştir ve bu develerin müsaderesine karar vermiştik. Binaenaleyh, bu develer beytûmalındır. İfadenizden mezkûr develere birinin müdahale etmiş olduğu anlaşılıyor ki, bu mühim bir meseledir. Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin izahat vermelerini rica ederim”.*³⁵²

Emin Bey'in açıklama istemesi üzerine celseye verilen 10 dakikalık aradan sonrada konu ile ilgili tartışmalar devam etmiştir. İhsan Bey'de (Cebelibereket) söz alarak, konu hakkında açıklama istemiştir. Dursun Bey'in açıklamalarından sonra, İhsan Bey, Ankara İstiklal Mahkemesini savunur. Emin Bey tekrar söz alarak şu açıklamaları yapmıştır;

“Müsaade buyurursanız müzakereye geçmezden evvel bir mesele açılmıştı ve bu mesele anlaşılmalıdır, şayanı tetkiktir. Bendenizin bildiğim bir hakikat var. Samsun'da Pontüs komitesine mensubiyeti dolayısıyla batevkîf Amasya'ya getirilmiş olan ve orada bilmuhakeme idamına karar verilen Aleksandros'un yüz bu kadar küsur devesine

³⁵¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (19 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 76. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 21, s. 529-530.

³⁵² TBMM Gizli Celse Zabıtları, (19 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 76. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 21, s. 530.

*mahkeme aynı zamanda müsadere kararı vermiştir ve bu develer beytülmalındır. Kararını veren biziz, muhakeme eden biziz. Develere vaziyet edilmiştir. Nakliyatta kullanılmıştır. Bu böyle olduğu halde bugün bu develerin Arif Bey namında bir adamın yedinde bulunmasındaki esbap nedir? Neden dolayı eline geçmiştir? Mesele budur ve bu halledilmelidir. Mahkemenizin kararı üzerine develer beytülmalındır. Bunu aramak bizim vazifemizdir ve benim için de ilelebet bir vazifedir. Bu develer ne olmuştur? Ya öldü, Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri buraya gelir, develeri aldık öldü der veyahut mevcuttur der. Bunun üçüncüsü yoktur. Bendeniz burada İstiklâl Mahkemesinin bu işle alâkadar olduğunu bilmiyorum ve zaten münasebeti de yoktur. Kararını biz verdik ve onların bu hususta verecekleri emir muta değildir. Filâna teslim edin diyemez, çünkü kararını biz verdik. Öyle bir şey olsa biz verecektik ki bu da olamaz. Kararını biz verdikten sonra, nasıl olur da emir verebilirler? Binaenaleyh efendiler, develerin kıymeti 3-4 yüz bin liradır. Bunları aramalıyız. Bizi tatmin etmelidirler. Yoksa ben daima feryat ederim. Bu anlaşılmalıdır”.*³⁵³

Bunun üzerine Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa, bu deve meselesine vakıf olmadığını, inceleyerek Meclise arz edeceğini belirtmiştir. Mahkeme kararı ile askeriye vermiş iken, kullanım hakkının başkasında olmasını anlayamayacağını, böyle ise doğru bir iş olmayacağını ifade etmiştir.³⁵⁴

Bu develerin akıbeti ile ilgili tartışmalar burada bitmeyecektir. Daha sonra 24 Temmuz 1922 tarihli Meclisin gizli celsesinde de, Müdafaa-i Milliye Vekili (Karesi) Kâzım Paşa tarafından tekrar gündeme getirilerek Meclis’te konu hakkında tahkikat yapılması isteği ile gündem olacaktır.

³⁵³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (19 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 76. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 21, s. 534.

³⁵⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (19 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 76. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 21, s. 534.

2.10.1.2. Merkez Kumandanı Nihat Paşa Hakkında Adliye Encümeni Mazbatası

26 Haziran 1920 tarihini taşıyan 5 maddelik bir kararname ile Irak, İran ve Fırat nehirleri ile sorumluluk alanı tespit edilen, Musul, Bitlis, Diyarbakır, Mamuretülaziz (Harput) vilayetlerini ve Urfa ve Hakkâri sancaklarını da kapsayan Elcezire Cephesi Komutanlığı kurulmuştur. Kurulan bu ordunun komutanlığına ise Mirliya Mehmet Nihat (Anılmış) Paşa atanmıştır.³⁵⁵ Elcezire Ordusunun görev bölgesi içerisinde İngiliz ve Fransız tesiri nedeniyle bir türlü asayiş sağlanamıyordu³⁵⁶. Nihat Paşa zorlukla görev yerine ulaştığında bu asayiş sorunu çözmek dışında daha pek çok görevi yerine getirmek zorundaydı. Bu görevlerden bir tanesi bölgede özerk bir Kürdistan Devleti'nin kurulmasını engellemektir. Sevr Antlaşmasında Kürt unsurları yoğun yaşadığı yerlerde Kürdistan adıyla özerk bir devlet kurulabileceğinden ve eğer Kürt halkının Cemiyet-i Akvam Meclisine müracaat etmeleri durumunda Türkiye'nin adı anılan bölgede tüm haklarından vazgeçmesi gerektiği belirtiliyordu. Bu nedenle Nihat Paşa bu tarz ayrılıkçı propagandalarla mücadele etmek zorundaydı. Nihat Paşa'nın bir diğer görevi ise bölgede Misak-ı Milli kararları gereği sınırların korunması için ordunun güçlendirilmesi ile İngiliz ve Fransızlarla mücadele etmek, bu iki devletin desteklediği yerel unsurları ortadan kaldırmaktı. Tüm bu zorlu görevleri yerine getirmek için Nihat Paşa bölgeye ulaştı. Nihat Paşa yaptığı ilk incelemelerinde askerlerin perişan olduklarını, maaşlarını alamadıklarını görmüştür.³⁵⁷ Ancak, bu meselelerin çözümü sırasında yaptığı bazı uygulamalar Meclis'e kadar ulaşan şikâyetlere konu olmuştur. Bölge mebuslarından olan Diyarbakır Mebusu Kadri Ahmet (Abdulkadir Kadri Kürkçü) Bey, Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü (Aydınadağ) Bey ve Siverek

³⁵⁵ BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Kutu 45, Gömlek 291, Sıra 4, (21.10.1920).

³⁵⁶ Nihat Paşa dahi, görev bölgesine giderken yolda eşkıyaların saldırısına uğramış, parası soyularak yaralanmış, yaveri ise bu çarpışmada öldürülmüştür. Sonrasında suçlular yakalanarak cezalandırılırsalar da bu olay bölgenin asayiş sorununun ne boyutlarda olduğunu göstermektedir.

Durdu Mehmet Burak, "El-Cezire Kumandanı Nihat Paşa'nın Eşkıya Tarafından Soyulması", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, (2005), s 169.

³⁵⁷ Sadık Erdaş, "Nihad (Anılmış) Paşa'nın Elcezire Cephe Komutanlığı ve Yargılanması Meselesi, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi Yıl 14 Sayı 28* (Güz 2018), s. 16.

Mebusu Mustafa Lutfi (Azer) Beylerin şikâyetleri, 03 Kasım 1921 tarihinde Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey tarafından cevaplanarak Nihat Paşa hakkındaki suçlamalar reddedilmiştir.³⁵⁸ Ancak aynı gün yani 03 Kasım 1921 tarih ve 2/649 numaralı emir ile Nihat Paşa görevinden azledilmiştir. Buna rağmen Karahisarı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü (Koç) Bey Meclise Nihat Paşa hakkında bir gensoru sunmuştur. Sonuç olarak Nihat Paşa hakkında şu suçlamalar yapılarak savunması istendi;

1. “İslamlardan bedeli nakdi almak,
2. Aşiret reisleri ile ağalardan hediye alıp ve hediye vermek,
3. Hayvanlarını askerlere ray ettirmek,
4. Mal sandıklarına zabıt ikamesiyle memurine maaş verdirmemek,
5. Bazı adamları memleketlerinden uzaklaştırmak,
6. Gasp edilen parasını ahaliye tazmin ettirmek,
7. Orduya odun vereceği bahanesiyle Yümni Bey’i askerlikten tecil eylemek,
8. Münakaşaya koymaksızın erzakı askeriyeyi hanesinde ihale eylemek,
9. Polişe muamelâtında kayınbiraderini dahi teşrik etmek,
10. Sahte vesika vererek bir zabiti İstanbul’a göndermek,
11. Nusaybin kaymakamı Kadri Bey’i himaye eylemesi yüzünden gümrük gelirinin azalmasına sebebiyet vermek,
12. Mardin Mıntika Kumandanı Hüseyin Bey’i bütün suiistimallerine karşı himaye eylemek,
13. Birçok cinayet işleyen Haçor ve rüfekasını para mukabilinde affeylemek”³⁵⁹

Nihat paşa bu suçlamalara yaklaşık 35 sayfa tutan uzun bir savunma vermiştir. Emin Bey’in başkanlığında toplanan Adliye Encümeni hazırladığı, El Cezire Kumandanı Nihat Paşa hakkındaki raporu 15 Temmuz 1922 tarihinde Meclis Başkanlığına iletmiştir. Bu rapor 22 Temmuz 1922 tarihindeki gizli Meclis toplantısında okunarak gündeme alınmıştır. ³⁶⁰ İlk olarak mazbata Muharriri Mustafa Kemal Bey (Ertuğrul), Heyeti Vekile kararı ile Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa’nın, adı geçen kişiye verdiği talimatı okur. Nihat Paşa’nın yaptıklarını bu talimatnameye dayandırarak

³⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Kasım 1337- 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 104. İçtima, Cilt 14, ss. 38-39.

³⁵⁹ Sadık Erdaş, a.g.e., s. 28.

³⁶⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (22 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 78. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 21, ss.550-574

savunmasını yeterli gören Adliye Encümeni mazbatasını savunur. Ancak Vehbi Bey (Bitlis), savunmanın tamamının okunmasını ister. Mustafa Durak Bey (Erzurum), Refik Şevket Bey (Saruhan), Ömer Lütfi Bey (Amasya) gibi mebuslar da savunmanın tamamının okunmasından yana fikir bildirirler.³⁶¹

Adliye Encümeni Başkanı Emin Bey’de söz alarak onları destekler.

*EMİN BEY (Canik) — “Müsaade buyurunuz efendim; encümen icabeden tetkikatı yapmıştır ve neticei tetkikatında elde mevcut olan talimatnameye nazaran ve iddia olunan mesail ile ona karşı alınan cevaplar nazarı dikkate alınarak binnetice ekseriyetle bu tahkikatın kâfi olduğuna karar vermiştir. Binaenaleyh şurada izah veya müdafaa edilecek şu veya bu cihetin izah suretinde söylenecek sözler ihtimal ki bu adamcağızın aleyhine bir fikir hâsıl ettirir. Çok rica ederim, evvelâ müdafaaanamesi okunsun, ondan sonra onun üzerinde müzakere cereyan eder”.*³⁶²

Bunun üzerine Nihat Paşa’nın yazdığı savunma okunmaya başlanmıştır. Ancak çok uzun süreceği ve anlaşılamayacağını düşünen bazı mebuslar savunmanın özetinin okunması için bir takrir verirler.³⁶³

Takririn kabul edilmesi üzerine, Sabık El Cezire Cephesi Kumandanı Mirliya Nihat Paşa’nın, 5 Nisan 1922 tarihini taşıyan savunmasının özeti okunur.³⁶⁴

Lütfi Bey’in (Siverek), Nihat Paşayı suçlayıcı açıklamalarından sonra, Ali Süruri Efendi’de (Karahisarı Şarkî), söz alarak Adliye Encümeninin çalışması hakkında düşüncelerini söyler. Ali Cenani Bey’e (Gaziantep) göre ise, Adliye Encümenine havale edilen evrakın 2 – 3 ciheti vardır. Bunlardan birisi, Nihad Paşa’nın suçlanması için neden olup olmadığı, diğeri ise, incelemenin usulünde olup olmadığıdır. Evrakın incelenmesinin kanunu

³⁶¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (22 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 78. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 21, s. 532-533.

³⁶² TBMM Gizli Celse Zabıtları, (22 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 78. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 21, s. 534.

³⁶³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (22 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 78. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 21, s. 559.

³⁶⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (22 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 78. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 21, s. 559.

mahiyetinin olmadığını savunur. Nihad Paşa'nın yazmış olduğu 18 maddelik savunmanın tamamının okunduğunda suçlamaları kabul ettiğini, hatta incelemeye yer bırakmayacak kadar itirafta bulunduğunu ifade eder. *“Binaenaleyh bendeniz muhakemat dairesinin bunda lüzumu muhakemeye mahal yoktur diye cevap vermesini pek acaip görüyorum ve bizim Adliye encümeninin de bu noktaya temas etmemesinin esbabını anlıyamıyorum. Sözleri üzerine Emin Bey, “Esbabını izah edeyim kanunidir ve zatı âliniz teklifi üzerinedir”. Çıkışı ile itiraz eder.*³⁶⁵

On beş mebusun söz almasını müteakip, oturumu yöneten Başkan Adnan Bey, görüşmelerin yeterliliği konusunda oylama yapar ve çoğunlukla kabul edilir. Arkasından Meclis başkanlığına takrirler sunulur. Gaziantep Mebusları Şahin Bey, Ragıp Bey ve Yasin Beyler takrirlerinde tekrar Adliye Encümenine havalesini teklif ederler. Siverek Mebusu Lütfi Bey ise evrakın mensup olduğu mahkemeye sevk edilmesini önerir. Salâhaddin Bey (Mersin) ve arkadaşları müzakerenin yeterliliği ve Adliye Encümeni mazbatasının kabulü için, aynı şekilde Ali Rıza Bey'de Adliye Encümeni mazbatasının oya sunulması için takrir verirler. Cemil Bey (Kütahya) ise takririnde, evrakın Müdafaai Milliye Vekâletine havalesini önerir.³⁶⁶

Meclis Başkanlığına verilen bu takrirlerden sonra Adliye Encümeni Başkanı Emin Bey söz alarak, Encümenini şu sözlerle savunur;

“Şimdi efendim, Lutfi Beyefendi arkadaşımız Adliye Encümenini itham altında bıraktılar ve beyanı teessüf ettiler. Lutfi Beyefendi bu meselede müddei sıfatındadır. Kendi arzu ve emellerine karar verilmediği için mi teessüf ediyorlar? Böyle ise bu teessüfe karşı beyanı teessüf ederim ve kendilerine ret ederim. Müsaade buyurunuz beyefendiler, izah edeyim. (Lütfi Beye hitaben) Ben sizi kemâli hürmetle dinledim, encümeniniz vazifesini yapmaktan başka hiçbir şey yapmamıştır. Ali Cenani Beyefendi arkadaşımızın imaien söyledikleri gibi, hiçbir zaman encümen bu meselede şahsi tesir altında kalmamıştır, kalmaz ve

³⁶⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (22 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 78. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 21, s. 567.

³⁶⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (22 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 78. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 21, s. 572.

kalamaz. Hiçbir itibarla bu tesir mevzuubahis olamaz. Şahsım ve arkadaşlarım namına söylemekten hiçbir vakit çekinmem. Beyefendiler; siz bize bu meselenin tetkiki için göndermediniz, rica ederim. Okuyayım niçin gönderdiniz? Bu evrak buraya geldiği vakitte, uzun müzakere cereyan etti. Hatta Ali Süruri Bey biraderimizin bu meselenin tarafımızdan tetkik edilemeyeceğini ve çünkü meni muhakeme kararı olduğunu ve bizim tetkik ve temyize salâhiyetimiz olmadığını beyan buyurdular ki gayet doğrudur ve kanunidir; o takrir de kabul edilerek encümene iade edildi. O takirde Ali Cenani Bey buyuruyorlardı; Meclis teşrii ve icrai salâhiyeti haiz olmasına binaen Nihad Paşa hakkında vaki olan ithamata dair tahkikat icrası için vaki olan karar üzerine hâsıl olan netice bizzat evrakı tetkik etmek suretiyle kesbi ittilâ ermesi lâzımı olduğundan, encümene gönderilmesi... Evrakın celbiyle encümende tetkiki, Rica ederim, kesbi İttilâ etmek üzere encümene gönderiyorsunuz ve binaenaleyh encümen, encümeniniz kesbi ittilâ etmiş ve tahkikatın kâfi olduğunu görmüş ve size arz etmiştir. Adliye Encümeninden başka ne istiyorsunuz?”³⁶⁷

Emin Bey’in konuşmasından sonra, Malatya Mebusu Fevzi (Bilgili) Efendi, son bir çaba ile Nihad Paşa’yı suçlasa da gizli oturum kapatılmıştır. Böylece Nihat Paşa Hakkında yapılan suçlamalar, gerçekleştirdiği vazifelerin emir ve talimatlara uygun olduğu gerekçesi ile reddedilmiştir.

2.10.1.3. Bütçe Kanunu Layihası Müdafaa-i Milliye Bütçesi

24 Temmuz 1922 tarihli Meclisin gizli celsesinde, Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi hakkında konuşan Karesi Mebusu ve aynı zamanda Müdafaa-i Milliye Vekili olan Kâzım (Özalp) Paşa, sözü daha önce Dursun Bey’in gündeme taşıdığı Aleksandros’un develerine getirmiştir. Böylece, 19 Temmuz tarihinde ki Meclis toplantısından sonra ikinci kez bu mesele Meclisi meşgul etmiştir.³⁶⁸ İlk olarak Kâzım Paşa Meclise topladığı bilgileri aktarır. Ancak bununla birlikte Amasya ve Samsun’a yazılan telgraflara daha cevap gelmediğini belirtir. Elindeki resmi yazışmalara göre verdiği bilgiler

³⁶⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (22 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 78. İnkat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 21, s. 573.

³⁶⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (24 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 79. İnkat, 2. Celse, Cilt 21, ss.576-595

şöyledir; Aleksandros’a ait 82 deveye askeriye değil hükümet el koymuştur. Amasya İstiklal Mahkemesi, 13 Kânunuevvel 1337 tarih (13 Aralık 1921) ve 967 numaralı telgraf üzerine develeri serbest bırakmıştır. Çorum Mutasarrıfının Müdafaa-i Milliye bu durumu bildirmesi üzerine, nakliye aracı olarak kullanılmak üzere, develerin cepheye gönderilmek istendiği mutasarrıflığa iletilmiştir. Mutasarrıfın yazdığı telgrafta “*Emir buyurduğunuz 82 deveyi serbest bıraktım*” denilmiştir.³⁶⁹

Bir mebus Bey’in “*neresi yazmış*” sorusu üzerine Kâzım Paşa, “*Amasya İstiklâl Mahkemesi Reisi... İhtimal ora mebusları bu hususta daha fazla izahat verirler ve tenvir ederler*”. Cevabını vererek Emin Bey’e söz hakkı tanımıştır.³⁷⁰

Sözlerinin devamında develerin sayısı ile ilgili bir tartışma yaşanır. Kâzım Paşa, başlangıçta 82 olarak bilinen deve sayısının, İstiklal Mahkemesi develeri teslim edin dedikten sonra 76’ya, cepheye sevk edilenin ise 59’a düştüğünü belirtir.³⁷¹ İkinci kez, Amasya İstiklal Mahkemesi Başkanı Emin Bey’e hitaben Meclisi bilgilendirmesini ister.³⁷²

Kâzım Paşa’nın, Amasya İstiklal Mahkemesi adına Meclisi bilgilendirmesini istediği Emin Bey söz alarak şu şekilde açıklamalarda bulunmuştur;

“Şimdi efendim, bu Aleksandros tevkif edildiği zaman (işitilmiyor, yüksek söyleyin sadaları) Aleksandros Pontüs meselesinden dolayı tevkif edilmişti. Tahkikat başladı. Bu esnada Çorum mutasarrıfından, mahkemeniz tarafından tevkif edilen Aleksandros'a ait develer vardır. Ne yapalım dediler? Bittabi mahkeme serbestsin, dedi. Yani bu adam hakkında mahkemenin bir hükmü yoktur ve develere dair de bir dava yoktur. Develer hakkında mahkemenin alakası yoktur. Serbesttir dedik.

³⁶⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (24 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 79. İnkat, 2. Celse, Cilt 21, s. 584.

³⁷⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (24 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 79. İnkat, 2. Celse, Cilt 21, s. 584.

³⁷¹ 19 Temmuz 1922 tarihli Meclis toplantısında Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi görüşmeleri sırasında develerin sayısı 160 olarak verilmiştir.

³⁷² TBMM Gizli Celse Zabıtları, (24 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 79. İnkat, 2. Celse, Cilt 21, s. 584.

*Adamın vekili varsa istediği muameleyi yapsın. Develer hakkında mahkemenin noktai nazarı yoktur. İsteddiğini yapsın serbesttir, demiştik. Ondan sonra mahkeme muhakemesini yapmıştır. Gerek bu adamın gerekse İstanbul'da elyevm fıraren bulunan biraderinin idamına mahkememiz karar vermiştir. Mahkeme ittihaz ettiği bir karar vardır ki vicahi kararlarında müsadere kararı vermemiştir. Yalnız giyabi kararlarında hem idam kararı vermiştir, hemde bütün emval ve emlakinin müsaderesi kararını vermiştir. Demek oluyor İki biraderi hakkındaki karar üzerine biraderi ile müşterek olan bu develer mahkemenin kararı altına girmiştir. Paşa Hazretleri henüz daha- çünkü bendeniz Hüseyin beyle temas ettim. O da- böyle kararınız yoktur zannındadır. Mahkemenin kararını vermiyor. Mahkeme bu kararını biraderi ve dolayısıyla develer hakkında bu kararını verdikten sonra, biliyor ki bil cümle emval ve eşyası satılıyor ve bunlar beytülmalindir. Develer de nakliyat da istihdam olunuyor. Halbuki bilahare Dursun Bey'in söylediklerine nazaran bu develer Arif Bey namında bir zatın eline geçmiş. Hâlbuki bendeniz burada itiraz etmişim. Çünkü meselenin şekli arz ettiğim gibidir. Buyurdıkları emir daha mahkeme kararını vermeden Çorum mutasarrıfının bunları sorması üzerine verilen emirdir. Fakat mahkeme kararını verdikten sonra dairei aidesini bunlarla alakadar farz ediyordu. Fakat alakadar olmadıklarını şimdi anlıyoruz ve bunlar tamamile Beytülmale aittir. (Bu develer ne kadardır sesleri) Ne kadar olduklarını kati olarak bilmiyoruz. 160 diyorlar, 180 diyorlar, 200 diyorlar”.*³⁷³

Hasan Bey de (Trabzon), meseleyi özetler. Develer Arif Bey'in eline geçmiş, onun malı zannedildiğinden ötürü de Aleksandros ve biraderinin mallarına el konulması gerektiğinde gereken yapılmamış ve “...Arif Bey'de bunun üzerine bu develer üzerine su içmiştir...”³⁷⁴ Diyerek usulsüzlük yapıldığını anlatmak istemiştir.

³⁷³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (24 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 79. İnkat, 2. Celse, Cilt 21, s. 585.

³⁷⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (24 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 79. İnkat, 2. Celse, Cilt 21, s. 585.

Emin Bey’de bu açıklamayı “*Tabiidir efendim*”. Sözleri ile onaylamıştır.³⁷⁵

Cebelibereket Mebusu İhsan Bey’de konu hakkında açıklamalarda bulunur. Birkaç gün önceki gizli celsede, Ankara İstiklal Mahkemesi’nin, Arif Bey’i iki kez çağırarak görüştüğü ve mahkeme ile “*anlaşılmış, uyuşulmuş*” sonrada Çorum’a telgraf çekilerek develerin Arif Bey’e teslim edilmesinin istendiği iddialarının ortaya atılması üzerine, önceki Çorum Mutasarrıfına telgraf çekilmiştir. Bu telgrafta, mutasarrıflıktan Aleksandros’a ait develerin Arif Beye teslim edilmesi hakkında şifre gelip gelmediği, geldi ise hangi makamdan geldiği, tarihi ve metnin ne olduğu sorulmuştur. İhsan Bey bu telgrafın yanında olmadığını ama aklında kaldığına göre şu şekilde olduğunu ifade etmiştir;

*“Aleksandros namında Amasya İstiklal mahkemesi tarafından idama mahkûm edilen ve emvaline haciz vaz edilen- yani burada Emin Beyefendiyi bir noktada tenvir etmek istiyorum ki Mutasarrıf Beyden gelen telgrafta deniliyor ki «İdama mahkûm edilen ve emvaline haciz vaz edilen» Aleksandros'a ait burada deve bulunduğunu bize ihbar ettiler. Bunun üzerine biz de mahkeme müşarün ileyha ile uzun uzadıya muhabberemiz cereyan etti diyor. Telgrafın metnine göre hükümden sonra haber almışlar ve ondan sonra haber göndermişler”.*³⁷⁶

Emin Bey buna “*hayır, hayır*” diyerek itiraz eder. İhsan Bey ise, “*Telgrafın metnini zâti âliniz de okudunuz ya*”. Deyince Emin Bey, “*Okudum, amma metin böyle değildir*”. Sözleriyle karşılık verir.³⁷⁷ İhsan Bey sözlerinin devamında, Ankara İstiklal Mahkemesinin adı geçen develerle alakası olmadığını ispata çalışır.

Meclisten “*Mustafa Bey izahat Versin*” sedaları yükselince, Dersim Mebusu Mustafa (Saltık) Bey söz alarak açıklamalarda bulunur. Mustafa Bey’den açıklama istenmesinin nedeni Sivas İstiklal Mahkemesi üyelerinden

³⁷⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (24 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 79. İnkat, 2. Celse, Cilt 21, s. 585.

³⁷⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (24 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 79. İnkat, 2. Celse, Cilt 21, s. 586.

³⁷⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (24 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 79. İnkat, 2. Celse, Cilt 21, s. 586.

birisi olmasıdır. Onun açıklamalarına göre; Arif Arslan Bey, Aleksandros'un işlerine bakan kişidir. Aleksandros'un 10 – 15 bin liralık malı vardır. Bu develer “*Alacada Dere fabrika zade Ateş Oğlunun develeridir*”. Bu develer ile ilgili Merkez Ordusu Komutanlığı'na ihbarda bulunduğunu, sonucunda develeri alıp kaçıran bir subayın görevinden uzaklaştırıldığını söyler. Develerin sadece 52 tanesinin Çorum'a geldiğini, Müdafaa-i Milliye'nin develerin kime ait olduğunu bilmediğini ifade eder. Cepheye gönderilen bu develerin üst tarafının Arif Arslan Bey'de olduğunu belirtir. Develerin akıbeti ile ilgili olarak, Kâzım Paşa'ya devecilerin isimlerini vermeyi ve tahkikat yaptırmasını teklif eder.³⁷⁸

Erzurum Mebusu Salih Efendi ise, bu develerin nakliyesi için Arif Bey'e 6 bin lira verildiğini böylece hükümeti dolandırdığını belirtir. Kâzım Paşa, meselenin ortaya çıkarılması için mahallindeki mutasarrıflığa yazdığını, inceleyerek, hukuk müşavirliğine de inceleteceğini ifade etmesi üzerine, Rifat Bey (Kayseri), Osman Bey (Kayseri), Dr. Mazhar Bey (Aydın) bu adamın hırsız olduğu iddialarına devam ederek tartışmaları uzatırlar.³⁷⁹

Anlaşılan o ki, Aleksandros'a ait develerin akıbeti Meclis gündemini oldukça meşgul etmiştir. Millî Mücadele'nin kıt kaynaklarla yönetildiği bir dönemde develerin birileri tarafından bir şekilde el konularak devletin zarara uğratılmasının önlenmesine çalışılmıştır. Bazı Mebusların ve Adliye Encümeni Başkanı Emin Bey'in bu gibi suiistimaller karşısında hassas davranmaları oldukça takdire şayandır.

2.10.1.4. Başaralı Mustafa Efendi'nin Affı

Mehmet Emin Bey, Adliye Encümeni Başkanı olması nedeniyle Encümenin hazırladığı mazbatalar üzerine görüşlerini açıklamıştır. Bunlardan birisi, 06.09.1922 tarihli Meclis toplantısında gündeme gelen Karahisarı Sahib Mebusu Mustafa Hulusi Efendinin, Konya eşrafından

³⁷⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (24 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 79. İnkat, 2. Celse, Cilt 21, s. 586.

³⁷⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (24 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 79. İnkat, 2. Celse, Cilt 21, s. 587.

Başaralı Mustafa Efendi'nin affı hakkında kanun teklifi ve Adliye Encümeni mazbatası hakkındadır.³⁸⁰

Başaralı Mustafa Efendi'nin Konya Kadınhanı ilçesindeki Niyazi adında bir tanıdığı Delibaş isyanına yardım ettiği gerekçesi ile tutuklanarak Niğde hapishanesine konulur. Başaralı Mustafa Efendi'nin onu ziyaretleri üzerine mahkûmlar onu hapishane savcısına ve çevresindekilere rüşvet vererek hapishaneye girip çıktığı gerekçesiyle şikâyet ederler. Bunun üzerine Konya İstiklal Mahkemesi, Başaralı Mustafa Efendi ve Bidayet Mahkemesi Başkanı İhsan Efendi ile azalar Sabit ve Refet Efendilere 3 yıl hapis ve 3 yıl gemilerde kürek cezası verir.³⁸¹

Cemil Bey'in (Kütahya) sorusu üzerine tahrir sahibi olan Karahisarı Sahib Mebusu Mustafa Hulusi Efendinin Mecliste olmadığı anlaşılır.

Söz alan Konya mebusu Vehbi Efendi Başaralı Mustafa Efendi'nin af edilmesi gerektiğini savunmuştur. Dünyada pek çok ülkede örneğinin görüldüğü üzere kazanılan zaferlerden sonra af kanunlarının çıkarıldığı bilinmektedir. Vehbi Efendi'de bu şekilde Meclisten “*zaferin bir sadakası olarak*” affı istediğini belirtir. Ayrıca Başaralızade Mustafa Efendinin geçmiş dönemlerdeki hizmetlerini hatırlatarak affı hak ettiğini vurgulamak istemiştir. Vehbi Efendi'ye göre; Başaralızade Mustafa Efendi Konya halkı tarafınca değerli kabul edilen, hükümete millete hizmetleri olan bir kişidir. Kuvayı

³⁸⁰ B. M. Meclisi Riyaseti Celilesine

Konya eşrafından Başaralı Mustafa Efendi öteden beri Hükümete müzaheret ve avamirine mutavaat ve daima hayırhahlığı itiyadedinmiş ve hususiyle Kuvayı Milliye Teşkilatında malen, beden birinciliği ihraz edecek derecede hidematı mebruresi sebk eylemiş ve her nasılsa bu kere İstiklâl Mahkemesi tarafından mumaileyh aleyhinde ita edilen hükümde mumaileyhin hapsanede maznun bir ahabibiyle ve heyeti hâkimeden biriyle görüşmesi medar ittihaz dilmiş ve hükmü mezkûr zan ve talimin üzerine iptina ettirilip hükümde lâzım olan esbabı selâseden biri gayrimevcut bulunmuş olmakla hükmü mezkûrun ref'iyle berveçhi âti bir maddenin kanuniyetini teklif ederim. Konya'dan Başaralı Mustafa Efendi affedilmiştir.

23 Kânunusani 1338

Karahisarı Sahib Mebusu Mustafa Hulusi

TBMM Zabıt Ceridesi, (06 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 97. İçtima, Cilt 22, s. 522- 530.

³⁸¹<https://www.alikemalbasaran.com/basaralizade-mustafa-efendi-dedemi-istiklal-mahkemesine-cezaevi-savcisina-rusvet-verdi-diyerek-sikayet-etmisler/>

Milliyenin teşekkülü sırasında önemli hizmetleri olmuştur. Maraş Mebusu Hasib Bey'in araya girerek “*memur mu bu adam*” sorusu üzerine Vehbi Efendi açıklamalarına devam eder. Ona göre, Mustafa Efendi'nin dostlarından birisi mahpus olur. İki kez dostunu görmek üzere hapishaneye ve mahkeme sırasında mahkemeye giderek duruşmaları izler. Bunun üzerine mahkeme onu da rüşvet vermekle suçlar. Başaralı Mustafa Efendi, iki tane oteli olan, gelirinin iyi olması sayesinde millete oldukça hizmeti olmuş, hayırsever bir kişidir. Ancak aldığı cezadan sonra kendi çocukları bile ekmeğe muhtaç kalmış bir kişi haline dönmüştür.³⁸²

Kângırı Mebusu Tevfik Efendi de Başaralı Mustafa Efendi'yi savunur. Beş altı hoca olarak Konya'ya gittiklerinde Başaralı'nın kendilerini misafir ettiğini, kendilerinden para dahi almadığını ifade eder. Milli amaçlara hizmet eden böyle birisinin İstiklal Mahkemesi tarafından haksız olarak cezalandırıldığını ifade ederek affını ister.

Menteşe Mebusu Dr. Tevfik Rüştü Bey'de Başaralı Mustafa Efendi'nin af edilmesi yönünde talepte bulunur.³⁸³

Kırşehir Mebusu Müfid Efendi, İstiklal Mahkemelerinin verdiği hükümlerin kesin olduğunu hatırlatır. Mahkeme hükümlerindeki hataları hafifletici nedenler öne sürerek af istemenin doğru olmadığını söyler. Buna rağmen, ilgilinin iyiliklerinin günahlarına galip geldiği hakkında mebusların ve Konya halkının pek çoğunun şahitlik etmesi nedeniyle “*zaferin şerefine bir zekât olmak üzere*”, af edilmesini ister.³⁸⁴

³⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, (06 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 97. İçtima, Cilt 22, s. 523.

³⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, (06 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 97. İçtima, Cilt 22, s. 524.

³⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, (06 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 97. İçtima, Cilt 22, s. 524.

Mardin Mebusu Necib³⁸⁵, Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Bey³⁸⁶ ve Muş Mebusu Abdülgani Beyler ‘de³⁸⁷ Başaralı Mustafa Efendi hakkında İstiklal Mahkemesince verilen hükmün kaldırılması hakkında tahrir verirler.

Gaziantep Mebusu Yasin Bey’de bir tahrir vererek meselenin hükümete iadesini teklif eder.³⁸⁸

Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey, ceza süresinin affedilebileceğini ancak hükmün ertelenemeyeceğini, bu şekilde bir affin genel af niteliği taşıyacağını ifade eder. Bunun için bir kanun maddesi teklif etmek gerektiğini söyler.³⁸⁹

Oturumu yöneten İkinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi, affı teklif eden Mustafa Hulusi Efendi’nin bir kanun maddesi teklifi olduğunu söyler ve okur. Madde kanuniye- “*Konya'dan Başaralı Mustafa Efendi affedilmiştir*”.³⁹⁰

385

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Şükraneî zafer olmak üzere, Konya İstiklâl Mahkemesince mahkûm Başaralı Mustafa ve Bidayet Reisi İhsan efendiler hakkındaki hükmün defini teklif eylerim.

Mardin Mebusu Necib

386

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Mustafa Efendi hakkındaki hükmün ref'i hususunun reye vaz'ını teklif eylerim.

Yozgad Mebusu Feyyaz Âli

387

Riyaseti Celileye

İstiklâl Mahkemesinin istinadettiği delâilin zayıf ve isimleri mevzuubahsolan eşhasın bu kadar uzun müddet temadii mahkûmiyetlerini istilzam edecek mahiyette olmadığına Adliye Encümeninde bu evrakı esnayı tetkikimde muttali ve kaani olduğuma mebni bunlar hakkında affı hususinin kabulünü teklif eylerim.

Muş Abdülgani

388

Riyaseti Celileye

Mevzuubahis mahpusinin haklarındaki mütalâalarının her halde bittetkik esbabı mucibesıyla bildirilmesi için meselenin tekrar Hükümete iadesini teklif eylerim. / Gaziantep Yasin

³⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, (06 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 97. İçtima, Cilt 22, s. 525.

³⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (06 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 97. İçtima, Cilt 22, s. 525.

Bunun üzerine Mersin Mebusu Selâhadin Bey ve Gaziantep Mebusu Yasin Bey, bu yolla Meclisin bir af kararı veremeyeceğini ifade ederek itiraz ederler. Cebelibereket Mebusu İhsan Bey’de “*hiçbir şey dinlemeden mahkemeyi mahkûm ediyorsunuz. Mahkemelerin de şerefi var haysiyeti var*” diyerek affa karşı çıkar.³⁹¹

Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey, bu maddenin oylanarak kabul edilmesinin çok yanlış olduğunu, bu durumda olan birçok kişinin olduğunu, af olacaksa hepsinin affedilmesi gerektiğini belirtir.³⁹²

Cebelibereket Mebusu İhsan Bey, İstiklal Mahkemelerin yetkilerini hatırlatarak, “...sonra buraya bir arkadaşınız çıkıyor. Ben bu adamı bilirim, oteline gittiğim zaman bedava çorba dağıtmıştı, bu adamın affı lâzım gelir demek...” demiştir. Bu sözlerden alınan Kângırı Mebusu Tevfik Efendi, “*Bendeniz onun semahatinden bahsediyorum; çorba meftunu değilim. Bu adamın semahatinden bahsediyorum. Rica ederim bu hakaretinizi geri alınız*”. Sözleriyle itiraz etmiştir. İhsan Bey hakaret amaçlı konuşmadığını belirterek Konya İstiklal Mahkemesinin hatalı bir karar vermediğini belirtir. Sözlerinin devamında vatana ihanet edenler dışında affa karşı olmadığını ifade eder. Bir encümen kurulmasını İstiklal Mahkemelerinin casusluk ve vatana ihanet dışında, cehaletten suç işleyenleri araştırarak hepsinin affedilmesini teklif eder. Yoksa kişisel af talebinin yanlış olacağını belirtir.³⁹³

Menteşe Mebusu Tevfik Rüştü Bey, şahsa özel affın dünyanın her yerinde olabilen bir uygulama olduğunu, genel af için ise erken olduğunu ifade eder. Kırşehir Mebusu Müfid Efendi’de Başaralı Mustafa Efendi’nin af edilmesi taraftarı olduğunu ifade eder.³⁹⁴

Bu tartışmalar devam ederken Adliye Encümeni Başkanı Emin Bey’de söz alarak görüşlerini açıklama gereği duymuştur. Emin Bey’e göre;

³⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, (06 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 97. İçtima, Cilt 22, s. 525.

³⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, (06 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 97. İçtima, Cilt 22, s. 525.

³⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, (06 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 97. İçtima, Cilt 22, s. 527.

³⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, (06 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 97. İçtima, Cilt 22, s. 527.

İstiklal Mahkemelerinin kararlarının kâî olması nedeniyle meselenin aslına dair Adliye Encümeninin kanaatini açıklamaya kanunen yetkisi bulunmamaktadır. Ancak bu şekilde Encümene gelen oldukça fazla sayıda dosya bulunmaktadır. Bu nedenle Adliye Encümenine bu dosyalar karşısında izleyeceği bir yol tespit edilmesi öncelikli konudur. Emin Bey, Meclise Adliye Encümeninin bu tarz mazbatalar karşısında izleyeceği bir yöntemin tespit edilmesi gerektiği önerisinden sonra sözlerine şu şekilde devam etmiştir;

*Efendiler bendeniz de istiklâl Mahkemesinde bulundum, lâyuhti değiliz. 'Belki hatada 'bulundum. Binaenaleyh böyle hatası mahsûs ve malûm olan mesailde bir tarik açmak bendenizce gayet muvafıktır ve bunları encümen tetkik ederek, mütalâatını bildirmelidir; Heyeti Aliye de hakem olmalıdır. Ve illâ, meseleyi halledemeyerek karanlıkta yürümüş olursunuz. Çünkü delâil var mı, yok mu? Bilmiyorsunuz. Encümense, kendisini salâhiyettar görmediğinden tetkikatta bulunarak, beyanı mütalâa edememiştir. Bendeniz arz ediyorum ki: Af lâzımsa hepsi hakkında yapınız, kanaatim budur".*³⁹⁵

Sivas ve Samsun İstiklal Mahkemeleri başkanlığı yapmış bir kişi olarak Emin Bey'in kendisinin de hata yapabileceğini söylemesiyle tevazu göstermiştir. Bir hukukçu olarak, bu gibi durumlarda Adliye Encümeninin izleyeceği bir yöntemin tespit edilmesi gerektiğini belirtmesi de adaletin tecelli etmesi adına önemlidir.

Meclis oturumunun devamında, Feyyaz Ali Bey (Yozgad) ve Necib Beylerin (Mardin) verdikleri takrir³⁹⁶ üzerine Erzurum Mebusu Hüseyin Avni

³⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, (06 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 97. İçtima, Cilt 22, s. 528.

³⁹⁶

Meclis Riyasetine

Madde 1. — Rüşvet maddesinden dolayı mahkûm Başaralı Mustafa Efendi, Bidayet Reisi İhsan ve âza Sabit ve Refet efendiler affedilmiştir.

Madde 2. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 3. — İşbu kanunun icrasına Adliye Vekili memurdur. İşbu kanunun reye vaz'ını teklif eyleriz.

Yozgad

Mardin

Bey söz alarak, Kişilere göre af çıkarmanın adli bir hata olacağını ifade eder. Daha önce “*Hiyaneti vataniye gibi, düşmana yardım edenlerden gayrı mahkûminin affı için bir takrirlerinin*” Adliye Encümenine havale edildiğini hatırlatarak, İzmir’in kurtarılmasını fırsat bilerek kabul edilmesini ister. Konya Mebusu Vehbi Efendi’nin, “*Ne olur, bugün bu çıkarsa kıyamet mi kopacak? Böyle fedakâr gayyur, millete hadim bir adam* (Başaralı Mustafa Efendi) *affolunsa ne olur?*” demesi üzerine sözlerine devam eder. Hüseyin Bey’e göre İstiklal Mahkemelerinin kararları olağanüstü zamanlarda verilmiş hükümlerdir. Mağdur olanlar vardır. Bu nedenle affın genel yapılmasını ister. Hüseyin Avni Bey’e göre Konya’da mahkûm olan Başaralı Mustafa Efendi gibi pek çok kişi vardır. Af edilecekse hepsi af edilmelidir. Ona göre “*Affa, zaferin zekâtı derler*”. Ancak zafer daha tam kazanılmamıştır. Vatanın kurtarılması adaletten bile öncelikli bir meseledir. Bu konuda içtihat hatası yapılması pek çok kimseyi cesaretlendirecektir. “*...Arkadaşlar! Bizim ağzımızdan hiçbir zaman vatan yolunda fenalık edenler; zaaf gösterenler ve saire ve saire için ve bilhassa hainler ve casuslar için af sözü çıkmamalıdır...*” diyerek af için zafer gününün beklenilmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁹⁷

Konya Mebusu Vehbi Efendi, Hüseyin Avni Bey’e itiraz etmek için söz alarak, Başaralı’nın hain olmadığını, hatalı bir şekilde mahkûm olduğunu, affı için takririn Karahisar Mebusu Mustafa Hulusi Efendi tarafından altı ay önce verildiğini belirtmiştir.³⁹⁸

Bitlis Mebusu Hüseyin Hüsnü Bey evrakın Adliye Encümeni’ne iade edilmesi için bir takrir verir.³⁹⁹ Bir diğer takrirde Karahisar Şarki Mebusu

Feyyaz Âli

Necib

³⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, (06 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 97. İçtima, Cilt 22, s. 529.

³⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, (06 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 97. İçtima, Cilt 22, s. 529.

³⁹⁹

Riyaseti Celileye

Evrakın tetkikiyle hulâsai hüküm meal ve müeddasına nazaran beyanı mütalâa edilmek ve ona göre bir maddei kanuniye tesbitiyle Heyeti Umumiyyeye arz edilmek üzere evrakın Adliye Encümenine iadesini teklif eylerim.

Ali Süruri Bey tarafından verilir.⁴⁰⁰ Hüseyin Hüsnü Bey'in takriri oylanarak ret edilir.

Gaziantep Mebusu Yasin Bey söz alarak, af edilecekse de bir usulü olduğunu, evrakın Adliye Encümeni'ne havale edilip incelenmesi gerektiğini belirtir.

Oturum Başkanı İkinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi, takririn Adliye Encümeni'ne iadesi hakkında az önce oylama yapıldığını bu yüzden tekrar oylanamayacağını belirtir. Yasin Bey'in "*Rica ederim benim takririmde fark var*". Demesi üzerine, oturum başkanı "*Adliyeye taallûk ettiği cihetle, encümene havale edelim diyorsunuz*". Der. Emin Bey'in "*Mesele gayet mühimdir. Beyhude meşgul olacaksınız*". Sözleri üzerine Meclisten "*Bu mesele ayrıdır.*" Sesleri yükselir.⁴⁰¹

Gaziantep Mebusu Yasin Bey affı engellemek için bir takrir daha verme girişiminde bulunur.⁴⁰² Ancak yapılan oylamada ret edilmiştir.

Yozgat Mebusu Feyyaz Âli ve Mardin Mebusu Necib beylerin tadilnameleri okunarak oylanır.⁴⁰³ Ancak Bidayet Reisi İhsan Bey'i de af kapsamına alan madde ret edilir.

Bitlis Hüseyin Hüsnü

400

Riyaseti Celileye

Şükranei zafer umumi olmak lâzım gelir; biinayetillah sekiz on gün sonra zaferi nihai akibinde Meclisi Âli bir affı umumi yapacaktır. Affı umumi, mahkûmlar hakkında affı hususiden dana nâfidir. Binaenaleyh hâlihazırda Adliye Encümeninin mazbatasının kabul buyurulmasını teklif ederim.

6 Eylül 1338

Karahisarî Şarki Mebusu Ali Süruri

⁴⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, (06 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İctima Senesi 3, 97. İctima, Cilt 22, s. 530.

402

Riyaseti Celileye

Adliye Encümeni Reisinin verdiği izahat üzerine körükörüne, af gûnahtır. Bu ve emsali mesailin Adliye Encümenince tetkik ve neticei mütalâanın Heyeti Umumiyyeye arzı hususunun reye vaz'mı teklif ederim.

Gaziantep Yasin

403

Meclis Riyasetine

Arkasından aşağıdaki üç madde oylanarak 258 nolu Kanun kabul edilmiştir:

“Birinci madde — Konya'dan Başaralı Mustafa Efendi affedilmiştir.

İkinci madde — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Üçüncü madde — İşbu kanunun icrasına Adliye Vekili memurdur.”⁴⁰⁴

Bursa Mebusu Muhiddin Baha Bey *“Demek ki bu memlekette zenginler kurtulacak, fakirler hâlâ yatacak. Demek ki fakirler hâlâ mağdur ve mağlûptur. Zenginler galiptir”*. Sözleri ile itirazını dile getirmiştir.⁴⁰⁵

Sonuç olarak, Başaralı Mustafa Efendi Hakkındaki Kanun için yapılan oylamaya katılan mebus sayısı 160 olmuştur. Bunlardan 83 kabul, 22 çekimser ve 55 ret oyu olarak Başaralı Mustafa Efendi af edilmiştir. Bunun üzerine, Bidayet Mahkemesi Heyeti de Meclis tarafından 28 Ekim 1922 tarihinde yapılan görüşmeler sonucunda kabul edilen 276 sayılı kanun ile aftan yararlanmışlardır.⁴⁰⁶

2.10.1.5. Hacı Hatiboğlu Osman'ın Affı Hakkında Kanun Layihası

Mehmet Emin Bey'in Adliye Encümeni mazbatası üzerine başkan olarak konuştuğu bir diğer mesele ise, 13.09.1922 tarihinde ki Büyük Millet Meclisi oturumunda *“Eşküyaya yataklık maddesinden mahkûm Hacı*

Madde 1, — Rüşvet maddesinden dolayı mahkûm Başaralı Mustafa, Bidayet Reisi İhsan efendiler affedilmiştir.

Madde 2. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 3. — İşbu kanunun icrasına Adliye Vekili memurdur.

İşbu kanunun reye varını teklif ederiz.

Yozgad

Mardin

Feyyaz Âli

Necib

⁴⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, (06 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 97. İçtima, Cilt 22, s. 531.

⁴⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, (06 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 97. İçtima, Cilt 22, s. 531.

⁴⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, (28 Ekim 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 128. İçtima, Cilt 24, s. 237.

*Hatiboğlu Osman'ın bakıyei müddeti cezaiyesinin affi hakkında kanun lâyihası*⁴⁰⁷ ve *Adliye Encümeni mazbatası*” hakkındadır.⁴⁰⁸

Konu ile ilgili görüşmeler Antalya Mebusu Tahsin Bey’in yaptığı açıklamalar ile başlamıştır. Buna göre; Hacı Osman Efendi Mayıs ayı içerisinde Konya İstiklal Mahkemesi heyetince eşkiyaya yataklık etmesi nedeniyle tutuklanmıştır. Bir süre sonra, Heyeti Vekile kararı ile hastalığı nedeniyle salıverilmiştir. Hükümet tarafından affi teklif edilerek Adliye Encümenine havale edilmiştir.⁴⁰⁹

Refik Şevket Bey’in (Saruhan) “*Mâna?*” diyerek açıklama istemesi üzerine, Dr. Mustafa Bey (Kozan), “*Efendiler bu maluliyet meselesini ben*

407

Esbabı mucibe mazbatası suretidir

Eşkiyaya yataklık maddesinden dolayı, İstiklâl Mahkemesince altı maha mahkûm ve 13 Mayıs 1338 tarihinden beri Antalya Hapsanesinde mahpus bulunan Hacı Hatiboğlu Osman'ın maluliyetinden ve hali şeyhuhatinden bahsile, bakıyei müddeti cezaiyesinin affi hakkında mahallî mutasarrıflığına ita eylediği istida üzerine etilbbai mütaaddide tarafından badelmuayene verilen ve Tıbbî Adlî Müessesesi Müdiriyyetince bittetkik tasdik olunan rapor münderecatına nazaran merkurum müptelâ olduğu hastalığın imtidadı mahpusiyetle istidadedeceği ve hayatça mucibi tehlike olacağı mahiyetinde olduğu anlaşılmasına ve mahallî -meclisi idaresince tanzim kılman mazbatada, maluliyeti ve hali şeyhuhati hasebiyle, bakıyei müddeti cezaiyesinin affi muvafık olacağı dermeyan olunmasına mebnî merkurum Osman'ın affi hakkında berveçhi zir iki maddelik lâyihai kanuniye kaleme alınmıştır.

MADDE 1. — Eşkiyaya yataklık maddesinden dolayı, istiklâl Mahkemesince altı maha mahkûm olup elyevm Antalya Hapsanesinde mahpus bulunan Hacı Hatiboğlu Osman'ın maluliyetine binaen bakıyei müddeti cezaiyesi affedilmiştir.

MADDE 2. — İşba kanunun icrasına Adliye- Vekili memurdur.

TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Eylül 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 101. İçtima, Cilt 23, s. 17.

408

Adliye Encümeni mazbatası.

Eşkiyaya yataklık maddesinden dolayı İstiklâl Mahkemesince altı maha mahkûm ve emyevm Antalya Hapsanesinde mahpus Hacı Hatib Osman'ın bakıyei müddeti cezaiyesinin affına dair, Heyeti Vekilece tanzim ve Heyeti Umumiyesinden encümenimize havale ve tevdi buyurulan lâyihai kanuniye ve teferruatı mütalâa ve tetkik ve icabı teemmül olundu. Esbabı mucibeye nazaran, mumaileyhin maluliyetinden dolayı, affi şayanı kabul görülmüş olmakla, berayı tasvip Heyeti Umumiyyeye takdimine karar verildi.

Reis (Canik) Emin

Mazbata Muharriri _____

Kâtip (Kırşehir) Sadık

Kâtip (Karahisarî Şarki) Vasfi

Âza (İçel) _____

Âza (Maraş) Mehmed Hasib

⁴⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 101. İçtima, Cilt 23, s. 17.

anlamak istiyorum. Herhangi bir adam doktora müracaat etmek suretiyle mi rapor alıyor? (Hayır, hayır sesleri). Müsaade buyurunuz! Öyleyse rapor yanlıştır". Sözleriyle itiraz etmiştir. Bunun üzerine Refik Şevket Bey (Saruhan) raporun okunmasını istemiştir. Dr. Mustafa Bey açıklamalarına devam ederek yapılan uygulamayı ve sakıncalarını açıklamıştır. Buna göre; hekimler mahkûmları baştan aşağıya muayene ederek tahliyesini isterler. Bir kurumda tanıdık doktor olabilir. Kendisinden örnek vererek, hapiste yatarken çok fakir bir adamın affı hak etmesine rağmen af edilmediği söyleyerek bazı haksızlıkların yapıldığı konusunda mebusların dikkatini çekmek istemiştir.⁴¹⁰

Dr. Mustafa Bey'in sözlerine Müfid Efendi (Kırşehir) açıklama yapma gereği duyar. Müfid Efendiye göre, hapishaneden gerçekleşen müracaat üzerine, yerel doktorlar hastalara rapor hazırlar. Ondan sonra merkezdeki sağlık heyeti raporu inceleyerek af talep edilir. Ona göre mesele Mustafa Bey'in söylediği şekilde gerçekleşmemektedir.⁴¹¹

Dr. Mustafa Bey yaptığı açıklamada amacının yanlış anlaşıldığını, hasta olup affı hak eden pek çok kişilerin olduğunu, onlara zulüm edildiğini, tıbbi meselelere doktorların cevap vermesi gerektiğini belirtir.⁴¹²

Refik Şevket Bey (Saruhan), Adliye Vekâleti yaptığı sırada Salâhaddin Bey tarafından konu hakkında bir takrir verildiğini, Dâhiliye Vekâletiyle ortak çalışma yapılarak bir tamim hazırlandığını hatırlatır. Tamim gereği tüm mahpuslar muayene edilerek hastalıklarına dair cetveller Adliye Vekâletince Tıbbi Adli Müessesesinde incelenmiştir. Af edilmesi gerekenlerin adı orada geçmektedir. Bu cetveller meclise gelmek üzeredir.⁴¹³

Hakkı Hami Bey'e (Sinop) göre ise, hükümetin görevi, hapishaneleri sık sık teftiş ederek, sağlık durumu hapishaneye uygun olmayanlar için önlemler almaktır. Ancak hükümet bu görevini yapmadığı için bir adam

⁴¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İctima Senesi 3, 101. İctima, Cilt 23, s. 18.

⁴¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İctima Senesi 3, 101. İctima, Cilt 23, s. 18.

⁴¹² TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İctima Senesi 3, 101. İctima, Cilt 23, s. 18.

⁴¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İctima Senesi 3, 101. İctima, Cilt 23, s. 18.

kendisi başvurmuştur. Daha önce Salâhaddin Bey'in verdiği takrire göre davranılmalı ve lâyihai kanuniye de tamamlanmalıdır.⁴¹⁴

İhsan Bey (Cebelibereket) ise, meseleye kuşkucu yaklaşır. Eşkîyaya yataklık etmekten Konya İstiklal Mahkemesi tarafından altı aya mahkûm olmuş bir kişinin, Antalya Mebusu Tahsin Beyefendinin belirsiz ve karanlık olarak değerlendirdiği ifadelerine göre, hiç hapis yatmadan, ziraatçıdır gerekçesi ile serbest bırakılması ve ayrıcalıklı davranılarak muayene edilerek af talebiyle Meclise sevk edilmesini sorgular. Tahsin Bey'in beyanatının “...insanın kanaati biraz gıcıklanıveriyor...” sözleri ile inandırıcı bulmadığını anlatmak ister. Ona göre; bu kişinin süratli bir şekilde münferit bir muayeneden geçirilerek aldığı raporun Meclise getirilmesini incelemek gerekir. “...Şunun veya bunun noktai nazarına veya menfaatine Meclis alet olmamalıdır. İş iyi tetkik etmelidir...”⁴¹⁵ Diyerek kuşkularını ifade etmiştir.

Cebelibereket Mebusu İhsan Bey'in iddiaları oldukça ağırdır. Bu suçlamalar üzerine Adliye Encümeni Reisi olarak Emin Bey söz alma gereği hissetmiştir. Encümen mazbatasına göre bu adamı yerel doktorlar muayene etmiş, Tıbbi Adli onaylamış, heyet kabul etmiş ve Meclise teklif etmiştir. Encümen de kabul ederek Meclise sevk etmiştir. Emin Bey'e göre Tahsin Bey imalı söz söylemek istemiştir. Tahsin Bey'in “Hayır. Hakikati söylemek istedim”. Demesi üzerine, Emin Bey kendisinin ve encümendeki arkadaşlarının da aynı fikirde olduğunu, eğer böyle bir şeye encümen ve Meclis alet oluyorsa vebalinin ve günahının çok büyük olacağını belirtmiştir. Tahsin Bey'in, “Haşa! Onu demek istemiyorum”. Demesi üzerine ise Emin Bey bilgisi varsa açıklama yaparak, encümeni ve Meclisi bilgilendirmesini istemiştir.⁴¹⁶

Konya Mebusu Vehbi Efendi araya girerek eşkıyaya yataklık meselesi ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Vehbi Efendi'ye göre; silahlı eşkıyaların köy

⁴¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İctima Senesi 3, 101. İctima, Cilt 23, s. 18.

⁴¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İctima Senesi 3, 101. İctima, Cilt 23, s. 18.

⁴¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İctima Senesi 3, 101. İctima, Cilt 23, s. 19.

odasına indiğinde muhtarın ya da Yörük çadırına geldiğinde onlara ekmek vermemek mümkün değildir. Tahsin Bey'in bu kişinin köyde değil şehirde ikamet ettiğini hatırlatması üzerine sözlerine devam eder. Eşkıyanın köyde ekmek yediğini duyan Jandarmanın gelerek ekmeğini yiyerek suyunu içtiğini ve adamı yataklıkla suçlayarak hapse soktuğunu belirtir. Tahsin Bey'in, *"Hayır; bu öyle değil"*. İtirazı üzerine Vehbi Efendi, *"Efendim ben, bu öyledir, değildir demiyorum beyefendi!"* diyerek yataklık suçlamasıyla pek çok evin berbat olduğunu belirtir. Ona göre Jandarmanın kudreti ancak yataklık ediyor gerekçesi ile onu bunu ezmeye yetmektedir. Oysaki o adamların yataklık yapmaya mecburiyetleri vardır. Sen silahınla beraber eşkıyayı tutmuyorsun *"...ama illâ sen ekmeği neden verdin..."* diye soruluyor.⁴¹⁷

Vehbi Efendi'nin bu açıklamalarından sonra Emin Bey söz alarak, tekrar Tahsin Bey'in açıklama yapmasını istemiştir.⁴¹⁸

Ancak, Mustafa Sabri Efendi konuşur. Mustafa Sabri Efendi'nin *"Efendim Heyeti Vekilenin teklif ettiği esbabı mucibe lâyihasından da anlaşılacağı veçhile çifte etibbanın verdiği..."* sözlerini kesen Mazhar Müfit Bey (Hakkâri), çifte etibbanın ne demek olduğunu sormuştur. Mustafa Sabri Efendi çifte etibbanın askeri bir tabir olduğunu, çifte etibbanın verdiği raporun Tıbbı Adlî Müessesesince onaylandığını belirtir. Tıbbı Adli müessesesinin onay verirken ancak görünenlere baktığını, eğer başka bir amaç varsa encümen azasının bilemeyeceğini bu yüzden mesuliyet kabul edilemeyeceğini belirtmiştir.⁴¹⁹

Erzincan Mebusu Emin Bey'de, söze karışarak herkesten önce Tahsin Bey'e söz verilerek meseleyi izah etmesini talep etmiştir.⁴²⁰

⁴¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 101. İçtima, Cilt 23, s. 19.

⁴¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 101. İçtima, Cilt 23, s. 19.

⁴¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 101. İçtima, Cilt 23, s. 19.

⁴²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 101. İçtima, Cilt 23, s. 19.

Gaziantep Mebusu Yasin Bey ise, açıklamaya gerek olmadığını, İstiklal Mahkemesince mahkûm olmuş bu kişinin bir saat bile hapis yatmadığını, affın gereksiz olduğunu söyler. “*Mahkûmdur*” sesleri üzerine “*Öyle ise niçin serbest bırakılıyor?*” sorusunu sorar. Bu adamın hangi yöntemle serbest bırakılmışsa mazbataya eklenmiş olması gerektiğini söyler. Bunun anlaşılmasından sonra affın yapılması gerektiğini belirtir. (“*Doğru*” sedaları)⁴²¹

Mustafa Necati Bey (Saruhan), Meclisin böyle bir af için üç dört saat meşgul olduğundan şikâyetçi olur. Mustafa Sabri Efendi (Siirt) ise, adaletin gerçekleşmesi için bunun gerekli olduğunu ifade eder.⁴²²

Tahsin Bey ne Meclise ne de encümene karşı bir şey söylemek istemediğini, sadece olayı arz ettiğini, bu adamın nasıl mahkûm olduğunu bilmediğini, hasta olduğu için salındığını, zannınca Refik Şevket Bey’in tebliği üzerine tekrar tutuklandığını belirtir. Durak Bey’in “*kim salıvermiş?*” sorusu üzerine bilmediğini söyler. Bu adam 15 Mayıs’ta tutuklanmış, arkasından salınmış, Adliye Vekilinin tebliği üzerine tekrar tutuklanmış, rapor almış ve Meclise sunulmuştur sözleriyle meseleyi açıklar. Encümene ve Meclise karşı bir şey söylemek istemediğini belirtir.⁴²³

Durak Beyde söz alarak kuşkularını dile getirir. Meselenin aydınlanmadığını “*işin içinde bir bit yeniği*” olduğunu ifade eder. “*Acaba mahkûmu mu affediyoruz, yoksa onu hapishaneden çıkarıp salıveren adamı mı? Affedeceğimiz kimdir? Bunu anlayalım*”. Der. Kim serbest bırakmışsa, kim rapor düzenlemişse, raporlar sahte ise sorumluların şiddetle cezalandırılmasını, körü körüne af kanunu kabul edilmemesini istemiştir.⁴²⁴

Görüşmeler sonunda yapılan oylamada ekseriyet hâsıl olmamış ve kanun lâyihası reddedilmiştir. Bununla birlikte, Hacı Hatiboğlu Osman’ın affı

⁴²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 101. İçtima, Cilt 23, s. 20.

⁴²² TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 101. İçtima, Cilt 23, s. 20.

⁴²³ TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 101. İçtima, Cilt 23, s. 20.

⁴²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 101. İçtima, Cilt 23, s. 20.

tartışmaları gibi meselelerin gündeme gelmesiyle birlikte Adliye Vekâletinde, hapishanelerdeki tedavisi zor hastalıklara yakalanan mahkûmların af edilmesi için genel af ilan edilmesi eğilimi görülmeye başlamıştır.⁴²⁵

2.10.1.6. Aşoforoğlu Yani ve Arkadaşlarının İdamları

Mahkemeler tarafından verilen idam cezaları Meclis tarafından onaylandıktan sonra infaz edilmektedirler. Bayburt Bidayet Mahkemesi vatana hıyanet gerekçesi ile Aşoforoğlu Yani, Todor veledi Yorika, Avraham veledi Haralambo, Kosti veledi Anastas ve Korifa veledi Yanko hakkında idam cezası vermiştir. Hükmün onaylanması için hazırlanan Adliye Encümeni mazbatas⁴²⁶ 13.09.1922 tarihinde ki Büyük Millet Meclisi oturumunda görüşülmüştür.⁴²⁷ Mazbatanın okunması üzerine bazı mebusların soruları üzerine Emin Bey Encümen Başkanı olarak müdahale ederek açıklama yapma gereği duymuştur.

Mazbatanın okunması üzerine bazı mebuslar konu hakkında çeşitli sorular sorarak meselenin anlaşılmasını istemiştirler. Refik Şevket Bey (Saruhan), İlâm tarihini sorması üzerine, oturum başkanı 11 Temmuz 1338 (1922) cevabını verir. Refik Şevket Bey bu seferde suçun gerçekleştiği tarihi sorar. Nusrat Efendide (Erzurum) suçları hakkında açıklama ister. Refik Şevket Bey'in suçun gerçekleştiği tarihi tekrar sorarak encümenden açıklama

⁴²⁵ Rıdvan Akın, "Birinci Meclisin Yargı ve Af Siyaseti", *Tarih ve Toplum*, sayı: 190, Ekim 1989, s. 238.

⁴²⁶

Mazbata

Hiyaneti vataniye cürmünden dolayı maznununaleyhim olan Sürmene'nin Hozara karyesinden ve Tiriyaşafıl oğullarından Aşoforoğlu Yani ve rüfekası Todor veledi Yorika ve Avraham veledi Haralambo ve Kosti veledi Anastas ve Korifa veledi Yanko'nun şaiben idamlarına dair Bayburt Bidayet Mahkemesinden vicahen sudur eden hükmü mutazammın ilânı ve evrakı müteferriyası lieclittetik Heyeti Umumiyyeden encümenimize havale kılınmakla evrakı hükmüye serapa kıraat ve tetkik ve muktazası tezekkür olundu. Münderecatı zabıtnameye nazaran merkurumun haklarında sâdır olan hüküm şayanı tasdik görülmekle Heyeti Umumiyyenin nazarı tasvibine arzına müttefikane karar verildi.

Reis (Canik) Emin Mazbata Muharriri__ Kâtip (Kırşehir) Sadık

Âza (İçel) Ali Âza (Karahisar) Şarki Vasfi Âza (Maraş) Mehmet Hasib

⁴²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Eylül 1338 – 1922), Devre 1, İctima Senesi 3, 101. İctima, Cilt 23, s. 33.

istemesi üzerine Adliye Encümeni Reisi Emin Bey söz alarak şu şekilde açıklama yapar.

*“Neye dair izahat istiyorsunuz efendim? Bunların muhtelif cürümleri vardır. Bunlar Santa eşkıyasındandır. Mütaaddit insanlar katletmişler, kuttai tariklik etmişlerdir. Birçok asker öldürmüş, emniyeti dâhiliyeyi ihlâl etmiş, mütaaddit cürüm irtikâb etmişler.”*⁴²⁸

Bunun üzerine Refik Şevket Bey, o halde bunu hıyaneti vataniye suçlarına dayandırmanın doğru olmadığını söyler. Emin Bey’in “niçin” sorusuna “Evet efendim doğru değildir.” Cevabına Emin Bey “Neden? Cürüm, aynı vaziyettedir.” Şeklinde cevap verir. Refik Şevket Bey’in bunu açıkça belirtmek istediği demesi üzerine oylama yapılarak mazbata kabul edilir.

2.10.1.7. Tepedelenli Nureddin Hakkındaki Evrakın Gönderilmesi

Mehmet Emin Bey’in, Adliye Encümeni Başkanı olarak Meclise açıklama yaptığı bir diğer mesele ise, usulen tartışılan bir konu olan Hiyaneti Vataniyeden üç sene küreğe mahkûm Tepedelenli Nureddin hakkındaki evrakı hükmiyenin gönderildiğine dair Adliye Vekâleti tezkeresi ve Adliye Encümeni mazbatası hakkındadır.⁴²⁹ İlgili mazbata, 22.11.1922 tarihinde ki Büyük Millet Meclisi oturumunda gündeme gelmiştir. Oturum Başkanı Birinci Reis Vekili Hüseyin Avni Beyefendi, casusluk suçundan mahkûm olan Tepedelenli Nurettin hakkındaki evrakın Adliye Vekâletine gönderilmesi hakkında Adliye Encümeni mazbatasını olduğunu, evrakın Adliye Vekâletine gönderileceğini belirtir.⁴³⁰

Yasin Bey (Gaziantep), bu mazbatanın af içerdiğini bu nedenle Meclisin onayının olmadan “Adliye Vekâletine gidebilir mi?” diye sorar. Oturum başkanı encümenin evrakı doğrudan Adliye Vekâletine

⁴²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 101. İçtima, Cilt 23, s. 20.

⁴²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Kasım 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 143. İçtima, Cilt 25, ss. 36, 38.

⁴³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Kasım 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 143. İçtima, Cilt 25, ss. 36, 38.

gönderilmesini teklif ettiğini durum böyleyken mazbata muharririnin Meclisi aydınlatmasını ister.⁴³¹

Adiye Encümeni Başkanı Emin Bey, “*aftan istifade etmesi lâzım gelen bir şahıstır. Bunun için Adliye Vekâletinin nazarı dikkati celp olunuyor*”. Diyerek açıklama yapar. Yasin Bey ise bu adamın aftan istifade edebilmesi için Meclisin onayı olması gerektiği fikrini söyler.⁴³²

Böylece Meclis’te yeni bir usul tartışması başlamıştır. Birinci mesele mahkemelerin yetki alanlarına dairdir. Tepedelenli Nureddin vatana ihanet suçundan yargılanarak bir sivil mahkeme olan Aydın Bidayet Mahkemesi tarafından 3 sene kürek cezasına mahkûm edilmiştir. Ancak vatana ihanet suçları İstiklal Mahkemelerinin yetki alanına girmektedir. Bu nedenle Adliye Encümeni raporuna göre Tepedelenli Nureddin hakkında bidayet mahkemesinin hüküm vermeye yetkisi bulunmamaktadır. Ama dava sonuçlandırılmadan Denizli İstiklal Mahkemesi lağvedildiği için dosya tekrar (zaten hükmünü vermiş olan) Aydın Bidayet Mahkemesi’nin önüne gelmiştir. Bidayet mahkemesinin ikinci kez karar vermesi Biga Mebusu ve aynı zamanda mazbata muharriri olan Hamid Bey’in de belirttiği gibi kanuna uygun değildir.⁴³³

İkinci mesele ise Gaziantep Mebusu Yasin Bey’in belirttiği gibi Adliye Encümeni mazbatasının bir mahkeme kararını refetmek (yok etmek), dolayısıyla adı geçen kişinin affı anlamına gelip gelmeyeceği konusudur. Yasin Bey’e göre Adliye Encümeni raporu, bu kişinin (Tepedelenli Nureddin) Hıyaneti Vataniye Kanununa uygun olarak yargılanmadığını söyleyerek bir mahkemenin Hıyaneti Vataniye Kanununa uygun olarak verdiği hükmü değiştirmek istemektedir. Bu durum bir mahkeme kararını refetmek anlamına geleceği için Adliye Encümeninin bu konuda bir ihmali vardır.⁴³⁴

⁴³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Kasım 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 143. İçtima, Cilt 25, ss. 36.

⁴³² TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Kasım 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 143. İçtima, Cilt 25, s. 36.

⁴³³ TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Kasım 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 143. İçtima, Cilt 25, s. 37.

⁴³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Kasım 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 143. İçtima, Cilt 25, s. 37.

Son olarak söz alan Malatya Mebusu Lutfi Bey’de, yetkisiz bir şekilde verilmiş hükmün geçersiz olduğunu, evrakının yetkili bir mahkemeye gönderilmesi gerektiğini söyler.⁴³⁵ Arkasından mazbata okunur. Yapılan oylama sonucunda mazbata kabul edilerek Adliye Vekâletine gönderilir.

Birinci BMM, olağanüstü koşullarda kurulmuş bir Meclistir. Teşkilatlanmasını sağlarken duruma uygun yeni yasalar yapmak, mahkemeler kurmak gibi görevleri üstlenmiştir. Bu nedenle karşılaşılan meselelerde zaman zaman Tepedelenli Nureddin’in dosyasında olduğu gibi usul tartışmaları yapılmıştır. Yeni teşkilatlanmış bir Meclis olması dolayısıyla Birinci BMM’nde Adliye Encümenliğinin önemi oldukça fazladır. Pek çok uygulamanın ilk kez yapıldığı böyle bir dönemde Adliye Encümenliği başkanlığına Mehmet Emin Bey’in layık görülmesi onun hukukçu kimliğine duyulan itimadın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

2.10.1.8. İsmail Hakkı Efendinin Affı

Birinci BMM’nde Adliye Encümeninin hazırladığı bazı raporların hüküm giymiş olan kişilerin affı anlamına gelip gelmeyeceğine dair tartışmalardan bir diğeri de Levazım Reisi İsmail Hakkı Efendi’nin hakkında hazırlanan mazbatadır. Konya İstiklal Mahkemesi; Antalya’da Levazım Binbaşısı İsmail Hakkı Efendi’ye, 100 lira ceza ile bu miktarın 5 misline yani 500 lira ile cezalandırılmasına, eğer bu miktarı bir hafta içinde Antalya Mal Sandığına ödemediği takdirde her 125 kuruş için bir gün hapsine karar vermiştir. İsmail Hakkı Efendi kendisi hakkında Konya İstiklal Mahkemesinin bu kararına ilk olarak tamamen kaldırılması ikinci olarak cezanın 5 misli artırılamayacağına dair itiraz ederek Büyük Millet Meclisi Başkanlığına başvuruda bulunmuştur.⁴³⁶ Meseleyi inceleyen Adliye Encümeni, suçun 19 Aralık 1337 (1921) tarihli af kanunundan önce

⁴³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Kasım 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 143. İçtima, Cilt 25, s. 38.

⁴³⁶ Mahkeme kararları ile mağdur edildiğini düşünenler, İstiklal Mahkemelerinin kararları dâhil olmak üzere Meclise dilekçe ile başvurmuşlardır. Bu tarz dilekçeler Meclisin İstida Encümeni tarafından değerlendirilerek içeriğine göre Adalet Vekâleti’ne ya da Adliye Encümeni’ne yönlendirilmişlerdir.

Enes Öz, “TBMM’nin Erken Dönemlerinde İyi Yönetim Geliştirme Örneği: İstida (Arzuhal) Encümeni ve Haftalık Mukarrerat Cetveli”, *Ombudsman Akademik* 8 / 16 (Haziran 2022), s. 123.

gerçekleştığı hükmün ise 20 Mayıs 1338 (1922) tarihinde verildiği bu nedenle adı anılan kişinin aftan yararlanması gerektiğine dair karar vermiştir. İlgili Adliye Encümeni mazbatasını 09.12.1922 tarihinde Meclis toplantısında okunmuştur.⁴³⁷

Mazbata hakkında söz alan, Gaziantep Mebusu Yasin Bey Adliye Encümeninin, İstiklal mahkemelerinin verdiği kararları incelemeye yetkili olup olmadığını, mazbatanın affi lüzumlu gören bir karar verdiğini, bu kararı inceleyerek mi verdiğini sormuştur.⁴³⁸ Oturum başkanı İstiklal Mahkemelerinin kararlarının kesin ve değişmez olduğunu belirtirken Salih Efendi (Erzurum) sözünü keserek Meclise karşı değiştirilemez olmadığını ifade etmiştir. Şevket Bey’de (Saruhan) encümence cevap verilmeden bir karar alınmaması gerektiği yönünde fikrini açıklamıştır.⁴³⁹

Adliye Encümeni Reisi olarak Emin Bey söz alarak soruyu cevaplandırmıştır. Bu kişiye yüklenen suçun, esasen af olunan suçlardan olduğunu söyler. Emin Bey’e göre encümen, İstiklal Mahkemeleri kararlarını tetkik etmemektedir. Ama evrakı aftan istifade edecek tarzda görürse Meclise arz eder. Bu da o tür suçlardan birisidir. Sözlerini “...*Başka diyecek bir şey de yoktur*” diyerek bitirir.⁴⁴⁰

Bunun üzerine söz alan Refik Şevket Bey (Saruhan), Emin Bey’in aftan yararlanması gerekenlerin Encümence belirtilmesi yönündeki ifadesinin kanuni bir tarafının olmadığını ifade eder. Bir suçlunun aftan yararlanıp yararlanmayacağını memuru mesulünün takdir etmesi gerekir. Eğer memuru mesulü bunu yapmamışsa usulsüz bir şekilde birçok kişilerin sürekli olarak tutuklu olmasına neden olduğundan dolayı hakkında kanuni takibat yapılması gerekli olduğunu savunmuştur. Refik Şevket Bey’e göre, Meclisin bir kişinin af edilmesine dair doğrudan bir karar alması kanunen lüzumsuzdur. Şükrü

⁴³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 153. İçtima, Cilt 25, ss. 288, 300.

⁴³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 153. İçtima, Cilt 25, s. 289.

⁴³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 153. İçtima, Cilt 25, s. 289.

⁴⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 153. İçtima, Cilt 25, s. 289.

(Bolu) Bey'in emsali olduğunu söylemesi üzerine Lütü (Malatya) Bey ise, bu tarzda bir emsal olmadığını, açıktan af etmek ile delil ve sebep göstererek af etmenin başka olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴¹

Hakkı Hami (Sinop) Bey de söz alarak bir yıl önce çıkarılan bir af kanununun uygulanmadığını hatırlatmıştır. Adliye Encümeninin incelemesi sonucu, bahsedilen zavallının da (İsmail Hakkı Efendi) aftan yararlanamayanlar arasında olduğu anlaşılmıştır. Encümen, aftan yararlanması gereken bu kişinin bir yıldır lüzumsuz hapisnede yattığını söylemektedir. Hakkı Hami Bey bu kişinin derhal tahliyesini ve aftan istifade edecekleri istifade ettirmeyenler hakkında da tatbikat yapılmasını teklif etmiştir.⁴⁴²

Nebil Efendi de (Karahisarı Sahib) söz alarak Refik Şevket Bey'in görüşlerine katıldığını söyler. Bu meselenin oya sunulmasının doğru olmadığını düşünür. Hakkı Hami Bey'e cevaben de encümen mademki bu kişinin kanunsuz bir şekilde sürekli olarak mahkûm olduğunu öğrendi Adliye Vekilinin dikkatini çekeriz. Bunun sürekli olarak tutuklu kalmasına neden olan kişi de cezalandırılmalıdır. Mazbatayı oylamak doğru olmaz. Çünkü önceden bu emsal hakkında bir af kanunu çıkmıştır. "*Oylanması özel af mahiyetinde olur*" şeklinde görüş belirtir.⁴⁴³

Yasin Bey (Gaziantep), usul söz konusuysa saatlerce konuşulabileceğini belirtir. Bu kişi af kanunundan yararlanıyorsa, mesele doğrudan Adliye Vekâletine gönderilmelidir. Bir dilekçe üzerine Adliye Encümeni inceleme yaparak aftan yararlanabilir şeklinde karar vermiştir. Bu kararı Meclisin onaylamasına gerek yoktur. Doğrudan Adliye Vekâletine gönderilmelidir. Sözlerini, "*bu şahıs aftan istifade ediyorsa şimdiye kadar neden ettirilmemiştir?*" Sorusunu sorarak bitirir.⁴⁴⁴

⁴⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 153. İçtima, Cilt 25, s. 289.

⁴⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 153. İçtima, Cilt 25, s. 289.

⁴⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 153. İçtima, Cilt 25, s. 290.

⁴⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 153. İçtima, Cilt 25, s. 290.

Oturum Başkanı da mazbatanın ifade ettiği mananın, bu şahsın af kanunundan yararlanabileceği hakkında dikkat çekmekten ibaret olduğu yorumunda bulunur.⁴⁴⁵

Refik Şevket Bey (Saruhan), Adliye Encümeni mazbatasının oya sunulması ister. Oturum Başkanı da başka söz alan olmadığını, düşüncelerin aynı mealde olduğunu, mazbatanın içeriğinin bu şahsın aftan yararlanması gerektiği mahiyetinde olduğunu söyler.⁴⁴⁶

Görüşmeler yeterli görülerek yapılan oylama sonucunda Adliye Encümeninin mazbatası çoğunlukla kabul edilmiştir. İstiklal Mahkemelerinin kararları kesin olmakla birlikte İsmail Hakkı Efendi'nin durumunda olduğu gibi Adliye Encümeni adaleti sağlamak açısından dikkatli davranarak ortaya çıkacak hukuksuzlukların önüne geçmeye çalışmıştır.

2.11. Birinci BMM'nin Seçim Kararı Alması

1923 yılına gelindiğinde Birinci BMM çalışmalarına devam etsede gerek Lozan görüşmeleri gerekse İkinci Grubun muhalefeti nedeniyle Mecliste kararlar alınması zorlaşmıştı.⁴⁴⁷ Bu sırada siyasi ortamın iyice gerilmesine neden olan Ali Şükrü Bey cinayeti gerçekleşti. Ali Şükrü Bey, İkinci Grubun önde gelen mebuslarından birisiydi ve sert muhalefeti ile tanınmıştı. 27 Mart 1923 tarihinden itibaren kendisinden haber alınmadı. 2 Nisan tarihinde ise cesedi bulundu. Cinayeti, Mustafa Kemal Paşa'nın Muhafız Alay Komutanı Topal Osman'ın işlediği anlaşıldı. Hükümet, cinayeti adi bir olay olarak değerlendirerek seçimlerde siyasi propaganda olarak kullanılmamasını istedi.⁴⁴⁸ Muhalefet ise olayı siyasi bir cinayet olarak değerlendiriyordu.

⁴⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 153. İçtima, Cilt 25, s. 290.

⁴⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 153. İçtima, Cilt 25, s. 290.

⁴⁴⁷ Melda Erdoğan, *1923 seçimleri*, (yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2000, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 151446), s. 29.

⁴⁴⁸ Sonay Üçüncü, *Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in TBMM'nin Birinci Dönemindeki Faaliyetleri*, (yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2012, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 303633), s. 148.

Aslında daha önce Meclisin seçime gitmesini İkinci Gruptan Sırrı Bey 5 Mart 1923 tarihinde önermiş ancak reddedilmişti. Ali Şükrü Bey cinayetinin oluşturduğu olumsuz atmosfer içerisinde bu sefer seçimlerinin yenilenmesi önerisi Birinci Gruptan geldi. 1 Nisan 1923 tarihinde, bu sefer Birinci Gruptan 120 mebusun imzası ile seçime gidilmesi önerisi oy birliği ile kabul edilerek seçim sürecine girildi.⁴⁴⁹

İki Grup arasında yer alan tartışmalar seçim kararının alınmasından sonrada devam etmiştir. 11 Nisan 1923 tarihinde Mardin Mebusu Necip Bey'in verdiği Hıyaneti Vataniye Kanunu'nun 1. Maddesinin değiştirilmesi hakkındaki önergesi, İkinci Grubun tepkisine neden olmuştur.⁴⁵⁰ İkinci Grubun tüm engellemelerine rağmen öneri 15 Nisan 1923 tarihinde biraz değiştirilerek şu şekilde kanunlaşmıştır:

*“Saltanatın ilgasına ve hukuku hâkimiyet ve hükümlerinin gayrikabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere 'Türkiye halkının mümessili hakikisi olan Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti mâneviyesinde mündemiç bulunduğuna dair 1 Teşrinisani 1338 tarihli karar hilâfında veya Türkiye Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine isyanı muntazamın kavlen veya tahriren veya fiilen ankasdin muhalefet veya ifsadat ve neşriyatta bulunan kesian haini vatan addolunur”.*⁴⁵¹

Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda yapılan bu değişiklik, Birinci Grup dışında kalan siyasi grupların faaliyetlerini ve rakip olarak seçimlere katılmalarını engellemektedir.⁴⁵² Ayrıca siyaset yapan grup ya da örgütlerin vatan hainliği ile suçlanmasının önünü açmaktadır.⁴⁵³

⁴⁴⁹ İsmail Akbal, “Lozan Barış Antlaşması, Ali Şükrü Bey Cinayeti ve İngiliz Basınına Yansımaları”, *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz’de Millî Mücadele Uluslararası Sempozyumu*, editör: Hikmet Öksüz ve öte, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları Cilt II, 2019. s. 958.

⁴⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (11 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 22. İçtima, Cilt 29, s. 32.

⁴⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, (15 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 25. İçtima, Cilt 29, s. 1982.

⁴⁵² Tarık Özçelik, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Adalet Vekillerinden Ahmet Rifat (Çalık) Bey ve Faaliyetleri”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (2021), s. 455.

⁴⁵³ Ahmet Demirel, *Birinci Meclis’te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 530.

Birinci Büyük Millet Meclisi, bu kanunun kabul edilmesinden bir gün sonra 16 Nisan 1923 günü son toplantısını yaparak tarihteki yerini almıştır. Birinci Büyük Millet Meclisi'nin kapanması ile birlikte Emin Bey siyasi hayatına 1931 yılında tekrar milletvekili seçilene kadar ara vermek zorunda kalmıştır.

2.12. Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Mehmet Emin Bey

Mehmet Emin Bey, bütün bu siyasi ve hukuki çalışmaları yanında sosyal meselelerle ilgilenmiş sivil toplum kuruluşlarına da destek olmaktan geri kalmamıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemleri savaşlarla geçmiştir. Savaşlarda şehit olanlar nedeniyle birçok çocuk kimsesiz kalmıştır. Çocuk sorunu önemli toplumsal ve sosyal etkileri olan bir mesele haline gelmiştir. Bu öksüz ve yetim çocukları koruma ve eğitime görevini genel olarak devlet yerine getirmiştir. Çocukların korunması amacıyla kurulan dernekler ise önemli görevler üstlenmişlerdir. Ama kurulan Darülhayr-ı Ali, Darüleytam ve Darülaceze gibi kurumlarda kimsesiz çocuklar sorununun çözülmesinde yeterli olamamışlardır.⁴⁵⁴

Kimsesiz çocukların himaye edilmesi için önemli görevler üstlenen Himaye-i Etfal Cemiyeti 1908 yılında Kırklareli'nde kurulmuştur. Eski adıyla Kırkkilise olarak anılan Kırklareli bu günkü Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun temellerinin atıldığı yerdir. Bu cemiyet Balkan Savaşına kadar faaliyetlerine devam etmiştir.⁴⁵⁵ Ancak Birinci Dünya savaşının son yıllarında daha örgütlü bir teşkilata ihtiyaç duyulmuştur. 6 Mart 1917 tarihinde Galatasaray Yurdunda, 20 kişilik bir merkezi heyet oluşturularak gerekli izinlerin hükümetten alınması ile İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti, İsmail Canbolat başkanlığında⁴⁵⁶ çalışmalarına başlamıştır.⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ Burcu Deniz, Sezai Öztaş, “Dr. Fuad Umay ve Çocuk Esirgeme Kurumu faaliyetleri” *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (19 June 2020), (ss. 558, 580), s. 568.

⁴⁵⁵ Burcu Deniz, *Dr. Fuad Umay ve Çocuk Esirgeme Kurumu Faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Kırklareli 2020, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 574427), s. 49.

⁴⁵⁶ BOA.ŞD., 3146/5_6 (18 Şevval 1335/7 Ağustos 1917)

⁴⁵⁷ Makbule Sarıkaya, “Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Çocuk Misafirhanesi ve Çocuklar”, *Atatürk Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, Yıl 2003, (193, 202), s.194.

İstanbul merkezli cemiyet çalışmalarına devam ederken, 30 Haziran 1921 tarihinde ise Ankara’da yeni bir cemiyet kuruldu.⁴⁵⁸ Cemiyetin kurulduğu, Hâkimiyet-i Milliye Matbaasının binası cemiyetin misafirhanesi ve genel merkezi olarak kullanılmıştır.⁴⁵⁹ Ankara Himaye- Eftal Cemiyeti adındaki cemiyet 26 Kasım 1921’de “*menafii umumiyyeye hadim cemiyetler meyanında ithali kanunen... İcra Vekilleri Heyetince...*” toplum yararına hizmet eden nitelikte olduğu kabul edilen⁴⁶⁰ cemiyetin kurucuları ilk nizamnamesinin sayfalarında resimleri ile birlikte verilmiştir. Ankara’da kurulan ve Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından himayesine alınan cemiyetin kurucuları şunlardır;

1. Büyük Millet Meclisi Reis-i Sanisi Raûf Bey
2. İstanbul Mebusu Muhtar Bey
3. İstanbul Mebusu Doktor Adnan Bey
4. Kozan Mebusu Fevzi Paşa hazretleri
5. İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey
6. Bolu Mebusu Trakyalı Doktor Fuad Bey
7. Erzurumlu Nafiz Bey
8. Sinop Mebusu Doktor Rıza Nur Bey
9. Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya Bey
10. Bayezid Mebusu Doktor Refik Bey
11. Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Bey
12. Saruhan Mebusu Necati Bey

Kuruculardan Ayrıca Heyet-i Merkeziye azası olarak görev alanlar ise şunlardır;

13. Edirne Mebusu Faik Bey

⁴⁵⁸ Nizamnamenin kapağı için Bknz. Ek 6: **Ankara Himaye-i Eftal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 1337**. Cemiyetin Nizamnamesinin kapağında “*sevgili yavru*” yazısının altında, sahilde oturan ve yüzünü bir eliyle kapatan çocuk resmi bulunmaktadır. Altında ise “*bugünün çocukları yarının büyükleridir*” yazısı vardır.

⁴⁵⁹ Safiye Kıranlar, *Savaş Yıllarında Türkiye’de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 278.

⁴⁶⁰ Makbule Sarıkaya, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-İ Eftal Cemiyeti”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 34, Erzurum 2007, (321, 338), ss. 322, 323.

14. Niğde Mebusu Vehbi Bey
15. Eskişehir Mebusu Eyüp Sabri Bey
16. Edirne Mebusu Şeref Bey
17. Aydın Mebusu Hoca Esad Efendi
18. Vasıf Bey
19. Canik Mebusu Emin Bey⁴⁶¹
20. Ertuğrul Mebusu Hamdi Bey
21. İzmir Mebusu Enver Bey

Cemiyet başkanlığına İstanbul Mebusu Muhtar Bey, Muhasipliğine Niğde Mebusu Vehbi Bey, Genel Kâtipliğine ise Bolu Mebusu Dr. Fuad⁴⁶² Bey seçilmiştir.⁴⁶³

Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti ilk kongresini 21 Temmuz 1921’de Darülfünun konferans salonunda gerçekleştirmiştir. Bu kongreye Emin Bey ve pek çok cemiyet üyesi katılmıştır. Bu katılımcıların bazıları şunlardır:

*“Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey, Şeriye Vekili Abdullah Azmi Bey, İzmir Mebusu Refet Paşa, İktisad Vekili Mahmud Esad, Adliye Vekâleti Vekili Behçet, Trabzon Mebusu Hasan, İzmir Mebusu Yunus Nadi, Ayıntab Mebusu Ali Cenani, İzmir Mebusu Tahsin, Sivas Mebusu Vasıf, Ertuğrul Mebusu Osmanzâde Hamdi, Bursa Mebusu Operatör Emin, Kırşehir Mebusu Müfid, Kozan Mebusu Mustafa, Batum Mebusu Edib Bey”.*⁴⁶⁴

Ancak, TBMM’nin bazı üyelerinin girişimleriyle Ankara’da “ihyaen” (yeniden canlandırmak) kurulan yeni cemiyet ile İstanbul’da çalışmalarına devam eden cemiyet arasında rekabet oluşmuştur. Ankara hükümetlerinin,

⁴⁶¹ Emin Bey’in resmi için Bknz. Ek 7: **Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 337.**

⁴⁶² 1908 yılında Kırklareli’nde yerel olarak Himaye-i Etfal Cemiyetini kuran Kırklarelili Dr. Fuat Umay o dönemde Bolu milletvekili olarak Mecliste görev almıştır. Daha sonra Cemiyetin başkanlığını da yapacaktır.

⁴⁶³ Makbule Sarıkaya, a.g.m., (321, 338), s. 323.

⁴⁶⁴ Kevser Şeker, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çocukların Korunması ve Çocuk Esirgeme Kurumu (1917-1981)* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2015, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 416082), s.189

İstanbul’da kalan kuruluşların milli mücadeleye sıcak bakmadığı düşüncesi bu rekabetin nedeni olarak görülebilir.⁴⁶⁵

Mehmet Emin Bey’in de kurucularının arasında bulunduğu Ankara Himaye Etfal Cemiyeti’nin, İstanbul merkezli cemiyete karşı soğuk ve mesafeli tavır takınması sonucunda İstanbul Himaye Etfal Cemiyeti 1923 yılında son bir kongre yaparak tarihe karışmıştır.⁴⁶⁶

Ankara’da kurulan Himaye Etfal Cemiyeti’nin Altmış sekiz maddelik ilk nizamnamesinin, 2. ve 3. maddeleri cemiyetin amaçlarını açıklamaktadır. Bu amaçlar şunlardır:

“Madde 2- Cemiyet evvela şehit çocuklarıyla, saniyen harp malullerinin ve harp felaketzedelerinin çocuklarıyla iştigal eder.

*Madde 3- Cemiyet, bunun haricinde alelumum etfalın himayesine ait hususat ile meşgul olur.”*⁴⁶⁷

Ayrıca, 30 Haziran 1921 tarihli karar defterinde cemiyetin amacı şu şekilde açıklanmıştır;

*“I. Dünya Savaşı ve onu izleyen bir sürü çetin ve acılarla dolu savaşların, ülkemizde doğurduğu yıkımlardan olmak üzere, şehit çocukları ile bakım ve korunması millete kalan diğer sıkıntılara ve felaketslere uğramış çocukların, milletçe korunması ve yedirilip içirilmesi ve öteki felaket görmüş çocuklar ve bütün memleket çocuklarının hayatlarının korunması, maneviyatlarının güçlendirilmesi, her birinin hayatla savaşımaya yatkın ve ülkeye faydası olabilecek düzeyde eğitilmesinin sağlanması, araştırılması ve hazırlanması ve geleceğimizin temeli olan, bu günkü ülke çocuklarının bütün şefkatli bir gözle gözetilmesi ve bunun gerçekleştirilmesi...”*⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ Cüneyd Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti 1917 – 1923*, İstanbul: Şule Yayınları, 1999, ss. 56,57.

⁴⁶⁶ Safiye Kıranlar, *Savaş Yıllarında Türkiye’de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923) (Doktora Tezi)*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2005, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 41108), s.279

⁴⁶⁷ Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 337, s.3-4.

⁴⁶⁸ Makbule Sarıkaya, a.g.m., s. 322.

Kurucularının arasında Mehmet Emin Bey’inde bulunduğu ve Türkiye’nin geleceğinin çocuk siyasetine bağlı olduğu bilinci ile hareket eden cemiyet, kimsesiz çocukları koruyup kollama görevi yanında, bu çocukların sağlıklı, eğitilmiş, yurttaşlık bilincine sahip bireyler olarak yetiştirilmesi görevini de yerine getirmiştir.⁴⁶⁹ Yeni kurulacak olan devletin çocuk siyasetinin temel meselelerinden biriside sağlıklı “gürbüz” nesiller yaratmaktır.⁴⁷⁰

Türkiye tarihinde çocuk davasını sahiplenen bu önemli kurum çalışmalarına Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) adı altında devam ettirmektedir.⁴⁷¹

2.13. Mehmet Emin Bey’in Birinci BMM’nde Düzenlenen Bir Ankete Verdiği Cevap

Kütahya Eskişehir Savaşlarının sonunda Birinci BMM ordusu yenilerek Sakarya Nehrinin doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durum karşısında, Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa, 23 Temmuz 1921 tarihindeki gizli oturumda yaptığı açıklamada, tedbir olarak merkezi hükümetin Kayseri’ye taşınmasının uygun görüldüğünü gerekçeleri ile açıklamıştır.⁴⁷² Heyeti

⁴⁶⁹ Nurten Çetin, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında İdeal Çocuk Yetiştirme Faaliyetleri”, *Historical Knowledge and Teaching Of History in the Context of National Identity*, (Ed: Alieva S. I), Moscow NII JEP, Nisan 2021, -463 p, s. 270.

⁴⁷⁰ Örneğin Dr. Fatma Reşide Hanım, 1 Ekim 1926 tarihli Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi’nde vatani sağlıklı çocuklara bırakmanın önemini vurguladıktan sonra Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne yardım edilmesi gerektiğini yazmıştır. Okuyuculara, bağış yapmalarını, yoksa en azından senelik bir lira karşılığında üye olunmasını önermiştir.

Çetin, a.g.e., s. 272.

⁴⁷¹ Emin (Geveci) Bey, Ankara Himaye Etfal Cemiyetinin kurucuları arasında yer alarak çocukların korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu kurum Emin Bey’in vefatından hemen sonra 1935 yılında Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu adını almıştır. 1963 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na bağlı olarak Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kurulmuş, 1983 yılında ise başbakanlığa bağlanarak Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) adını almıştır. 2003 yılında itibaren Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Kurum; 2018 yılından sonra ise Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile birleşerek Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlanmıştır.

Mukaddes İnalçuk, Kuruluş Bakımı Hizmetlerinden Yararlanan Bireylerin Entegrasyonu: Konya Örneği (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 565429), ss. 17,18.

⁴⁷² Fevzi Paşa; Ordunun Meclis’i korumak düşüncesi ile dikkati’nin Ankara’da olacağı, bu durumun farkında olan düşmanında manevralarını buna göre gerçekleştireceğinden bailsle ordunun manevra kabiliyetinin azalacağına dikkati çekmiştir.

Vekilenin aldığı bu taşınma kararı, başta Mustafa Durak Bey (Erzurum) olmak üzere şiddetle eleştirilse de⁴⁷³ hükümete, “...şimdiden evrak ve ağırlığını Kayseri’ye taşıma...” yetkisi verildi.⁴⁷⁴ Bir taraftan Ankara’nın savunulması için hazırlıklar yapılırken, Meclisin evrakları ile mebus ve memur aileleri Kayseri’ye doğru yola çıkarıldılar.⁴⁷⁵

Bu zorlu günlerden geçerken, Birinci BMM Evrak ve Tahrirat Müdürü olarak tayin edilen Necmeddin Sahir (Sılan),⁴⁷⁶ milletvekillerine bir anket düzenler. Ordunun geri çekildiği böyle sıkıntılı bir dönemde, küçük kâğıtlara “*kazanılacak olan milli istiklal mücadelemizin feyizdar ve semeredar olması neye mütevakıftır.*”⁴⁷⁷ Sorusunu yazarak milletvekillerine vererek cevaplarını yazmalarını ister.⁴⁷⁸

Cephede yenilgi yaşanırken, “*kazanılacak olan milli istiklal mücadelemizin*” şeklinde başlayan bir sorunun milletvekillerine yöneltilmesi inancın ve kararlılığın ifadesi olarak görülebilir.

Birinci BMM’ne katılarak sicil numarası alan milletvekili sayısı 437’dir. Ancak ölümler, istifalar ve azil gibi nedenlerle bu sayı 352’ye düşmüştür. Anketi cevaplayan milletvekili 315 iken, cevap vermeyen

Ulvi UFUK Tosun, Millî Mücadele’de Karşılaşılan Bazı Sorunlar ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin Bunları Çözme Kararlılığı, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (2), s. 583.

TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, (23 Temmuz 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 149. İnkat, Cilt 11, (GZC Cilt 2), s. 102.

⁴⁷³ Mustafa Durak Bey’e göre; İcra Vekilleri Heyeti tarafından alınan taşınma kararı çok yanlış bir karardır. Bu durum ordunun da psikolojisini bozacaktır. Millet, Meclisi dikkatle izlemekte olduğundan dolayı en ufak bir panik ve telaş onların da ruh haline olumsuz etki edecek ve maneviyatına zarar verecektir.

Ulvi UFUK Tosun, Millî Mücadele’de Karşılaşılan Bazı Sorunlar ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin Bunları Çözme Kararlılığı, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (2), s. 584.

TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, (23 Temmuz 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 149. İnkat, Cilt 11, (GZC Cilt 2), ss. 98, 114.

⁴⁷⁴ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, İstanbul: Tan Matbaası, 1961, s. 237.

⁴⁷⁵ Damar Arıkoğlu, a.g.e., s. 246.

⁴⁷⁶ Necmeddin Sahir Silan, *II. Meşrutiyet ve Sonrası Hatıralarım*, Hazırlayan: İsmail Dervişoğlu, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2010, s.31.

⁴⁷⁷ “*Kazanılacak olan ulusal bağımsızlık savaşımızın bolluk getirici (aynı zamanda: bilgi ışığını taşıyıcı) ve verimli olması neye bağlıdır?*”

Cihangir Gündoğdu, “İlk Meclis Birinci Dönem TBMM milletvekillerinin gelecekte bekledikleri Anketi”, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2004, s. 27.

⁴⁷⁸ Cihangir Gündoğdu, a.g.e., s. 5.

milletvekili sayısı ise 37'dir. Cevaplama oranı %89,5 olarak tespit edilmiştir. Bu oran, Birinci grup milletvekillerinde %88,6 iken, İkinci Grup milletvekillerinde %95,2, bağımsızlarda ise %84,4 olarak gerçekleşmiştir.⁴⁷⁹

Ankete ilk cevap veren milletvekili, 5 Eylül 1921 tarihinde, Saruhan Mebusu Mahmut Celal (Bayar) Bey, son cevap ise, 8 Nisan 1923 tarihinde Beyazıt Mebusu Dr. Refik (Saydam) Beydir.⁴⁸⁰

Ahmet Demirel, verilen cevapları aşağıda ki tabloda görüldüğü şekilde 21 başlık altında sınıflandırmıştır.⁴⁸¹

Tablo 12: Birinci Mecliste Yapılan Ankete Verilen Cevaplar

Cevapların Toplam Dağılımı	Sayı	Yüzde
<i>Halkın egemen olması, halkın yönetimi</i>	89	28,3
<i>Adalet, Adil yönetim, hızlı adliye</i>	73	23,2
<i>Yasaların egemen kılınması</i>	34	10,08
<i>Çağdaşlaşma, Batılaşma, tutuculuğa son</i>	26	8,3
<i>Eğitime önem verilmesi, cahillikle mücadele</i>	117	37,1
<i>Bireylerin ve halkın haklarına saygı</i>	16	5,1
<i>Şeriat, İslam maneviyat ve ahlakı, dini eğitim</i>	68	21,6
<i>İyi, temiz, baskıcı olmayan, uzman yönetimi</i>	72	22,9
<i>Bürokratik olamayan devlet, devletin küçültülmesi</i>	12	3,8
<i>Halkın refah, mutluluğu, iyi sosyal koşullar</i>	56	17,8
<i>Asayiş, huzur ve güvenin sağlanması</i>	29	9,2
<i>Ekonomik gelişme</i>	136	43,2
<i>Bilime önem verilmesi, bilimsel ilerleme</i>	44	14,0
<i>Bayındırlık işleri</i>	64	20,3
<i>Nüfusun arttırılması</i>	18	5,7
<i>Ulusal bilinç, benlik yaratılması, Türkçe</i>	35	11,1
<i>Azim, kararlılık, birlik – beraberlik, sevgi</i>	75	23,8
<i>Savaşın kazanılması, barış, bağımsızlık</i>	16	5,1

⁴⁷⁹ Cihangir Gündoğdu, a.g.e., ss. 6, 7.

⁴⁸⁰ Cihangir Gündoğdu, a.g.e., s. 9.

⁴⁸¹ Cihangir Gündoğdu, a.g.e., s. 10.

<i>Ordunun güçlendirilmesi</i>	11	3,5
<i>Barışçı, akıllı bir dış politika</i>	13	4,1
<i>Diğer</i>	28	8,9
Cevap veren milletvekili sayısı	315	

Emin Bey ise, tek bir cümleden oluşan cevabını 1 Haziran 1922 tarihinde vermiştir. Emin Bey’in cevabı şu şekildedir: “*Namuskâr insanların dahi namussuzlar kadar cüretkâr olmasına mütevakıftır.*”

İsmet İnönü, 05.07.1931 tarihinde Mecliste yaptığı bir konuşma sırasında benzer olarak şu sözleri ifade etmiştir. “...*Arkadaşlar; eğer bir memlekette erbabı namus lâakal eşirra kadar sabur olmazsa, o memleket behemehâl batar...*”⁴⁸² Başbakan İsmet İnönü’nün bu sözlerini günümüz Türkçesi’ne şu şekilde çevirebiliriz: “*Eğer bir memlekette namuslu olanlarda en az kötü ve fesatçı insanlar kadar sabırlı olmazsa, o memleket mutlaka batar.*” Bu konuşmasında ki ifadelerden olsa gerek, Emin Bey’in ankete verdiği anlamlı cevabın benzeri, sonraki yıllarda İsmet İnönü’ye atfedilmiştir. “*Bir ülkede namussuzlar kadar namuslular da cesur olmadıkça, o ülkede kurtuluş zordur*”. Örneğin, İsmet İnönü’nün Zonguldak’ta yapılan heykelinin kaidesinde bu söz yazılmıştır.

⁴⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, (05 Temmuz 1931), Devre 4, İçtima Senesi 1, 22. İçtima, Cilt 3, s. 37.

3. BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ DÖNEM TBMM VE MEHMET EMİN (GEVECİ) BEY

3.1.Dördüncü Dönem TBMM Öncesinde Mehmet Emin Bey

Birinci Meclisin aldığı seçimlerin yenilenmesi kararı neredeyse hiçbir tartışma yaşanmadan kabul edilmiştir. Hem Birinci hem de İkinci Grup seçimlerin yenilenmesinden yana tavır almıştır. Bu nedenle 1 Nisan 1923 tarihinde seçim kararı kolaylıkla çıkmıştır.⁴⁸³ Yeni seçimlere, Erzurum Mebusu Süleyman Necati Bey, Mersin Mebusu Selâhaddin ve Canik Mebusu Emin Bey'in, Meclise sundukları teklif üzerine düzenlenen ve 3 Nisan 1923 tarihinde kabul edilen 320 sayılı İntihab-ı Mebusan Kanuna dayanarak gidilmiştir. Bu teklifin 15. Maddesi Mustafa Kemal Paşa tarafından, kendisinin Meclis dışında bırakılmak istenmesi olarak algılanmış ve sert eleştirilerine neden olmuştur.⁴⁸⁴ Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, yeni oluşacak Mecliste çalışmaları etkileyecek bir muhalefetin olmasını arzu etmemiş ve adayların belirlenme sürecine bizzat katılmıştır. Adayların belirlenme sürecini yürütmek amacıyla kurulan seçim komitesi çalışmaları sonucunda oluşturulan listeye İkinci Gruptan sadece 3 kişi girebilmiştir.⁴⁸⁵ Böyle bir ortamda, seçim kanununda değişiklik teklifini sunarak Mustafa Kemal Paşa'nın tepkisini çekmiş olan Emin Bey'de aday gösterilmemiştir.⁴⁸⁶

⁴⁸³ Tekin Demiraslan, Bengül Salman Bolat, 1923 Seçimleri ve Basın, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı:36, Yıl: 2014/1*, s. 161.

⁴⁸⁴ Osman Demirbaş, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde II. Grup’un “Milletvekili Seçim Yasası’nın Değiştirilmesine İlişkin Önergesi ve Mustafa Kemal Paşa’nın Yurttaşlık Hakları”, *İÜSBF Dergisi, No: 23–24. (Ekim 2000-Mart 2001)*, s. 101-104.

⁴⁸⁵ Bu üç isim şunlardır: Ali Rıza (Özdarende) Efendi (Amasya), Mehmet Dinç Bey (Biga) ve daha sonra Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından idam edilecek olan Rıza (ailesi Silsüpur soyadını almıştır) Bey (Kırşehir). Ahmet Cemil Ertunç, *Cumhuriyet Tarihi*, (8. Basım), İstanbul, Pınar Yayınları, 2013, s.46. **Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931), Ankara, Yurt Yayınları, 1981, s. 55.**

⁴⁸⁶ İhsan güneş, İkinci grup üyelerinin bazı yazarlarca tasfiye edilmek istendiği yorumunu yapar. Ancak Grup üyelerinin adaylıklarını koymalarına bir engel olmadığını söyleyerek Mustafa Kemal Paşa’nın onları aday göstermemesinin normal olduğunu belirtir. Bu Grubun içerisinde Mustafa Kemal Paşa’yı siyasi haklarından mahrum etmek isteyen kişilerin dahi olduğunu ifade eder. Kastettiği kişiler seçim yasasının değiştirilmesi için verilen kanun teklifinde imzası bulunan, Süleyman Necati Bey, Selâhaddin ve Emin Bey olmalıdır.

Adayların belli ölçütlere göre, seçim komisyonu tarafından belirlenmesine rağmen, İkinci Dönem TBMM, tamamen muhalefetsiz oluşmamıştır. Milli Mücadele'ye önemli katkıları olmuş, başta Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa gibi kişilerin dahi dışarda kalması kırılganlıklar yaratmıştır. 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuş, Cumhuriyet Halk Fırkasından istifalar yaşanmıştır. İstifa eden bu milletvekillerinden tamamı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına katılmayarak bazıları bağımsız kalmıştır. Yeni kurulan Fırkaya katılan milletvekili sayısı 29'dur. Buna rağmen bütün muhaliflerin bir fırkada toplanmaya başlaması, iktidar grubunda inkılapların tehlikeye girdiği endişesini yaratmıştır. Bu nedenle tehdit olarak görülen fırka, Şeyh Said İsyanının hemen arkasından, Tahrir-i Sükûn Kanunu'na dayanarak 3 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştır.⁴⁸⁷

Muhalefet fırkası kapatılmış olmasına rağmen, yapılan inkılapların önünde engel görülen bir grup hala Meclis içerisinde ve dışında varlığını devam ettirmekteydi. Muhalefetin ortadan kaldırılması fırsatı 1926 yılı içerisinde doğdu. 17 Haziran 1926 tarihinde yapılan bir ihbar sonucunda, Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir'de bir suikast düzenlenme girişimi ortaya çıkmıştır. Ankara İstiklal Mahkemesi İzmir'e hareket ederek olayı soruşturmaya başlamıştır. Tutuklamaların arkasından, 26 Haziran tarihinde, 49 sanık yargılanmaya başlanmıştır. Bunların içerisinde; suikastın düzenleyicileri, eski Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensupları, eski ittihatçılar ve eski İkinci grubun önde gelen üyeleri bulunmaktaydı.⁴⁸⁸ 13 Temmuz günü, ittihatçılar hariç kararlar verilmiş, ittihatçıların yargılanması ise Ankara'ya bırakılmıştır.⁴⁸⁹ İkinci Grup mensubu olan Salâhattin Bey,

İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s. 188.

⁴⁸⁷ Habip Kocaman, Mustafa Ceylan. Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Muhalefet Fırkası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, *Yasama Dergisi, Sayı: 34*, s. 13-21.

⁴⁸⁸ Ahmet Demirel, *İkinci Grup'un kurucularından Salâhattin Köseoğlu'nun Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 75

⁴⁸⁹ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Ankara, Yurt Yayınları, 1981, s. 162.

Ayrıca Ankara İstiklal Mahkemesi üyesi olan Kılıç Ali anılarında, İzmir'de yargılamaların biterek kararların infazından sonra "Olayın bir sayfası kapanmış, dava henüz bitmemişti. Mahkememiz bu kez Ankara'da İttihat Terakki'yi bütün geçmişiyle yargılayacak ve mahkûm edecekti" ifadelerini kullanmıştır.

Hüseyin Avni Bey ve Kara Vasıf Bey’de suikast nedeniyle tutuklananlar arasında yer almaktadır.

Tutuklanan, Salâhattin (Köseoğlu) Bey’e İzmir’de gerçekleşen sorgulaması sırasında, Emin Bey ile olan ilişkileri de sorulmuştur. Kendisine, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Programı hakkında, “*Kara Kemal, Hüseyin Avni, Emin, Vasıf Beyler ve siz ikinci bir defa Bâbıâlinin öbür tarafındaki evinizde görüşülmüştür. Bu tespit edilmiştir*” diye sorulduğunda “*Hayır ne benim evimde ne de başka bir yerde toplanılmıştır*” diyerek reddetmiştir.⁴⁹⁰ Ayrıca daha sonra “*Samsun’da Emin Bey’e vazife verildi mi?*” şeklinde sorularak Emin Bey’in de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasında görev alıp almadığı araştırılmak istenmiştir. “*Kabul etmemiştir. Emin Bey’den sonra kendisine vazife verilip verilmediğini bilmiyorum*” cevabı ile Salâhattin Bey, Emin Bey’in Fırkaya girmediğini belirtmiştir.⁴⁹¹

Salâhattin (Köseoğlu) Bey’in, yargılanması bundan sonra Ankara’da devam ettirilmiştir. Burada verdiği ifadesinde “*...Birinci içtimada bendehanemizde bulunan arkadaşlardan Emin Bey’de vardı. İhtimal ki kendisinin isticvabına lüzum görmediniz. Çünkü kani oldunuz ki görüşülen şey bundan ibarettir...*” diyerek suçsuzluğunu ispatlamaya çalışmıştır. Salâhattin Bey’e göre arkadaşları ile görüşmek suçlanmaları için yeterli değildir. Ona göre suçlanmalarının nedeni: “*...İkinci Grup’tan olmaları yani alınlarında bir nevi muhalefet damgası bulunması talihsizliği ve takdirsizliğidir...*”⁴⁹² Salâhattin Bey’in sorgusunun devamında, yeniden Emin Bey’in Fırka içerisindeki durumu sorulmuştur. Emin Bey’in, Fırkaya kaydedilmeden çekildiğini ifade etmesi üzerine, Salâhattin Bey’e; “*Emin Bey’e Samsun havalisinde teşkilat için bir vazife verdiniz mi ?*” sorusu sorulmuştur. Salâhattin Bey; “*Hayır. Onu biz vermiyorduk. Zaten o hususu Rauf Bey kendisinden rica etmişti. Ve kendisini sıkıştırmıştı. Emin bey*

Hulusi Turgut, Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 484.

⁴⁹⁰ Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk’e Kurulan Pusu: İzmir Suikastının Perde Arkası, İstanbul, Temel Yay., 2020, s. 448.

⁴⁹¹ Kocahanoğlu, a.g.e., s. 452.

⁴⁹² Ahmet Demirel, İkinci Grup’un kurucularından Salâhattin Köseoğlu’nun Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 90.

reddetti” demiştir. Bu cevabı üzerine mahkeme heyeti kendisine “Ne gibi sıkıştırdı?” sorusunu yöneltmiştir. Salâhattin Bey cevabında şunları söylemiştir; “Yani rica ve ısrar etti. Emin Bey kabul etmedi. Hatta ben “Fırkaya Emin Bey girerse girerim” dedim. Zira Emin Bey’le beraber çalışıyorduk. Emin Bey ertesi gün cevap verdi. “katiyen girmem” dedi. “ben yalnız ticaretle uğraşacağım. İki şey birden olmaz” dedi...”⁴⁹³

Salâhattin Bey’in sorgulamasının devamında, kendisine tekrar Emin Bey ile ilgili şu şekilde bir soru sorulur;

“31 Kânunusani tarihli bir tezkere ile Ali Fuat Paşa’ya 27 numaralı şöyle bir mektup geliyor. “Canik Mebus-ı sabıkı Emin Bey İzmir’den geçen kânunusani 27’de avdet ederek Samsun’a geçti. Amasya, Samsun, Sivas vilayetlerine ait mühürler ona teslim olundu. Sinop mührünü sabık mebus Hakkı Hami Bey’e teslim edeceği gibi, Amasya mührünü de esbak mebus ve mutasarrıf Osman Bey’e veya bil müzakere münasip görecekları bir zata teslim edecek. Samsun mührü Ziya Hurşit Bey’e teslim edildi. Kendisi tamamen mesuliyeti deruhte edip azami surette çalışacağını söyledi” diyor bunu nasıl telakki edersiniz”.⁴⁹⁴

Salâhattin Bey’e göre; Emin Bey’in Bafralı olması nedeniyle, bölgenin örgütlenmesinin onun tarafından yapılması istenmiş ve kendisinden rica edilmiştir. Ancak mühürlerin götürülmesi, giderken kendisine verilmesinden başka bir şey değildir.

Anlaşıldığı üzere, İzmir suikastı girişiminden sonra, Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından yargılanan Salâhattin Bey’e, Emin Bey ile ilgili sorular sorularak, Emin Bey’in Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile ilgisinin olup olmadığı anlaşılmak istenmiştir. İkinci Grubun kurucuları arasında olması, özellikle de Mustafa Kemal Paşa’nın tepkisini çeken Seçim Kanunun yenilenmesi hakkındaki tasarıda imzasının olması,⁴⁹⁵ onun da şüpheliler arasında görülmesine neden olduğunu düşündürmektedir. Ancak Emin Bey,

⁴⁹³ Ahmet Demirel, a.g.e., s. 94.

⁴⁹⁴ Ahmet Demirel, a.g.e., s. 94.

⁴⁹⁵ Kanun teklifinde imzası bulunan, diğer iki mebus olan, Erzurum Mebusu Süleyman Necati Bey ve Mersin Mebusu Selâhaddin Beyler, İzmir suikastı girişiminden sonra Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından yargılanmışlardır. Her ikisi de beraat etmiştir.

Birinci Meclis'in kapanmasından sonra ticaretle uğraşarak, siyasete girmemiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucuları onu ısrarlı bir şekilde partiye davet etmişlerdir. Ancak kendisi partiye üye olmayarak ticaretle meşgul olmuştur. Her ne kadar eski mebus arkadaşları ile görüşmeler yapsa, hatta Fırkanın mühürlerini giderken Samsun çevresine ulaştırırsa da kendisinin yargılanmasını gerektirecek bir durum bulunamamıştır. Aksi takdirde hem yargılamaya tabi olur, hem de Dördüncü Dönem TBMM'ne milletvekili aday gösterilmesi mümkün olamazdı.

Ankara İstiklal Mahkemesi yargılamaları 25 Ağustos 1926 tarihinde sona erdi. Mahkeme, Cavid Bey, Dr Nazım, Nail Bey ve Hilmi Beyler hakkında idam cezası verirken⁴⁹⁶ Salâhattin Bey ise beraat etmiştir.

3.2.1931 Yılı Genel Seçimleri

Başarısız Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinden sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa çıktığı yurt gezisinden dönerek 3 Mart 1931 tarihinde Ankara'ya ulaşmıştır. Yaptığı temaslarda milletvekilleri maaşlarının 500 liradan 350 liraya indirilmesi ve seçimlerin yenilenmesi hakkında görüşlerini bildirmiştir.⁴⁹⁷ Aynı gün Meclis Grup Başkanlığına gönderdiği yazı ile seçimlerin yenilenmesi isteğini iletmıştır.

“3 Mart 1931

C.H.F. Grup Reisliğine

Son aylarda C.H. Fırkasının memleketteki, Büyük Millet Meclisindeki ve Hükümetteki idarî ve siyasi faaliyeti aleyhinde bir hava yaratılmaya çalışıldığı malumdur.

Asırlarca mühmel bırakılmış olan bir memlekette ve bir millet hayatında birçok eksikler ve ihtiyaçlar olması tabiidir; bundan başka milleti kurtarıcı esaslı bir siyasetin tatbikatından memnun olmayacak kimselerin bulunacağı da şüphesizdir. Yüksek esasları görmeyerek veya görmek istemeyerek milletin bütün düşünceleri ve duyguları teşviş ve

⁴⁹⁶ Ahmet Demirel, a.g.e., s. 525.

⁴⁹⁷ Cumhuriyet, 4 Mart 1931

teğlike çalışılmıştır. Bunun için yer yer kullanılmış olan vasıtalar ve vesileler dikkate ve intibaha şayandır.

Buna rağmen millet kütlesinin doğru görüşü ve iyi hissi bozulmamıştır.

Üç ayı geçen bir zamanda beri hemen bütün memlekette yaptığım tetkiklerde bu hakikati yerinde ve yakından gördüm; bununla beraber hakikate göz yumanlar ve hakikati olduğundan başka göstermeye çalışanlar da olmuştur. Fırkamın millet ve memleket için en hayırlı ve isabetli programın kendi programı olduğuna ve milletin kendisile beraber bulunduğuna tam kanaati vardır. Fırkamız, milletin kendisine olan emniyet ve itimadını en şüpheli ve tereddütlü nazarlar karşısında her zaman ispat edecek vaziyettedir. Bir defa bunun için, bundan başka önümüzdeki yıllarda tatbikini muvafık gördüğü tedbirlerde, milletin İştirak ve mutabakatı derecesini anlamak için, umumî reisi bulunduğum C.H. Fırkasına mensup mebusların intihaplarını yenilemelerini muvafık mütalea ediyorum.

Her türlü teşebbüslerimizde ilham ve kuvvet kaynağı olan milletimizin hakkımızdaki itimadı tekrar tecelli edince millî mefkûremize yürümekte dayandığımız temelin ne kadar sarsılmaz olduğu bir daha görülmüş olacağı kanaatindeyim.

C.H.F. Umumî Reisi

*Gazi Mustafa Kemal*⁴⁹⁸

Bunun üzerine, seçimlerin yenilenmesi amacıyla girişimler geciktirilmez. Saffet Bey (Erzincan), Ali Bey (Afyon Karahisar) ve Cemil Bey'in (Tekirdağ) imzaladığı “Büyük Millet Meclisinin teşkilâtı esasiye kanununun 25 inci maddesine tevfi kan tecdidi intihaba karar verilmesi hakkında takriri” 5 Mart 1931 tarihli Meclis toplantısında verilerek oylanır. Oylamaya katılan 268 milletvekilinin tamamının kabul oyu vermesi ile seçim süreci başlamış olur.⁴⁹⁹

⁴⁹⁸ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi: IV. Dönem (1931-1935)*, Cilt:1, TBMM Vakfı Yayınları No:11, Ankara, 1996, s. 3.

⁴⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, (05 Mart 1931), Devre 3, İçtima Senesi 4, 32. İçtima, Cilt 26, ss. 25,26.

1931 yılı seçimleri için yeni bir yasa çıkarılmaması nedeniyle önceki yıllarda uygulanan seçim yasaları geçerli olmuştur. Bazı hükümleri “3 Nisan 1923 gün ve 320, 16 Aralık 1923 gün ve 385 ve 16 Haziran 1927 gün ve 1079 sayılı kanunlarla değişik, 20 Eylül 1324 (1908) günlü Takvimi Vekayı' de yayımlanmış bulunan "intihabı Mebusan Kanunu" na göre gerçekleştirilmiştir”.⁵⁰⁰ Daha önce bahsedildiği üzere, 3 Nisan 1923 gün ve 320 sayılı kanun, Emin Bey ve arkadaşlarının teklif ettiği 18 maddelik teklifin Mecliste uzun tartışmalara neden olan metnin düzenlenmesi sonucunda kabul edilmiştir. 1931 seçimlerinde oluşacak Meclise toplamda 317 milletvekilinin seçilmesi düşünülmüştür. Var olan 63 seçim çevresinden 50'sinin milletvekili sayısı değişmeyecek ve 253 milletvekili seçilecektir. 8 seçim çevresinde ise (Aksaray, Ankara, Bolu, Çorum, Kastamonu, Mersin, Sinop, Tekirdağ) milletvekili sayısı ise 1 artırılarak 35 yerine 43 milletvekili seçilmesi planlanmıştır. 5 seçim bölgesinde ise (Gaziantep 2, Gümüşhane 1, Mardin 2, Trabzon 1, Urfa 1) milletvekili sayısı düşürülerek 28 yerine 21 milletvekili ile mecliste temsil edilmeleri amaçlanmıştır.⁵⁰¹

Cumhuriyet Halk Partisi, aşağıda adı yazılı, 22 seçim bölgesinde aday göstermeyerek 30 bağımsız aday için yer bırakmıştır.

“Adana (1), Afyonkarahisar (1), Aksaray (1), Antalya (1), Aydın (1), Balıkesir (1), Bolu (1), Burdur (1), Bursa (1), İstanbul (4), İzmir (2), Isparta (1), Kastamonu (1), Kayseri (2), Kocaeli (2), Konya (1), Kütahya (2), Manisa (1), Niğde (1), Samsun (2), Sinop (1), Tekirdağ (1)”. Bu 30 adaylık için 194 başvuru gerçekleştirilmiştir.⁵⁰²

⁵⁰⁰ Erdem Özer, *Dördüncü Dönem Niğde Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi) Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2011, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 277428), s. 46.

⁵⁰¹ Fahri Çoker, a.g.e., s. 8.

⁵⁰² Fahri Çoker, a.g.e., s. 8.

1931 seçimlerinin bir diğer karakteristik özelliği ise CHP'nin aday listesinde 13 çiftçi ve 7 sanatkâr ve 2 maden işçilerine kontenjan ayırmasıdır.⁵⁰³

1929 yılında ABD'de başlayan sonrasında Avrupa'yı ve Türkiye'yi kasıp kavuran ekonomik krizin etkilerinin derinden hissedildiği bir dönemde seçimler erkene alınarak 1931 yılında yapılmıştır. Bu yönüyle, 1931 yılı seçimleri, erken seçim özelliği taşıyarak Türkiye'deki o zaman kadar gerçekleştirilen en hızlı seçimler olmuştur. CHP'nin ve TBMM'nin temsil karakterinin artırılması amacıyla 30 bağımsız aday kontenjanı boş bırakılmış ayrıca toplumun farklı kesimlerinden 22 adaya yer verilmiştir.⁵⁰⁴ Serbest Cumhuriyet Fırkasının da katıldığı belediye seçimlerinde yaşananlar ve katılımın az olması 1931 seçimlerine ilgiyi arttırmıştır. Bu nedenle CHP katılımı arttırmak için çaba harcamış, ikinci seçmenlerin tespitinde dikkatli davranarak seçimleri kontrol altında tutmak istemiştir.⁵⁰⁵

3.3.1931 Samsun Seçimleri

Samsun'da, seçimlerin ilk aşaması Nisan ayının ortalarında tamamlanmış arkasından CHP ikinci seçmen adayları ittifakla seçilmişlerdir. CHP Genel Sekreterliği tüm illere olduğu gibi Samsun'a da bir tebliğ göndererek bağımsız adaylık uygulamasının gereğinin yapılması istenmiştir. 20 Nisan 1931 tarihinde partinin Samsun adayları kamuoyu ile paylaşıldı.

⁵⁰³ Hüseyin Arslan, *1927–1935 Arası (III. Ve IV. Dönem) TBMM Kayseri Milletvekilleri ve Faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2016, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 436836), s. 27.

⁵⁰⁴ Mustafa Kemal Paşa, 20 Nisan 1931 tarihinde yayınladığı beyannameye şu ifadeleri kullanmıştır. “*Fırkamızın millete arzettiği esas noktalar dâhilindeki mesai ve faaliyetin bizim fikrimize ve görüşümüze iştirak etmeyen milletvekilleri tarafından tahlil ve tenkit edilmesini iltizam ediyoruz*”. Ayrıca genelgede, ikinci seçmenlerden CHF adayı olmayanlara da oy verilmesini isteyerek beyannameyi şu şekilde sonlandırmıştır; “*Açık bıraktığım yerler için hiçbir şahsiyet lehinde veya aleyhinde herhangi bir telkinim yoktur ve olmayacaktır. Açık yerlere namzetliklerini koyacaklar hakkında vicdani kanaatinize göre rey vermek hassaten rica ettiğim husustur.*”

Nejdet Bilgi, Tek Parti Yönetimi Kurulurken Manisa'da Genel Seçimler (1923-1931), Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt: 34, Sayı: 1, (2019), s. 89.

⁵⁰⁵ Murat Yılmaz, *Tek Parti döneminde Müstakil Mebuslar ve CHP Müstakil Grubu (1931-1946)* (Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 117649), s.

Buna göre 2 kontenjan boş bırakılan bağımsız adaylar dışında kalan 4 aday şu şekildedir:

1. III. Dönem Samsun Mebusu Doktor Asım Bey
2. III. Dönem Samsun Mebusu Ethem Bey
3. Samsun CHP Başkanı Emin Bey
4. Çiftçi, Çarşambalı Hacı Yunuszade Mehmet Bey.⁵⁰⁶

Salahattin Köseoğlu'nun anılarında aktardığına göre, Emin Bey, şahsen Ankara'ya davet edilerek Dördüncü Dönem TBMM'ne milletvekili seçtirilmiştir.⁵⁰⁷ Emin Bey'in, Birinci Büyük Millet Meclisi Mebusluğu döneminde seçim yasasında değişiklik yapılmasına yönelik verdiği kanun teklifi Mustafa Kemal Paşa'yı Meclis dışında bırakmak için kasıtlı bir hareket olarak değerlendirilmiştir. Bu teklife Nutuk'ta özel bir yer verilerek eleştirilmiştir. Buna rağmen uzun bir aradan sonra Ankara'ya davet edilerek tekrar milletvekilliği için aday gösterilmesi dikkat çekmektedir.⁵⁰⁸ Ülke çapında 30 bağımsız aday için kontenjan ayrılması yanında, Emin Bey gibi daha önce gözden düşen ama yöresinde sevilen bir şahsiyetin Samsun'dan yeniden aday gösterilmesi yöntemi, tam da ekonomik sıkıntıların toplumu derinden etkilediği bir zamanda uygulanmıştır. Bu uygulama muhtemelen ahalinin sıkıntılarının bir nebze olsun azaltılması adına yapılmış olmalıdır.

⁵⁰⁶ Önder Duman, *Meşrutiyetten "Beyaz Devrim"e Canik – Samsun'da Seçimler ve Siyaset (1877 – 1950)*, Samsun: Canik Belediye'si Kültür Yayınları/No:8, Samsun, 2015, s. 143.

Yarın, 21 Nisan 1931, s. 4.

Hâkimiyet-i Milliye, 21 Nisan 1931, s. 3.

⁵⁰⁷ Ahmet Demirel, *İkinci Grup'un kurucularından Salâhattin Köseoğlu'nun Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 272.

⁵⁰⁸ Emin Bey Birinci BMM dönemindeki faaliyetlerinden dolayı İkinci Grupta olmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini takdir ettiği bir şahıstır. Salâhattin Köseoğlu Hatıratında Emin Bey', "...doğru sözlü, ciddi ve afif bir zattır..." diyerek tanıtmıştır. **Ahmet Demirel, a.g.e., s. 272.** Mustafa Kemal Paşa ise Nutuk'ta İkinci Grubun Kurulmasını anlatırken Emin Bey'in "Grubun faal ve inatçı" üyelerinden olduğunu ifade eder.

Mustafa Kemal Atatürk, Gazi Mustafa Kemal Nutuk, (Editörler: Nejat Bayramoğlu, Kurtuluş Güran) Ankara: Kaynak Yayınları, 2015, s. 477.

Damar Arıkoğlu ise hatıralarında Emin Bey'i; "Hukukçu, çok kibar tavırlı, tamamı ile yeni fikirli, taassupla asla alakası olmayan, Atanın takdir ettiği kıymetli bir muhalifti" ifadeleri ile tanıtır. **Damar Arıkoğlu, Hatıralarım, İstanbul: Tan Matbaası, 1961, s. 271.**

Aynı ifadeleri Damar Arıkoğlu'ndan alıntı yaparak Hurşit Çalıka'da kullanmıştır. **Hurşit Çalıka, Kurtuluş Savaşında Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalıka'nın Anıları, İstanbul: 1992, s. 72.**

Anlaşılan o ki, Mustafa Kemal Paşa her ne kadar muhalif olarak görse de Emin Bey'i çalışkan, kararlı şahsiyeti nedeniyle takdir etmektedir. Bu, Emin Bey'in Dördüncü Dönem TBMM için aday gösterilmesini açıklayan bir etkidir.

Samsun’da, 24 Nisan tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde 621 kişi olan ikinci seçmenden 569’usu blok olarak parti adaylarına oy vermiştir. 25 Nisan 1931 tarihli gazetelerde yayınlanan Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtip-i Umumiliği’nin tebliğine göre, İlginç bir şekilde Samsun’da bağımsız adaylara oy verilmemiştir.⁵⁰⁹

Emin Bey; Samsun (126), Bafra (132), Çarşamba (94) Terme (47), Köprü (77), Havza 60 ve Lâdik Kazalarından (33) oy alarak IV. Dönem TBMM’ne seçilmiştir.⁵¹⁰

Samsun’da boş kalan iki milletvekilliği için, 14 Haziran 1931 tarihinde ara seçim yapılmış, CHP eski Konya Mebusu Zühtü Bey ve Çiftçi Aziz Hızır Bey’ler meclise gönderilmişlerdir.⁵¹¹ Ancak Aziz Hızır Bey, 17 Kasım 1932 tarihinde Meclis Başkanlığına verdiği dilekçe ile sağlık durumunun mebusluğa engel olduğunu gerekçe göstererek istifa etmiştir.⁵¹² Onun istifası üzerine 10 Aralık 1932 tarihinde yapılan ara seçimde Kudüs Eski Konsolosu Ruşeni Bey Samsun Milletvekili seçilerek Meclise gönderilmiştir.⁵¹³

3.4.Mehmet Emin Bey’in Dördüncü Dönem TBMM’de Aldığı Görevler

Dördüncü dönem TBMM, 04.05.1931 tarihinde, Reisi sin unvanıyla Abdülhak Hamit Bey (İstanbul) tarafından açılmıştır. İçlerinde Emin Bey’in bulunduğu milletvekilleri yemin ederek görevlerine başlamışlardır.⁵¹⁴ Seçim mazbataları ise 09.05.1931 tarihinde onaylanmıştır.⁵¹⁵

⁵⁰⁹ Samsun dışında İstanbul ve Tekirdağ’da bağımsız adaylara oy verilmemiştir. Cumhuriyet Gazetesi İstanbul’da 4, Samsun’da 2 bağımsız aday için bırakılan kontenjane hiç oy çıkamamasını; bu illerdeki ikinci seçmenlerin bağımsız aday olanların hiçbirinin, Gazi Hazretlerinin beyannamesinde tarif edilen şartları taşımadığını düşüncelerine bağlamıştır.

Cumhuriyet, 25 Nisan 1931.

Hâkimiyet-i Milliye, 25 Nisan 1931.

Yarın gazetesinin iddialarına göre; seçimlere kanunsuzluk karıştırılarak, müdahaleler olmuş, Halk Fırkası bağımsız adaylara oy verilmesini engellemiştir.

Yarın, 25 Nisan 1931.

⁵¹⁰ Bknz: Ek 8: TBMM 4. Dönem Milletvekili Emin Bey’in Seçim Mazbatası.

⁵¹¹ Önder Duman, a.g.e., s. 144.

⁵¹² TBMM Zabıt Ceridesi, (17 Kasım 1932), Devre 4, İçtima Senesi 3, 5. İçtima, Cilt 10, s. 24.

⁵¹³ Önder Duman, a.g.e., s. 144

⁵¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, (04 Mayıs 1931), Devre 4, İçtima Senesi 1, 1. İçtima, Cilt 1, s. 11.

⁵¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Mayıs 1931), Devre 4, İçtima Senesi 1, 2. İçtima, Cilt 1, s. 21.

Birinci toplantıda, Meclis başkanlığı için yapılan seçimlerde 285 oy alan Balıkesir Mebusu Kâzım Paşa seçilmiştir. Arkasından başkanlık divanı seçimlerine geçilmiştir. Reis Vekillikleri, İdare Amirlikleri ve Kâtiplikler için üç sepet hazırlanarak milletvekillerinin oylarını kullanmaları istenmiştir. Oyların tasnifinin kısa sürede yapılabilmesi için Reis Vekilleri ve İdare Âmirleri seçimlerine ait oyların tasnifi için 9, kâtiplerin seçimine ait oyların tasnifi içinde 12 milletvekili görevlendirilmiştir.⁵¹⁶ Reis Vekilleri için kullanılan oyların tasnifi için görevlendirilen dokuz milletvekilinin içinde Emin Bey'de bulunmaktadır.⁵¹⁷ Emin Bey ve arkadaşlarının yaptığı tasnife göre toplam 281 oy kullanılmış Trabzon Milletvekili Hasan Bey 248 ve İzmir Milletvekili Vasıf Bey 172 oy alarak seçilmişlerdir.⁵¹⁸

09 Mayıs 1931 tarihli Meclis toplantısında Encümen seçimleri yapılmıştır.⁵¹⁹ 136 oy alan Emin Bey Birinci yasama yılında, İktisat Encümeninde görev almıştır.⁵²⁰ İkinci Yasama yılı yeniden İktisat Encümenine seçilmiştir.⁵²¹ Üçüncü yasama yılında ise, Gümrük ve İnhisarlar Encümeninde görev yapmıştır.⁵²² Dördüncü yasama yılında tekrar Gümrük ve İnhisarlar Encümeninde görev almıştır.⁵²³

Emin Bey'in 1931 yılından vefatına kadar yani 1934 yılına kadar dördüncü dönem milletvekilliği döneminde 110 oylamaya katılmıştır.

⁵¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, (04 Mayıs 1931), Devre 4, İçtima Senesi 1, 1. İçtima, Cilt 1, s. 2.

⁵¹⁷ Reis Vekilleri oylarının tasnifini yapan milletvekilleri şunlardır: İrfan Ferit Bey (Mardin), Hasan Cemil Bey (Bolu), Hasan Bey (Zonguldak), Emin Bey (Samsun), İbrahim Süreyya Bey (Kocaeli), Hakkı Bey (Kütahya), Bakteriyolog Refik Bey (Bursa), İhsan Paşa (Giresun), Abdürrezzak Bey (Mardin).

⁵¹⁸ Manisa Milletvekili Sabri Bey 124, Bursa Milletvekili Refet Bey 117, Çorum Milletvekili İsmet Bey 86, Gümüşhane Milletvekili Hasan Bey 61 oy almışlardır. Bu milletvekilleri mutlak ekseriyeti sağlayamadıkları yani yarıdan bir fazla oy alamadıkları için geriye kalan bir Reis Vekili için seçim yenilenecektir. Ancak yapılan ikinci turda da mutlak ekseriyeti sağlayan milletvekili çıkmayacaktır.

⁵¹⁹ Mecliste Kurulan Encümenler Şunlardır: Adliye Encümeni, Arzuhal Encümeni, Bütçe Encümeni, Dâhilîye Encümeni, Divanı Muhasebat Encümeni, Hariciye Encümeni, İktisat Encümeni, Kütüphane Encümeni, Maarîf Encümeni, Maliye Encümeni, Meclis Hesaplarını Tetkik Encümeni, Millî Müdafaa Encümeni, Nafia Encümeni, Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Encümeni, Teşkilâtı Esasiye Encümeni.

⁵²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Mayıs 1931), Devre 4, İçtima Senesi 1, 2. İçtima, Cilt 1, s. 28.

⁵²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, (07 Kasım 1931), Devre 4, İçtima Senesi 2, 2. İçtima, Cilt 4, s. 10.

⁵²² TBMM Zabıt Ceridesi, (12 Kasım 1932), Devre 4, İçtima Senesi 3, 4. İçtima, Cilt 10, s. 3.

⁵²³ TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Kasım 1933), Devre 4, İçtima Senesi 4, 2. İçtima, Cilt 18, s. 12.

Emin Bey'in Dördüncü Dönem TBMM Milletvekilliği görevi sırasında, İktisat Encümeni Azası ve Gümrük ve İnhisarlar Encümeni Azası olarak toplam 7 adet encümen mazbatasında imzası bulunmaktadır.

Emin Bey'in Dördüncü Dönem milletvekilliği görevi süresince imzaladığı 3 adet kanun teklifi, 1 adette Kanun Teklifi Üzerine Yapılan Değişiklik Teklifi bulunmaktadır.

Emin Bey'in Dördüncü Dönem milletvekilliği görevi süresince imzaladığı 2 adet tahrir vardır.

3.5.Mehmet Emin Bey'in Kullandığı İzinler

28 Mayıs 1931 tarihli Meclisin 4. toplantısından itibaren ailevi nedenleri mazeret bildiren Emin Bey yirmi gün izin istemiştir. Bu isteği 30.05.1931 tarihli oturumda oylanarak kabul edilmiştir.⁵²⁴

24 Şubat 1932 tarihli Meclis toplantısından itibaren bazı milletvekilleri izinli kabul edilirler. 25 Şubat tarihinde yapılan oylama ile Emin Bey'de "*bir buçuk ay, mazeretine binaen*" izinli sayılmıştır.⁵²⁵ 9 Mayıs 1932 tarihli toplantıda tekrardan izinli olması münasip görülmüş ve 12 Mayıs tarihinde oylanarak yirmi gün mazeret izni onaylanmıştır.⁵²⁶

Emin Bey'in Başkanlık Divanınca 19 Kasım 1932 tarihli toplantısında münasip görülen izni, 21 Kasım 1932 tarihindeki oturumda oylanmıştır. Böylece "*bir ay hastalığına binaen*" izinli kabul edilmiştir.⁵²⁷

Emin Bey'in Başkanlık Divanınca 30 Mayıs 1933 tarihli toplantısında münasip görülen izni, 03 Haziran 1933 tarihindeki oturumda oylanmıştır. Böylece "*iki ay hastalığına binaen*" izinli kabul edilmiştir.⁵²⁸

⁵²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, (30 Mayıs 1931), Devre 4, İctima Senesi 1, 7. İctima, Cilt 1, s. 109.

⁵²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, (25 Şubat 1932), Devre 4, İctima Senesi 2, 22. İctima, Cilt 6, s. 11.

⁵²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, (12 Mayıs 1932), Devre 4, İctima Senesi 2, 46. İctima, Cilt 8, s. 101.

⁵²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, (21 Kasım 1932), Devre 4, İctima Senesi 3, 7. İctima, Cilt 10, s. 34.

⁵²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Haziran 1933), Devre 4, İctima Senesi 3, 65. İctima, Cilt 16, s. 3.

Emin Bey'in Başkanlık Divanınca 07 Kasım 1933 tarihli toplantısında münasip görülen izni, 09 Kasım 1933 tarihindeki oturumda oylanmıştır. Böylece “*iki ay hastalığına binaen*” izinli kabul edilmiştir.⁵²⁹

Emin Bey, 21 Nisan 1934 tarihinde tekrardan “*iki ay hastalığına binaen*” izinli kabul edilmiştir.⁵³⁰

Emin Bey'in toplamda 6 defa aldığı izinler onun Dördüncü Dönem Milletvekilliği döneminde sağlık sorunları ile mücadele ettiğini göstermektedir. Bu nedenle görevi süresince Birinci Dönem Büyük Millet Meclisinde olduğu kadar aktif olamamıştır.

⁵²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Kasım 1933), Devre 4, İctima Senesi 4, 2. İctima, Cilt 18, s. 9.

⁵³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (26 Nisan 1934), Devre 4, İctima Senesi 4, 43. İctima, Cilt 21, s. 113.

SONUÇ

Osmanlı Devletinin son dönem aydınlarından birisi olan Mehmet Emin Bey, İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra öğretmenlik, savcılık ve emniyet müdürlüğü gibi görevlerde bulunmuştur. Siyasi hayatı ise, 1914 yılında Canik Müdafaa-i Milliye Cemiyeti üyeliği ile başlamış, Son Osmanlı Mebusan Meclisine Canik Mebusu seçilmesi ile devam etmiştir. Bu Meclisin yasama hayatı çok kısa sürmüş, Misak-ı Milli Kararlarının alınması sonucunda İstanbul İtilaf Devletlerince işgal edilerek Meclis kapatılmıştır. Mehmet Emin Bey, yaklaşık olarak 2 ay süren Meclis faaliyetleri sırasında, tazminat adı altında mebus maaşlarına yapılacak olan zamma karşı etkili muhalefeti ile dikkat çekmiştir.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılmasından sonra, Ankara'da Birinci Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Bir süre Canik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çalışmalarını sürdüren Mehmet Emin Bey mebusluk görevine bu Mecliste devam etmiştir. Bağımsızlık mücadelesini kazanan Birinci Büyük Meclisi Türkiye Cumhuriyet tarihinin en demokratik meclislerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Birinci Mecliste, tüm mebusların ortak hedefi bağımsızlık savaşının kazanılmasıdır. Ancak bir süre sonra mebuslar arasında bu hedefe ulaşmakta izlenecek yol konusunda görüş ayrılıkları başlamıştır. Hızlı kararlar alabilmek ve Mecliste istenilen kararların çıkarılabilmesi için Mustafa Kemal Paşa tarafından Birinci Müdafaa-i Hukuk Grubu oluşturulmuştur. Bu grubun yönetiminde yer alan mebuslardan birisi de Mehmet Emin Bey'dir. Fakat daha sonra Başkomutanlık Yasasının çıkarılması, İstiklal Mahkemelerinin yetkileri, Lozan Antlaşmasının imzalanması gibi konularda farklı düşünen mebuslardan bazıları, Meclis iradesini herkesin üzerinde görerek Birinci Gruba tepki olarak İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuşlardır. Mehmet Emin Bey'de muhalefet olarak adlandırılan bu grubun kurucuları arasındadır. Mehmet Emin Bey ve arkadaşları olağanüstü savaş koşullarında muhalefet görevini yerine getirirken her zaman yapıcı ve bağımsızlık mücadelesini destekleyici tavır almışlardır. Buna rağmen zaferin kazanılmasından sonra gerici, yobaz, hain gibi olumsuz yaftalardan kurtulamamışlardır.

Mehmet Emin Bey, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin kurduğu İstiklal Mahkemelerinin yetkilerinin fazla olmasına karşı çıkması nedeniyle mahkemelerde görev almak istememiştir. Buna rağmen Meclis tarafından yapılan oylamalar sonucunda Sivas ve Samsun İstiklal Mahkemeleri Başkanlıklarına seçilmiştir. Samsun İstiklal Mahkemesi heyetinde bazı görüş ayrılıkları oluşmasına ve bu nedenle Meclise erken çağrılmalarına rağmen görevini en iyi şekilde yapmaya çalışmıştır. Samsun İstiklal Mahkemesi Heyeti'nin bazı uygulamalarını Meclis gündemine taşıyarak adaletin sağlanmasına çalışmıştır. Bu mahkeme başkanlıkları sırasında Karadeniz Bölgesinde başlayan Pontus İsyanının bastırılmasında oldukça etkili olmuştur. Ayrıca mahkemece hazırladıkları rapor ile Pontus İsyanının iç yüzünü uluslararası alanda gösterilmesine katkıda bulunmuşlardır.

Mehmet Emin Bey sosyal konulara da duyarsız kalmamıştır. Birinci Büyük Millet Meclisi Mebusluğu sırasında Mehmet Emin Bey'in önemli katkılarından birisi de kimsesiz çocukların korunması için Ankara Himaye Etfal Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almasıdır.

Mehmet Emin Bey, Birinci Dönem BMM'nde 10'u gizli oturumda olmak üzere toplam 22 kez konuşarak görüşlerini açıklamıştır. Bu dönemde 4 kanun teklifine ve 2 kanun teklifi üzerine değişiklik teklifine imza atmıştır. 4'ü kendisinin hazırladığı 37 takrire destek sunmuştur. 86 kanun oylamasına katılarak bunlardan 15'ine ret, 71'ine ise kabul oyu vermiştir. Kanun oylaması dışındada 41 oylamaya katılmıştır. Bu oylamalarda, 17 kabul, 17 ret, 2 itimat, 3 âdemi itimat (güvensizlik), 1 taraftar oyu kullanmıştır. 1 oylamada ise çekimser kalmıştır. Mehmet Emin Bey, Birinci Büyük Millet Meclisi döneminde Adliye Encümeni başkanlığı görevini de layıkıyla yerine getirmeye çalışmıştır. Birinci Dönem BMM teşkilatlanmasını gerçekleştirirken Adliye Encümeni önemli görevler üstlenmiştir. İstiklal Mahkemelerinin kararları kesin olmakla birlikte bu Mahkemelerin kararları zaman zaman Adliye Encümeni mazbataları ile düzeltilerek adalet sağlanmaya çalışılmıştır. Mehmet Emin Bey, encümende hazırlanan mazbataların 4 tanesini aza 116 tanesini ise başkan olarak imzalamıştır. Tüm

bu verilerden anlaşılacağı üzere Emin Bey Birinci Büyük Millet Meclisinin çalışkan mebuslarından birisidir.

Mehmet Emin Bey'in iki arkadaşıyla birlikte, seçim kanunun değiştirilmesine dair verdikleri kanun teklifi Mustafa Kemal Paşa'yı Meclis dışında bırakmak amacını taşıdığı şeklinde değerlendirilmiştir. Bu nedenle sert eleştirilere maruz kalmışlardır. Birinci Büyük Millet Meclisi yasama faaliyetlerine son verince Mehmet Emin Beyde siyasete ara vermek zorunda kalmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluş aşamasında kendisine partiye girmesi teklif edildiyse de kabul etmeyerek ticaret ile meşgul olmayı tercih etmiştir.

Mehmet Emin Bey'in çalışkan, mütevazı ve dürüst karakter yapısı, 1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkasından Samsun milletvekili olarak seçilmesini sağlamıştır. Ancak bu dönemde sağlık sorunları başladığı için Mecliste aktif bir milletvekili olamamıştır. Milletvekilliği devam ederken 1934 yılında vefat etmiştir.

Sonuç olarak Mehmet Emin Bey; bağımsızlık savaşının kazanılarak bu günkü Türkiye'nin kurulmasında katkıları olan ve özellikle Birinci Mecliste yaptığı faaliyetlerle iz bırakmış bir şahsiyettir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AKBAL, İsmail. “Lozan Barış Antlaşması, Ali Şükrü Bey Cinayeti ve İngiliz Basınına Yansımaları”, *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz’de Millî Mücadele Uluslararası Sempozyumu*, (editör: Hikmet Öksüz ve öte,) Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları Cilt II, 2019.
- AKIN, Rıdvan. *TBMM Devleti (1920 – 1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- AKŞİN, Sina. *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele (son Meşrutiyet 1919-1920)*, c. II, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- AKTAŞ, Hayati. “İngiliz ve Amerikan Belgelerinde Samsun’un Bombalanması Olayı ve Pontus Meselesi”, *İlk Adımdan Cumhuriyet’e Millî Mücadele*, Ed.: Osman Köse, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2008.
- ARIKOĞLU, Damar. *Hatıralarım*, İstanbul: Tan Matbaası, 1961.
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV (Açıklamalı Dizin İle)*, Ankara: 2006.
- ATATÜRK Mustafa Kemal, *Gazi Mustafa Kemal Nutuk*, (Editörler: Nejat Bayramoğlu, Kurtuluş Güran), Ankara: Kaynak Yayınları, 2015.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal. *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*, (Editör: Ali Berktaş), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- ATAY, Falih Rıfkı. *Çankaya: Mustafa Kemal’in Çankaya’sı*, İstanbul: Bateş A.Ş., 1998.
- AYBARS, Ergün. *İstiklal mahkemeleri*, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2009.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya. *Tek Adam Mustafa Kemal 1919 – 1922*, cilt: 2, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2018.
- BÖKE, Pelin. *Son Osmanlı Meclisi’nin Son Günleri*, İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2008.

- ÇALIKA, Hurşit. *Kurtuluş Savaşında Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalıka'nın Anıları*, İstanbul: 1992.
- ÇAPA, Mesut. *Pontus Meselesi*, Trabzon: Serander Yayınları, 2001.
- ÇETİN, Nurten, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında İdeal Çocuk Yetiştirme Faaliyetleri”, *Historical Knowledge and Teaching Of History in the Context of National Identity*, (Ed: Alieva S. I, Moscow NII JEP, Nisan 2021, -463 p. Ss. 268-282.
- ÇOKER, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, Cilt: III, I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 2002.
- ÇOKER, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919 – 1923, Cilt:1*, Ankara: TBMM Basımevi Müdürlüğü, 1994.
- ÇOKER, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi: IV. Dönem (1931-1935), Cilt:1*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları No:11, 1996.
- DEMİR, Fevzi. *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri*, İstanbul: İmge Kitapevi, 2007.
- DEMİR, Özkan. *İstanbul'un Resmen İşgali ve Dönemin Basınında Anadolu'da Yaşananlara Bakışlar, Tarih Yolunda Bir Ömür: Ergün Öz Akçora Armağanı II. Cilt*, (Editörler: Ahmet Aksın, Yavuz Haykır, Filiz Yıldırım), İstanbul: Hiperyayın, 2019.
- DEMİREL, Ahmet. *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- DEMİREL, Ahmet. *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- DEMİREL, Ahmet. *İkinci Grup'un Kurucularından Salâhattin Köseoğlu'nun Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- DEMİREL, Ahmet. *İlk Meclis'in Vekilleri Millî Mücadele Döneminde Seçimler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

- DUMAN, Önder. *Meşrutiyetten “Beyaz Devrim”e Canik – Samsun’da Seçimler ve Siyaset (1877 – 1950)*, Samsun: Canik Belediye’si Kültür Yayınları/No:8, 2015.
- EKEN, Halit. *Bir Millî Mücadele Valisi ve Anıları Kapancızade Hamit Bey*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2008.
- ERDEM, Tarhan. *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1982.
- ERTUNÇ Ahmet Cemil, *Cumhuriyet Tarihi*, İstanbul, Pınar Yayınları, 8. Basım 2013.
- EVSİLE Mehmet, “Milli Mücadele sırasında Samsun’da Günlük Hayat”, *Samsun Sempozyumu Samsun (13-16 Ekim 2011)*, Cilt I, Samsun, 2011, ss. 155-161.
- EZHERLİ, İhsan. *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 1998.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI. *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, yıl: 56, Sayı: 120. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2007, ss. 384 – 388.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI. *Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi I’nci kısım*, Ankara: T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, 1994.
- GENYA, Veysel. *TBMM’nin 25.Yıl Dönümü Anış*, Ankara: TBMM Basımevi, 1945.
- GOLOĞLU, Mahmut. *Üçüncü Meşrutiyet*, Ankara: Başnur Matbaası, 1970.
- GÖK, Salhadin “Birinci Dönem İstiklâl Mahkemelerinin TBMM’deki Yansımaları”, *İstiklâl Mahkemeleri Sempozyumu: (10-11 Aralık 2015)*. Adıyaman, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara: 2016.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve öte. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 – 1990)*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993.

- GÜLER, Ali. *Türk'ün Unutulan Yemini Misâk-ı Milli*, İstanbul: Halk Kitabevi, 2015.
- GÜNDOĞDU, Cihangir. *İlk Meclis Birinci Dönem TBMM milletvekillerinin gelecekte bekledikleri Anketi*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2004.
- GÜNER, Zekai ve KABATAŞ Orhan. *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını sayı: 38, 1990.
- GÜNEŞ, İhsan. *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- GÜNEŞ, İhsan. *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920 – 1923)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1985.
- GÜNEŞ, İhsan. *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet, II. Cilt*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1998.
- İNAN, Arı. *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- KAAN, Oğuz. *Birinci Mecliste İktidar Muhalefet İlişkisi: Muhalefet ve Muhaliplerin Tasfiyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2022.
- KANDEMİR, Feridun. *Hatıraları ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay*, İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, 1965.
- KARACA, Taha Niyazi. *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004.
- KESKİN, Nuray Ertürk. “1920: Bağımsız ve Halka Doğru Yönetim”, *Açıklamalı Yönetim Zaman dizini 1919 – 1928 Cilt – I*, der. Nuray Ertürk Keskin, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayın No: 360, Cilt I, 2012.
- KIRANLAR, Safiye. *Savaş Yıllarında Türkiye’de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

- KOCAHANNOĞLU, Osman Selim. *Atatürk'e Kurulan Pusu: İzmir Suikastının Perde Arkası*, İstanbul, Temel Yay., 2020.
- KOÇİN Abdulhekim (Koordinatör). *İstiklal Mahkemeleri (Kanun, Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları)*, cilt:1, Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, 2015,
- KURT, Yılmaz. (Yayına Hazırlayan). *Pontus Meselesi*, Ankara: TBMM Yayın No: 68, 1995.
- NEZİROĞLU, İrfan. *İstiklal Mahkemeleri (Kanun, Gerekçe, Genel Kurul Tutanakları) Cilt 1.*, Ankara: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- OKAY, Cüneyd. *Belgelerle Himaye-i Eftal Cemiyeti 1917 – 1923*, İstanbul: Şule Yayınları, 1999.
- ÖNELÇİN, H. Adnan, *Nutuk'un (Söylev'in) İçinden*, İstanbul: 1 Yüce Yayınları, 1981.
- ÖZGÜL, Cemil. *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1989.
- SARISAKAL, Baki. *Bir Kentin Tarihi Samsun İkinci Kitap*, Samsun: Cem Ofset, 2003.
- SELEK, Sabahattin. *Anadolu İhtilali, Cilt: 1*, İstanbul: Kastaş Yayınları, 1987.
- SELVİ, Haluk ve CIRİK, Bülent, *Millî Mücadelede TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:16, 2020.
- SEZGİN, Ömür. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1984.
- SILAN, Necmeddin Sahir. *II. Meşrutiyet ve Sonrası Hatıralarım*, Hazırlayan: İsmail Dervişoğlu, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2010.

- TANÖR, Bülent. *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Yayıncılık, 1999.
- TBMM, *İlk Meclis Anketi Birinci Dönem TBMM üyelerinin Gelecekte Bekledikleri*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2004.
- TBMM, *TBMM Albümü Dönem:1*, Ankara: TBMM Basımevi, 1945.
- TBMM. *Devletimizi Kuranlar (Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi 65. Yıl)*, Ankara: TBMM. Arşivi, 1985.
- TBMM. *Ankara’da Bir Meclis Doğuyor*, Ankara: TBMM Basımevi, 2020.
- TBMM. *TBMM Albümü 1920-2010 1. Cilt 1920-1950*. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No 1, 2010.
- TBMM. *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet, I. Cilt*, (Yayına Haz. İhsan Güneş), Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:14, 1997.
- TELLİOĞLU, İbrahim, “Amerikan Raporlarına Göre Samsun (9 Temmuz 1920 – 27 Ocak 1921)”, *İlk Adımdan Cumhuriyet’e Millî Mücadele*, Ed.: Osman Köse, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2008.
- TOPAL, Coşkun. “Birinci Dünya Savaşı Sonrası Pontusçu Faaliyetler”, *İlk Adımdan Cumhuriyet’e Millî Mücadele*, (Ed: Osman Köse), İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2008.
- TUNÇAY, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, Ankara, Yurt Yayınları, 1981.
- TURAN, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998.
- TURGUT, Hulusi. *Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- UMUR, Hasan ve PASİN, Adil. *Samsun’da Müdafaa-i Hukuk*, İstanbul: Tan Matbaası, 1944.
- VEZİROĞLU, İshak. *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara: Dorlion Yayınları, 2021.

YAZICI, Nuri. *Millî Mücadele’de Canik Sancağı’nda Pontusçu Faaliyetler (1918 – 1922)*, Ankara: Çizgi Kitabevi, İkinci Basım 2003.

YILMAZ, Hadiye. *Pontus Macerası*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2011.

YURTTAŞ, ÖZCAN, Fatma. *Birinci Büyük Millet Meclisi’nde Muhalefet: İkinci Grup*, Bilgi, 2011.

Makaleler

AFŞAR, Erkan. “100.Yılında Birinci Meclisi ‘Siyasi Gruplar’ Üzerinden Hatırlamak”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 9, (2020), ss. 283,315.

AKBAL, İsmail ve ASLAN, Taner. “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey Muhalefeti”, *ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı: 58, (2010), ss. 46-76.

AKBULUT, Dursun Ali. “Hamit Bey’in Canik Mutasarrıflığı Sırasında Karşılaştığı Problemler”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, (1999), ss. 111-119.

AKBULUT, Dursun Ali. “Heyet-i Vekilecik” *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, (1997), ss. 1-10.

AKIN, Rıdvan. “Birinci Meclisin Yargı ve Af Siyaseti”, *Tarih ve Toplum*, sayı: 190, (Ekim 1999), ss. 236-242.

BAKIRCI, Fahri, “Meclis Üyelerinin Aylık ve Diğer Ödenekleri”, *Yasama Dergisi*, Sayı:3, (2006), ss. 27-70.

BALCIOĞLU, Mustafa. “Millî Mücadelede Merkez Ordusu'nun İstihbarat Faaliyetleri”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1 (1990), ss. 1-10.

BİLGİ, Nejdet. “Tek Parti Yönetimi Kurulurken Manisa’da Genel Seçimler (1923-1931)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 1, (2019), ss. 73-98.

- BURAK, Durdu Mehmet. “ El-Cezire Kumandanı Nihat Paşa’nın Eşkîya Tarafından Soyulması”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, (2005), ss. 169- 183.
- ÇAPA, Mesut. “Pontusçu Çetelerle Mücadele Günlerinde Dâhiliye Vekili Fethi (Okyar) Bey’in Karadeniz Gezisi (28 Ocak-25 Mart 1922)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 26 (2019), ss. 347 – 362.
- DEMİR, Cenk. “Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Yıllarında Sinop Rumları: Tehcir ve Mübadele”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 34, S. (2019), ss. 443-477.
- DEMİRASLAN, Tekin. SALMAN BOLAT Bengül. 1923 Seçimleri ve Basın, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı:36 Yıl: 2014/1, ss. 140-165.
- DEMİRBAŞ Osman, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde II. Grup’un “ Milletvekili Seçim Yasası’nın Değiştirilmesine İlişkin Önergesi ve Mustafa Kemal Paşa’nın Yurttaşlık Hakları”, *İÜSBF Dergisi*, No: 23–24. (Ekim 2000-Mart 2001), s. 99– 107.
- ERDAŞ, Sadık. Nihad (Anılmış) Paşa’nın Elcezire Cephe Komutanlığı Ve Yargılanması Meselesi, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* Yıl: 14, Sayı 28 (Güz 2018), ss. 3-36.
- EVSİLE, Mehmet. “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Cephe Gerisindeki Güvenlik Problemleri İle İlgili Tartışmalar”, *Atatürk Dergisi*, C. 1, S. 1. (2016), ss. 95-110.
- GÜNAL, Seyit. “Türkiye Büyük Millet Meclisinde Milletvekili İzin ve Devamsızlık Uygulamaları: Tarihsel Gelişim ve Sorun Alanları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:70, Sayı:20, (2021), ss. 171-228.
- GÜZEL MUMYAKMAZ, Hatice. “Yusuf Bahri Tatlıoğlu (1878-1957): Sivas Kongresi Yozgat Azası, Son Osmanlı Meclisi Mebusânı ve Büyük Millet Meclisi Yozgat Mebusu, Samsun İstiklâl Mahkemesi Üyesi”, *Akademik Hassasiyetler*, Cilt: 5, Sayı: 10, (2018), ss. 381-410.

- İSKENDER KILIÇ, Pelin, “Samsun ve Çevresinde Pontus Çetelerinin Faaliyetleri ve Hükümetin Uygulamaları”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/2 Spring TURKEY (2011), ss. 485-502
- KESKİN, Alev. “Ankara’da Yeni Bir Meclis Açılması ve Mebusların Seçimine İlişkin Belge”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD)*, Sayı 32, (2020), ss. 185 – 189.
- KIRANLAR, Safiye. “Mütareke İstanbul’unda Konut Sorunu (1918-1922)”, *Mimarlık Fakültesi ODTÜ Dergisi*, Ankara (2016), ss. 99-116.
- KOCAMAN, Habip, CEYLAN, Mustafa. “Türkiye Cumhuriyetinin İlk Muhalefet Fırkası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, *Yasama Dergisi*, Sayı: 34, ss. 5-23.
- KOÇAOĞLU, Bünyamin. “Millî Mücadelede ve Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Samsun’da Basın Hayatı ve Cemiyetler”, *Akademik Açık Dergisi*, Sayı: 2 (2020), ss. 155-160.
- KÜÇÜKER, Yüksel. “The New York Times Gazetesinden Samsun’u Okumak (1914-1923)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 29, (2014), ss. 623-639.
- OKUR, Mehmet. “Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi’nde Pontusçu Faaliyetleri”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi (KARAM)*, Cilt: 14, Sayı: 14, (Yaz 2007), ss. 1-28.
- OLGUN, Kenan. “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 79 (2011), ss. 1-36
- ÖZ, Enes. "TBMM’nin Erken Dönemlerinde İyi Yönetim Geliştirme Örneği: İstida (Arzuhal) Encümeni Ve Haftalık Mukarrerat Cetveli", *Ombudsman Akademik* 8 / 16 (Haziran 2022): 107-128.
- ÖZÇELİK, Tarık. “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Adalet Vekillerinden Ahmet Rifat (Çalık) Bey ve Faaliyetleri”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (2021), ss. 433-462.

- ÖZÜÇETİN, Yaşar ve DAĞISTAN H. Mehmet, “Hıyanet-İ Vataniye Kanunu’nun Müzakereleri ve Kabulü”, *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 5 (2011), ss. 251-281.
- SARIKAYA, Makbule. “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-İ Etfal Cemiyeti”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 34, Erzurum (2007), ss. 321-338.
- SARIKAYA, Makbule. “Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Çocuk Misafirhanesi ve Çocuklar”, *Atatürk Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, (2003), ss. 193-202.
- SEZER, Cemal. “Birinci Dünya Savaşı’nda Pontusçu Rum Çetelerinin Bafra ve Çevresindeki Faaliyetleri (1914-1918)”, *Vakanüvis – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, (2021), ss. 349-380.
- ŞENGÜL Haluk. “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Çıkardığı İlk Kanunlardan Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve Uygulamaya Konulması”. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, *TBMM’nin 100. Yılı Özel Sayısı*, (2020), ss. 152-179
- TOSUN, Ulvi Ufuk. “Milli Mücadele’de Karşılaşılan Bazı Sorunlar ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin Bunları Çözme Kararlılığı”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (2), (2020), ss. 569-588.
- TUNA, Serkan. “Son Osmanlı Mebusân Meclisi Seçimleri Sürecinde Siyasî Bir Anket: Türk Kadınına Seçim Hakkı Verilmeli mi?”, *CTAD*, Yıl: 12, Sayı: 23 (Bahar 2016), ss. 25-52.
- TUNAYA, Tarık Zafer. “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri,” Cilt 23, Sayı 3-4, 1958, ss. 227-247.
- TÜRKMEN, Zekeriya. "Ali Rıza Paşa Hükümeti Kuva-yı Milliye İlişkileri" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XVI, no. (2000): 37-87.

ULUSOY, Melek. “Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Ve İkinci Dönem Sinop Milletvekilleri” *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 33, (Güz 2014), 123-135.

ÜLKER, İbrahim. “İstiklal Mahkemelerinin Yargılama Usulü”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 23, sayı. 2, (2015), ss. 21-48.

YAMAN, Ahmet Emin. “Başkumandanlık Kanunu”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 9, (1992), ss. 85-110.

Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi

BCA 74-191-12 (22.06.1934).

BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Kutu 45, Gömlek 291, Sıra 4 , (21.10.1920).

BCA. 030.18.01.01.4.41.4 (11.12.1921).

BCA.30.18.01.01.03.18.10

BCA: 30..10.0.0 /4.23..6/56

BOA, Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH. İUM.), E-115/58 Canik Mutasarrıflığından Dâhiliye Nezaretine tezkire 6 Teşrin-i Sani 35 (6 Kasım 1919).

BOA, DH. SAİD.../185-194 Belge Tarihi: H.29.12.1304.

BOA, HR. İM, D: 63, G: 18, Kayıt No: 1

BOA.ŞD., 3146/5_6 (18 Şevval 1335/7 Ağustos 1917).

TBMM Arşivi, (İMT, T 15, B207), Dosya No: 1741, Kutu No: 4, Gömlek No: 408, s. 3.

Gazeteler

İrade-i Milliye, 12 Ekim 1919.

Hâkimiyet-i Milliye, 3 Aralık 1922.

Hâkimiyet-i Milliye, 8 Aralık 1922.

İkdam, 12 Aralık 1922

Cumhuriyet, 4 Mart 1931.

Yarın, 21 Nisan 1931.

Hâkimiyet-i Milliye, 21 Nisan 1931.

Cumhuriyet, 25 Nisan 1931.

Yarın, 25 Nisan 1931.

Hâkimiyet-i Milliye, 25 Nisan 1931.

TC Resmi Gazetesi, Kanun No: 2525, 02.07.1934, sayı: 2741.

Cumhuriyet, 30 Temmuz 1934.

Yeni Asır, 30 Temmuz 1934.

Milliyet, 30 Temmuz 1934.

TC Resmi Gazetesi, Kanun No: 3425, 28.04.1988, sayı: 1998.

TC Resmi Gazetesi, 12.04.1991, sayı: 20843.

TC Resmi Gazetesi, Kanun No: 2525, 12.04.1991, sayı: 20843.

Düstur, Diğerleri

Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 1337.

Düstur, c. 1, s. 4, Kanun No: 2. (Resmî Gazetede yayınlanış tarihi: 07.02.1337 (1921).

Düstur, c. 1, s. 61, Kanun No: 21. (Resmî Gazetede yayınlanış tarihi: 21.02.1337 (1921).

Düstur, c. 1, s. 78, Kanun No: 28.

Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi, ATA-ZB; Klasör: 18, Gömlek: 62-65, 67, Belge: 1-152.

<https://www.alikemalbasaran.com/basaralizade-mustafa-efendi-dedemi-istiklal-mahkemesine-cezaevi-savcisina-rusvet-verdi-diyerek-sikayet-etmisler/>

TBMM 4. Dönem Milletvekili Emin Bey'in Seçim Mazbatası.

Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

ARSLAN, Hüseyin. *1927–1935 Arası (III. Ve IV. Dönem) TBMM Kayseri Milletvekilleri ve Faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2016, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 436836).

ARSLAN, Kemal. *I. ve II. Dönem TBMM’de Samsun (Canik) Milletvekilleri ve Faaliyetleri (1920-1927)*. (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü. Erzurum, 2018. YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 515393).

BAYRAK Muammer. *Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Erzurum Milletvekilleri*. (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Erzurum, 2017. YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 480317).

DEMİRDEN YÜZGEÇ, Ayşegül. *Birinci Büyük Millet Meclisi’nin Yapısı ve Faaliyetleri (1919 – 1923)*. (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta, 2006. YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 187587).

DENİZ, Burcu. *Dr. Fuad Umay ve Çocuk Esirgeme Kurumu Faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi. Kırklareli 2020, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 574427).

DERE, Umut. *Operatör Emin (Erkul) Bey’in Hayatı, Mebusluğu ve Şehreminliği* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü. İstanbul 2018, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 513066).

İNALÇUK, Mukaddes. *Kuruluş Bakımı Hizmetlerinden Yararlanan Bireylerin Entegrasyonu: Konya Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 565429).

KILIÇ, Fahri. *Millî Mücadelede Pontus Rum Sorunu (1918 – 1923)*. (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi

Enstitüsü. İstanbul, 1993, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 603599).

KIRANLAR, Safiye. *Savaş Yıllarında Türkiye’de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923) (Doktora Tezi)*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2005, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 41108).

ÖZBEYLİ, Arif. *Mersin Mebusu Salâhaddin Bey’in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki Faaliyetleri*. (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuzmayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Samsun, 2015, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 388031).

ÖZER, Erdem. *Dördüncü Dönem Niğde Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi) Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2011, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 277428).

ÖZTÜRK, Gülin. *1. ve 2. Dönem Yozgat Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri* (Doktora Tezi), Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2012, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 322297).

ŞEKER, Kevser. *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çocukların Korunması ve Çocuk Esirgeme Kurumu (1917-1981)*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2015, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 416082).

UÇAR, Ahmet. *Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Felah-ı Vatan Grubu*, (Yüksek Lisans Tezi) Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2011, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 403062).

ÜÇÜNCÜ, Sonay. *Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey’in TBMM’nin Birinci Dönemindeki Faaliyetleri*. (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyonkarahisar, 2012, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 303633).

YILMAZ, Murat. *Tek Parti döneminde Müstakil Mebuslar ve CHP Müstakil Grubu (1931-1946)* (Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 117649).

Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve TBMM Zabıt Cerideleri

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (01 Mart 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 17. İnikad, Cilt 1.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (10 Mart 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 21. İnikad, Cilt 2.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (11 Mart 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 22. İnikad, Cilt 1.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (12 Kânunisâni 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 1. İnikad, Cilt 1.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (12 Ocak 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 1. İnikad, Cilt 1.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (12 Şubat 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 9. İnikad, Cilt 1.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (17 Şubat 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 11. İnikad, Cilt 1.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (18 Mart 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 24. İnikad, Cilt 1.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (22 Ocak 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 2. İnikad, Cilt 1.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (26 Ocak 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 3. İnikad, Cilt 1.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (29 Şubat 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 16. İnikad, Cilt 1.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (9 Şubat 1336 – 1920-), Devre 4, İçtima Senesi 1, 8. İnikad, Cilt 1.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, (19 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 76. İnikat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 21.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, (20 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 11. İnikat, 3. Celse, Cilt 18.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, (21 Ağustos 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 88. İnikat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 22.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, (22 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 78. İnikat, 2. ve 3. Celseler, Cilt 21.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, (23 Ocak 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 2, 149. İnikat, 3. Celse, Cilt 2.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, (24 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 79. İnikat, 2. Celse, Cilt 21.

TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, (05 Mart 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 5. İçtima, Cilt 28.

TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, (10 Haziran 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 2, 51. İçtima, Cilt 3.

TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, (23 Temmuz 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 149. İnikat, Cilt 11.

TBMM Zabıt Ceridesi, (01 Aralık 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 120. İçtima, Cilt 14.

TBMM Zabıt Ceridesi, (01 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 1. İçtima, Cilt 18.

TBMM Zabıt Ceridesi, (01 Mart 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 1. İçtima, Cilt 27.

TBMM Zabıt Ceridesi, (01 Mayıs 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 37. İçtima, Cilt 19.

TBMM Zabıt Ceridesi, (02 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 149. İçtima, Cilt 25.

TBMM Zabıt Ceridesi, (02 Mart 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 2. İçtima, Cilt 9.

TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Haziran 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 46. İçtima, Cilt 20.

- TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Haziran 1933), Devre 4, İçtima Senesi 3, 65. İçtima, Cilt 16.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Kasım 1337- 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 104. İçtima, Cilt 14.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Nisan 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 19. İçtima, Cilt 18.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 17. İçtima, Cilt 28.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (03 Temmuz 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 26. İçtima, Cilt 2.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (04 Ekim 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 112. İçtima, Cilt 23.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (04 Mayıs 1931), Devre 4, İçtima Senesi 1, 1. İçtima, Cilt 1, s. 11.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (05 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 59. İçtima, Cilt 3.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (05 Mart 1931), Devre 3, İçtima Senesi 4, 32. İçtima, Cilt 26.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (05 Temmuz 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 28. İçtima, Cilt 2.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (05 Temmuz 1931), Devre 4, İçtima Senesi 1, 22. İçtima, Cilt 3.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (06 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 97. İçtima, Cilt 22.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (07 Ekim 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 114. İçtima, Cilt 23.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (07 Kasım 1931), Devre 4, İçtima Senesi 2, 2. İçtima, Cilt 4.

TBMM Zabıt Ceridesi, (08 Mart 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 7. İçtima, Cilt 27.

TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Aralık 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 153. İçtima, Cilt 25.

TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Eylül 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 101. İçtima, Cilt 23.

TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Kasım 1933), Devre 4, İçtima Senesi 4, 2. İçtima, Cilt 18.

TBMM Zabıt Ceridesi, (09 Mayıs 1931), Devre 4, İçtima Senesi 1, 2. İçtima, Cilt 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, (10 Haziran 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 51. İçtima, Cilt 20.

TBMM Zabıt Ceridesi, (11 Ekim 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 117. İçtima, Cilt 23.

TBMM Zabıt Ceridesi, (11 Nisan 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 24. İçtima, Cilt 19.

TBMM Zabıt Ceridesi, (11 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 22. İçtima, Cilt 29.

TBMM Zabıt Ceridesi, (12 Kasım 1932), Devre 4, İçtima Senesi 3, 4. İçtima, Cilt 10.

TBMM Zabıt Ceridesi, (12 Mayıs 1932), Devre 4, İçtima Senesi 2, 46. İçtima, Cilt 8.

TBMM Zabıt Ceridesi, (13 Eylül 1338- 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 101. İçtima, Cilt 23.

TBMM Zabıt Ceridesi, (14 Ağustos 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 48. İçtima, Cilt 3.

TBMM Zabıt Ceridesi, (14 Ocak 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 2, 144. İçtima, Cilt 16.

- TBMM Zabıt Ceridesi, (15 Nisan 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 4, 25. İçtima, Cilt 29.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (16 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 9. İçtima, Cilt 18.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (17 Şubat 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 1, 152. İçtima, Cilt 8.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (18 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 66. İçtima, Cilt 4.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (18 Mayıs 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 44. İçtima, Cilt 20.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (19 Mart 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 9. İçtima, Cilt 9.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (20 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 68. İçtima, Cilt 4.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (21 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 69. İçtima, Cilt 4.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (21 Kasım 1932), Devre 4, İçtima Senesi 3, 7. İçtima, Cilt 10.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 70. İçtima, Cilt 4.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Kasım 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 143. İçtima, Cilt 25.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Ocak 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 3, 178. İçtima, Cilt 26.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (24 Kasım 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 116. İçtima, Cilt 14.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (24 Temmuz 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 55. İçtima, Cilt 11.

TBMM Zabıt Ceridesi, (24 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 79. İçtima, Cilt 21.

TBMM Zabıt Ceridesi, (25 Nisan 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 3. İçtima, Cilt 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, (25 Şubat 1932), Devre 4, İçtima Senesi 2, 22. İçtima, Cilt 6.

TBMM Zabıt Ceridesi, (26 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 73. İçtima, Cilt 4.

TBMM Zabıt Ceridesi, (26 Nisan 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 4. İçtima, Cilt 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, (26 Nisan 1934), Devre 4, İçtima Senesi 4, 43. İçtima, Cilt 21.

TBMM Zabıt Ceridesi, (27 Eylül 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 109. İçtima, Cilt 23.

TBMM Zabıt Ceridesi, (27 Kasım 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 146. İçtima, Cilt 2.

TBMM Zabıt Ceridesi, (27 Nisan 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 5. İçtima, Cilt 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, (28 Ekim 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 128. İçtima, Cilt 24.

TBMM Zabıt Ceridesi, (28 Temmuz 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 56. İçtima, Cilt 11.

TBMM Zabıt Ceridesi, (29 Nisan 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 7. İçtima, Cilt 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, (29 Ocak 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 1, 139. İçtima, Cilt 7.

TBMM Zabıt Ceridesi, (30 Mayıs 1931), Devre 4, İçtima Senesi 1, 7. İçtima, Cilt 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, (31 Ocak 1339 – 1923), Devre 1, İçtima Senesi 3, 184.
İçtima, Cilt 27.

TBMM Zabıt Ceridesi, (31 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3,
83. İçtima, Cilt 22.

EKLER

EK 1: TBMM Arşivi, Kısa Hal Tercümesi, Sicil No: 82.

EK 2: BOA, DH. SAİD.../185-194 Belge Tarihi: H.29.12.1304.

EK 3: Cumhuriyet, 30 Temmuz 1934.

EK 4: Milliyet Gazetesi, 30 Temmuz 1934.

EK 5: Pontus Macerası Raporunda Yayınlanan Müdafaa-i Meşruta Nizamnamesi.

EK 6: Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi'nin kapağı

EK 7: Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi'nde, Mehmet Emin Bey'in Resminin Olduğu Sayfa.

EK 8: TBMM 4. Dönem Milletvekili Mehmet Emin Bey'in Seçim Mazbatası.

EK 1: Birinci Dönem Samsun (Canik) Mebuslarından Mehmet Emin (GEVECİ) Bey'in Hal Tercümesi

T. B. M. M. Azayı kiramına mahsus muhtasar tercüme-i hal varakası

İntihap dairəsi	Samsun	Emri	
İsmi	Emin	İlmî rütbesi	
Aile ismi	Müftü oğlu	Mevlâk ve nassabiyeti	
Babası ve annesi ismi	Sakı B. Zeynep	Bvî olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğuna	Evlüsmü, üs, çolukları var
Döğdüğü yer	Bafra	İntihapın əvvəl son məmuriyyəti	
Okuduğu yer	Samsun	Məmmur deyilsə intihapın əvvəl son vəziyyəti	Samsun və əl fərpaşası Əciri idim
Döğdüğü tarix	1305	İntihap məhkəməsinin tarixi	
Təhsili	İtali	Kaç rüq ilə məmmur intihap olunduğuna	Müttəfəfən
Bilədi dillər	Söylə, yazıqla "Fransızca"	Məhkəmənin Məclis Həyətində Ümumiyyətlə təşkilatı [?]	
Nədə itirilmiş ol- duğu		Məclis İttihak tarixi	İlk aşılışında

Muhtasar Tercüme-i Hal

1327 tarixində İstanbul Hukuk Fakültəsindən və o səbə açılan tələfat məktəbindən birinci dərəcəli məzun oldum. bilavasitə Bağdat məktəbi hüququna sənədi cəza, sənədi hüquq və ticarət bəhrə dərsləri müəllimliyində təhsil aldım. ləzizə istəfə edərək Dəhşət məclisində qayalada müddəimünə bulundum. Hərkə Həyatında Samsun qədərək vəqəlet, ticarət və qazatçı məşğul oldum. mücadələ müddətində müdafiəni Hukuk cəmiyyətinin ilk Samsun mərkəzinin təşkilatı ilə rəqabətində vətəni vəqəfələrimni qaymaqla çalışdım. İstanbul məclisində məclis üzvü idim. birinci Bütçə müddətində məclisində ağa bulundum. məclisin davamı müddətində ədliyə və məmmur müfəttişlik, cəza və qazatçı rəqəfətlərində qaymaqla Samsun, İstanbul, Samsun, İstanbul məclisində - iki dəfə ifadə vəqəfətim. Hərəcə təcrübəsi

[?] Bu Hərkə Məclis Həyətində təşkilatı [?]

Adı: Emin

Adres: 1312, 1934

Adres

Samsun məclis üzvü

Haridə:

[Signature]

Mehmet Emin Efendi tüccardan Salih Efendi'nin mahdumudur. Bin üç yüz dört sene-i hicriyesinde sene-i halin "1302" Bafra'da tevellüd itmiştir. Bafra Kazası Rüşdi Mektebinden alal a'la dereceden 28 Haziran sene 317, Mercan İdadisinden alal a'la dereceden 1 Kanun-i Evvel 322, Darül Fünun-u Osmani Hukuk Mektebinden alal a'la dereceden 20 Temmuz 327 tarihli şahadetnameleri almıştır. Türkçe ve Fransızca talim ve kitabet ettiği, Arabi ve Farisi'ye aşina idüğü tercüme-i hal'in derununda muharrerdir. Bin üç yüz otuz senesi Recebinin on ikisinde 14 Haziran sene 328 bin kuruş maaşla ve encümene intihab memuriyeti adliye kararıyla Kavala Kazası Bidayet Muhakemesi Müdde-i Umumiye Muavinliğine tayin ve alel usul tahlif-i icra olmuştur. Tarihi tayin ve mikdar-ı maaşı muvafık-ı kayd olduğu Adliye Meşeraki Celilesi maaşına musaddık sancak memuriye müdiriyetinin tercüme-i hal varakası yerine yazılan derkenarından anlaşılmış ve Nüfus-u Tezkire-i Osmaniyesiyle Rüşdi ve İdadi ve Hukuk Şahadetnameleri suretleri daireyi umumiyece hıfz edilmiştir.

19 Kanun-i Evvel sene 328

Emin Bey

Samsun meb'usu Alman hastanesinde vefat etti

Bir seneden beri rahatsız bulunan Samsun meb'usu Emin Beyin tedavi edilmekte olduğu Alman hastanesinde vefat ettiğini teessürle haber aldık. Cenazesi bugün saat 11 de Alman hastanesinden kaldırıldı. *Emin Bey merhûm* cak, namazı Beyazıt camisinde kılındıktan sonra Edirnekapıdaki Şe-

(Mabadi beşinci sahifede)

Emin Bey

(Birinci sahifeden mabat)

hitlikte ihzar olunan mahalle defnedilecektir.

Gazi mefkûresine hizmeti vatan borcu bilenlerin arasında mühim yer alan, temiz ahlâk ve faziletile kendisini sevenleri ebediyyen terkeden mumaileyhin genç yaşında ölümü büyük bir zıyadır.

Ailesine ve arkadaşlarına en derin teessür ve taziyetlerimizi sunarız.

Bir meb'usumuzu daha kaybettik

Bir senedenberi rahatsız bulunan ve Alman hastahanesinde tedavi edilmekte olan Samsun mebusu Emin Bey vefat etmiştir.

1886 da Bafra-
da doğan Emin B.,
Gazi mefkûresine
hizmeti vatan borcu
bilen, temiz ahlâkı
ve fazileti ile ken-
disini herkese sev-
dirmiş bir mebusu-
muzdu. Henüz genç
denebilecek bir yaşı-
ta ölümü cidden
bir ziyadır. Emin
Bey, Büyük Millet

Emin Bey

Meclisinin ilk kuru-
luşunda aza seçilmiş, son defa da
Samsun mebusluğuna intihap olun-
muştı.

Merhumun cenazesi bugün saat
on birde Alman hastahanesinden kal-
dırılacak, namazı Beyazıt camiinde
kılındıktan sonra Edirnekapıdaki şe-
hitli'ğe defnedilecektir.

Ailesine ve arkadaşlarına teessür
ve taziyetlerimizi beyan ederiz.

EK 5: Pontus Macerası Raporunda Yayınlanan Müdafaa-i Meşruta Nizamnamesi

“Müdafaa-i Meşruta Nizamnamesi

Madde: 1 – Hükümet-i Müstebidenin teşvikiyle Adana vilayetinde ve başka mahallelerde vuku bulan kıtalden sonra akdedilen hafi içtimada Samsun’da Müdafaa-i Meşruta namında bir cemiyetin tesisi kararı verilmiştir.

Madde: 2 – Müdafaa cemiyetinin maksadı ikidir: Birincisi meşrutiyeti istibdata karşı müdafaa etmektir.

Madde: 3 – Müdafaa cemiyeti maksadına muvaffak olmak için mevkii öyle bir teşkilat yapmalı ki Rum halkının itilaf, içtima ve teşrik-i mesaisi mümkün olabilsin ve kendi kuvvetiyle muhtemel her tehlikeyi bertaraf edebilsin.

Madde: 4 – Müdafaa cemiyeti bir reis ile iki azadan müteşekkil bir heyet tarafından idare edilir. Mezkûr azadan biri cemiyetinin namına umurunu tedvir edecek veznedar ve diğeri her içtimanın karar defterinin tanzimine ve muhaberenin icrasına memur kâtip olacaktır. Heyetin icra edeceği vazifeyi taht-ı karara aldıktan sonra imza ve tespit edilerek karar defterine kayıt olunacaktır.

Madde: 5 – Cemiyet evvela her bir kısmı için bir amir tayin edecek, amir her dairenin en muktedirlerinden intihap edilecek ve cemiyet-i merkeziyle ile doğrudan doğruya temas etmeksizin veyahut cemiyet-i merkeziyenin azalarını tanımaksızın cemiyet mezkurenin talimatı mucibince dairesinin tensiki deruhte edilecektir.

Madde: 6 – Daire amiri heyet- i merkeziyenin muvafakatiyle ve kendi riyaseti tahtında heyet idaresini teşkil için dairesi dâhilinde üç şahıs intihap edecek işbu heyet-i idare cemiyet-i merkeziyeden

müdafaa cemiyetinin mühriyle memur tahiri olarak tebliğ edilecek evamiri icra eyleyecektir. Şayet daire amiri intihap edilen şahıslarla çalışamazsa cemiyete haber verecek cemiyet onun yerine başkasını tayin edecek. Lakin şayet daire amiri azadan birkaçının tedbilini talep ederse o vakit cemiyet işbu daire amirini tedbil edecektir.

Madde: 7 – Her heyet bir içtima-ı umumi ile onbaşılarını intihap eder ve bunların esamisini cemiyete bildirir. Onbaşılardan miktarı her dairenin nüfusu miktarına göre tahavvül eder. Onbaşılardan esamisini müşir bir cetvel cemiyetin nazar-ı tasvibine arz edilecektir. Daire amirleri heyetlerin azası, onbaşılar müdafaa cemiyetinin mührünü havi cemiyet-i merkeziyenin mektubuyla tayin edilecektir.

Madde: 8 – Her onbaşı dairesi dâhilinde itimat ettiği on genci intihaba mecburdur. Bu gençler onbaşının bölüğünü teşkil edip onbaşının emredeceği mahalle derekap koşmaya mecburdur.

Madde: 9 – Merciiinin evamirini icra etmeyenler, cemiyet-i merkeziye tarafından tayin edilecek ceza ile tecziye edilecektir.

Madde: 10 – Kadıköy üç kısma taksim edilecektir. Bunlardan birincisi İlyas Köyü olup üç heyet tarafından idare edilecektir. Mezkûr heyetler diğer daireler misillü çalışacaktır ve aynı merkeze aynı programa tabi olacaklardır ki tehlike vukuunda teşrik-i mesai kabil olmak için her husus bir ve aynı makamdan idare edilebilsin.

Madde: 11 – Şehrin tensikinden sonra aynı program civar köylerde dahi tatbik edilecektir.

Madde: 12 – Her şahsın tayininden evvel cemiyetin onbaşı bölüğüne varıncaya kadar herkes İncil-i Şerif üzerine yemin etmelidir. Hazret-i İsa, millet ve vatanın namına yapılan teşkilatı hafî tutacağına, Müdafaa-i Meşruta'nın evamiri maalmemnuniye ve harfiyen icra edeceğine ve itaatsizlik, hata, sırrı ifşa yüzünden

tatbik olunacak ceza ya serfuru edeceğine mecbur olduğunu beyan ve temin edecektir.

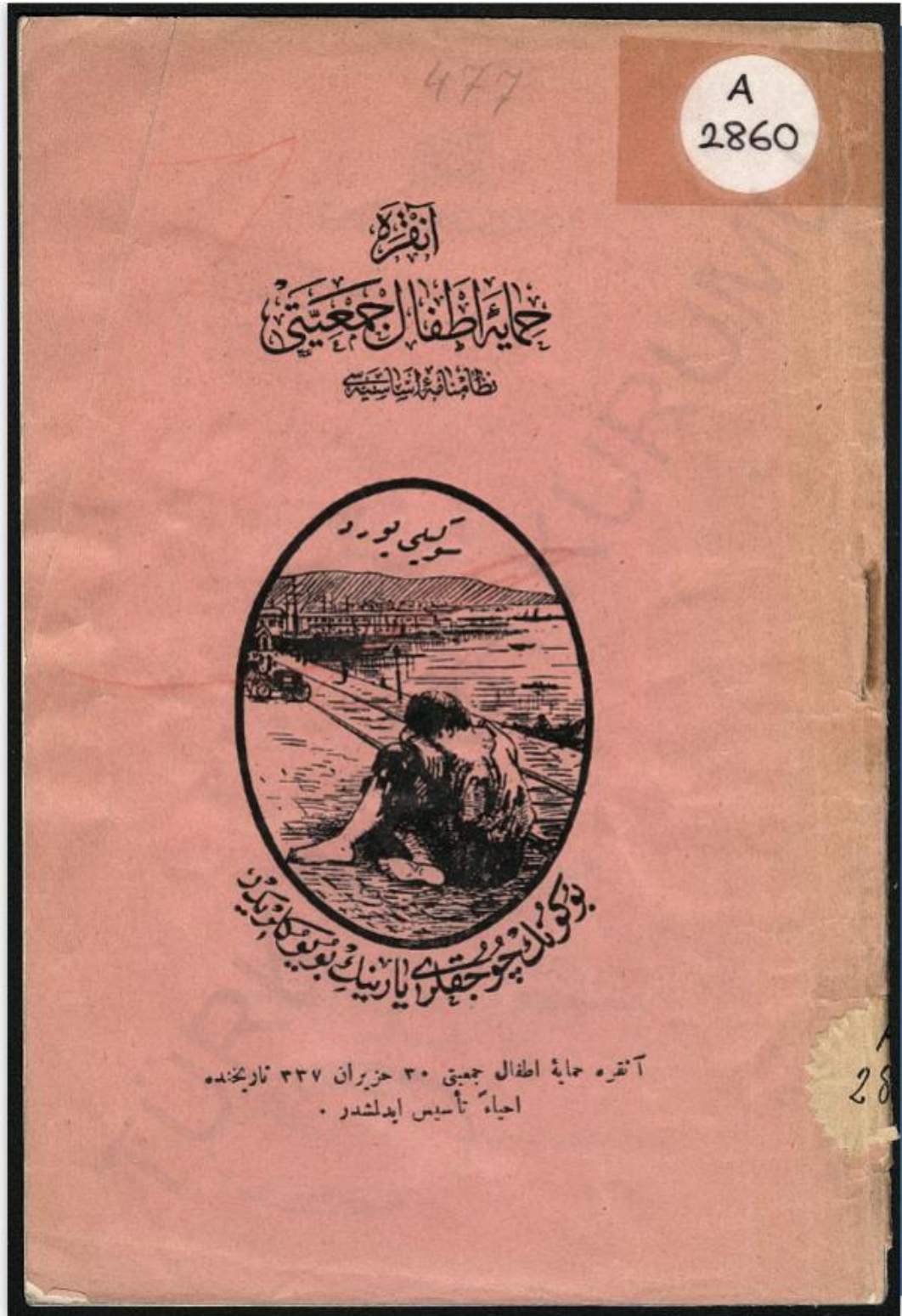
Madde: 13 – İfşa-i sır edenler ve yemininden nükûl eyleyen, itaatsizler veyahut ihanet edenlerin tecziyesi için üç hafi mahkeme bulunacaktır. Mezkûr mahkemeler cemiyet-i merkeziye tarafından tayin olunmuşbir reis ile dört azadan müteşekkil olacaktır. İşbu mahkemeler Allah korkusuyla agraz ve hissiyat-ı şahsiyeden ari olarak maalkasem istima kılınacak şühudun şehadetlerine istinaden ita edecekleri kararları tahiri olarak cemiyet-i merkeziyeye müteselsilen arz edecek ve kararlar tasdike iktiran edildikten sonra beray-ı infaz teşkilat azasına gönderilecektir.

Madde: 14- Teşkilatın ikmalinden sonra yirmi yaşından tukarı eşhasa bilaistisna esliha tevzih edilecektir. İşbu esliha bedelatı herkesin vaziyet-i iktisadiyesine göre üç kısma tefrik edilecektir. Şöyle ki tabaka-i sefîleye “fakir olanlar” eslihayı fiyat-ı hakikisiyle alabilsin, diğer iki tabakadan vuku buluacak tahsilatın fazlası kasada kalarak eslihanın müsaderesi halinde veya müsaderesi yüzünden husule gelecek noksanın ve işbu müşkül için nakliye, navlun, sigorta ilh.. mesarif-i muhtekifenin kapatılmasına hasr ve tahsis edilecektir.

*Madde: 15 – Cemiyet ihtiyacatı için maafaiz istikraz akdetmek salahiyetini haizdir. İşbu muamelatın kabulü Müdafaa Cemiyeti’ne aid olacaktır”.*⁵³¹

⁵³¹ BOA, HR. İM, D: 63, G: 18, ss. 10, 11.

EK 6: Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi'nin Kapağı

[illegible]

Vali Defterdar Mehtapın
 J. G. Bey *Yegmedhalid* Eyyup
 Selime: Mardin Baş müfettişi ve
 E. M. Fakih Duhmanach

Maarif Marduri
C. Gulien

giraat: Mchiri
Valer